

В. Козлов-Качан

ОСТРОВ "АЛЬФА"

Ужгород
2006

ББК 84 (4 Рос. – 4 Укр.)

К – 30

УДК 883.3

В книжке "Остров Альфа" собраны сочинения В.Н.Козлова-Качана: фантастическая повесть, рассказы, пьеса, публицистика, созданные в разные годы.

Иллюстрации
Прокофьевой-Козловой
Екатерины Вулкановны

В.Н.Козлов-Качан.

К – 30   Остров "Альфа": Повесть, рассказы, пьеса, публицистика. – Ужгород, 2006. – 300 с.

ББК 84 (4 Рос. – 4 Укр.)

УДК 883.3

© В.Козлов-Качан, 2006

П о с в я щ а ю

Внукам
*Егору, Денису, Арсению, Владимиру,
Платону.*
Внучкам
Татьяне, Ульяне, правнучке Александре.

Автор

ОСТРОВ "АЛЬФА"

(Маленькая фантастическая повесть)

ПРОЛОГ

ОКЕАНИЯ – страна тысяч островов в Великом – Тихом – океане: одни возвышаются над водами крутосклонными горами, другие распластались тонкими песчаными наносами едва приметными и опасными неопытному мореходцу, особенно в ночное время, и ротозеям. Острова с дышащими вулканами безлюдны, другие, богатые растительностью, заселены туземцами разных племен, неизвестно когда и как появившихся на них. Учёные Европы, Азии, Америки до сих пор не обнаружили на этих островах останков первобытных, человекоподобных особей, в связи с чем рождаются легенды о переселении туземцев с материков. Появилась и версия, что инопланетяне, заселив материки, улетаая вытряхнули из своих контейнеров остатки над океаном. Кто попал на остров, тот и выжил.

Большие и совсем крохотные лоскутки земли в Океании – под пристальным вниманием деловых кругов Европы, Азии и Америки, энергетические ресурсы стран которых иссякают.

Однажды, когда по одну сторону океана жители досматривали сны, а по другую готовились ко сну, на прибрежные города и селения накатилась небывалой высоты и неизмеримой силы волна. Отхлынув, она унесла в глубины и спавших, и не спавших вместе с домами, причалами и всем, что было поблизости.

Бредивший властью над Океанией дежурный генерал Пентагона, спросонья заорал: "Русские напали!" и нажал кнопки мгновенного вылета ракетноносцев для удара по противнику номер 1. Земля оказалась на волоске от двери Ада.

Первая эскадрилья входила в зону противника, и тут же, высоко в небе, вспыхивали сине-красные огни. Ракетноносцы, попадая в квантово-разрядные лучи, разваливались и падали в океан металлическим мусором. Отважные ребята – пилоты не успевали реагировать на молниеносные вспышки, их машины на огромной скорости входили в зону лучей и гибли.

Президент, находившийся на своем ранчо, вскочил с постели, включил аппарат связи с центром спутниковой разведки: "Где русские?!" – крикнул он. "Русские спят дома!" – ответил аппарат. "Вернуть наших, кто остался! ФБР, расследовать инцидент!" – распорядился он и побежал к вертолёту.

Не успел он приземлиться на лужайке в своей резиденции, генерал, нажавший кнопки, был уже заперт в комнате психиатрической больницы, в той самой, в которой в свое время коротал дни Клод Изерли¹, а другие высшие руководители Пентагона, строем пошагали на медицинскую комиссию для проверки нервной системы. Через час половина из них вышла из больницы пенсионерами.

От догадок, споров, обвинений шатался огромный дом Организации Объединённых Наций. Дипломаты писали своим президентам речи, подобные тем, которые писал философ Сенека Нерону. Академики, прилетевшие одновременно с президентами, испугались их претензий друг к другу, срочно собрались на самом верхнем этаже и постановили: первое – президентам немедленно отплыть на коммунистический остров Куба, не покидать

---

¹ Клод Изерли – лётчик ВВС США, который в 1945 году с бомбардировщика Б-29 сбросил атомную бомбу на город Хиросима.

горячие пески до особого распоряжения. Второе – с целью выяснения причины возникновения волны, прозванной "Демоном", отправить в Тихий океан научную экспедицию из двадцати компетентных учёных с их помощниками с правом посещения военных баз Соединённых Штатов на островах: Уэйка, Митед, Хауленд, Бейкер, Джарвие, Пальмира и других территорий.

– Разрешит ли президент Штатов посещение его баз? – с улыбкой усомнился учёный японец Окумура.

– Если волна не дикая шутка Пентагона, ему нечего опасаться, – заявил представитель России астрофизик Шаповал.

Уставшие от многочисленных речей и испугавшиеся друг друга, президенты согласились с решением учёных, приказали своим леди сесть на чемоданчики с кнопками пуска ракет с ядерными зарядами, никого к ним не подпускать, прихватили плавки и поспешили к парому, отправляющемуся на торчащий кое-кому в горле остров за Флоридским проливом.

ООН зафрахтовала в России теплоход "Кибальчич", и он срочно покинул пристань Вавилон на Гудзоне¹. Железная статуя Свободы холодно смотрела ему вслед пустыми чёрными глазницами.

"Кибальчич" стремительно пересёк Карибское море, Панамским каналом вышел в Тихий океан, дозаправился пресной водой и пополнив запасы продовольствия на Галапагосских островах, лёг на курс строго на Запад по экватору.

В первые дни плавания океан был спокоен, погода благоприятствовала осмотру и малых островков, и атоллов не так далеко лежавших от курса корабля; и вдруг, при заходе солнца, он попал в зону сильных ветров, штормов, дождя. Разрывая зловеще выглядывавшие чёрные тучи, стреловидные молнии, с содрогающим корабль громом, вонзались в высокие гребни волн, выискивая жертву. Огромные волны то подымали "Кибальчич", то бросали его в межволновые чёрные ямы. Вся команда была на местах. У штурвала стоял капитан корабля португалец Христофор, не Магеллан, но морской волк до мозга костей. Он умело уводил "Кибальчич" от боковых ударов волн разбушевавшегося океана.

---

¹Вавилон на Гудзоне – Нью-Йорк.

Иллюминаторы, окна, двери корабля – плотно закрыты. Члены экспедиции и их помощники, облачившись в спасательные костюмы, прислушиваясь к грохоту грома, болтались в гамаках в своих каютах. Только с рассветом корабль выходил из зоны штормов: вдали появились светлые полосы неба. Подымалось солнце. Пошатываясь, выходили на палубу члены экспедиции. Матросы натянули тент, расставили кресла. Чтобы взбодрить рассеявшихся, измученных бессонной ночью, важных пассажиров, капитан Христофор приказал подать каждому, по национальной склонности, по рюмке "эликсира бодрости".

– Первопроходцам Тихого просто повезло, что назвали океан Тихим... – смакуя из большого бокала шампанское, говорил плешивый француз, назвавшийся Жаком.

– От всех нас, товарищ капитан, вам благодарность, что удачно маневрировали и вывели корабль на чистую воду, – пожал руку Христофора Шаповал. Кто-то хлопнул в ладошки.

Капитан Христофер, высокий пожилой мужчина, выпив рюмку русского "эликсира", приказал подать на палубу легкий завтрак. И остался в кругу членов экспедиции, разговаривавших на русском и английском языках. В нарушение принятых правил, ему было приказано регистрировать их так, как кто себя назовёт, без предъявления документов. "Важные, наверное и засекреченные, персоны, – думал он, прислушиваясь и присматриваясь к каждому. – Такие могут предъявить и выданные им липовые документы..." Он не забывал курьёзный случай. Несколько лет назад он водил "посудину", на которой "золотые мешки" совершали увеселительный круиз в Атлантике. Женщины блистали бриллиантами, мужчины сгибались под тяжестью кошельков, все были зарегистрированы по предъявленным документам. В одном из южноамериканских портов, когда золотая знать, устав созерцать достопримечательности города, вернулась на корабль, а он задержался в портовой канцелярии, оформляя документы, вернувшись в порт, он не увидел своего корабля. Морская полиция догнала его в океане. Оказалось, несколько "респектабельных" авантюристов-грабителей, предварительно записав его команды на диск, улучив момент, когда его не было на корабле, "прокрутили" команду его помощнику выходить в море.

Женщины оказались без бриллиантов, мужчины без кошельков, чемоданы выпотрошены – все сидели запертыми в каютах.

Тот случай зародил в нём недоверие ко всем "сухопутным". Сейчас его внимание привлёк рыжеголовый, плотного телосложения британец Спенсер, который, обращаясь к японцу Окумуре, с возмущением говорил: "А вот киты-касатки, прожорливое животное. В сутки съедают по несколько дельфинов и морских котиков... Популяция котиков может исчезнуть... Вы знакомы с записками натуралистов Великой северной экспедиции Крашенникова и Стеллера, первыми описавшими жизнь беринговых котиков, и записками, появившимися на целое столетие позже епископа Иннокентия – Вениаминова просветителя алеутов и составившего им грамматику?"

"Этот, видимо, отпрыск китобоя или сам промышлял", – подумал он.

Окумуре, как видно, не интересовали касатки и котики, его внимание было обращено к сухопарому, светловолосому, с небольшими усиками и воинской выправкой, немцу Гансу. Тот говорил:

– Наша лаборатория работает над усовершенствованием электронной машины, которая будет способна записывать все электрические импульсы, которые движутся по вашим нервным волокнам, чтобы понять биологическое, биохимическое и электрическое строение частей вашего тела, особенно мозга...

– Вы стремитесь создать человека из деталей... Он не может мыслить, он будет лишён чувств, которыми обладает человек... Будет действовать в границах возможности деталей и заложенных программ, – улыбаясь возразил Окумура, отодвигая своё кресло от Ганса.

– По мере необходимости будем дополнять его деталями и новыми программами, – заявил Ганс.

"Потомкам гугенотов, когда-то бежавших из Франции в германские земли и выбившихся в правящую элиту, всё нетерпится покоявиться в мозгах людей!" – подумал Христофор и обратил внимание на итальянца Клунни, темпераментно убеждающего Шаповала, что время изобразить невозможно, ибо оно не материально, его не видно, его невозможно ощутить прикосновением.

– Можно, – заявил Шаповал.

– Как?

– Изображением наших древних предков в окружавшей их природе, их труда, их изменяющегося образа жизни...

– По курсу земля! – прозвучало сообщение по радио из штурманской. Капитан Христофор поспешно пошёл в рубку управления кораблём. Все двадцать академиков и их помощники столпились на носовой части палубы. Вдали, из-под глади зелёных вод, словно выныривали вершины гор.

– Остров, – тихо сказал китаец Мао-Ю.

– Чей? – американец Вуд вытянул шею, чтобы лучше разглядеть.

– Не занесло ли нас штормом на Гавай? – предвкусывая блага цивилизации, француз Жак облизал губы.

– Нет. Не похоже... – возразил Окумура. – Гавайи мы знаем.

К ним подошёл штурман, развернул карту Тихого океана.

– Мы находимся здесь, – указал он на карте место нахождения корабля. – Этот остров на карту почему-то не нанесён... Ошибка картографов? Под нами западный конец разлома земной коры Галапагос... Чёрт возьми, неужели снова треснула земля?!

– Безымянный остров будет наш! – заявил Вуд.

– Почему ваш? Он ближе к нам! – возразил, улыбаясь, Окумура.

Усики светлоголового Ганса вздрогнули, он сжал зубы, чтобы не выразить презрение к японцам, которые во время, давно прошедшей мировой войны, не осмелились напасть на Россию, когда вермахт терпел поражение под Сталинградом, а также на американцев, тогда переметнувшихся на сторону Москвы.

– Над островом не то дымы, не то пар, – ответил Шаповал. – Видимо, обитаем...

– Командир решил дозаправиться здесь пресной водой, если такова есть на острове, и провести профилактические работы в машинах. Во время шторма они работали на износ, – заявил штурман и ушёл.

Приближаясь к острову, сбавив скорость хода, корабль пошёл вдоль его скалистых берегов. Вскоре горы снизились.

Корабль шёл вдоль ровного длинного плато: побережье манило густой тропической растительностью.

– Чудесный островок! – восхищался француз Жак. – Мили¹ две тянется...

Оканчивался остров торчащими из воды скалами. Отойдя дальше, корабль повернул на север и все увидели, что парит не этот остров, а верстах в семи, парил океан. Корабль прошёл вдоль северной стороны острова и бросил якоря напротив залива, ограждённого от океана гористой косой.

– Это малый Калифорнийский залив! – воскликнул Вуд.

– Фудзи. Наша Фудзи... – улыбаясь, повторял Окумура, устремив взор на высокую сопковидную гору острова, склоны которой и вся видимая с корабля часть острова зеленела густой тропической растительностью.

– Зелёный остров! – сказал кто-то.

Капитан Христофор выслал своего помощника с группой матросов измерить глубины в заливе, выяснить есть ли на острове источники пресной воды, и обитаем ли он. Спустили на воду мотобот. Христофер подошёл к разглядывавшим остров и пары в океане членам экспедиции.

– Что это может быть? – Шаповал спросил его, указывая на пары.

– Встречаю такое впервые, – ответил тот. – Я запросил центры спутниковой разведки Китая и Соединённых Штатов, может быть, они знают.

– Нужно подойти ближе, посмотреть что там, – предложил Окумура.

– Катер, вернее мотобот, к вашим услугам... Пятеро могут отправиться хоть сейчас, – заявил капитан. – Интересно знать...

Вызвались плыть все двадцать, но отплыли Окумура, Шаповал, Вуд, британец Спенсер и немец Ганс.

Путь к очагу паров мотобота преградила гряда коралловых рифов.

– Ведите мотобот вдоль рифов. Поищем проход, – сказал Шаповал машинисту-рулевому.

---

¹Миля французская – 4,17 версты, немецкая или географическая – 7 верст, польская – 10, английская – 1,5, итальянская и морская – 1,74.

Рифы тянулись кольцеобразно, образуя почти круглое море, в центре которого от самой воды, как из трубы, подымались пары, образуя непроницаемую глазу занавесь.

Вскоре мотобот вошёл в широкий разрыв гряды, которым океан волнами вкатывался в замкнутое ней море. Чем ближе мотобот приближался к источнику паров, вода забортная теплела. Вошли в сплошной туман и, ещё секунда-две, столкнулись бы с темно-бурой, высотой саженной пять стеной, которая активно излучала тепло. Вода у её кромки была горячая.

– Ведите мотобот вдоль этого чудовища, – сказал Шаповал рулевому.

– Мне кажется, что это и есть мать, родившая волну "Демона", – сказал Окумура. – Подводное извержение вулкана вывернуло на поверхность эту огромную массу подземных пород...

Все согласились с предположением Окумуры. Кому как не ему должно знать, когда японские острова трясёт каждый день, к тому же, дышащая жаром бурая стена находилась на разломе земной коры.

Мотобот брал всё влево, влево, и, оказавшись напротив пролива, замкнул круг.

Багряное солнце тонуло в синеве океана. Жара спадала.

Центр китайской спутниковой разведки сообщил координаты парящего острова, а помощник капитана – результаты измерения глубины залива и осмотра прибрежной части острова. Залив оказался глубоким и просторным, в нём могли укрыться от океанских штормов, бурь несколько таких кораблей как "Кибальнич".

Следов обитания на острове моряки не обнаружили, но несколько бурных потоков с небольшими водопадами, берущих начало где-то в горах, обрадовали всех. Быстро обволакивала остров непроглядная тропическая ночь. Ночевать под защитой гористой косы спокойней, чем на рейде в открытом океане, и команда корабля устала в борьбе с ураганом: лучи мощных корабельных прожекторов освещали фарватер залива, скользили по прибрежным равнинам, холмам, россыпи пальм, достигали лесистого предгорья. Корабль стал на якоря в заливе. Матросы опустили лотлинь пронаблюдать, не сдвинет ли течение корабль с места стоянки.

– Райский островок! – восхищался Жак. – Как он уцелел во время извержения вулкана?

– Аллах, Аллах уберёт, скрепил Землю горами, чтобы она не колебалась, – с неопровержимой уверенностью изрёк толстяк Аль-Ахмед-Джумаа-Саяха, представитель одной из Средне-Восточной страны, кутаясь в широкополый халат.

"Какими науками занят Аль-Ахмед? – взглянул на почитателя Аллаха, подумал Шаповал. – Во время дискуссий коллег на научные темы, молчит, кивает и сдержанно улыбается. Лишь однажды, когда заговорили о религиях островитян, взбунтовавшихся на одном из островов, заявил: "Религия, вера в Аллаха не позволяет людям обходить законы..." Шаповал приметил, в его высказываниях о религии проскальзывают и нотки "модернизма" в вере в ислам, стремление совместить его принципы и догмы с требованиями современной жизни, и в то же время на возрождение раннего ислама. Подумав так, Шаповал вспомнил беседу с полковником Чабаненко, давним товарищем, перед поездкой в Нью-Йорк. Они прогуливались набережной Днепра большого промышленного города. Мельтешили первые снежинки, где-то далеко зазвонили в церковный колокол.

Он, Тарас, стойкий атеист, чекист, заговорил о религии. "Не забывай, дружище, – сказал он, – всякая религия подобна хамелеону, приспосабливается к обстоятельствам времени. Когда у какой возникают претензии заставить всё человечество принять её доктрину, она становится тиранией. Это особо ощутили православные христиане от претензий католической церкви..."

Капитан Христофор, впитавший в себя строгие правила корабельной жизни, коллективизм команды, без чего самый наисовершеннейший корабль обречён болтаться как щепка в луже, усмотрел в действиях особо важных пассажиров отсутствие планомерной работы. Каждый из них, руководствуясь инструкциями своих правительств решать возникшие вопросы по своему усмотрению, отклоняя мнения коллег, подойдя к ним, всё ещё сидевшим под тентом, сказал:

– Господа, мне нужно знать, какие плавсредства подготовить вам на утро... В какой-компании вас ждёт ужин, полагаю, там вы согласуете план работы...

"Не нравится Христофору эта разноликая демократия на его плавающей территории... Берёт бразды управления в свои руки", – подумал Шаповал и первым пошагал в кают-компанию. Во время ужина с "участием эликсира бодрости" в инструкции правительств были внесены коррективы. Удовлетворённый единогласием, капитан Христофор объявил:

– Мы, моряки, считаем, что в тропиках спать полезней под открытым небом... На палубе вас ждут гамаки, следуйте за мной...

Ночь прошла спокойно. Шаповал открыл глаза. В бледнеющем небе потухали звёзды, было около шести утра. За бортом гудели опущенные на воду мотоботы. "Предусмотрительный Христофор, – подумал он. – Опасаясь, что у парящего острова, куда мы направимся, названного островом "Альфа", могут быть подводные скалы, выделил мотоботы, имеющие неглубокую осадку, кроме того, распорядился надеть, на всякий случай, спасательные пояса". Шаповал взглянул на соседей. Китаец Мао-Ю, свесив ноги с гамака, болтал ими словно боялся ступить на палубу. Дальше Аль-Ахмед, стоя на коленях, молился Аллаху и Мухаммеду, ещё дальше, придерживаясь традиций высшего круга английского общества – увлекаться спортом, Спенсер размахивал руками, приседал, подпрыгивал на месте. А вот Ганс, опершись на поручни, пристально всматривался в светлеющий на Зелёном острове лес.

– Сергей Николаевич, приборы, инструменты подготовлены, – подойдя к Шаповалу, сказал его помощник-лаборант. Если бы Шаповал не знал, что тот уже окончил университет, считал бы его юношей.

– Хорошо, Андрей, позавтракаем и – на мотобот. Посмотрим, чем порадовала нас преисподняя...

– Земля пробита извержениями, продырявлена людьми так, что лет через сто окажется как выеденное яйцо, – без эмоций сказал лаборант и удалился.

"Выеденное яйцо,.. – ухмыльнулся Шаповал. – В его голове действительно заложено что-то неординарное. Верно говорил Чабаненко, – Андрюшка не вундеркинд, но есть что-то в его голове, занимается астрофизикой, радиоастрономией, бери его с собой, не ошибёшься... На вопрос, не родственник ли Андрей ему, что так хвалит его, Тарас ответил: "Такими, как он сейчас, воевали

мы вместе с его отцом в Отечественную, а после, по направлению комсомола, работали в органах безопасности в Карпатах. Погиб товарищ от рук бандитов организации украинских националистов... Мой долг заботиться о сыне товарища, родившегося неделей спустя после гибели отца... Знакомы мы недавно, но мне кажется, что не я руковожу им, а он исподволь подталкивает меня к чему-то... – притаённо сознался Шаповал сам себе.

Пары окутали мотоботы у острова "Альфа". С частыми остановками, они шли вдоль его рваных стен. Лаборанты отпиливали, а где была возможность, отрубывали куски пород, складывали их в железные ящики. Пар забивал дыхание, солнце палило немилосердно. Лишь к полудню мотоботы, обогнув островок, вышли к проливу, и вскоре исследователи были на палубе "Кибальчича".

После краткого отдыха все перешли в лабораторию. Полночь. На чёрных водах залива, словно яркая звезда в небе, "Кибальчич" сиял огнями. В кают-компаниях докладывали и обсуждали результаты первичных анализов кусков породы.

– Редчайшее явление! "Альфа" – сплошь чистое железо!.. Оно способно быстро намагничиваться и размагничиваться, – вертя над головой кусочек породы, восхищался Окумура.

– Не чистое! – возразил Вуд. – Порода содержит в себе какую-то долю процента магнетита, перита, гаматита и лимонита...

– Это же прекрасно! – спокойно произнёс Спенсер.

– Таким образом, мы открыли залежь руды, содержащую все минералы, что встречаются в рудоносных районах Урала, Криворожья и Керченского, – уверенно заявил Ганс и, взглянув на Шаповала, прикусил язык.

– Знает, что, где у нас лежит, – наклонившись к Андрею, зашептал Шаповал. – Манят его к себе Криворожье и Керчь, наверное, воевал в тех местах... А про уральские узнал в лагерях...

– Магнетит... – невпопад сказанному Шаповалом, задумавшись о чём-то другом, молвил Андрей.

– Ты о чём? – спросил Шаповал.

– Подумал я о магнетизме Земли, сознался Андрей. – Знает ли кто о его возникновении? Не является ли магма своеобразным сердечником, якорем, наподобие якоря в динамо-машине? Намагни-

тившись энергетическими потоками Солнца и приходящими из Космоса, вертит Землю вокруг своей оси?

"Этот юнец не даст заржаветь мозгам не только этой учёной компании", – подумал Шаповал, но сказал, что в настоящий момент нужно разобраться с островком, а о магме они поговорят позже. Поднялся с кресла, привлёк внимание втянутых в спор ценностью островка, сказал:

– Господа, мы взяли пробы со стен островка, но не знаем, что представляет его верх. Если он вулканического происхождения, вероятно, есть кратер... Какие породы находятся на его склонах? Предлагаю, завтра осмотреть его с высоты, пролетев над ним на вертолёте...

– Не опасно ли вертолёту входить в зону испарения? – предупредил Жак. – Не практичнее привлечь для фотографирования поверхности островка спутники-разведчики и аппаратуру, измеряющую температуру на планетах?

– Я согласен лететь! – заявил Окумура. – Посмотрим с большой высоты и издали... При отсутствии опасности снизимся как можно будет пониже...

Утро выдалось ясным, безветренным. Члены экспедиции и моряки, не занятые службой, наблюдали с палубы за кружившим над островом "Альфа" вертолётом. Через час Шаповал и Окумура докладывали: "Кратера нет, поверхность островка, за исключением небольших вздутий, ровная, температура поверхности островка превышает триста градусов по С. Без специального огнеупорного снаряжения, которое должна взять с собой экспедиция, и, к сожалению, не взяла, невозможно.

– Остудить остров! – предложил Мао-Ю. – Применить аммиак или залить его морской водой...

– Какова масса острова и какой тепловой энергией она обладает? – задал вопрос Вуд.

– И не подпитывается он тепловой энергией из глубин? – дополнил вопрос Вуда Жак.

– Предлагаю вычислить массу надводной части островка и её запас тепловой энергии без учёта возможного подпитывания из недр, – предложил Шаповал. – Надводные размеры его нам известны...

Лаборанты, в том числе и Андрей, перешли в помещение счётно-вычислительных аппаратов.

Академики, в ожидании результатов исчислений, искоса поглядывали друг на друга, молча прикидывали, кому улыбнётся счастье владеть такой горой металла.

– Видимая масса острова исчисляется в пределах миллиарда тонн, запас тепловой энергии, без подпитывания из глубин, может исчерпаться, при естественных условиях, в пределах десяти лет, – коротко доложил им старший группы лаборантов.

– Остудить остров! – повторил своё мнение Мао-Ю.

– Это вне наших возможностей, – заявил британец Спенсер. – Мы можем лишь поднять этот вопрос перед правительствами... Расходы обременят бюджет... Пусть они решают, есть ли смысл...

– Львиную долю расходов возьмёт на себя моё правительство, – уверенно заявил, молчавший всё время, Аль-Ахмед и сложил ладони в молитве Аллаху.

"Аль, непременно приближённый к какому-то шейху, или сам шейх, приверженец "модернизма в исламе", – ухмыльнулся Шаповал.

Тут же были составлены радиотелеграммы правительствам и в ООН о результатах экспедиции.

Шаповал и Андрей стояли на палубе у поручней. Было тихо, над вершинами гор висела огромная луна, тишину нарушало лишь хлопанье спокойных мелких волн на песчаных берегах залива.

Возобновлять разговор о магнетизме земли Шаповалу не хотелось, многое в этом не ясно, да и день был напряжённым.

– При такой яркой луне и читать можно без подсветки, – сказал он. – Райский остров... Теплынь...

– А у нас на Днепре сейчас снег... Удивляюсь, как люди могут жить при постоянной жаре, без морозов, весны, зимы... – Андрей вздохнул.

– Соскучился по дому?

– Признаться, да... Но как-то грустновато, что через день-два покинем этот уголок земли и больше никогда не увидим его...

"В людях такого возраста подсознательно горит желание быть, жить во всех уголках Земного шара одновременно" – подумал Шаповал и сказал, что завтра решил побродить по острову.

Минула ночь. Распоряжений правительств и ООН не поступало. Членам экспедиции надоело даже легонькое покачивание палубы: все устремились на остров почувствовать под ногами твердь земли.

Шаповал, Андрей и присоединившийся к ним Жак, поблудив между кокосовыми пальмами, обошли бамбуковые рощи, взобрались на плоскогорье, поросшее травой и кустиками.

– Этот остров можно превратить в Тихоокеанскую Ривьеру! – воскликнул Жак. – Это плоскогорье – готовая площадка для посадки самолётов... От любителей экзотики не было бы отбоя... Господин Шаповал, не сколотить ли нам компанию по строительству тут чего-то подобного?!

– Вы банкир? – спросил его Шаповал.

– Нет! Но мы сможем втянуть в это дело финансовых акул, они грызут друг друга, рыская по белу свету за прибылями.

Подморгнув Андрею, Шаповал сказал:

– Идея интересная, но судьбу острова будет решать ООН.

Был поздний вечер. В ожидании телеграмм правительств все в кают-компании смотрели кинофильмы о ковбоях, прериях, американских индейцах. Фильм вдруг оборвался. На экране – диктор.

"Экстренное сообщение! – объявил он твёрдым голосом. – Центром космических исследований с беспилотных межпланетных кораблей получен сигнал об обнаружении на краю Солнечной системы неизвестной планеты... Первичная обработка сигнала гласит о том, что инопланетяне вызывают о помощи!"

– Мало нам проблем на земле... Тебе ничего не известно о существовании такой планеты? – спросил Шаповал Андрея.

– По теоретическим расчётам должно там что-то быть, но... – Андрей виновато улыбнулся.

– Понимаю. Вселенная необъятна, – согласился Шаповал.

На экране снова ковбой, индейцы.

Вошли капитан Христофор и главный радист корабля. Выключив телевизор Христофор объявил:

– Получены радиogramмы. ООН благодарит вас! Вы успокоили нашу планету! Ваши правительства требуют вашего немедленного возвращения, для чего воспользоваться ближайшими аэропортами. Прошу высказать предложения о дальнейшем маршруте корабля. Главный радист раздал радиотелеграммы.

Вуд предложил плыть к берегам Америки.

– Это далеко и займёт много времени! – запротестовали представители европейских и азиатских стран.

Христофор вызвал штурмана, приказал:

– Прокладывайте маршрут на военную базу на острове Бейкер. Самолёт военно-воздушных сил Соединённых Штатов быстро переправит господина Вуда в Вашингтон.

С Бейкера пойдём строго по экватору на запад, к островам Гиберта, далее к Новой Гвинее, пройдем моря Ванда, Яванское. Высадка в Сингапуре, там отличный международный аэропорт. Штурман и главный радист вышли, матросы внесли на подносах кубки и бутылки.

– Господа! – обратился Христофор к членам экспедиции, – команда корабля поздравляет вас с разгадкой "Демона"! Только дружная работа над разгадкой опасных для людей явлений природы приносит мир и уверенность в завтрашнем дне. Запомним этот день! За ваше здравие!

Кают-компанию заполнил звон хрусталя.

Академики передали радиотелеграммы своим помощникам. Шаповал заметил, Ганс спрятал свою в карман. Обращаясь к Андрею, сказал, что Москва почему-то запаздывает поздравить его, но Тарас Чабаненко не забыл и передал радиотелеграмму Андрею.

– Сергей! – читал тот. – По дороге в Москву заскочи ко мне. Привет Андрею. Александра Алексеевна соскучилась по нему. Будет рада и тебе. Тарас.

– Заседте в Днепро? – спросил Андрей Шаповала.

– Заскочу, если Москва не поторопит с отчётом...

Разговаривая, они не заметили, как коллеги, по-английски, не прощаясь, расходились. Запершись в каютах, они принялись расшифровывать радиogramмы, не вызывавших у радистов никаких подозрений.

Ударили в корабельный колокол. Команда "Кибальчича" выстроилась фронтом вдоль поручней, члены экспедиции – на правом фланге. Христофор вскинул руку под козырёк. Покой залива нарушили гребные винты. Корабль выходил в открытый океан. Зажужжали кинокамеры, защёлкали фотоаппараты.

Горы зелёного острова и пары злополучного острова "Альфа" словно утонули в пучине.

На причале острова Бейкер Вуда встречал строй моряков. Оркестр грянул гимн Соединённых Штатов.

– Встречают словно героя, – ухмыльнулся Шаповал.

– Героя? По сути мы ничего героического не совершили, – сказал Андрей. – Излишне создавать кумиров...

– Ну и ну, – пробормотал Шаповал и подумал: "Прав юнец. Сколько кумиров создавали народы и не раз ошибались... Его поколение должно будет строже относиться к этому".

Океан был спокоен. "Кибальчич" шёл со скоростью 50-60 километров в час. Шаповал то дремал в кресле, то озирали безбрежье вод. Как человек "сухопутный", рассуждал: "Некоторые в жизни моряка видят романтику... Какая романтика?! Под килем километровые глубины, над головой загадочная Вселенная да изредка летающие крепости оставляют в небе белые полосы".

Подходили к архипелагу Бисмарка, он приметил, Ганс, вытянувшись в струнку у поручней, всматривался в берега островов, словно искал кого-то. "Чтил кумира, объединившего германскую нацию в одно государство, которое после него развязало две мировые войны... – вспоминал Шаповал. – Энергичен и хитёр был тот кумир! Будучи убеждённым противником России, усматривая в ней препятствие для гегемонии Германии в Европе, однако о войне с ней говорил: "Эта война была бы полна опасностей, примеры тому – самые способные полководцы Карл XII и Наполеон лишь с трудом выпутывались из экспедиций в неё. Сила России жиждётся на миллионах русских... Если их расчленишь международными трактатами, они быстро вновь соединятся друг с другом, как частицы разрезанного кусочка ртути. Это неразрушимое государство русской нации, сильное своим климатом, своим пространством и ограниченностью потребления, и старался вредить ей чужими руками, сталкивая её с Англией и Турцией. Однако взгляды его не совпали со взглядами молодого кайзера Вильгельма Второго и новых жиреющих промышленников, ушёл в отставку. Взгляды Вильгельма и его окружения дорого обошлись миру и самим немцам. Помнит ли это Ганс?"

Винты гребли, гребли. Впереди Новая Гвинея, десятки, если не сотни, островов, проливы между Мулукскими островами, узкий Макасарский пролив: здесь капитан Христофор лично вёл корабль и передал управление, когда вошли в Яванское море. "Кибальнич" подходил к Сингапуру. Капитан Христофор вышел к членам экспедиции, столпившимся на палубе, сказал:

– Господа! Мы входим в "Ворота Мира". Благодарю за содружество с экипажем! Надеюсь, наша встреча не последняя! Мира вам!

Город, утопающие в роскошной тропической растительности берега Сингапурского пролива, встречали корабль под палящим полудённым солнцем. Не менее горячо встречали его и жители. Администрация порта была предупреждена: "Таможенный досмотр исключается!" На площади, у пирса, стояли в два ряда комфортабельные автомобили.

– Самолёт английской компании "Гонконг ейркрафт корпорейшн" вылетает через два часа на Гонконг с посадкой в Маниле, – объявил представитель аэропорта в чёрной шапочке, какие носил доктор Сукарно. – Кто на Гонконг, прошу в авто первого ряда!

– Самолёт авиакомпании "Ейр Индия интернейшнл" вылетает в Бомбейский аэропорт Санта-Круц через три часа! Прошу занять места в авто второго ряда. Багажи будут доставлены!

– Сервис на высшем уровне! – Шаповал подморгнул Андрею.

– Сергей Николаевич, обратите внимание, следом за Мао-Ю и Окумура на самолёт до Гонконга пошёл Ганс. Ему, что не лететь в Европу? – сказал Андрей.

– Странно... – Шаповал огляделся. – Его помощник, как видно, полетит с нами до Бомбея...

– Словно географическая карта под нами, – прислонившись к иллюминатору сверхзвукового лайнера, совершившего круг над Малаккским проливом и лёгшем на курс в северо-западном направлении, – отметил Андрей. – Отчётливо видны контуры островов, морей...

– Это с высоты полёта самолёта, а с Космоса, со спутника, видно чуть ли не половину земного шара... Помолчав, Шаповал продолжил зародившуюся мысль. – Ты занимаешься астрофизикой... Почему бы тебе не слетать в Космос, проверить свои расчёты?.. Воз-

можно, на твою долю и выпал бы случай открыть во Вселенной что-то ещё неизвестное...

– Подумывал об этом, но... – несмело ответил Андрей.

– Переходи к нам в институт Космонавтики...

Путь до Бомбея лайнер преодолел немногим больше чем за три часа. Вечерело. Бомбейский залив, который называют "Жемчужина монисто", блистал прибрежными огнями. В аэропорту "Санта-Круц" учёных, как и в Сингапуре, ждали. Профессора Делийского университета молодые люди подхватили на руки прямо с трапа и унесли.

– Ближайший самолёт рейсом на Киев, с посадками в Ташкенте и Ростове-на-Дону вылетает утром! – объявил встречавший мэра города. – Вы наши гости. Для вас забронированы номера в отеле "Тадж-Махал".

Вскоре Шаповал и Андрей стояли на балконе четвёртого этажа готеля, любовались пылающими неоновыми огнями приморского города.

– Ещё один бросок и будем ночевать дома. – Сознаться, соскучился я по нашим сибирским пельменям... – Шаповал подмигнул. – Ты как? Наболтало нас в море и в воздухе, давай отдыхать. Подымут рано...

Едва оторвавшись от взлётной полосы, АН-160, задрав нос, чуть ли не свечой пошёл в набор высоты.

– Ну и орлы! Не рехнулись?! – прижавшись к спинке кресла, Шаповал упрёкнул пилотов. – Так взлетают только истребители... Мы как-никак простые смертные...

Андрей промолчал. Он словно прилип к иллюминатору. Земля быстро пряталась под синеватой дымкой, контуры её сливались в сплошную темную массу. Просторы Земли огромны, но сверхзвуковые лайнеры преодолевают их быстро. Впереди заблестели ледники Памира. Между ними чёрные глубокие ущелья.

– Где-то в этих местах берут начало реки Инд, Ганг и наша Сыр-Дарья, – напомнил Шаповал. – В этих горных, диких местах сходятся границы Индии, Пакистана, Китая... Представь, как нелегка служба пограничников на высокогорных заставах... Ну, солдату срочной службы, отслужил два-три года, и домой... А начальник заставы, офицеры... Это не в штабах сочинять инструкции...

Ни границ, ни застав видно не было. Лайнер пронёсся над "Крышей мира", вскоре над Ферганской долиной пошёл на снижение и совершил посадку в белокаменном Ташкенте.

– Вот мы и дома! Пойдём, Андрей, выпьем по кружечке нашего пивца, – сказал Шаповал.

– Товарищи пассажиры! – привлекла внимание стюардесса. – Стоим час и летим дальше. Просим не задерживаться!

– Чего они торопятся? – буркнул Шаповал. – Ну, ладно, успеём... Проходя к зданию аэропорта, Шаповал удивился толпам людей с громоздким багажом.

– Вроде сезон не курортный, почему порт забит людьми? – спросил он белобородого старика, сторожившего вещи у переполненного людьми буфета.

– С Луны свалился? – буркнул старик. – Разбегается народ...

– Что, землетрясение предвидится?

– Хуже! Чехарда в стране... В республиках смена правительства! Все хотят князьками стать...

– Андрей, сбегай возьми газеты... Я постою в очереди, – сказал Шаповал.

Уже в полёте, просмотрев скудные сообщения в газетах, Шаповал сказал:

– Вот почему забыли нас... Что всё это значит?..

В Ростов прилетели вечером. Шёл дождь со снегом. Пробивая тучи, лайнер снижался так стремительно, что Шаповалу казалось вот-вот врежется в землю. "События в стране шокируют пилотов", – подумал он.

– Из самолёта не выходить! – предупредила стюардесса. – Штурман "возьмёт погоду" до Киева, и летим.

До столицы Украины оставалось полчаса лёта. Стюардесса объявила, что из-за погодных условий Борисполь и Жуляны не принимают. Идём на Днепропетровск.

– Желание Тараса и твоё исполнилось непредвиденно, – Шаповал легонько толкнул дремавшего Андрея.

Расчищенной от снега взлётно-посадочной полосой металась поземка. Город спал в сугробах снега. Помотавшись по улицам, такси остановилось у пятиэтажного дома с окнами на Днепр.

– Андрюшенька! – воскликнула Александра Алексеевна, отворив дверь. – Как чувствовала, что прилетишь... Напекла твоих

любимых пирожков с яблоками... Проходите, проходите, раздевайтесь...

– Мам, познакомься, мой руководитель из Москвы, Сергей Николаевич... – Андрей представил матери Шаповала.

– Очень приятно... Проходите в комнату... Тарас Чабаненко часто вспоминал вас... И давеча спрашивал, нет ли весточки... Просил немедля звонить, если что...

– Отлично! – улыбнулся Шаповал. – Если просил звонить немедленно, дайте, пожалуйста, его телефон...

– Полночь... Спят они...

– Мы давние друзья, сочтёмся... Утром улечу, если будет рейс до Москвы... Андрей говорил, живёт он рядом с вами...

– В соседнем подъезде...

– Робинзоны вы мои! – воскликнул седовласый, невысокого роста, плечистый полковник, явившись буквально через несколько минут после звонка. – Чистые арабы... Вот что побывать на экваторе... Шурочка, сообрази... Чабаненко передал хозяйке свёрток.

– Просил звонить немедленно, вот и подняли в полночь, – оправдывалась Александра Алексеевна. – Зина спит?

– Одевается, сейчас прибежит...

Чабаненко дотошно расспрашивал, где побывала экспедиция, что Шаповал видел, кого встречал, что представляет из себя остров "Альфа", кому принадлежит. Слушая, заметил:

– Говоришь, остров металлический... Как бы из за него конфликты не возникли...

Друзья беседовали. Александра Алексеевна и подруга ее молодых лет в Карпатах хлопотали в кухне. Хозяйка то и дело подбегала к открытой двери в комнату взглянуть на сына. Заметив это, Андрей вышел на кухню.

Закусывая после рюмки коньяка, Шаповал сказал:

– Ты, Тарас, всё меня испытываешь... Скажи, что за чехарда творится у нас? Видел в Ташкенте, убегают люди оттуда...

– Отвечу... Желая побыть князьками, к власти прорвалось племя безумцев... Откормилось, выучилось, пока мы воевали, строили, оно пошаталось по закордонах и решило, что мы не так жили, не то строили и решило разрушить Русь, которую создавали, обороняли древние князья, да и цари, какими бы они ни были. Запре-

тили компартию. Нам приказано не вмешиваться в их клановые разборки, отвели роль ландскнехтов на службе победившего клана... И что обидно, часть интеллигентов, так сказать элита, поддерживала политических выскочек, даже отбывавших наказание в определённых местах, финансовых авантюристов – попросту воров в законе... Не обижайся, тебя это не касается...

– Ушёл бы на пенсию, – сказал Шаповал.

– Вышвырнут с удовольствием... Но страшно, когда подумаю, что на моё место придёт чинуша, думающий лишь о высокой зарплате и личном мерседесе....

– Безголовье! – Шаповал наполнил рюмки. – Выпьем, чтоб народ прозрел...

– Наши недоумки додумались призвать солдат-украинцев бросать службу в Советской армии, возвращаться в Украину, создавать свою национальную армию... Забыли, что Украину освобождали от фашистов все народы Союза...

– Один древний философ правильно сказал: "Люди без памяти не люди! И, что умные к власти не рвутся". Ты, Тарас, был другом отцу Андрея, остался товарищем Александре Алексеевне... Я решил забрать Андрея в Москву, в наш институт... Исподволь подготовь её, чтобы не перечила... Будем вместе двигать науку... А рвение к княжеским креслам прекратится, когда в них сядут люди не ради космических зарплат, а работяги, думающие о державе и всём народе...

II

*"Когда светит солнце,
не нужен свет лампы".*

Восточная пословица

Даже матери Андрей не сознавался о своей, как он считал, странности, – в темноте, когда посторонние предметы не отвлекают внимание, ему легко думается, рождаются идеи и пути их решения, чётко воскресают в памяти события прошлого. Не от того, думал он, что всё от корней растения до зародышей в утробе животных, в том числе и человека, зарождается в темноте?

За окном темно, и в комнате свет выключен. Он стоит у окна, выходящего на скованный льдом Днепр. Десять лет тому назад, вернувшись из экспедиции по Тихому океану, в такой же зимний вечер в этой комнате генерал Шаповал и дядя Тарас Чабаненко, по сути, решили мою судьбу, – вспоминает он. – Разговор начался с упоминания Сергеем Николаевичем о короткой стычке японца Окумуры и американца Вуда, кому будет принадлежать остров "Альфа".

– Тресты, концерны вцепятся за него друг другу в горло, – сказал дядя Тарас. – Ты, Сергей, – обратился он к генералу Шаповалу, вращаешься в правительственных кругах, бываешь за границей, подскажи нашим представителям в ООН, чтобы она взяла тот остров под свою опеку. Нельзя чтобы он оказался в руках какого-то магната или клана. Воротилы металлургических империй, боясь, что остров попадёт в руки конкурентов, поддержат эту идею...

– Резонно, – согласился товарищ Шаповал, но спросил: – А что же дальше делать с ним?

– Это уж ваша, людей науки, забота, – сказал дядя Тарас. – Постройте там не Ривьеру, а, скажем, филиал института по изучению тектонических явлений в Океании, или, он взглянул на электролампочку, продолжал. – Для запуска спутников вы строите пусковые площадки в экваториальном поясе... Используйте тот островок как естественную стартовую площадку...

С этой комнаты и началось... ООН передала остров "Альфа" в распоряжение организованного "Центра по изучению тектонических явлений в Океании и Вселенной". Финансовые киты нескольких стран, предвкушая прибыли от будущих открытий, распахнули сейфы, окружили островок десятком кораблей, оснащённых мощнейшими насосами. Два года поливали его морской водой. К счастью, из недр он не подпитывался теплом. Остыл. Комендантом тех кораблей и Зелёного острова, по настоянию Шаповала, был назначен капитан Христофор. За истекшие годы он превратил плоскогорье во взлётно-посадочную полосу, среди пальмовых рощ построил готель, коттеджи, помещения лабораторий. За горами, на противоположной от залива стороне острова, атомную электростанцию, дополнительно, в стороне от неё, электростанцию с использованием энергии морского прибоя. В связи с полу-

чением повторного сигнала с просьбой помощи планеты, что на краю Солнечной системы, названной "НП-Х" – неизвестная планета "Х", объединённое конструкторское бюро, используя проекты беспилотных космических кораблей, разработало, а заводы построили в течение четырёх лет пилотируемый Космоплан с использованием нового вида энергий для запуска, и способного достичь "НП-Х". Предполагая, что она населена, ибо сигналы, хотя и с трудом, поддаются расшифровке, в экипаж Космоплана включены молодой полиглот, владеющий древними и редкими на Земле языками либериец Гуава, радиоконструктор Хелл Скотт, геолог Кейс, биолог Джеймс. Мне, как астрофизику, отведена роль штурмана.

Два полёта в Космос сдружили нас. Доступ на остров "Альфа" строго ограничен. Экватория его охраняется военными кораблями. Босы, финансирующие полёт, решили держать в секрете и время старта, и имена членов экипажа. Мы ждём команды.

Басистый гудок парохода со стороны реки оторвал Андрея от воспоминаний. "Дорогой Василий Васильевич, – прошептал он. – Ваша мечта сбылась! Вон там, за огнями набережной, фарватером реки движутся огоньки нашего старенького "Дидыча". Всю жизнь вы искали решение как проложить дорогу во льдах. И только на склоне лет нашли микроволны, разрушающие лёд. Мечтали вы и о полётах человека на другие Галактики, говорили, что для того нужно было построить корабль в восемьдесят тысяч тонн, что по техническим возможностям немыслимо, и нет такого химического топлива или атомного двигателя, чтобы поднять такую махину в Космос, "завещали искать другое решение, и прочли у Хафиза¹: "Творения подвластны единству сердец – овладеть Вселенной". Улыбнувшись сказали, – словами Кипплинга: "Умей мечтать, не став рабом мечтанья". Преобрази мечту в реальность! Чтобы побывать во Вселенной, нужна фантастическая скорость. По представлению мусульман, с такой фантастической скоростью передвигаются лишь бестелесые ангелы. А мы то люди, не ангелы..."

Вспомнив школьного учителя, после доктора физических наук, Андрей включил радиовизор. На экране замелькали джазы, артисты.

---

¹Хафиз – прогрессивный поэт Таджикистана. Умер в 1389 году.

Обратил внимание на диктора – темноволосую девушку, которая, как показалось ему, взглянула ему в глаза и объявила: "Говорит "Голос Америки! Сенсационное сообщение! С засекреченного в Тихом океане острова подготовлен к полёту межпланетный Космоплан, способный достичь крайних планет Солнечной системы с экипажем: от Соединённых Штатов – Хелл Скотт, от России – Андрей Степовой, от..."

Повторив сообщение ещё раз, девушка исчезла с экрана, её место заняла певица, исполняющая песню под аккомпанемент электроинструментов. "Болтуны американцы! – чертыхнулся Андрей. – Без рекламы и спать не ложатся... Вот так секрет! Неужели и генерал Шаповал согласился преждевременно рекламировать полёт!"

На экране снова появилась темноволосая девушка. Андрей подумал, что она снова что-то скажет о Космоплане, но она начала рассказывать биографию певицы, которая только что пела, сколько раз она выходила замуж, как не везло ей с мужьями, как пробивала карьеру... Андрей присмотрелся. "Она очень похожа на мою Марийку! Мою синьооку квитку з полоньины, чаклунку чаривну... Зараз вона сыдыть над дыпломною работою..." Мыслями Андрей снова вернулся в недавнее...

После первого полёта в Космос, Тарас Чабаненко сказал: "Андрюша, мы строим Космопланы, города – мир каменных кварталов, что давит свободу чувств, свободу собственного "Я". Конечно, не "Я" психопата индивидуалиста Ницше.... Езжай в Карпаты, отдохни в стихии первобытной природы от формул и урбанизации..."

И он поехал. В городке по ту сторону Карпат, омываемом бурной речкой Тисой, за которой страна Румыния, нашёл на центральной улице старенький домик в три окна на улицу.

Крайнее от калитки – окно комнатухи, в которой жили отец и мама. Возвращаясь ночью с гор, отец стучал в то окно. Мама бежала открывать дверь. Но однажды она не дождалась стука. Спустя месяц после похорон, в ту комнатуху принесла меня. Вскоре переехала к родителям отца, чтобы иметь возможность закончить институт. Я заглянул в то окно. В комнатухе было пусто. Горожане, считай мне земляки, подсказали, как пройти к кладбищу.

У разгороженного входа старушка пасла коз. На вопрос, где искать могилу, сказала: "Йды, легинэ, пишнычком прямо, минеш поховання католькив, потим православных, дали поховани невируючи". Информация удивила меня, но выяснять истоки разделения даже покойников по их мировоззрению в жизни не стал. На кладбище ни души. По сторонам дорожки кресты, кресты. И вот за заросшей дорожкой железные, каменные, деревянные тумбочки-надгробия со звёздочками и без них. У старой вербы, склонившей ветки над небольшой каменной плитой, на которой высечено: "Лейтенант Степовой. Погиб в борьбе в бандах украинских буржуазных националистов". Остановился, и сердце моё словно остановилось. Я прошептал: "Отец, не довелось нам увидеть друг друга... Я пришёл к тебе. Клянусь, буду достоин тебя, память о тебе пронесу до конца своей жизни на Земле или во Вселенной, куда скоро улечу!" Было раннее прохладное утро. Из-за гор подымалось яркое солнце, слабый ветерок пронизывал хвою молодой вечнозелёной ели, и она тихим шёпотом пела бесконечную песню карпатских лесов. Рядом по листьям куста цветущей белой сирени катились росинки, срываясь, они падали на камень прозрачными слезинками. Положил букетик полевых цветов. Полевых. Так наказала мама. Знакомство её с отцом началось с таких цветов. Обошёл куст сирени, взглянул на железную тумбочку – обелиск со звёздочкой, прочёл: "Антонина Крашенникова¹. 19 лет. Убита бандитами. 1951 год". Девятнадцать девчонке, двадцать пять отцу! Коротка жизнь этих двух незнакомых друг другу людей! За что отдали они её? За то, чтобы всякая мразь жирела, проклинала их, что они не так жили?! Не то строили?! Старался думать о чём-то другом, но эти две цифры сопровождали меня все пятьдесят километров всё выше в горы, минуя густо застроенные сёла новыми домами. Остановился автобус в центре большого, растянувшегося вдоль горной речки, села, сжатого крутыми горами. Население села – верховинцы и потомки швабов, в давние времена переселившихся сюда из Германии.

---

¹Крашенникова Антонина, стажёр-лаборант львовской геологоразведочной партии, убита бандитами в горах Тячевского района Закарпатской области.

Дядя Тарас рассказывал, село это, когда он бывал в нём, было многолюдным. Мужское население, да и часть женщин, работали в крупнейшем в области леспромхозе. Действовал, расположенный в живописном ущелье дом отдыха с сероводородными ваннами, куда приезжали люди со всего Союза. Ничего этого я не увидел. Даже рельсы и шпалы узкоколейной железной дороги, которой леспромхоз свозил лесоматериал к большой дороге, сняли и неизвестно куда отправили. Леспромхоз ликвидирован, помещения дома отдыха развалены, растащены, большая часть немецкого населения выехала в Германию. Бесплатной рубкой и вывозкой кругляка автотранспортом занято три десятка наскоро сколоченных дельцами-бизнесменами фирмочек-однодневок.

В нескольких шагах, мимо Сельсовета, зимой и летом клокочет, взятый в каменный жёлоб, поток, берущий начало под полощиной Красная. Рядом ларёк-буфет, напротив длинный деревянный стол и скамейка. Решил перекусить. У другого края стола два старика, не спеша, пили пиво, поглядывая на меня, переговаривались.

Понял, говорят обо мне – чужак появился в селе. Но разве я чужой? Поздоровался с ними, сказал, что приехал издалека посмотреть на места, где бывал отец.

– Чей же ты? – спросил высокий, грузный, лысый.

– Бый ня Марья! – воскликнул он, услышав мою фамилию. – Знав вашего батька... Тоди я працював дильнымчим милиции тут. Не раз ходив з ним у горы... И маму вашу знав... Чы жыва?

– Жива, – сказал.

– Працовала вона тоди на негайний допомози. Моя мати дуже захворила. Ликари сільської лікарни вже й хрест поставили на ний. Не знали що робить. Подзвонили в районну лікарню, выкликали негайну. Мама ваша приехала, подывылася, каже – негайно в район. Звидты видповили, що немає вильных лижок. Ваша мама сказала: – Готуйте лижко! – и повезла хвору. Якбы не вона... не прожила б моя ще десять роки. Все згадувала вашу...

– Раз було батько ваш у горах, а мама ваша щось з тыждень чы бильше видпочывала в нашому будынку видпочынку... Я тоди працював завгоспом... Памятаю, – вспоминал второй старик.

Помнят! Помнят добрым словом... Горы, село, старики стали как родные.

– Ще одни йдуть! – бывший завхоз кивнул вдоль улицы.

Гуськом, с рюкзаками за спиной, к ларьку подошли десятка полторы парней и девушек.

– Привал! – крикнул парень.

– Здалеку, молодята? – спросил бывший милиционер.

– Из-за гир та й з-за высоких! Турысты... Студенты Днепропетровська! – смеясь, ответила чернокосяя, и взглянула на меня. Это и была Марийка.

Домой возвращался вместе с ними.

Воспоминания Андрея прервал бой Кремлёвских курантов видеотелефона. На маленьком экранчике генерал Шаповал: вид хмурый, "Андрей, немедля вылетай в Москву! Жду! Понял?"

– Понял! – ответил Андрей, хотя удивился такому неожиданному приказу.

Экран видеотелефона погас, но тут же снова сигнал. Тарас Чабаненко предупредил Андрея: дверь на лестничную площадку не открывать пока он не придет. Это ещё больше удивило его. В квартире был один, мать ещё не вернулась с работы. Подошёл к входной двери, прислушался. Спустя несколько минут за дверью – тихий разговор, ещё через несколько минут, звонок, и в квартиру вошёл Тарас Чабаненко.

– Всё в порядке, Андрюша! – не раздеваясь, он плюхнулся в кресло. – Молодец, что не стал проверять, что за дверью. Чабаненко, как говорится, бросал курить сто раз, сейчас закурил, сказал: – Видеокамера зафиксировала у твоей двери какого-то типа с поднятым воротником. Он подложил тебе под дверь штуку, чтобы ты не летел в Космос, а взлетел в воздух в собственной квартире. Мои хлопцы изьяли... Других отправили найти того типа. Подлец, и код от двери подъезда раздобыл...

– Что случилось? Генерал Шаповал вызывает срочно ехать в Москву, – спросил Андрей.

– В последние годы по нашей земле шляется много всяких авантюристов из закордона. – Чабаненко погасил сигарету о спичечный коробок. – Мотаются, вынюхивают наши слабые места.

Под видом советников, консультантов вредят нам... Влекут их наши природные богатства... После всех войн мир не прочен.

Кланы промышленников грызутся меж собой за каждый кусочек земли. Не прекращается и скрытая борьба и за твой остров "Альфа". Давно подписаны Пакт о прекращении испытания атомного оружия, Великая Конвенция о запрещении бактериологического и химического оружия, президенты, дипломаты клянутся в выполнении обязательств, но промышленные монополии, которые фактически ставят и снимают их, диктуют им свою волю, и, борясь за прибыли, штампуют оружие. Прекратить его производство – это потерять прибыли, но главное – их пугают миллионы рабочих, которые окажутся без работы и без средств существования, что революционизирует их и грозит изменением общественного строя... Боятся рабочего класса...

Помолчав, Чабаненко напомнил, как в 1941 году, когда армия фашистской Германии оккупировала всю Украину, один клерикал, прикрываясь украинским национализмом, рассчитывая, что с помощью немцев советская власть в Украине будет ликвидирована, просил Гитлера, чтобы тот назначил его президентом освобождённой от коммунистов Украины, обещая не развивать в ней промышленность, чтобы не было рабочего класса – наиболее революционной части общества, чем самым предупредить угрозу капиталистической Европе.

– Но массы безработных можно перебросить на производство продукции мирного характера, – сказал Андрей. – Сократить наполовину рабочий день... Конечно, и в таком случае возникает перепроизводство продукции мирного характера... Но при сохранении прежней заработной платы возрастает внутренняя покупательная способность населения, а какую-то часть передать в беднейшие регионы земли...

Чабаненко взглянул на Андрея, но сказать что-то не успел: шелкнул замок входной двери, вошла Александра Алексеевна.

– Здравствуй, Тарас! Как ты это заглянул к нам в такое время? – спросила с изумлением она.

– Забежал попрощаться... Утром Андрей улетает в Москву.

– Надолго? – Александра Алексеевна взглянула на сына.

– Не знаю... Сергей Николаевич вызывает...

Чабаненко встал:

– Ты, Андрюша, собирайся... Билет закажу и провожу к самолёту. – Чабаненко повернулся к Александре Алексеевне. – Ты, Саша, поздновато возвращаешься домой...

– В больнице как в милиции, – улыбнулась женщина. – Каждый раз случается что-то непредвиденное... Вот только сдала смену...

Чабаненко ушёл. Степовая, в соседней комнате, собирала чемодан. Андрей, сидя у стола, поглядывал на фотокарточку Марийки, писал: "Милая чаклунка, извини, срочно улетаю не попрощавшись..."

Намерен был написать короткую записку, но сердце стучало громко, и рука писала, писала. Не услышал как мать вошла, стала за его спиной.

– Не насмотришься на неё? – положила руку на его плечо. – Открыл ей своё сердце, веда в дом. – Перевела взгляд на небольшой фотопортрет над столом, с которого на неё смотрел светловолосый лейтенант, тихо молвила: – Когда-то я читала... Вблизи Непала есть долина Катманду, её жители, навары, верят, что боги на землю приходят в облике детей... – улыбнулась, поцеловала сына в голову. – Буду рада таким богам...

*Я в биении сердца своего услышал
 Барабанный призыв-сигнал.
 Слышишь? Волны рокочут?
 Океаны грохочут...
 Товарищ! Час настал!
 (Индийский поэт Суканте Батгачария)*

– Джеймс, Джеймс, уже светает! – будила темноволосая молодая женщина, лежавшего в постели мужчину.

– О, пятиликий Шива! Ты уже успела собраться! – мужчина открыл глаза. – Легче было пустить воды дочери царя снегов Химаваты – прекрасной богини Ганги¹ в оазисы пустыни Тар², чем быть мужем земной Джюн... Не дашь выпасться перед дорогой в грохочущий океан...

– Твой дом там, где я! – смеясь, женщина продолжала тянуть мужа за руку.

– Неужели тебе мало посещения храмов Еллары и Адженты Хайдарабада? Тысячи колонн храма Шивы, наконец "Львиной скалы" царя Косьяна³?! – Джеймс выдернул руку. – Вернись, повезу тебя хоть на Голую гору⁴.

– На Голую гору поедем после, а сейчас наш путь в Мёртвый город, он не так далеко. – Джюн прильнула ухом к груди мужа, прислушиваясь к биению его сердца. – Вставай! Поедем туда вместе с нашим сыном! Уже стучится...

Через минуту Джеймс гнал автомобиль "Калькутта" наиболее широкой и прямой улицей Чанди-чок Нового Дели, как и в старину со множеством магазинов, лавочек, в которых в любое время суток можно было приобрести всё что угодно: вместо закоулков,

---

¹Богиня Ганга – по индийской мифологии – дочь Химаваты – царя снегов. Возможно, с этим связано название реки Ганг, берущей начало в ледниках Великих Гималаев.

²Тар – пустыня на запад от Дели.

³Одинокая двухсотметровой высоты скала среди моря джунглей на острове Цейлон. В 5-том веке н.э. царь Косьян выстроил на скале крепость.

⁴Голая гора – вершина в Гималаях.

кривых улочек, отходивших от неё в стороны, теперь были красивые, прямые проспекты, застроенные многоэтажными домами, и множество скверов. Джеймс остановил машину напротив одной из лавочек. Джун выпрыгнула, побежала и скоро вернулась, неся голубую ленту. И они помчались дальше.

Скоро, в утренних солнечных лучах, запламенели башни "Красного форта" – называемого расем земли – бывшей резиденции индусского императора Шах-Джахана.

Стаи гусей и уток торопились покинуть парки этого огромного города-сада. Улетели туда, где когда-то была голая пустынная равнина, шелестящая жесткими травами саванн да изнывавшими под солнцем акациями, мимозой и одинокими баньянами, врастающими ветвями в землю глубоко, чтобы добраться до воды. Теперь птицы летали на земли, пересечённые новыми каналами, заполненные водами Ганга и Джамны, берущими начало в восстановленных пригималайских лесах.

Встречных автомашин не было. Джеймс поглядывал на поля в клубах пыли, поднятой тракторами. Но вот, слева, у дороги, хищно поводит по сторонам клювом тощий, вылинялый, видимо, доживающий свой век, гриф-стервятник.

– Вот прошлое нашей земли, – Джеймс кивнул в сторону птицы. – Еду ради того, чтобы прошлое не вернулось нашему наследнику...

– Едешь и ради меня. – Джун прильнула к плечу мужа... – Ну, ну скажи...

– Так, так, и ради тебя. Ради всех, любящих жизнь...

Ласки Джун иногда Джеймсу казались чрезмерными. Однажды, на полном ходу автомашины ей захотелось поцеловать его, этого оказалось достаточно, чтобы машина оказалась в кювете. Джеймс сердился её ребячеству, а она: "Весь мир будет знать тебя и завидовать твоей жене! Ты улетишь на тот чертов остров, которого не могу найти ни на одной карте... Мы с сыном будем ждать твоего возвращения", – и устремляла взгляд в небо, словно хотела увидеть дорогу, которой улетит её Джеймс.

С асфальта дороги взлетела стайка куропаток. Джеймс притормозил, но одна ударилась о ветровое стекло, кувыркнулась, взмахнула крылышками и улетела.

– Несчастливая птичка, – молвила Джюн.

– Несчастливая потому, что не святая, – сказал Джеймс. Интонация его голоса выражала пренебрежение ко всяким святостям, суевериям. Его отец перед смертью позвал их, вынул из-за пазухи красную ленточку, сказал: "Выполните мою последнюю просьбу, отвезите эту ленточку в Мёртвый город, привяжите у могилы шейха Салима Чисти. Пусть исполнятся мои желания..." Старик мечтал увидеть внука. Но так и не дождался. Джюн и Джеймс согласились. Джюн напоминала о желании старика, на что Джеймс отвечал: "Понимаешь ли ты, что говоришь?! Известный стране миколог, биолог, ученик соратников и учеников учёных Шахань Васудена, Чона, Осана – человек, который разгадал живую клетку и вирус человека, по-новому прочёл кольца "дева дару" и раскрыл правду о "магда харта" – "Великой хартии вольностей", о страданиях народа Индии под ногою "Железного хромца" – Тамерлана, про династию Великих Моголов, Ост-Индийскую компанию и назвал "Индийский бунт" великим национальным движением, должен поклоняться гробнице?! Не могу преклоняться перед суеверием древних людей, как и перед выдуманной святостью шестидесяти миллионов обезьян, поедающих в три раза больше фруктов, нежели все индусы, или святостью саранчи, которая в несколько раз тяжелее всего населения Индии. Нет!

Но теперь, когда наследник стучится, согласился исполнить просьбу отца.

В стороне от дороги, показались добротные дома.

– Пять лет тому моя артиллерийская часть стояла в этом городке. Вон там, где фермы, стояли наши орудия, – напомнил Джеймс. – Сейчас здесь сельскохозяйственная академия...

– А где же те орудия? – спросила Джюн.

– Отправили в Бхилай на переплавку... Делают ракеты...

– Страшно само слово "ракеты"... Много лет они угрожают людям... Ракета унесёт тебя от меня. – Слезинка обволокла глаза Джюн. И всю дорогу до города Агры она молчала.

Но вот блеснули на солнце четыре величественные башни: ещё миг, и высокое мраморное сооружение Тадж-Махала овладело её

---

¹ "Дева дару" – "божье" дерево. Кедр, которому было 704 года.

вниманием. Ступая по каменным плитам, удерживалась за руку Джеймса. Поднялись на широкую площадку, что рядом с усыпальницей Шах-Джахана и его жены Мумтаз-Махал, в честь которой индийские мастера и возвели это каменное чудо. Прошли к краю площадки, остановились у основания башни, пересекая зелёные поля, внизу серебрилась Джамна. Междурядьем плантаций хлопчатника ползли хлопкоуборочные машины. Ближе к берегу несколько тракторов тянули выкрашенные в красное знаменитые сеялки завода "Красная звезда" украинского города Кировограда. От реки тянуло прохладой.

От легкого ветерка на мраморной решётке гробницы заколыхалась красная ленточка старика.

– Здесь чудесно!.. Будем ждать тебя у этой башни, – сказала Джюн.

IV

Предвидя опасность для американских рабовладельцев, Американское колониальное общество с 1821 года начало вывозить освобождённых американских рабов на остров Провиденция и участок материка на берегу Африки в Гвинейском заливе. Так возникло государство Либерия. В честь президента Монро столицу этого государства назвали Монровией.

Заговорите о сфинксе, пирамиде Хефрена или про Калиманджаро. – О, это же Африка! – скажет каждый. Но произнесите слова “бузи” или “Зигите”, многие пожмут плечами. А это тоже Африка.

Самолёт "Египетские авиакомпании", вылетевший из Каира, дозаправился в аэропорту у Асуанской плотины, поднялся в воздух. Полиглот Гуава смотрел в окно. Далеко внизу остался величественный Нил, наибольшее в мире искусственное море, а когда-то, занесённые песками красноземные степи притягивали взор буйной зеленью.

– Чудесный уголок земли, – заговорил к нему сосед по креслу, пожилой египтянин. – Любои фараон, обладая им, считал бы себя властелином мира, а молодой хлебороб или каменотёс из "Каменоломен фараона" не поверил бы, что не так давно в Асуане за год

выпало три миллиметра осадков... Вот во что превратилась инженерная мысль!... Это только начало. Мы преобразим всю Африку в цветущий оазис... Разрешите представиться – инженер "Арабо-Африканского объединения строительства Трансафриканской железной дороги"... В скором она соединит арабский мир с Гвинейским заливом.

– Очень приятно, – сдержанно ответил Гуава, но себя не называл.

– Лечу в Монровию согласовывать ряд проектов по строительству железной дороги побережьем Гвинейского залива: Докар-Канкри-Аккра-Порт Харкорт и дальше на юг. Она, так сказать, соединит промышленность полутора десятка прибрежных стран в единую промышленную зону... Вы тоже летите в Монровию?

– Давно не был в родных краях... Вот, решил проведать...

– Похвально, похвально, родину грешно забывать... – инженер поплямкал, придумывая, что сказать ещё, чтобы разговорить молчаливого спутника. – Слышали, нигерийские археологи в районе озера Чад обнаружили что-то похожее на гробницу? Найдено много металлических изделий. Наконец-то будет выяснено, изобретена ли плавка металлов в Африке самостоятельно или привнесена из Азии...

– Усыпальницы и гробницы для Африки не чудо, – заметил Гуава. – Фараоны, чтобы увековечить своё имя, сооружали огромные усыпальницы-пирамиды. Эти усыпальницы и усыпляли Африку... И не только в Африке власть имущие старались увековечить своё имя! Например, в Пекине дворцовый ансамбль императорского закрытого города сияет золотом глазурованной черепицы... Жёлтый цвет в Китае считается императорским, ибо только он имел право носить одежду такого цвета, величаясь "сыном неба". А "Храм небес"! А Пагода на острове "Маленькая сирота" на реке Янцзы! Даже далай-ламы в Тибете возвели тринадцатитажный дворец "Потолок". Дворец японского императора обведён каменной стеной и глубоким рвом, заполненным водой, где плавают огромные рыбы – красные, зелёные, жёлтые, серые...

– Вы бывали в тех краях?

– Изучал языки национальных меньшинств Китая, Внутренней Монголии, Тибета...

– Зачем это вам?

– Я лингвист, преподаю в Каирском университете...

– Вот как?! – инженер снова поплямкал. – Я слышал, что китайские инженеры сталеплавильного комбината "Шоуду" утверждают, будто их железоделательное производство древнейшее в мире... Так ли?

– Утверждать или спорить на эту тему, всё равно что спорить, чей предок человекоподобный азиатский орангутанг или гиббон, или африканский шимпанзе, или горилла первыми упали с дерева и крикнули: "Я первочеловек!" Взглянув в небо, объявили: "Я сын божий! Мой бог главнее всех богов!..."

Имена, общаясь с многими народами, народностями, племенами, уловил их общую слабость – возносить дошедшие к ним убеждения предков с древних времён, и считал, в людях сливаются прошлые века, когда страх перед необъятной Вселенной создал суеверие в богов.

– Может быть, может быть, – неохотно согласился инженер. – Но учёные утверждают, что колыбелью человечества есть Африка, из неё пошла "Миссис Плез"¹... Двадцать пять миллионов лет тому, после геологических сдвигов земли, образовались Альпы, Гималаи, Анды, а Африка уже была как сложившийся континент.

Имена не ответил. Всматриваясь в проплывающую под самолётом кустарниковую пустыню, вспоминал нагорье в верховье рек Сент-Пол и Лоффа, городок Зигите – центр племени бузи, окружающие его горы, леса. Минуло много лет, как ушёл он из родного края, тогда двух Либерий – той, которая начиналась графством Монтсеррадо, и другой, существовавшей в горах и джунглях, говорящей на языках манде, вай, гребо, кру, бузи и многих других. Припомнил, как мальчишкой лежал на тёплой земле, положив голову на колени деда... Их укрывало густое чёрно-фиолетовое небо.

---

¹"Миссис Плез" – в 1947 году в Юго-Западной Африке, стране золотых равнин, розовых гор, оазисов и пустынь, пещер и подземных рек, окаменелых лесов, найден скелет пятидесятилетней самки, умершей четверть миллиона лет назад. Этот дриопитек ходил на двух ногах, кости её ног напоминают кость племени бушменов Калахари. В пещерах найдены каменные орудия доисторического человека.

Дед сердился на людей из племени гребо и кру, называл их врагами народа бузи за то, что они убили его, Имены, отца на плантации Файрстона¹ в долине реки Кавалла, и наставлял, чтобы он, Имена, отомстил им.

Вражда между этими племенами закипела с первых лет появления на берегах Гвинейского залива переселенцев из-за океана. Более ста лет они выслеживали друг друга, и только в конце Второй мировой войны была провозглашена политика "объединения", политика ликвидации пропасти меж потомками американских негров-переселенцев и коренным населением и провозглашена политика "открытых дверей". Через ту "дверь" караваны океанских великанов "Либеро-Американо-Шведской компании" под либерийским флагом увозили куски раздробленной горы Нимба³ за океан, а привозили тряпки. Природные богатства его родины превращались в подводные "Бундесмарины", о чём пеклись "Лайбрия майнинг компани", голландские, шведские, английские банки: океаны закишели подводными "миссионерами" смерти. "О, миссии, миссионеры! – Ему, Имена Гуаве, не забыть подвижника-миссионера сера Додда из штата Виргиния, вбивавшего в его голову, что он собственность миссии, потому что родился на территории миссии, нагружал на его плечи пачки религиозной литературы и, используя его в качестве носильщика и переводчика, отправлялся в далёкие селения распространять веру в бога Иегова. Когда мать умирала от чёрной язвы, он водил его по селениям бывшей французской Гвинеи, где господствовал дух метрополии – коммерсанты, балаганы со всякими приманками для туристов на французский манер. Обкрадывался народ Мондинго. Додд ненавидел комитеты "службы порядка" от Демократической партии Гвинеи, отбиравшей власть у вождей племён, продажных колонизаторам.

---

¹Файрстон-старший, резиновый король США в 1926 году заключил кабальное соглашение с правительством Либерии, получил под каучуковые плантации 400 000 га земли на 99 лет.

²Политика "открытых дверей" провозглашена в 1944 году.

³Нимба – гора на севере страны, запасы руды с 65% содержания железа в 300 миллионов тонн.

Но, почувствовав, что оказались в кратере народного вулкана, всякие дельцы ринулись к причалам Конакри, погрузили награбленное на корабли, уплыли. Стоя на палубе венесуэльского корабля, взмахом шляпы Додд прощался с Африкой. Только тогда Имена понял, что свободен. Алжирские моряки увезли его в освобождавшийся Алжир. Никто в Либерии не знал о его существовании на свете. В Алжире, вместе с юношами, он ушёл в Таль-Атласские горы сражаться против колонизаторов. Недолгий перерыв, и снова бои за освобождение от американо-гомбо-бельгийских наёмников джунглей Конго. Наконец пред ним открылись двери учебных заведений Москвы... Имена – член экипажа Космоплана для полёта на неведомую планету, где должен найти общий язык с разумными существами, если таковые есть там. От первой встречи будут зависеть дальнейшие отношения между нами. Земляки признали меня, сам мэр города пригласил посетить родину – страну Южных рек, как называли её когда-то.

– Молодцы! Обратите внимание! – воскликнул инженер, преврав воспоминания Имены Гуавы.

Самолёт пролетал над кустарниковой пустыней, занесёнными солончаками котлованами озёр и уедами¹. Огромные эскалаторы перемещали горы песка, расчищая путь для прокладки железной дороги, следом бульдозеры насыпали полотно, а рельсоукладчики ложили секции будущих путей. Параллельно железной дороге блестяли водой каналы и ряд озёр. На севере возвышалось нагорье Тибести с тёмными конусами вулканов Эми-Куси высотой в три с половиной тысячи метров.

Строительство велось на встречных курсах. Имена знал о нём, но с той поры как начал готовиться к межпланетному полёту, о строительстве имел запоздалое представление.

– В каналах вода! Откуда она? – удивился он.

– Берём из Средиземного моря, – сказал инженер.

– Так это сколько нужно затратить электроэнергии на подачу воды в канал...

– Только на первичную закачку-подачу на участки, что проходят по возвышенностям двести и более метров над уровнем моря,

---

¹Уеды – русла пересохших рек.

– сказал инженер. – Где возвышенность обрывается, а канал далее идёт по долине, построены гидроэлектростанции, используются перепады высот... Электроэнергия их передаётся до очередной насосной станции, она поднимает воду на очередную возвышенность, и так по всему пути... Канал сам себя, практически, обслуживает...

– Это похоже на вечный двигатель, – ухмыльнулся Имена. – Однако морская вода содержит много солей, не пригодна для орошения...

– Видите озёра? – инженер кивнул вниз. – Они – отстойники морской воды, они неглубоки, вода интенсивно испаряется, образуются дождевые облака... Вот вам и пресная... Соли, что оседают в озёрах, берём для химической промышленности, за счёт чего поддерживаем в рабочем состоянии и гидро-, и насосные станции... Рельеф местности, так сказать, помогает воде работать самой на себя... Соединим канал с рекой Нигер на территории Мали и примемся за встречный с берегов Атлантики через Западную Сахару и пустыни Мавритании...

– Огромные масштабы работ... – констатировал Имена. – Долго ли строили этот?

– Три года... Население Земли увеличивается, кормить нужно... Земли, воды много, нужно использовать всё по максимуму... – ответил инженер и спросил, видел ли Имена Великий китайский канал, путешествуя по Китаю.

– Видал, – ответил Имена.

– Тысячавосьмьсоткилометровый канал, соединяющий реки Хуанхэ и Янцзыцзян, китайцы строили веками, а мы больше двухтысячкилометровый проложили за три с небольшим года...

– Китайцы работали лопатами, землю выносили корзинами, а в вашем распоряжении вон какая мощная техника, – урезонил инженера Имена и спросил, не будут ли железной дороге и каналу страшны ветры Харматтан, достигающие Гвинейского залива и создающие там пыльные туманы и хабубомы¹?

---

¹Хабубомы – пыльные бури в Судане.

– Учёные заканчивают испытание раствора, безвредного для растительного и животного мира, который способен закрепить пески. – Инженер вдруг вскочил с кресла, позвал стюардессу, продиктовал телеграмму строителям железной дороги, выразив им благодарность за успешную работу, и предложил Имене тоже подписать приветствие. Имена подписал. Стюардесса убежала в кабину пилотов. Инженер включил телевизор, вмонтированный в спинку переднего кресла. На экране появилась группа рабочих. Они стоят на шпалах, машут руками, выкрикивают: "Благодарим за поздравления! Первый билет для поездки по нашей дороге тебе, Имена Гуава! Желаем удачного полёта к звёздам и благополучного возвращения!"

– О, крепость духа Птаха! И родила же ты такого олуха, как я! Рядом человек Космоса, а я о гробницах! – воскликнул инженер, – Простите, Имена!

– Ну, что вы!.. Космонавты в наше время не в диковинку...

Самолёт заходил на посадку в аэропорт Робертсфилд². Имена приник к иллюминатору. Он дома, в самостоятельном государстве. Не в том, колониальном, провозглашённом США в 1847 году.

Родного города Зигите не узнал. Где толпились камышовые хижины – стоят красивые дома. Улицы прямые, широкие. После официального приёма у мэра города, на центральной площади состоялся концерт самодеятельности работниц текстильной фабрики. Стройные, гибкие девушки, увешенные бусами, в браслетах, с серебрянными стрелами в волосах, танцевали под звуки барабанов и трещоток.

– Они достойны кисти художника, – шепнул Имена мэру. – В детстве я видел танцующих старух со скривленными тяжёлым трудом спинами, с язвами на груди, в страхе закрывавшими глаза перед явлениями природы – перед духами скалы Онагизи...

Вдруг одна из танцовщиц подбежала к нему, сняла с себя бусы, набросила ему на шею, и убежала к подругам.

– Она, если не ошибаюсь из народа гребо, – шепнул мэру.

---

²Робертсфилд – международный аэропорт, США во время Второй мировой войны построили там военно-воздушную базу.

"Гребо, гребо... Дед, слышишь?! Эта, полная огня работница фабрики из народа гребо!" – едва не выкрикнул Имена.

Тёмно-синее вечернее небо быстро затягивалось облаками, загремел гром. Зигзагообразные молнии стрелами вонзались в камни скалы Онагизи и рассыпались мириадами искр. Лил дождь. Имена шёл к этой горе, как когда-то ходил к ней дед в единоборство со злыми духами, заклиная их пощадить жителей Зигите, прятавшихся в хижинах и боявшихся даже взглянуть на небо. Шумел дождь, ветер гудел в ветвях деревьев. Имена стоял с непокрытой головой. Нет! Пришёл он к горе не просить пощады, пришёл укрепить свой дух перед полётом в неизвестность. Ветер взвихривал струи дождя, дёргал полы костюма. Имена любовался зелёными змеями молний. Вдруг сзади кто-то прошлёпал лужами. "В такое ненастье здесь может появиться только смелый человек", – подумал он. Молния разорвала прядево облаков, осветила окрестность, Имена оглянулся.

Рядом стояла девушка, бусы которой висели на его шее.

– Имена, за ночью приходит день... За встречей – любовь, – произнесла она и смело подошла к нему.

– Я счастлив за мой и твой народы, за тебя, незнакомка... Мы вместе разорвали цепи ночи. Раб, завоевавший свободу, никогда не поступится ней. Ты пример тому, тебе не страшны ни чёрные скалы Онагизи, ни зелёные змеи молний и духи неба... – Имена пожал руку девушки.

– Желаю тебе скорого, счастливого возвращения на землю. – Девушка подняла глаза к небу.

– И счастья на земле, – додал Имена Гуава.

В спящий городок возвращались вместе.

– До встречи! Будем, буду ждать тебя! – девушка засмеялась и побежала по лужам через дорогу к дому – общежитию работниц фабрики.

Имена Гуава смотрел на окна большого здания. В одном окне вспыхнул яркий электрический свет.

– Я вернусь к тебе! – крикнул он.

1778 год. 1200 великобританцев, ссыльных переселенцев и их охрана, по воле министра Великой Британии лорда Сиднея закладывают в заливе Джексона первое на континенте Австралии поселение европейцев.

Солнце садилось за высокими эвкалиптами и пальмами острова Новая Гвинея. Узкой просекой шли четверо с рюкзаками за плечами. Передний – среднего роста с вьющимися, как у папуаса волосами, тридцатилетний австралиец геолог Кейс. Следом – его переводчик и проводник – коренной житель, двое замыкающих – австралийские аборигены, которых Кейс, странствуя ещё по мертвым пустыням Центральной Австралии, нанял в помощники.

Почувствовав сладковато-приторный, одурманивающий запах, Кейс приостановился, осмотрелся: цепляясь за ветви деревьев, к солнцу тянулись большие красные цветы орхидеи. Немедля он ускорил шаг.

Уже месяц он изучает в горах Стар-Мунтина, что хранит в себе Земля Папуа. Австралийский Союз отрёкся от этой колонии и, под воздействием мировой общественности, обязался помочь новой республике развивать собственную экономику. Одним из первых работать здесь вызвался Кейс, несмотря на то, что имел возможность успешно заниматься своим делом на материке. Руководимая им экспедиция обнаружила в Большой песчаной австралийской пустыне залежи каменного угля, в котором нуждался железорудный бассейн на островах Коккату, Кулан, Ирвин, и исследовала подземную реку пресной воды вблизи того района. Компания "Острелиан Айрон энд стил лимитед" начала там строительство двух сталеплавильных заводов. Она предложила ему должность особого консультанта с неограниченными возможностями использования средств для новых поисков, виллу в районе Сиднея, где в тени голубых эвкалиптов, тёмных пихт, сосен-арацкарий и японских вишен обитают всемогущие магнаты, при условии, что он в контракте укажет, что все его открытия будут счи-

таться собственностью компании, и без её согласия он не вправе предавать их огласке.

Кейс хлопнул дверью и уехал в родную Аделаиду. Сытую жизнь раба, как ядовитую приманку, он отверг.

Леса, перевитые мхом, озёра, голубые горы, Джоналонские карстовые пещеры, алебастровые гроты Императорской пещеры он считал загадкой природы, которая не должна быть местом увеселительных прогулок высшего класса общества, а принадлежать науке. Думал о подземных реках, которые следует повернуть к его Аделаиде. Злился на медленное строительство плотин на реке Мурей. К филантропии – человеколюбию он прибавил природолюбие, ибо человек – частичка природы. "По-воровски устроен мир! Столько земли! Сколько можно от неё взять, а множество граждан прозябает в нищете! – восклицал он в кругу коллег, и рисовал дикость внутриконтинентальных пустынь и полупустынь с почти непроходимыми, тускло-зеленоватыми кустами, карликовыми эвкалиптами, акациями и высокой колючей травой – спинифекс, которые нужно преобразовать. Искал работы больших масштабов. Если бы не отец – влиятельный член консервативной партии, его назвали бы коммунистом.

Но неписанные законы капитала загнали его в тупик. В период мытарств – ушла жена, произошла размолвка с отцом. Он откликнулся на статью профессора Беркли, дряхлого уже старичка, у которого когда-то учился, призывающего помочь молодому государству Новая Гвинея.

Путники вышли на широкую поляну. Солнце до половины уже спряталось за бамбуковой рощей. Хижины папуасов, словно калеки, на высоких костылях, толпились вдоль дороги, глядя темными дырами-дверями на каменный домишко – базу экспедиции.

– Неужто учитель! – воскликнул Кейс, увидев на ступеньках домика старика с лысой непокрытой головой. Нежданное появление Беркли на базе обрадовало его и удивило: от Мельбурна до Папуа четыре тысячи километров. Бросил рюкзак и с распростёртыми руками побежал к учителю. Из домика вышли двое в форме военно-воздушных сил Австралийского Союза. Улыбаясь, они пошли ему навстречу.

– Господин Кейс, время лететь. Космоплан ждёт, – пожимая ему руку, сказал один из них. – Мне поручено сопровождать вас в Канберру, откуда отправитесь на остров "Альфа". Кейс заметил в тени деревьев две автомашины и группу солдат.

Верхушки деревьев, словно причудливые горы, тускло вырисовывались на фоне ночного неба. Вблизи домика прохаживались часовые, офицеры дымили сигарами, сидя на ступеньках: ждали рассвета.

В комнате Кейса светил газовый светильник.

– Господи, где твои глаза?! – восклицал Кейс, стоя перед сидевшим у столика профессором Беркли. – Племена толан, сепик, гойлала в наш космический век пребывают в каменном веке... Живут предрассудками дикарей... Женщины отрубывают пальцы рук, когда умирает кто-то из родных...

– Друг мой, мир ещё полон несчастий, – тихо произнёс Беркли. – Я умышленно послал тебя в те горы, чтобы ты убедился... Но дикость племён мелочь со злом, которое могут совершить вполне респектабельные, но алчные люди, обладающие атомным оружием... Ты всецело был поглощён наукой, но работа в песках Гибсона, странствия в Мёртвом сердце Австралии, жизнь аборигенов раскрыли твои глаза на тех, кто не имеет вилл и не знает дороги в университеты... Веря в твоё доброе сердце, я рекомендовал тебя, как опытного геолога, "Международному центру по изучению Океании и Вселенной". Убеждён, что не ошибся... Ты привезёшь новое о мироздании, и мы продолжим работу в этих краях, чтобы люди племён жили благополучно... Раз человек родился – пусть проживёт жизнь по-человечески...

– Мы и подобные нам слишком были увлечены тайнами атома, забыв о людях, – сказал Кейс.

– Я счастлив, что кроме природы ты полюбил людей, – Беркли по-отцовски обнял Кейса.

На рассвете он, Беркли, и охрана выехали на ближайший аэродром.

– Возвращайся быстрее, ты нужен и земле, – старик прижал голову Кейса к своей груди.

Заревели турбины ракетносца, Кейс смотрел в окно. Вдали, по бетонной дорожке, неторопливо к зданию аэропорта удалялся

учитель. "Вот он какой – бывший консультант обогатительных урановых заводов в Рейдиум-Хилл и Рам-Джагл!" – подумал он.

Самолёт взял курс на юг над необзоримым Коралловым морем. Вскоре на зелёно-серебристом горизонте показалась земля – Австралия.

Кейс вспомнил поговорку: "Старики, высаживаясь на австралийские берега, вновь переживают весну молодости". Нет! Он не чувствует этого! Материк дряхлеет, и сам нуждается в обновлении. "Придут ли проститься отец и жена?.."

А турбины лайнера гудят, гудят, оставляя в небе над богатым материком южного полушария белые полосы.

VI

Блеском золота Юкона¹ и окаменелым факелом в вытянутой руке статуя Свободы встречала турбоход "Геркулес", возвратившийся из Европы в "Вавилон на Гудзоне"². Дул холодный северный ветер. После прохождения влажных, тёплых широт океана, палуба, поручни заиндевели. Дамы в мехах, мужчины в непродуваемых кожанках, предвкушая отдых в тёплых виллах, в офисах джунглей серых небоскрёбов, все были наверху в ожидании причаливания к пристани.

Высокий блондин, лет сорока, пригладил пальцем небольшие усики, протолкался ближе к ещё поднятому трапу и оглянулся. На большом телеэкране, укрепленном ниже рубки штурмана, появилась темноволосая девушка, улыбаясь она объявила:

– Граждане и гости Нью-Йорка! Космонавт Хелл Скотт перед полётом к звёздам и его подруга кинозвезда Ева Мерфи прилетают в наш город! поприветствуем его и пожелаем удачного полёта и возвращения на Землю!

Рокот эскадрильи вертолётов военно-воздушных сил Соединённых Штатов Америки, пронёсшихся над кораблём со стороны лесов Лонг-Айленда, заглушил голос девушки. Боевые машины

---

¹Миллионер США Джон Маклой перед смертью подарил часть золота, добытого на Юконе, для покрытия Статуи Свободы.

²Так в Вашингтоне называют Нью-Йорк.

образовали большой круг вокруг статуи Свободы: один из них снизился и завис над её головой.

– Хелл Скотт пожелал пожать руку символу демократии и свободы! – комментировала диктор. На экране замелькали лопасти вертолётов, из кабин которых выглядывали улыбающиеся пилоты. Затем появилась толпа зевак на набережной. Неожиданное сенсационное сообщение привлекло их внимание словно очередной выстрел в президента. И выстрел произошёл. Но не в президента. Один из вертолётов, вывалившись из общего круга, корпусом бросился к вертолёту Хелла. Тотчас зелёные, красные трассы автоматических пушек его собратьев преградили ему путь. На холодные волны океана посыпались куски металла. Широко открытые глаза статуи, как и столетие тому, смотрели на происходящее мёртвым взглядом.

Блондин с усами вынул миниатюрный видеотелефон, тихо произнёс: "Вариант первый – минус!" Приступайте ко второму! Г.К." – и спрятал аппарат.

"Геркулес" пришвартовался. Блондин первым бежал на землю. Пробегая мимо таксистов с чёрной кожей и метисов, услышал: "Боб, спеши в контору "Вертолёт-компани!" Место одного пилота освободилось!"

У открытой дверцы "линкольна" с затемнёнными стёклами и блестящим золотом орлом на капоте стоял высокий, длиннотелый клерк.

– Вас ждут. Прошу, – указал он блондину на заднее сиденье.

Эскадрилья вертолётов, образовав кольцо, зависла над четырёхсотметровой коробкой здания "Эмпайр стэйт билдинг". Вертолёт Хелла "приземлился" на площадке его крыши, к этому времени освобождённой от любителей взглянуть с высоты на финансовую столицу Штатов, и колючей оградой¹.

Хелл – мужчина атлетического сложения в зимнем спортивном костюме легко спрыгнул на цемент крыши. Полковник полиции поспешил подать руку Еве – помочь ей сойти. Стройная брю-

---

¹Крыша этого небоскрёба часто служила местом, откуда пожелавшие покончить со "счастливой" жизнью бросались вниз. По распоряжению полиции на ней была установлена высокая ограда.

нетка, также в спортивном костюме, улыбнулась любезному джентльмену: похлопала vareжкой по его румяной щеке.

Телерепортёры с различных ракурсов запечатлели этот момент.

Другие стражи порядка, один за другим, с удовольствием представляли свои физиономии под vareжку кинозвезды. А одному из поклонников кино, бравому лейтенанту, вздумалось записать на магнитный диск даже звук пощёчины. Под общий хохот Ева удовлетворила его просьбу.

Но Хелл был мрачен. Случай у статуи беспокоил его. "Страна свободы... Охрана в воздухе, охрана на земле... Кто я, и что заставило отважиться напасть на меня? Ну, был бы я бизнесменом, не поделившись с кем-то или оставившим кого-то без штанов, как бывает в этой среде, – было бы понятно... И что хотят босы "Национального банка" и "Юнайтед трест банкиров"? Прислали своих людей в леса Лонг-Айленда, чтобы посетил их... Дядя Боб, когда я позвонил ему из леса о приглашении, воскликнул: "Поздравляю, мой мальчик! Приглашают? Выбивай из золотых мешков как больше!" Дядя преклонного возраста, один из пионеров Космоса, и с годами не лишился широкого юмора, и права "своего не упустить" – подзаработать на славе. Говорил: "Если тобой заинтересовались банки, может случиться, что Еве не будет кого встречать... На доллары, оставленные тобой, отслужим панихиду и найдём ей подходящего жениха..." И засмеялся. Жестокий юмор... Поздравил ещё раз и добавил: "Валяй к звёздам!.. У русских есть целебный эликсир с белой головкой, запасись! Если застрянете где-то там, заспиртуйте и ждите пока вас снимут". Старик, а словно мальчишка! Приехать не может. Болен. Шутник. Но напутствие неприятное, хотя сам склонил меня заняться Космосом. После окончания технического факультета Колумбийского университета предложил мне изучить труды Роберта Гоберта¹. Испытанный мною в полёте аппарат космической связи оказался превосходящим имеющиеся. Университет рекомендовал меня "Центру изучения Океании и Вселенной". Узнав об этом, дядя кричал в телефонную трубку: "Мальш, тебе повезло! В Космоплане можно играть в гольф, не то что париться в консервных банках!"

---

¹Роберт Гоберт – американский изобретатель. Изобрёл ракету с жидким топливом. Умер в 1945 году.

Кавалькада сверкающих лаком автомашин ждала Хелла у выхода из небоскрёба. Полицейские пристально вглядывались в толпу, опасаясь появления членов организации "минитменов"¹, которые угрожали Хеллу за посещение Гарлема, где, наследуя Айку², он сфотографировался с неграми. Хелл высадил шофера, сам повёл машину к площади Колумбийского университета. Отцы университета, встречая своего воспитанника, решили напомнить Америке о великом праве на собственность³.

Въезд на площадь был закрыт дюжиной полицейских.

– Хелла пропустить! Остальных – прочь! – подал команду заведующий кафедрой, на которой Хелл учился и который знал его в лицо.

Машины сопровождения повернули в объезд небоскрёбов "Рокфеллеровского центра".

Хелл не был оратором, но вынужден был часа полтора отвечать на вопросы студентов на всякие технические темы: молодые пытались уловить "изюминку" для своих возможных будущих открытий.

Высший Совет университета присвоил Хеллу звание почётного доктора технических наук. От университета он повёл машину на Пятую авеню и дальше, минуя красивые дома из мрамора, гранита и зеркального стекла, к Центральному парку. Окна фешенебельных вилл отражали солнечные лучи, с Восточной реки дул сильный ветер, голые деревья на крышах домов миллионеров, яростно размахивали чёрными ветвями. Хеллу хотелось посмотреть город своих предков, которых не так давно в Африке, Индокитае, на Среднем Востоке и других местах называли – проклятыми янки⁴.

---

¹Минитмены – расистская, антикоммунистическая террористическая организация, существовавшая в США с шестидесятых годов XX ст.

²Айк. Имеется ввиду Эйзенхауэр, который перед выборами президента, рекламируя свой мнимый демократизм, ездил к неграм-богачам в Гарлем и фотографировался с ними.

³В центре Нью-Йорка есть небольшая площадь, принадлежавшая Колумбийскому университету. 364 дня в году по ней свободный проезд транспортом и проход пешеходов. Но 1 день, под угрозой суда, запрещено появляться на ней кому бы то ни было.

⁴Янки – потомки выходцев из Англии, которые считают, что лишь они являются стопроцентными американцами.

От парка Хелл погнал автомашину на Бродвей. Напротив почерневшей, забытой ньюйоркцами церкви Троицы свернул на Уолл-стрит. Небоскрёбы сжали улицу в холодную щель камня и бетона.

– Как мрачно здесь... Бессердечная пещера, а не улица... – тихо сказала Ева. Два года перед этим, до встречи с Хеллом, один из банковских воротил с этой улицы предлагал ей стать его женой. Не почувствовав тепла в его сердце, – отказала, после чего и улицу невзлюбила.

Остановив машину напротив "Национального банка", Хелл предложил ей зайти вместе, она сказала:

– Подожду в машине... Не задерживайся...

– На разговор боссу даю две минуты, – ответил Хелл и пошагал в открытую перед ним дверь.

– Сто, сто десять, – Ева следила за секундной стрелкой. – Сто двадцать. Взглянула на дверь. Хелл торопливо вышел, сел за руль.

– Что босс хотел от тебя? – спросила.

– Оказывается, этот банк субсидирует работы на острове "Альфа"... Босс предложил продать ему мои наблюдения по возвращении из полёта. Я отказал...

Ева поцеловала его в щёку.

– Это босс вручил, чтобы я молчал о результате нашего разговора, – Хелл положил в сумочку Евы чек.

– Пока ты будешь в полёте, он, рекламируя встречу с тобой, заработает в сто раз больше, – заметила Ева. – Никто не знает, как закончился ваш разговор...

Вскоре Хелл остановил машину возле серого гиганта банка "Юнайтед трест банкиров".

– Не поддавайся и этому, – напутствовала Хелла Ева, и снова её взгляд на секундной стрелке часов.

Хелл не задержался. Вскочив в машину, ругнулся:

– Этот вовсе оскотинился... Предложил отказаться от полёта... Его мозги ещё витают в периоде конфронтации... Считает, что мой полёт с коммунистом и цветными подрывает устои Америки... Какие устои? Шипел, как Барри¹...

---

¹Имеется ввиду бывший сенатор от штата Аризона Барри Голдуотер, ярый расист и антикоммунист.

– Теперь к друзьям, – Ева снова приложила губами к щеке Хелла.

У готеля "Валдорф Астория" друзья студенческих лет и молодые студенты понесли Хелла в фешенебельный зал, в тот самый, в котором в далёком тысяча девятьсот шестидесятом году бывший канцлер Федеративной Республики Германия Аденауэр договаривался с бывшим премьер-министром Израиля Бен-Гурионом не оглашать на процессе военного преступника Эйхмана, его сообщников, таких как Глобке. Сделка состоялась. Немцам ФРГ Глобке обошёлся в триста двадцать миллионов марок. Торгаши перешитрилли солдафона.

В окружении давних товарищей Хелл старался выбросить из головы и случай у статуи Свободы, и боссов-банкиров, но в "Юнайтед трест банкиров" его не забыли. Как только он хлопнул парадной дверью, из задней комнаты босса вышел блондин с усиками.

– Летим в пропасть! И второй вариант лопнул! – удерживая руку на груди у сердца, тихо сказал босс. – Хелл плюнул нам в лицо...

– Телеграфируйте в замок "М", – сказал блондин.

Половину часа босс глотал пилюли, блондин молча изучал обстановку кабинета.

Ответная телеграмма из Европы гласила: "Без паники, господа! В запасе варианты третий, четвёртый... Хелл плохо воспитан... Займитесь воспитанием своей молодёжи в своём духе. Г.К. Немедля вылетайте в замок "М". "фон-Р".

Блондин удалился. Босс вызвал врача.

VII

Во мраке ночи чёрный "оппель-капитан" нёсся бетонной дорогой в долине большой европейской реки. Аляповатые снежинки, ударяясь о ветровое стекло, расплывались кляксами. "Доннерветтер! " – ругался мысленно блондин с усиками – Карл Шпрингер, десять лет тому назад плававший на корабле "Кибальчик" под именем Ганс. Его раздражали и кляксы, и срочный отзыв из Штатов. "Почему немедленно? Что надумал фон Рихтер? Предъявит претензии за провал первого и второго вариантов?" – думал он.

Дорогу к замку "М" – замку фрау Матильды – он узнал на третий день по окончании антропологического факультета. Не предполагал, что профессия, как он выражался с насмешкой, "обглодателя черепов далеких предков" проложила ему дорогу ещё в одну сферу деятельности.

Оказалось, замок служил и служит личной резиденцией председателя правления мощнейшего металлургического германо-американского синдиката фон Рихтера.

Низкорослый старичок с большой лысой головой и тонкими руками встретил его тогда приветливо. Поговорили о теории органической школы Спенсера и его последователях Гобино, Аммонна¹, о растущей конкуренции в металлургической промышленности между Японией, Китаем, США, евроазиатским комплексом, возглавляемым Россией, об открытии и освоении новых месторождений железных руд. Отнюдь не богатырского телосложения, фон Рихтер заявил, что жизнь любит сильных, а далее: "Ваш дед родился на архипелаге Бисмарка, который, как и владения Германии в Новой Зеландии, Гвинее, Океании, не без согласия Парижа, были отобраны у нас... Неудобный у нас сосед... Не так ли? Ваш отец был членом колонии нудистов², затем офицером вермахта попал в плен к русским, и только через десять лет, в числе девяти тысяч офицеров бывшего вермахта, передан Германии для отбывания срока наказания.

Фатерланд помиловал его, но нелепый случай унёс его жизнь – пьяный янки, во время американо-боннских манёвров, раздавил его танком. Все это вы должны помнить и прожить жизнь с пользой для нации. Я удивился познанию фон Рихтера моей родословной, не зная цели встречи, ответил, всё, что касается деда и отца, не забуду. На что он повторил: "Право на жизнь имеют только сильные!" Та встреча и повернула мою жизнь. Отслужив три года в подвод-

---

¹Органичная школа в социологии – одно из направлений буржуазной социологии конца 19 – нач. 20 ст., отождествляющая жизнь общества с биологическими закономерностями.

²Нудисты – немцы, которые жили в восточных районах Голландии, в 1940 году организовали колонию нудистов, людей которые отбрасывают стыдливость, а 10 мая 1940 года одели военную форму, захватывали мосты и аэродромы в момент оккупации Голландии фашистской Германией.

ном флоте, вот второй десяток лет, выполняя его поручения, странствую по свету как антрополог под своим именем, а в отдельных случаях под вымышленными именами. Он доволен мною и не скупится.

Раз за разом снежную пелену озаряли зарева металлургических заводов, негодования Шпрингера смягчались, а то и вовсе пропадали: какая-то частичка тех заводов принадлежит и ему, пополняя счёт в швейцарском банке.

Оппель проехал вдоль высокой каменной ограды и остановился напротив массивных металлических ворот, с которых смотрел глаз огромного, вылитого из меди, очкового осьминога, а ниже – готическим шрифтом: "Наследие и задача"¹. Шпрингеру казалось, чудовище вот-вот протянет щупальцы и схватит его. Из калитки выбежали двое с автоматами. Проверив, что в машине он один, открыли ворота. За тремя зашторенными окнами второго этажа светилось.

У парадного входа стояли ещё двое вооружённых; у дверей кабинета хозяина, рядом с панцирем рыцаря с опущенным забралом, стоял ещё один. "Непременно, случилось что-то!" – подумал он, но вошёл в просторную комнату, со стен которой смотрели на большой полированный стол усопшие владельцы замка, уверенно. Фон Рихтер утонул в большом, высоком кресле; несведущий мог и не заметить его, переступив порог. На плосковатом его лице – бледность, над подглазными мешками моргали мышинные глазки, сухие кулачки лежали на столе. "Убожество! Не собирается ли на тот свет?" – не впервые мелькнула пренебрежительная мысль у Шпрингера к хозяину.

Он чуть ли не болезненно относился к тщедушным на вид людям, считая что только такие, как он, стройные, поджарые – цвет земли, имеют право на внимание женщин. Но перед ним хозяин: он один из десятка, которые ставят и снимают канцлеров, министров, определяют политику правительства на завтра и на годы вперёд, а он, Шпрингер, является его вторыми глазами, ушами, личный менеджер – скорее всего – экономический агент и, кто знает, не сядет ли он в это кресло после него?! Только сильные имеют право на жизнь, власть...

---

¹ "Наследие и задача" – программный лозунг немецких фашистов-реваншистов 1937 года.

В противоположность хозяину, перед ним, по другую сторону стола, сидел великорослый, грузный, с массивной нижней челюстью, почти лишённой подбородочного выступа, адмирал бундесмарине Цепецауер. Если, занимаясь этнической антропологией, определить далеких потомков фон Рихтера он не мог, считая, что они относятся к неоткопанному виду обезьян, то потомками адмирала считал неандертальцев. Понял, уединённая, неофициальная встреча представителей экономической и военной элиты носит секретный и личный характер, вот и причина усиленной охраны: ещё не сгладилась из его памяти история с неудавшейся европейской интеграцией, введением чрезвычайных законов, созданием многосторонних ядерных сил на европейском континенте, провал доктрины Хольштейна, в чём круто замешан и адмирал. Он, Шпрингер, выудил у одного из адъютантов адмирала, что тот начинает рабочий день с чтения, каверзной по его мнению, газеты "Шпигель", не упоминается ли в ней его имя¹.

Два года назад, в такую же ненастную ночь, адмирал лично вывез его на необитаемый участок побережья бухты Гельголанд, откуда подводной лодкой-малюткой он был доставлен на атомную субмарину, ждавшей его в Северном море: шесть месяцев уточняли местонахождение и состояние подводных маяков, сообщающих через спутники о прохождении в их районе надводных и подводных кораблей, а также изменений на военных базах в океанах.

На вопрос фон Рихтера, не привлёк ли он внимание спецслужб в Нью-Йорке и во время перелёта в Европу, не забыта в Америке гибель ракетноносцев в воздушном пространстве России, и как реагируют промышленные круги на строительство русской железной дороги от Байкала до Берингового пролива, надеясь услышать цель срочного вызова, Шпрингер ответил по-военному – ясно и коротко:

– Инцидент с ракетноносцами американское правительство давно объявило как прискорбное недоразумение, но продолжают искать русских информаторов в Пентагоне, сообщивших об их вылете, некоторые банки намерены инвестировать строительство железной дороги, надеясь, что она откроет им доступ к ещё не

---

¹Газета "Шпигель" в 1960 году уличила бывшего военного министра ФРГ Штрауса, который, используя служебное положение, нажил капитал.

освоенным богатствам Сибири и Дальнего Востока; слежки за собой не заметил...

– Дети дяди Сема так и рвутся сорвать куш! – бросил фон Рихтер. – Инвестициями надеются выкачивать результаты труда низкооплачиваемых русских рабочих и их богатство... Если инвестиции до какой-то поры выгодны для обновления Китая с миллиардным населением, то России труд своего, не так уж многочисленного, населения для ускорения стройки не экономны. Ей некуда спешить. Никто, ничто, даже атомное оружие, ей не страшно, её лазеры перехватят ракеты на дальних подступах, а их подводный флот с малого расстояния обрушит на противника свои...

Разве что Китаю вдруг вздумается расширить свои границы и пустить несколько сот миллионов солдат и гражданского населения в Сибирь... Но тут вопрос, как японцы посмотрят на это, ведь они сами не прочь переселиться на материк, к тому же бояться растущей конкурентоспособности Китая...

– Китайцы не приживутся в Сибири, вымерзнут, как бы они ни были трудоспособны и неприхотливы к условиям жизни... Европейцы ближе к россиянам, но и они трепещут от одного слова Сибирь... – заметил адмирал и, не спросясь, подкурил сигару. Фон Рихтер включил вентилятор отогнать дым от себя, но от замечания адмиралу воздержался. Шпрингер понял, что между ними должна состояться крупная сделка, и малейшие распри могут ей помешать. Он полагал, что босс, не мешкая, объявит причину срочного вызова, но тот, погладив костлявой рукой лысину, молвил:

– Промышленность Сибири спасла Россию во Второй мировой войне. Она никому её не отдаст... После временного хаоса, связанного с ликвидацией коммунистического режима, она опомнилась, собрала большую часть золота, разбросанного дельцами по банкам мира, и проводит политику, папахивающую тем же коммунистическим духом... Вспомнили о своём строительстве Асуана и втянули африканцев и азиатов в строительство трансафриканской железной дороги и каналов в пустынях, а чтобы металл острова "Альфа" не достался отдельно какой-либо державе, выдвинули идею построить на нём стартовую площадку для запуска космопланов во Вселенную, искать неизвестно что... Перепрыгнули в фантазии и американцев, которые десятилетиями тратили

миллиарды для того только, чтобы выяснить, есть ли на Марсе вода и микробы...

Выпуская дым, адмирал повернулся к Шпрингеру, спросил, верил ли тот, что на какой-то планете есть существа, которые посещают нашу землю на "тарелках", прозванных Неопознанными летающими объектами.

Шпрингер пожал плечами.

– Лёжа на печи среди своих огромных просторов, русские люди издавна фантазировали о ведьмах, летающих на метлах, коврах-самолётах и тому подобных явлениях... Вы не задумывались о появлении НЛО? Наши аналитики подсчитали, что чаще всего они зафиксированы над территорией России в малодоступных районах северного Приуралья. Там они взлетают, полетают над материками, поугают и возвращаются туда же. Чтобы это не вызывало внимания, сочинили сказочку, что такие "тарелки" появлялись и в прошлые столетия. Попробуй проверь! Замечено, что в последние годы "тарелки" не появляются. Видимо, они маломощны для доставки, скажем, атомного оружия, и русские или отказались от их производства, или усовершенствуют...

Шпрингер подумал, не предложат ли ему отправиться в Россию разгадывать эту загадку, но фон Рихтер, прервав тему этого разговора, заявил:

– Добыча железной руды синдикатом с каждым днём обходится всё дороже, рудники истощаются... Известный вам остров "Альфа" содержит девяносто с лишним процентов чистого железа... Он нужен нам... Вам следует отправиться туда... Господин адмирал всё объяснит... С расходами не считайтесь...

По полированному столу к Шпрингеру подскользнула чековая книжка.

VIII

Сверхзвуковой лайнер "Аэрофлот Россия", беспосадочно преодолев тысячи километров на большой высоте со сверхзвуковой скоростью в светлое время суток, над океаном влетел в ночь.

Андрей Степовой, пройдя предполётную подготовку в Подмосковном центре космонавтики, и несколько специалистов по

ракетостроительству и эксплуатации оборудования Космоплана, летевшие на остров "Альфа", дремали в креслах.

В салон вошёл штурман лайнера и объявил:

– Товарищи, мы вышли из поля зрения радаров американских военных баз на острове Байкер и атолле Пальмира, снизились до пяти тысяч метров, и идём на дозвуковой скорости испытанным дедами методом – курс, скорость, время и визуальное наблюдение, чтобы не "промахнуть" островок! Прошу обратить внимание на океан...

Все оживились, прильнули к иллюминаторам. Далеко внизу, на определённом расстоянии, словно застыв, слабо мерцали огоньки кораблей.

– Всё-таки Центр уломал боссов, вкладывавших в "Альфу", потребовать от своих правительств организовать морскую охрану острова хотя бы на время полёта, – шепнул генерал Шаповал, сидевший рядом с Андреем.

Вскоре показался яркий свет прожекторов, кольцом освещавших внутреннее море вокруг острова – стартовой площадки, а рядом, на Зелёном острове, цепочка огоньков вдоль посадочной полосы, устроенной так, чтобы горы не мешали взлёту и посадке самолёта.

Лайнер пробежал по бетонному покрытию плато; шум двигателей оборвался. Широко шагая, к самолёту поспешил комендант острова Христофор, который и в этой должности не снимал флотской формы.

– Сергей Николаевич, поздравляю с благополучным перелётом! Вы прибыли первыми... – приветствовал он генерала, только тот ступил на бетон. К Шаповалу он относился по-приятельски, ведь тот "засватал" его покинуть воду и пожить на земле, возил его в Москву, Киев, на Байконур. Боссы государств, принимавших участие в строительстве на островах, узнав об этом, желая взглянуть, в чьи руки они передадут свои миллионы, затребовали его к себе. Таким образом, Христофор побывал в нескольких столицах, и за время строительства Шаповал несколько раз посетил остров.

– Прошу, господа, в автобус! – Христофор указал на подкативший к самолёту большой автобус индийского производства. Осекая, поправил себя. – Прошу извинить, товарищи! Второпях выпал

ло из головы, что народы России и дружественных ей республик снова отвергли господ... Прошу садиться, товарищи!

Андрею показалось, что "морской волк" за истекшие годы внешне не изменился, разве что несколько пополнил. Возраст.

Трёхкилометровый путь к коттеджам, построенным на возвышенности вдоль залива, Христофор, стоя возле шофера, говорил:

– Извините, что везу автобусом... Я противник личного легкового транспорта, такого психоза людей мира иметь легковой автомобиль... Побывав в больших и поменьше городах, убедился, – по-варварски расходуются природные ресурсы и энергия человечества в состязании выпуска личных, как сейчас говорят, тачек! Они деградируют человека как физически, так и психологически, лишают его общности рода человеческого... Совсем не то, что команда корабля, – Солнце и штормы одни на всех...

– Вы не преподавали Христофору теорию марксизма-ленинизма? – улыбнувшись, тихо спросил Андрей Шаповала.

– Умный человек... Я не ошибся, предложив его кандидатуру на должность коменданта. На острове он создал если не Ривьеру, то уютный городок, вот увидишь... Ни одна фирма не начинала работ без его согласия. Хозяин. Привёз с острова сюда полуголых островитян и первое, что сделал, одел их, а специалисты быстро научили их выполнять работы, о которых те вряд ли имели представление...

– Ещё школьником я читал книгу "Государство солнца" – о блаженной стране, – напомнил Андрей. – Хотите сказать, что здесь так?

– Не совсем так... Государство солнца – фантазия людей, веками мечтавших о разумном устройстве жизни человечества...

Освещённой неоновыми фонарями дорогой автобус проехал мимо нескольких двухэтажных и полуторазэтажных коттеджей и остановился.

– Как прибывших первыми поселю вас в самом большом особняке... Пойдёмте, товарищи! – Христофор завел группу в добротный дом, показывал комнаты и что где находится.

Разбудил Андрея гул самолётов ещё четырёх авиакомпаний.

Земля вращается со скоростью пятнадцать градусов в час. Острый глаз может заметить, как солнце "плывёт" по небу. Прилетевшие друзья Андрея – Кейс, Гуава, Джейс, Хелл Скотт, бросив чемоданы в отведённых им коттеджах, собрались на смотр-

вой площадке, накрытой большим тентом, что через дорогу от коттеджей, над заливом. Андрей, а следом Шаповал, последовали туда же. Генерал или сам привязался к Андрею, или выполнял просьбу Чабаненко, следовал за ним, как говорят, по пятам. Молодые люди, в преддверии полёта, вели возбуждённый разговор меж собой, ему, годившемуся им в отцы, трудно было уловить тему их разговора. Радясь их единомыслию, припомнил поговорку: "Красив обед пирогами, река берегами, а сходка головами".

Подошёл комендант Христофор.

– Товарищи, господа, прошу придерживаться распорядка дня.

Услышите бой пяти склянок¹, всем в столовую! – предупредил он. – Режим, и ещё раз режим, особенно вам... Сопровождающие вас специалисты отправились кто на "Альфу", кто к электростанциям...

– На горизонте корабль! – привлёк внимание всех к океану Кейс.

– Авианосец "Хенкок" идёт, везёт ваш Космоплан, – всмотревшись вдаль, сообщил Христофор.

– Не тот ли "Хенкок", с которого в далёком 1965 американские самолёты взлетали бомбить Северный Вьетнам? – спросил Шаповал.

– Нет! Тот пошёл на металлолом. Это новый, но под тем же именем – уточнил Христофор. – Зафрахтовали, переоборудовали специально для доставки ракеты и других работ мирного характера. Пойду встречать... Не забывайте о склянках, – повторил он и пошёл спускавшейся вниз дорогой к причалу.

Вскоре мощный морской буксир вышел из залива навстречу кораблю. Пробили пять склянок, пробили восемь склянок², но космонавты не уходили с площадки, наблюдали за громадиной корабля, на котором, во всю длину взлётной палубы, лежал их сигарообразный корабль.

"Хенкок" бросил якоря между Зелёным и "Альфа" островами.

На флоте как и в авиации: друзья или просто сослуживцы молодых лет, разлетевшись по гарнизонам, перейдя на службу в дру-

---

¹Склянки (мор.). Бой пяти склянок – пять ударов колокола оповещает время половины третьего пополудни или полночи.

²Восемь склянок – четыре часа.

гой вид флота, вдруг через много лет встречаются. Христофор знал, что прибудет "Хенкок" и что командует им вице-адмирал Кларк. Плывя к кораблю, думал, не тот ли Кларк, с которым в молодые годы служили на миноносце? Не успел он пройти и десяти шагов по палубе авиаматки, как грузноватый, седой командир корабля, шагнув к нему навстречу, по-мальчишески, выкрикнул:

– Христофор! Точно, ты! Какими штормами занесло тебя сюда? Друзья обнялись. Препровождая Христофора в свою каюту, Кларк говорил, что, плывя сюда, думал, не тот ли Христофор, с которым служил, командует на этих богом забытых островах?

– Кларков много, но я также думал, не ты ли командуешь этой посудиною? – сознался Христофор. – Разбежались наши дороги и вот скрестились... Но о нашем житье-бытье после, сейчас о деле...

– Согласен, садись, – Кларк указал на кресло у стола. – Мне приказали доставить и посадить на площадку вот ту космическую игрушку. В принципе, мне всё ясно, но островок со стартовой площадкой окружён рифовым кольцом, достаточен ли пролив по глубине и ширине во внутреннее море, чтобы я не порвал борта?

– Бережёного бог бережёт, как говорят русские, посылай своих спецов обследовать пролив, – предложил Христофор.

Кларк вызвал своего помощника, распорядился.

Коллеги делились воспоминаниями о своих пройденных дорогах, об общих друзьях молодости. Океан окутала ночь.

Пришёл помощник капитана, доложил:

– Глубина фарватера пролива достаточна – около двух кабельтовых¹, но ширина, учитывая косое течение, вызывает сомнение.

Взглянув на схему пролива, Кларк сказал расширить его на половину кабельтовых взрывами.

– Волны, что образуются от взрывов, качнут корабль, отведи его подальше, – предложил Христофор.

– Ты, как и прежде, осторожен, не то, что мы, солдаты моря, – улыбнулся вице-адмирал и приказал помощнику выполнить предложение Христофора.

Утром Шаповал, Андрей и другие космонавты, встретившись на смотровой площадке, удивились – "Хенкок" маячил далеко в

---

¹Кабельтов – сто сажений.

океане. Гадали, чтобы это означало? Сошлись на том, что в море свои законы. Но вот из репродукторов донёсся голос Христофора: "Всем! Всем на берег! Остерегаться волны!" Глаза всех устремлены в океан, полагая, что он разбушевался и накатит на острова большую волну. Вскоре со стороны кораллового кольца долетел глухой гул подводных взрывов. Невысокие, круглые, как валы, волны прокатившись морем, с шумом разбились о берег острова.

"Хенкок" вернулся. Тихим ходом вошёл во внутреннее море, окружающее остров "Альфа".

Двое суток мощные краны, лебёдки передвигали на рельсовых площадках Космоплан с корабля на остров. Инженеры проверяли его системы жизнедеятельности, космонавты "обживали" его. Вернувшись на Зелёный остров, Андрей и Шаповал, склонившись над картой Галактики, ещё и ещё раз проверяли расчёты полёта, ведь полёт в неизвестность предстоял длительный.

Взглянув в окно, Шаповал воскликнул:

– На горизонте белеет парус... Совсем по Лермонтову! Кого это несёт к нам? Пойдём, подышим морским ветерком...

Они прошли на смотровую площадку. Коллеги Андрея и их консультанты были уже там, наблюдали, как гонимый попутным ветром парусник быстро приближался к острову.

– Это линейный¹, однопалубный корвет, – определил кто-то из знатоков, когда парусник вошёл в залив. Тотчас от причала к нему понёсся катер, на борту которого стояли Христофор и Кларк, гостивший у коменданта острова. Вскоре катер вернулся к причалу. Кроме Христофора и Кларка, на нём был командир парусника – их общий товарищ, обучавший будущих мореходцев. Друзья чуть ли не в обнимку пошагали к домику Христофора.

Шаповал смотрел на них, и им овладела тоска, подобная тоске провожавших на фронт отцов, сыновей... Улетит Андрей с коллегами-землянами во Вселенную... Что их ждёт там? Не глуп ли человек, что рвётся чёрт знает куда, из родившей его земли? Проводы и встречи – антиподы... В какой то миг ему захотелось крикнуть: "Андрей, собирай чемодан! Летим домой! Там ждут тебя!"

---

¹Линейный корабль – корвет – трёхмачтовый парусник, однопалубное судно, использовавшееся в бою линии кораблей.

Самолёт "Кобра" заходил на посадку в аэропорту огромного города Манила¹. Карл Шпрингер прильнул к иллюминатору: узнавал и не узнавал город. Десять лет тому назад, возвращаясь из плавания по Тихому океану, прожил здесь половину года, изучая возможность и выгодность вклада миллионов фон Рихтера в промышленность Филиппин через подставные фирмы. Поблёскивала река Пасыт, разделяющая город надвое, как и тогда, к городу тянулись плантации кокосовых пальм, южная гавань так и осталась в пять пирсов, но Интрамурус² соединился с районами Эрмиты и Малате³, на пустыре, где стояли соборы, а также на север и восток от Бинадо вместо кварталов Тондо⁴ белеют многоэтажные дома.

Самолёт совершил посадку. На здании аэропорта развевался флаг Филиппинской народной демократической республики. "Всего пять лет как Катипутан⁵ и коммунисты поддерживали взбунтовавшихся двадцать четыре миллиона туземцев семи тысяч островов, и не узнать ни города, ни людей", – подумал Шпрингер не то с огорчением, не то ревнуя. "Но хорошо, что с падением Республики тысяча девятьсот сорок шестого года янки и здесь, как и в Индокитае, "съели ворону" – пали их фирмы и базы..."

Пройдя к стоянке такси, он приглядывался к шофёрам: остановился возле белолицего.

– Простите, у нас очерёдность, идите к нему, – таксист указал на таксиста китайца.

"Осторожно! Не привлекай к себе внимания! Не один ли чёрт, белый или чёрный повезёт?" – урезонил свои предрассудки Шпрингер и сел в "Апо"⁶ китайца. Тот погнал машину по шоссе Революции.

---

¹Майнила – "Манила" по-тагольски – "Там, где растёт нила (нила – трава).

²Интрамурус – старая испанская часть города.

³Эрмиты, Малате – районы города.

⁴Рабочие кварталы.

⁵Катипутан – тайная прогрессивная революционная организация, возникшая ещё в 1897 году.

⁶"Апо" – название автомашины в честь наивысшего трёхглавого вулкана на острове Минданао (Филиппины).

Шпрингер развернул газету, его внимание привлекло предложение: "наши антропологи доказывают, что на Филиппинах до малайской народности после каменного века жили племена монголоидной расы..." "Ну и нахалы монголы! – мысленно выругался он. – В России не укоренились, так здесь ищут свои корни! Знались! Забыли, что до появления здесь монголоидов обитали племена астов, а монголоиды пришли на острова из Восточного Тибета в конце каменного века, загнав туземцев в горы острова Минданао". Шпрингер закурил сигару, как и полагается уважаемому европейцу, в американском стиле.

Статья напомнила ему время, когда на Рейне вынашивалась мысль убедить мир, что до астов Филиппины населяли арийцы. Фон Рихтер клялся поставить рядом с памятником Бисмарку золотое изваяние его, Карла Шпрингера, если он убедит мир в этом.

Передряги, перелёты последних дней несколько утомили его, и он решил отдохнуть. Самолёт на остров Минданао только утром следующего дня.

– На бульвар Дьюи, – сказал он водителю.

– Теперь это бульвар Мира, – уточнил тот. – Господин давно не бывал у нас... Советую остановиться в отеле "Тааль". Ни один европеец не обходит его. Строили его по проектам из города Ленина. Россия. Люкс высшей категории.

"Что-то он очень разговорчив, восхищается Россией... Снова нашли общий язык?... Свой язык нужно придержать", – подумал Шпрингер.

Высотная гостиница "Тааль" фасадом выходила к Манильскому заливу. Железобетон и стекло. Снизу стекло зелёное, чем выше – бледнее, и на самом верху его голубой цвет сливается с поднебесным. Такого сочетания национального орнамента, фресок народностей Филиппин с техническими новшествами ему не приходилось видеть. А само название "Тааль" вернуло его на десятилетие в прошлое.

Рыская по банкам и фирмам, на бульваре Дьюи он познакомился с миловидной испаночкой – дочерью католического священника. "О, Тааль! Волшебное озеро! Более ста километров до него пролетали как минута... Они переплыли на остров, что посередине него, взбирались к вулканическому кратеру, подолгу любова-

лись голубизной озера в его жерлище... В те дни, казалось, романские, готические соборы и даже памятники завоевателям прислушивались к стуку их сердец. Поздними вечерами он провозил её тихими улочками на колесах к дому, потом стоял на большой каменной плите тротуара, расколотой ядром с какого-то фрегата, ждал, когда она помашет ему рукой с балкончика.

Роман длился около четырёх месяцев, пока люди фон Рихтера не узнали о нём: немедля он был переведён на маленький остров в Полинезии. Фатерланд сберёг его для своих целей. Живали? Где она? " – выиграла в нём частичка немецкой сентиментальности ушедших веков.

В вестибюле – барельеф – под кронами пальм, озарённых солнцем, тридцать два чёрных гроба на плечах индонезийцев, ниже надпись: "Память погибшим на американских военных базах". На середине большой круглой залы жёлтая, как солнце, танцевальная площадка с разбегающимися в стороны лучами-дорожками к открытой террасе, звучал вальс-бостон, исполняемый на гавайских гитарах. Шпрингер причмокнул – не видал он такой залы ни в Европе, ни в Америке. На террасе, окружающей танцплощадку, было много моряков народностей сулу-самаль, ланао. Официант сказал, они празднуют свой День моряка. Шпрингер вспомнил празднование "Кильской недели" на родине, затем случай, когда переплывал Японское море на зафрахтованной шхуне. Была буря. Невдалеке тонула рыбацкая шхуна, но, приняв сигнал бедствия, он не пошёл на выручку – никто не должен был видеть его в том море. После, на берегу, он видел, как рыбацки, протягивая руки к небу, голосили, проклиная море, поглотившее их мужей. Держась за их юбки, рыдали дети.

Бесшабашная веселость моряков раздражала его. Пообедав наскоро, вышел на улицу. Мимо пробежали троллейбусы. Посмотрел на провода: "Японцы и китайцы инвестировали в строительство десятка тепловых, гидро- и геотермальных электростанций и перекачивают этими проводами в свою промышленность миллиарды... А мы?!" – Привыкший к одиночеству, но при таких мыслях почувствовал себя пустынным в огромном чужом городе. Сознал, что сейчас он здесь инкогнито, пролётом, однако ностальгия увидеть знакомые места толкнула его остановить такси,

и вскоре он стоял на расколотой чьим-то ядром каменной плите тротуара, смотрел на знакомый балкончик старого домика, дымил тагайским табаком. Дверь балкончика открылась, на нём появилась девочка-подросток, посмотрела на него, юркнула в комнату, и тотчас на балкончик вышла смуглолицая женщина: "Она! Она! – узнал он ту, с которой ездил на озеро Тааль.

– Карл! – позвала женщина.

– Отец! – звонкий голосок девочки нарушил тишину улочки.

Шпрингер круто повернулся и пошагал прочь, а вдогонку несло: "Карл! Отец!"

Узнала! Десять лет не очень изменили мою внешность! Тронул рукой карман, где лежали документы на чужое имя. Оглянулся, не наблюдают ли за ним. В многолюдном городе легко затеряться, но и выследить удобно. Прочь! Прошлое мертво! А вдруг она бросится искать? Заявит в полицию... Имеет право хотя бы ради дочери... Бежать! Кавите! Оттуда близко к аэропорту, а утром дальше... Остановил такси.

Самолёт "Филиппинские авиакомпании", следовавший в самый южный аэропорт республики Давоа, что на юго-востоке острова Минданао, для дозаправки и высадки пассажиров, приземлился на острове Себу, самом промышленно богатом из окружающих островов. Действовали на нём предприятия чёрной металлургии, химический комбинат, добывали медь, бурый уголь, производили сахар, выращивали табак, перерабатывали рыбную продукцию. Шпрингер присматривался к сходящим с самолёта, и тем, кто продолжил полёт, стараясь определить их профессии, и нет ли среди них агентов полиции. И опасался не напрасно.

В тот час, когда он остановился на расколотой каменной плите, старик патер дон Альберт, в связи с болезнью ног четыре года тому передавший церковь молодому, энергичному священнику, присланному Ватиканом и немедля открывшему филиал банка "Живи с Крестом", зарегистрировав его на имя дочери донна Альберта – донны Анны, но все финансовые операции вёл сам, ибо донна Анна ничего не смыслила в банковских махинациях, а была лишь прикрытием, получая незначительную плату за использование своего имени – жить то как-то нужно, сидя в качалке, слушал любимую внучку Альвину, читавшую вслух газету.

– Весь мир восхищён смелостью пяти аргонавтов-космонавтов совершить длительный полёт к планетам, что на краю Солнечной системы... – прочла девочка.

– Не встретят те ребята на краю света нашего господа? – дон Альберт взглянул на донну Анну, улыбнулся.

– Не богохульствуйте! – упрекнула дочь отца. – Сидя на пенсии, начитались о противниках Конфуция Мао-цзи, Сюй-си¹ и про эпос Махбхарат, и молиться перед сном забываете...

– Я поиграюсь! – девочка бросила газету и выбежала на балкон, увидела на "папином" камне светловолосого мужчину, смотревшего на неё. Мама рассказывала, какой папа, и то, что прово-

---

¹Мао-цзи, Сюй-си – китайские философы, придерживались материалистических взглядов на мир. Махбхарат – древний индийский эпос, в котором впервые упоминается о философском учении Санкхья, основателем которого считают философа Капилу, отрицавшего божественное происхождение мира.

жал и встречал её стоя на том камне. Случалось, девочка поднимала и ложную тревогу. Затрепетало её сердечко, как крылья птички, она вбежала в комнату, крикнула:

– Папа вернулся!

– Карл! Карл! – выйдя на балкон и узнав Шпрингера, позвала донна Анна, но тот торопливо ушёл. Вернувшись в комнату, растерянно молвила. – Ушёл! Бежал... Почему и слова не сказал?..

– Вы, милые, не раз ошибались... Он ли? – усомнился старик.

– Он! Он! Женщины не забывают отцов своих детей!.. – вскричала дочь...

– Подлец! – ругнулся дон Альберт, глядя на балконную дверь. Когда оставил службу в церкви, он сказал дочери: "Я вышел из игры!" Доживал затворнически. На чужие судьбы, несчастья откликался, ссылаясь на бога, но сердился на него, что тот обошёл дочь и внучку счастьем. Злоба на ловеласа-немца с годами усиливалась и выросла в презрение ко всему немецкому. Вспоминал и своего старшего брата, который солдатом "Голубой дивизии" погиб на русском фронте за интересы фашисткой Германии, и что немцы вытеснили их, испанцев, на мировых рынках. Перед тем как он оставил службу в церкви, его посетил незнакомый человек из народности маг, пообещал хорошее вознаграждение, если он сообщит о местонахождении зятя-злодея, что тот задолжал ему большую сумму. До последнего времени тот маг изредка напоминал об уговоре. И у старика возникло убеждение, зять-немец интересуется мага не из-за денег, а по причине более важной. "Пусть ответит подлец за надругательство над моей старостью, моей дочерью", – подумал дон Альберт и пошлёпал босыми ногами к телефону.

– Да пошлёт вам всевышний много лет жизни! – услышал он знакомый голос, долетевший с другого конца провода.

Вылет из аэропорта Себу задерживался. Диспетчер извинялся перед пассажирами, объясняя, что ждут какие-то приборы для металлообрабатывающих станков металлургического завода в Давао, и тут сразу, как только их подвезут, самолёт продолжит полёт. Сидя за первым столиком сбоку от входной двери в баре аэропорта, Шпрингер читал заметки в газете об отличном в этом году урожае кокосовых орехов и каучуковых плантаций, когда-то при-

надлежавших могущественным компаниям "Файерстон"¹ и "Гудейр", о расширении площади насаждения деревьев абака², и каждый раз, когда в бар входил новый посетитель, "просвечивал" его взглядом. Он среди туземного населения был словно белая ворона. Тревожило и то, что лет пять назад одна из газет напечатала его статью, и хоть она скупно освещала быт малочисленной народности сулу южной провинции острова Минданао Давао, ретивый редактор поместил и его портрет. Кто и когда его сфотографировал, он так и не узнал. Тогда это даже порадовало, даже мелькнула мысль, что когда-нибудь все газеты Океании будут печатать его портреты, и... "Ах, чёрт! Как он не подумал, что донна Анна может узнать его! Может быть, нужно было встретиться, поговорить, выдумать какое-то оправдание?.."

И в полёте его, как и всякого разведчика-нелегала, тревожила эта мысль.

Пройдя море Минданао, самолёт набрал высоту, ибо предстояло преодолеть горы центральной части острова, достигающие трёх тысяч метров высоты и закрытых облаками. Подлетая к аэропорту местечка Давао, пробив облака, самолёт снизился. Шпрингер взглянул в иллюминатор. Вдали кутался в туман трёхглавый вулкан Апо, в честь которого и названы автомобили.

Северо-восточные муссонные ветры несли с океана дождевые облака. Наняв частное такси, побережьем залива Давао Шпрингер мчался на юг к указанному Цепецауэром пункту "Х". Чем дальше, населённые пункты были малолюдней. В таких местах тяжелее уйти от слежки, но легче её обнаружить. Слева море, справа горы. Капли дождя затарахтели по крыше машины, дорога намочка. Шпрингер сказал водителю сбавить скорость, чтобы не занесло в кювет, подкурил сигару, оглянулся. Их догоняла машина "Апо". Сказал ещё сбавить скорость. "Апо" промчалась мимо и тоже сбавила скорость. Сзади появилась другая автомашина, которая не пыталась обгонять: понял, что оказался в "клещах". У деревьев показалась группа бале³. Шпрингер бросил на сиде-

---

¹"Файерстон" – резиновый король США.

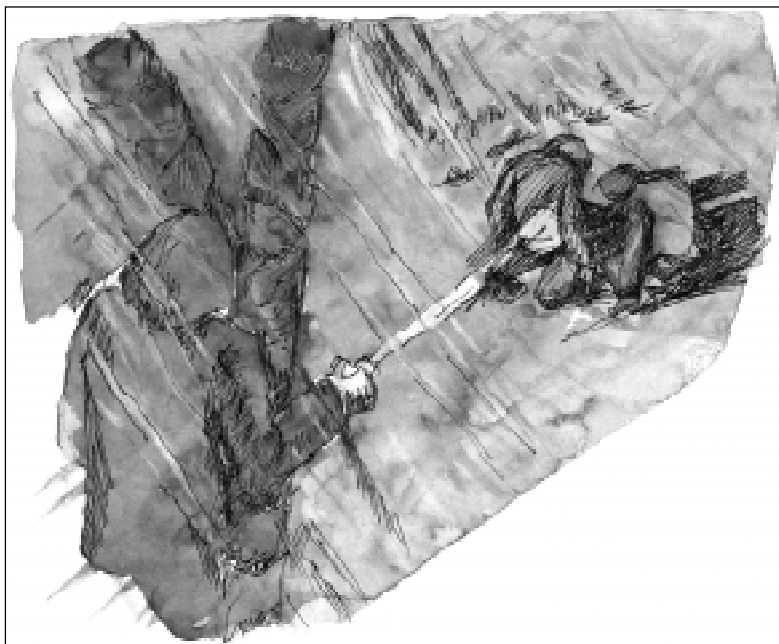
²Абака – дерево, похожее на банановое. С его волокон вырабатывают сети и др.

³Бале – крестьянские хижинны.

ние водителя деньги, приказал резко остановиться. Набросив капюшон, выскочил из машины и подался к бале. Обе "Апо" тоже остановились. Вдогонку за ним пошли двое. Вести "хвост" к месту "Х", что в десяти километрах, нельзя. Шпрингер остановился за деревом. "Кто бы вы ни были, в такой ситуации соблюдать вежливость нечего!" – решил он. Оружия не носил, ибо доводилось проходить таможенный досмотр на границах, а вот аппарат – копия небольшого фотоаппарата, вручённого ему личным инженером-изобретателем фон Рихтера, всегда был готов к действию. Снял колпачок, двинул предохранитель, нажал кнопку. Жёлтый, паралитического свойства луч осветил преследователей, те рухнули на землю. Зная, что у таких людей навряд ли будут настоящие документы, всё же порылся в карманах, нашёл свои фотокарточки. И, не мешкая, пошёл к месту "Х".

Тёмная дождливая ночь. Он стоял на краю небольшого мыса.

На его ладони работал миниатюрный радиопередатчик-маяк – изобретение того же личного инженера фон Рихтера. Гудели,

разбиваясь о скалистый берег, чёрные волны океана. Получен ответный сигнал. Шпрингер мигнул электрофонариком. Вскоре у берега всплыла маленькая подводная лодка, названная именем владелицы замка "Матильда". Отброшен колпак. Высунувшийся до половины человек крикнул: "Пароль!" Шпрингер ответил.

– Вас ждут!

Луч прожектора малютки прорезал темно-зелёную воду, искорками поблескивал планктон, мелкие рыбёшки. Малютку бросало из стороны в сторону. Зардела цепочка огоньков. Малютка вошла в чрево подводной субмарины. Шлюзы закрылись. Заработали насосы. Камера освободилась от воды, зажглись фонари. Вошёл плечистый, крутолобый командир субмарины капитан Курт Майер, с которым два года назад Шпрингер разведывал местонахождения подводных радиомаяков в океанах.

– Поздравляю с благополучным прибытием... Я снова в вашем распоряжении, – сказал капитан.

X

Солнце тонуло в океане. Андрей с коллегами, большим катером, возвратился с острова "Альфа" на Зелёный остров. Подготовка к старту завершалась. Товарищи по духу отработывали программу взаимозаменяемости в работе с системой Космоплана в полёте.

– Переоденься, пойдём в конференцзал, послушаем прибывшего доктора "Икс".

– Кто он? В каком государстве живёт, работает? – спросил Андрей.

Шаповал сдвинул плечами:

– Даже нам, членами Центра, его имя неизвестно... Засекречен так, что и свои навряд ли знают, кто он и чей...

Шаповал и Андрей вышли из коттеджа. Подымалась огромная Луна. Андрей засмотрелся в небо. "Послезавтра буду далеко от этого острова, от всей Земли..." Подумал он, поискал звезду, ради которой улетит в межзвёздную Вселенную, но не нашёл: но она существует в таблицах.

Конференцзал заполнен ведущими специалистами, руководившими работами на островах. К столу, что напротив сидящих

в креслах, подошёл мужчина среднего роста, лет сорока, стриженный "под бокс", твердым голосом поздоровался, поблагодарил всех за выполненные работы и без вступительных слов начал доклад:

– Для малосведущих коротко сообщу о новом принципе запуска Космоплана во Вселенную. "Икс" обвёл взглядом сидящих. – После тщательного изучения острова "Альфа", состоящего из чистого железа, способного активно намагничиваться и размагничиваться, мы подумали, нельзя ли использовать эти его свойства в наших целях? Возникла идея намагнитить его так, чтобы его магнитные силовые линии соединились с магнитными силовыми линиями, исходящими из экваториального района Земного шара, которые до известной высоты идут вертикально... Далее... Известно, в Российской Федерации и не только, для передвижения дождевых воздушных масс применяется искусственное создание разности атмосферного давления в определённых районах. Возник вопрос: а не возможно ли снизить или вовсе убрать атмосферное давление, создать над островом вакуум такой, какой существует на двухсоткилометровой высоте, где молекулы и атомы движутся с такой скоростью, что улетают не только за пределы земной

атмосферы, но и экосферы, для чего создали аппаратуру, которая убрала бы над островом создающие давление невидимые глазу инфракрасные и ультрафиолетовые лучи. Кроме того, остров Альфа окружён излучателями высокочастотных токовых лучей, которые уберут над ним азот, кислород, способные мгновенно превращаться в окись азота, которая поглощается устремлёнными в Космос атомами металлов. Неон и гелий не страшны... Электростанции Зелёного острова достаточно мощны... Таким образом мы снижаем до минимума притяжение Земли. Используем также центробежные силы Земного шара... Космоплан тёмного цвета. Свет Солнца будет генерироваться, использоваться в фотонных двигателях... – Докладчик миг помолчал и продолжил. – Хотя в ближайшее столетие человечеству не удастся преодолеть расстояние хотя бы в один световой год, мы первыми приоткроем тайну созвездий Млечного Пути, Великих и Малых Магеллановых облаков, звёзд-гигантов и карликов, подобных Вольф-457 или Луне. Мы против тех, кто рассуждает на ошибочных представлениях о мировоззрении, тех, у которых всё есть, от чего их мозг тупеет. Творить, значит убивать предрассудки прошлых веков, тьмы прошлого. Мы звеня между прошлым и будущим...

Зал слушал докладчика не шелохнувшись.

– До встречи во время старта! Благодарю за внимание! – сказал "Икс" и в сопровождении коменданта Христофора удалился.

– Вот в какие дебри вторгаются такие "Иксы"! Гляди, какой-нибудь из них додумается и воду океана поджечь, ведь в ней много кислорода,.. – возвращаясь к коттеджу, молвил Шаповал.

Андрей промолчал: ведь и он задумывался, возможно ли и как убрать земное притяжение.

Листья пальм поблескивали в сиянии Луны, которая уже висела над вершиной горы-сопки. Океан казался спокойным и ласковым. На середине залива белел со спущенными парусами корвет. Морянило.

– Прощай, свободная стихия!

В последний раз передо мной

Ты катишь волны голубые

И блещешь гордою красой, – продекламировал Андрей, глядя на океан.

Доклад вызвал у Шаповала интерес, но слова поэта: "В последний раз... " встревожили. "Ионы, силовые линии, атомы металлов... Не опасно ли посылать людей, опираясь лишь на теоретические расчёты? Почему я не додумался предложить испытать теоретические расчёты беспилотным кораблем?! Но отступить нет возможности... Эх, Андрюша! В разведку на фронте посылали самых надежных, близких..."

– Сергей Николаевич, слышите, как тяжело дышит океан? – оторвал Андрей Шаповала от нахлынувших мыслей.

– Нет! Не слышу...

– Вам радиogramмы... Распишитесь, пожалуйста, – встретил их у порога коттеджа посыльный радиоцентра абориген, привезенный Христофором с Маркизских островов, и вручил конверты.

Андрею две телеграммы: от матери и Марийки. Телеграмма девушки напоминала ему Карпаты, ее смех в далеком горном селе, а также слезинки куста сирени, падавшие на могилу отца. "Милые мои... Мой путь опасен... Но я вернусь. Ждите! Вместе поедем в горы!" – прошептал он.

Шаповал метнулся к книжному шкафу, нашел томик Маяковского. Полистал, нашел нужные слова, прочел: "Сергей, Москва обеспокоена. На острове Минданао два иноземца пытались задержать человека европейской внешности. Тот усыпил их и скрылся. Будь внимателен! Тарас".

– Ты ложись, отдыхай, а я на минуту сбегаю к Христофору, – не сообщив Андрею содержание телеграммы от Чабаненко, сказал Шаповал и ушел.

XI

*"Фанатизм и мистицизм – враги
науки, потому что они – тьма,
а наука – свет".*

В.Белинский

Шпрингер в пижаме, разутый лежал на диване в маленькой каюте капитана "Подводного волка" Майера, просматривал французский журнал, с лощёных страниц которого улыбались обна-

жённые девицы, но внимание его было приковано к гулу двигателей лодки: ему хотелось побыстрее выйти к острову "Альфа".

"В прошлом, когда "Морской дракон"¹ наводила страх и вызывала гнев японцев, – вспоминал он, – мы только мечтали о такой, подводной крепости, как эта. Она могла бы пригрозить Каиру и другим столицам за поддержку Германской Демократической Республики. Крепость есть, но время ушло. Ситуация изменилась. Теперь, черт возьми, приходится любезничать даже с иудеями! Какой-то Тель-Авив корчит из себя благородную девицу и сдирает с нас шкуру за свою, так называемую, дружбу. Что ж, на их спинах укрепимся на Ближнем Востоке, там под боком Индия, Индокитай. Но не хитрят ли они? Вдруг снова вспомнят Освенцим и прочее... Если изменят, поговорим под водой. Не так они богаты на корабли. Кто установит, от чего они тонут? Океан велик. Трагедия "Трешера"² так и не разгадана...

Лодку качнуло. Он бросился к приборному щиту. "Курс, скорость, глубина не изменились. Вернулся на диван. Девицы, улыбающиеся из журнала, напомнили время, когда в группе туристов, выполняя задание фон Рихтера, проводил время на террасах Мариетт-Хауз в окрестности кладбища "святых" быков, крокодилов, кошек и баранов Египта.

– Включите радиоприёмник, – войдя в каюту, сказал капитан Майер.

– Что-то случилось? – Шпрингер бросил на пол журнал, пробежался ногами по улыбающимся в нём девицам.

"Говорят все радиостанции Земли! Космонавты пяти континентов на острове "Альфа" готовы к полету!" – объявил диктор.

– Где мы находимся? – Шпрингер уставился на Майера.

– Проходим Филиппинский жёлоб, – ответил капитан.

Шпрингер съёжился, представив, что под ними десятикилометровая бездна.

Майер не был трусом. Ему доверена ценнейшая подводная крепость, оснащённая десятком новейших американских торпед,

---

¹"Морской дракон" – атомная подводная лодка США

²"Трешер" – атомная подводная лодка США, которая затонула в Атлантике 10 апреля 1963 г.

но жить в атомном котле нужны железные нервы. Еще год, и он выйдет на пенсию, поселится в синих Альпах, чтобы никогда не видеть давящего безбрежья воды.

Будет смеяться, пить козье молоко и, может быть, напишет что-нибудь на память внукам. Но как протянуть этот год? Неосмотрительный шаг возле начальства и – немилость! Шпрингер близок к воротилам...

– Что прикажете? – встал он в стойку "смирно".

– Выпьем, чтобы не Вселенная, а океан проглотил ту пятерку!

– Не пью при служебных обстоятельствах, – ответил Майер, наблюдая, как шеф цедил сквозь зубы горькую жидкость.

– Через двадцать три минуты аппарат "ФР" включите на волну – шифр "1933 – А.Г." Передачу будет вести "Дойче Велле"¹.

Майер знал, что этот шифр принадлежал лично бывшему фюреру Германии, и дали его лишь "Морскому волку".

Прошли минуты, аппарат выбросил ленту, которая свернулась на столе змеей. Майер прочёл: "Приказываю командование "Морским волком" передать полковнику Шпрингеру. Оставаться в его подчинении до окончания операции. Точка. Ц."

– Приказ будет повторен через три часа три минуты, – сказал Шпрингер. – Мы опаздываем. Распорядитесь выйти на поверхность и идти на предельной скорости.

За перегородами – гул сброса балласта. Лодка стремительно пошла вверх. Светила луна, океан казался усталым, ленивым и таинственным. "Подводный волк" словно летел по ряби океанских просторов.

Неподалеку от Зеленого острова притаился у вершины подводного хребта. Поступил очередной приказ: "Действовать самостоятельно, решительно!"

– Ведите корабль к Железному острову... Мне нужны стартовые сооружения и сам Космоплан, – приказал Шпрингер.

– Там нас могут обнаружить случайные катера, – напомнил Майер.

– Космоплан взлететь не должен. Ведите! – повторил приказ Шпрингер. Дно океана оказалось сплошь устелено железомар-

---

¹Дойче Велле – правительственная радиостанция ФРГ.

ганцевыми конкрециями¹. Скопление металла затрудняло локаторам кораблей обнаружить лодку. Шпрингер радовался и тому, что приборы показывают активное поглощение попадающих на корпус лодки импульсы локаторов кораблей.

Вскоре на локаторе заблестела цепочка чёточек.

– Остров! – возразился Шпрингер.

– Нет. Это коралловый атолл...

– Цель близка. Заходите в лагуну, – приказал Шпрингер и вспомнил заявление фон Рихтера: "Я напому янкам как разрывать договор об объединённых ядерных силах, а русским за их росписи на Рейхстаге в сорок пятом году..."

– Обратите внимание, на экране много пятен... В проливе или скалы или установлена заградительная сеть, – сказал Майер. – Кроме этого в атолле косое течение...

– Высылайте на разведку "Малютку", – приказал Шпрингер, заподозрив капитана в желании увести лодку от острова.

Вошёл во внутреннее море "Подводный волк" благополучно, но все навигационные приборы словно зашкалило, экраны локаторов в сплошных пятнах.

– Магнитное поле железного острова парализовало работу приборов... В этой луже мы можем заблудиться – встревожился Майер.

– Выходите на перископ!

Лодка начала всплывать.

"Подозрительная тишина... Нас или запеленговали, или дали возможность войти в ловушку... Или убеждены, что, кроме них, никого здесь нет", – думал Майер.

Волна хлестнула в стекло перископа и отхлынула.

– Остров ярко освещён, – доложил Майер.

– Включайте кинокамеры! Замку Матильды нужны доказательства, что было и что осталось после атаки...

Майер прикусил губу, чтобы не выкрикнуть: "Я военный моряк, а не диверсант, к тому же диверсант в мирное время!"

---

¹Конкреции – слоистые, очень тяжёлые лепёшки-диски до 20 см в поперечине и толщиной 3-4 см, ржаво-бурого цвета. Запасы конкреции в Тихом океане составляют не менее 100 миллиардов тонн. В их состав входят: железо, марганец, кобальт, никель и другие ценные редкие элементы.

– Обойдём островок, подойдём к проливу, атакуем и уходим в океан, – продолжал Шпрингер.

– В пролив входит корабль! – доложили наблюдатели.

– Лечь в дрейф! – приказал Шпрингер. – Выждем удобный момент, уничтожим стартовую площадку потом и корабль.

"Эта авантюра может дорого нам обойтись, – подумал Майер.

– Удастся ли вырваться из лагуны? Кого как не меня спросят, с какой целью привёл лодку сюда..."

– Течение разворачивает лодку! – доложили наблюдатели. – Кажется, есть еще выходы воды из лагуны...

– Нас может прижать к рифам, – встревожился Майер.

– Корабль вне нашего наблюдения, – доложили наблюдатели.

– Между нами и ним остров.

– Наблюдать! – приказал Шпрингер. Прошло немного времени, наблюдатели сообщили, что лодку втягивает под скалы.

– Капитан, за лодку отвечаете вы! – сказал Шпрингер. – Действуйте по инструкции!

Майер распорядился всплывать, Шпрингер стал у пульта пуска торпед. В перископ заглянуло уже поднявшееся над океаном солнце.

***

Наблюдать запуск Космоплана на смотровую площадку пришли чуть ли не все обитатели Зелёного острова, начиная с "Икса", до аборигена Маркизских островов. Шаповал обратил внимание на Христофора, стоявшего впереди у перил, который часто поглядывал на карманные часы. Вот он в очередной раз захлопнул крышку часов: на корвете, стоявшем в заливе, подняты паруса, и он вышел в открытое море. Выбросил боковой парус, развернулся и убрал основные: до острова донёсся глухо шелестящий залп десяти пушек, наводивших страх на племена материков и островов в давно прошедшие века. На "Рейджере" ударили в колокол. "Корвет, открыватель неведомых материков, приветствует открывателей земель во Вселенной!" – подумал Шаповал. – Вот почему Христофор держал его в заливе и в момент залпа приложил руку к козырьку. Белый дым, окутавший парусник, еще не развеялся, как

загрохотал остров "Альфа": взметнулись ввысь желтовато-серые лучи, всколыхнулось вокруг него море, вода потянулась вслед за ними. Космоплан рванул, и в считанные секунды скрылся с глаз наблюдателей. И вдруг у Железного острова прозвучал взрыв. Желтовато-серое кольцо лучей разорвалось, поднятая ими вода хлынула с высоты в своё ложе. "Икс" схватился рукой за грудь у сердца, пошатнулся. Его поддержали. Шаповал не отводил глаз от острова. "Что произошло? Замыкание кабелей? Их обрыв? Взрыв излучателей? Брак в работе? Или... Тарас предупреждал..." Андрей радировал: "Нас унесло с заданной траектории! Что случилось?"

XII

"Сенсационное сообщение! На острове "Альфа" произошел взрыв. Судьба Космоплана неизвестна!" – тотчас огласили все радиостанции и газеты мира.

Ева Мерфи жила в одной из гостиниц на Бродвее. До сообщения о взрыве дверь её номера не закрывалась от журналистов, каждое её слово набиралось броским шрифтом. Сейчас дверь запёрта, телефон отключен. Еву знобит. Закутавшись в шубу, она полулежит в кресле перед телевизором. Некоторые каналы распространяют самые невероятные домыслы о судьбе Космоплана и его экипажа. У Евы темнеет в глазах, но она смотрит, ждёт утешительных вестей. На экране замелькали кадры фантастического фильма ужасов: тонут острова, рушатся горы, гаснет Солнце. Ева выключила телевизор. "Ни дядя Боб, никто другой не предвидел такого исхода, – думает она. – Вчера золотая Америка была у моих ног... Кто я сегодня? Кажется, и швейцар не скрывает насмешки... О, несчастный мой Хелл!"

За окном гудит, пылает рекламой Бродвей. Ева закрыла глаза, прислушивается к стуку сердца. Постучали в дверь. Служанка девушка-негритянка принесла газеты.

– Сядьте! – Ева потянула девушку за руку, усадила рядом с собой. – Что говорят о Хелле люди Гарлема?

– Хелл Скотт вернётся! Мы верим, ждём его. – По чёрным щекам прокатилась прозрачная, как росинка, слеза.

Благодарю! – Ева развернула газету. Первая страница ошеломила её. Жирным шрифтом: "Трагедия острова "Альфа"!", "Закат кинозвезды Мерфи!" "Жертва американской нации в пользу Москвы!", "Без нашего разрешения русские продают третьим странам глушители, создающие помехи нашим самолётам, и новые лазерные системы Тульского завода, способны поражать танки на большом расстоянии!". "Кто желает иметь жизнерадостное потомство, родите детей в больнице Шуберта! За последний месяц все новорожденные в этой больнице имели не менее трёх с половиной килограммов!" Ева бросила газету. Служанка подняла, положила на столик и удалилась.

"Хелл, слышишь? Тебя нет, и я раздавлена! Конеч. Уснуть навсегда!" – меланхолично пробормотала Ева: бросилась к ящику в столе. – Завтра Нью-Йорк увидит меня в мертвецкой того Шуберта! Где же порошки? Кроме этой девушки никто не входил... Она унесла... Но, милая, напрасно! Есть крыша "Эмпайр стейт билдинг"! Закрыла глаза, представила себя летящей вниз головой с небоскрёба: путь её освещают окна соседних многоэтажных, бетонных коробок. Не почувствовала ни страха, ни отвращения. Выбежала на улицу. "Быстрее, быстрее кончать! Но что это? Почему на улицах пылают костры? Вокруг них толпы, автомашины стоят. Забастовка? Никто на неё не обращает внимания. Ева бежит, бежит. Вот парадный вход в небоскрёб. Напротив стоит старенький "форд". Дверца открылась, из машины выпрыгнул бритоголовый, с отвисшими щеками старик Боб, схватил её за руку:

– Весь город обкатал! Вот где ты? Так нельзя, детка! Мой племянник еще жив, а ты бежишь к другому! – старый шутник улыбнулся. – Подождала бы панихиды по нём! – Боб втолкнул её в машину. Форд медленно пополз меж рядами машин, мимо толпы.

– Смелее, детка! Видишь костры? Горят вечерние газеты. Нам надоели похоронные бредни идиотов, подвизавшихся к прессе! Навстречу форду с Уолл-Стритта хлынула многочисленная колонна.

– Читай! – старик подтолкнул Еву в бок.

– Помочь Хеллу и его коллегам! Федеральное бюро на защиту науки, прогресса! Президент, всех замахнувшихся на Космоплан, – на электрический стул! Вон из прессы сумасбродных писак! – читала Ева на транспарантах. – Ненавижу прессу! – выкрикнула она.

– Успокойся. Газетчики из слона могут сделать муху и наоборот, только плати им. Когда-то они раздели, в полном смысле, кинозвезду Мэрилин Монро, чтобы убедить влиятельных крикунов в том, что у неё не фальшивый бюст. Она не проиграла, хотя пришлось раздеться...

В полночь "форд" вырвался из тесных, прокопченных улиц на широкое шоссе. Ева открыла окошко. С заснеженных полей дохнуло морозцем.

– Хелл, как хорошо на земле! Снег, поле, лес! – взбодрившись, почти крикнула она. – Зачем, зачем газеты накаркивают беду?

– "Рыцари Колумба", "Дочери революции"¹ и им подобные заплатили, вот и... Но Хелл не дурак болтаться меж звёзд, зная, что его ждёт такая мадонна, как ты! Америка за Хелла, за тебя. Слышала, что говорили парни в колоннах? Это уже не те парни, которых можно было посылать с газовыми бомбами в Индокитай, Африку и бить доминиканцев!

Ева молча смотрела на выбитую в снегу колею. Вскоре машина остановилась у виллы Боба, окружённой деревьями с согнутыми ветками под тяжестью снега.

***

В далёкой от штата Нью-Йорк Индии Джюн видит приятный сон. Она и Джеймс идут по усеянной цветами поляне. Сквозь сон она слышит – звонит телефон. Поляна, Джеймс исчезают. И надо же! – с огорчением думает она, открывает глаза и берёт трубку.

– Благодарю. Чувствую себя хорошо! – ответила она на вопрос мужчины, как она чувствует себя. – Простите, кто вы?

– Декан Всеиндийского лесного института из города Дара-Дун. Простите за беспокойство! Желаю всего хорошего!

Джюн достала из-под подушки тетрадь, записала: "Милый Джеймс, я сердита! Оказывается, и в предгорьях Гималаев у тебя есть друзья, а ты не говорил о них!" Спрятала тетрадь, дотронулась к животу, закрыла глаза, улыбнулась... "Стучится".

Утро. Джюн неторопливо идёт аллеей вдоль широкой улицы. По сторонам широколистые банановые деревья, акации, фикусы.

---

¹Реакционные, антинародные организации.

Манят глаза красные, лиловые, фиолетовые цветы. Старые эвкалипты, сплетая ветки вверху, сохраняют в аллее тень. "Восход солнца велик тем, что рождает день!" – философствует она. Услышала детские голоса, задумалась. "Скоро и я буду матерью... Рада и немного страшновато... Был бы рядом Джеймс – ничего... Села на скамью, открыла пакетик с арахисом. Но вдруг пакетик исчез. Осмотрелась. Маленькая обезьянка, удерживая пакетик в зубах, быстро карабкалась по дереву, усевшись на ветке, повертела головкой, поморгала круглыми глазками и скрылась между листьями.

Джун засмеялась, но, вспомнив рассказ Джеймса о его детстве, взгрустнула. Англо-американская агентура спровоцировала вражду между мусульманами и индусами в Западном Пакистане, – вспоминал он. – Толпы голодных, бездомных индусов хлынули в Азиатский Рим¹. На тротуарах, на асфальте дорог вырастали сотни лачуг из кусков фанеры, кусков железа, лохмотьев. Когда холодный ветер менял направление, люди переставляли стенки, чтобы спрятать за ними детей. Его отец скитался в поисках работы, а он, чуть прикрытый тряпьем, протягивал ручонки к прохожим женщинам, одетым в сари, с золотым кружочком на лбу, жалобно выкрикивал "Са-и-иб, бара са-и-иб" и хлопал себя по животу. Однажды проходящая крестьянка дала ему банан. Но счастье продолжалось миг, проворная обезьяна вырвала тот банан. Спать лёг злой и голодный. Вспомнив рассказ, Джун вытерла слезу.

Уж очень жалко стало ей маленького Джеймса. Теперь, когда Джеймсу кажется, что не хватает сил решить какой-то вопрос, он вынимает из ящика стола фотоснимок, сделанный каким-то заокеанским любителем экзотики, всматривается в лица несчастных друзей своего детства, после чего до утра в его комнате горит свет, и, как только на горизонте выплывает солнце, вбегает в её комнату, кричит: "Как всё просто! Послушай!" Усталый и радостный, прижавшись к её груди, засыпает.

По асфальту улицы, как саранча, зашумели велосипедисты. Рабочие и служащие спешили на свои рабочие места. Но вдруг тысячеколёсная армада замерла на месте. Уличное радио сообщало: "Во внутреннем море у острова "Альфа" произошёл взрыв.

---

¹Азиатский Рим – так в Индии называли г.Дели.

Космоплан сошёл с запрограммированного направления. Центр управления работает по устранению причин его отклонения." Сердце Джюн словно захлебнулось, свалилась на скамью, забылась.

Открыла глаза. Меж листьев акации, в чёрном небе мерцают звёзды. "Джеймс, где ты? Неужели конец? Посмотри в глаза своим юным друзьям, наберись сил, вернись! О, Шива, помоги!" Где-то вблизи завыл шакал. "Джеймс, слышишь, воют шакалы"?! Какой шакал навредил тебе?" Джюн выбежала на освещённую улицу, остановила такси.

Полночь. Джюн вглядывается в цепочку красных огней на башнях Тадж-Махала и ей кажется, то не огни, а звёзды чьей-то рукой опущены на землю. Вот и гробница Шейха. Долина речки Джамны дышит прохладой. Поток воздуха колышет две ленты на мраморной решётке.

Всходило солнце. Холодный мрамор взблеснул и застыл в своём матовом цвете.

– Джеймс, солнце вернулось в наш край! Оно ищет тебя! – кричит Джюн. Лучи солнца, и ветерок родной реки взбодрили ее, страхи ночи слабеют. – Джеймс, ты и твои друзья победят! Вас ждёт земля! – уверенная в победу разума, кричит женщина новой Индии.

***

Профессор Беркли расправил плечи, положил на стол очки.

– Мой мальчик, страницы твоей диссертации о залежах руды и методах их разработки проверил. Ко дню твоего возвращения Кабинет ресурсов и экономики рассмотрит... Уверен, одобрит, – прошептал он и засмотрелся в окно на пятна снега на далёкой высокой горе.

После отъезда Кейса он организовал новую экспедиционную группу из студентов-практикантов геологов, которую сегодня отправит в горы.

– Господин профессор! Господин профессор! – подбегая к окну, прокричал студент-практикант. Бледность лица юноши испугала старика. "В мире слишком много оружия! Неужели?!" – мелькнула у него страшная мысль.

– Передают о взлёте Космоплана! – выпалил студент.
– Что б тебе крокодил приснился! – ругнулся Беркли. – Можно ли так пугать стариков?

– Произошёл взрыв. Космоплан отклонился от заданного направления, – добавил студент.

Беркли вышел на крыльцо. Практиканты и проводники окружили его. Дальше, у хижины папуасов, несколько малышей играли с козой, смеялись.

– Дети папуа, пинтуби, талаи, сеники, дети народов и наций Европы, Америки, вы слышите тот смех? – он кивнул в сторону малышей. – Это богатство Земли! Берегите их! Жизнь нашего Кейса и его друзей в опасности, – помолчав, продолжал. – К несчастью, мы помочь ничем не можем, разве что верой, что полёт закончится благополучно.

– Мы готовы помочь! Скажите, что делать! – вышел вперёд один из парней. – Если нужно, возьмём оружие...

– Для победы над варварством и капиталом положим и жизнь свою! – сказал второй.

Беркли поклонился и, шепча: "Простите мне, юноши... Вы решительней, чем думал я о вас. Будьте единомышленны", вернулся в комнату, угнетённый бедой, постигшей его любимого ученика.

Палило солнце, а с моря дул влажный ветер. Беркли сидел на ступеньке порога домика, смотрел, как цепочкой по тропе в горы уходили студенты-практиканты – будущие геологи. "Это моя смена, – думает он. – Много лет я изучал, что в земле, и только под старость начал вникать в душу людей. Все, что знаю, отдам, юноши, вам, вы уже поняли, как жить на земле..."

Дети, как и прежде, игрались возле хижины. Он подошёл к ним. В последние годы он стал страшиться одиночества. Идти в горы – стар и слаб. И удивительней всего, не может терпеть возле себя своих старых коллег. Да, он и они продавали свою молодость... Многие из них так и не прозрели. А он, когда-то грозный Беркли, нашёл верный путь..."

Курчавые малыши, сбившись в кучку, рассматривали старика, которого их матери называют волшебником.

Шаманы и ворожеи сердились. Жизнь в Никабузи передвигалась на окраину, где выросли светлые учебные корпуса. Старики и старухи, услышав о каком-то событии и не поняв толком, отправлялись туда, а не к шаманам: парни и девушки, без каких бы то ни было жертвоприношений, растолкуют любой вопрос, дадут дельный совет.

Занятия в техникуме закончились. Студенты спешат к автобусу, отправляющегося в Зигите. Им хочется успеть послушать, что скажет мэр города о судьбе земляка Гуавы на митинге.

Путь недалёк, но автобус опоздал. На крыльце мэрии какой-то парень восклицал:

– То явная диверсия! Чего мы молчим? Призываю всех парней идти к военному комиссару, пусть укажет виновника, найдём его за морями!

Девушки переглядываются. В их глазах испуг. Что будет, если все парни уплывут за моря?! Опустеют парки, классы, цехи, застынет их личная жизнь.

Лишь одной не овладел испуг и глаза не заблестели слезой. Она вглядывается в несущиеся над лесом грозовые облака, ища в них щели, – она увидит небо, туда, где пропал её Имена. Она боится плакать, слёзы помешают увидеть его.

Быстро стемнело, загрохотал гром, хлынул дождь, люди поспешили в дома, но она идёт серединой дороги, не обращая внимания ни на дождь, ни на молнии, ни на предложение шофёров подвезти её.

Вышла на окраину городка, устремила взгляд на окутанную облаками мать тёмных духов – гору Онагизи.

– Духи Африки! Духи, если вы есть! Слушайте! Громы и вы, молнии, сл-у-ша-йте! Покарайте тех, кто украл моё счастье, мечту!

Она еще немножко верит в духов, но не боится их. Хлещет дождь, грохочут громы, ей кажется – сама природа повторяет её призывы. Г-гу-гу, – гремит гром, – а-а-ва-а, откликается лес. Подняв руки к небу, она кричит: – Ва-а... Гуава-а... Небо, ты слышишь меня? Неси мой голос к нему! Я жду!

Она полна Надежды, что придаёт ей силы жить, ждать, двигаться к своей Мечте.

Александра Алексеевна возвращалась с работы домой. Мела позёмка. Возле дома взглянула на окна своей квартиры: в комнате Андрея светилось "Сынок, где ты? Греют ли тебя неведомые светила? Жив ли?" – мысленно обращается к сыну. После сообщения о взрыве, она в отчаянии. "Неужели судьбой предназначено мне всю жизнь маяться?" – думала она, хотя, на людях старалась не выдавать своих переживаний.

Ветер сыпнул ей в лицо порошей. Отвернулась. По ту сторону Днепра мерцали сотни окон нового жилого массива. Огоньки, река, метель вернули её в деревню за Карпатами, куда была направлена работать по окончании училища. Был такой же ранний вечер, также вьюжило, она и лейтенант Степовой, с которым познакомилась недавно, бежали к "чайке", как называли местные люди лодку, привязанную цепью к тросу, нависшему над горной речкой, которой лодочник перевозил людей с одного берега на другой. На зиму лодку убрали. У берегов речка замёрзла, лёд тонкий. А свободная от него середина – черна, слышен плеск быстротечных горных вод, тихий рокот перекатывающихся по дну камешков. По ту сторону речки, в селе Добрянском Тячевского округа, пылала мельница сельского кооператива. Андрею нужно было немедленно добраться к месту пожара. Но как? Вброд? Речка в этих местах глубока, сильное течение унесёт. По мостам? Это нужно было прошагать больше десяти километров. Транспорта никакого. "Полезу на тот берег по тросу!" – сказал он. На нём полушубок, сумка, автомат, пистолет, на ногах сапоги. Вцепился руками и подколенками за трос и пополз. Она стояла на крутом берегу, затаив дыхание. Над клокочущей водой он завис головой вниз, держась подколенками, чтобы отогреть примерзающие к тросу руки. Вокруг ни души. Пламя бушует, озаряет ближние хаты. "Хватит, хватит ли у него силы проползти те метров семьдесят троса? Хотя бы, хотя бы..." – стучало в её висках. Наконец услышала: "Замёрзнешь! Беги домой!"

Ноги Андрея от напряжения подломились, упал на снег, передохнул и пошёл. Не видный он ростом, не круглого лица, но горы, леса, вьюги не были для него препятствием. Как потом слышала от его товарищей: "Вынослив, как вол! Служака!" Но кроме

"служажки" она нашла в нём и что-то другое... Однажды вечером она приоткрыла дверь клуба села, в котором работала. Никого не было. Он сидел на длинной скамье у пианино, рядом лежал автомат и шапка на нём. В комнате звучали не очень складные, но волнующие, трогаящие душу звуки мелодии. Захлопнула дверь, убежала домой, где квартировала. "Нет! Нет, он не солдафон-служажка!.. Он... Он, наверное, моя судьба!" – кричало в ней всё! Успели только с хозяйкой хаты сесть ужинать, как он постучал в дверь... Только до осени длилось наше счастье...

Представив, как там, далеко за Карпатами, снег заметает его могилу, Александра Алексеевна вздохнула и поднялась в квартиру. Повесила в прихожей пальто, платок, вошла в комнату Андрея.

Темноволосая девушка, фотокарточка которой стояла на столе и которую Тарас Чабаненко привёл в её квартиру в день сообщения о взрыве, не спрашивая её согласия, сидела у телевизора. "Раз сын любит её – так тому и быть!" Александра Алексеевна приняла её не раздумывая.

– На улице морозец, хорошо, прогулялась бы, – обратилась она к ней.

Марийка прислушалась к завыванию ветра за окном, взглянула на свои ноги, обутые в туфли, всхлипывая, сказала:

– Залетят они навсегда... Только что передавали, не получается у них с исправлением траектории...

– Вернутся! – твёрдо произнесла Александра Алексеевна. – Ты смотрела "Русский лес"?

Марийка отрицатель качнула головой.

– Хороший кинофильм... Поужинаем, пойдём посмотрим... Оденешь мои валенки... Не модно, но ногам тепло...

– А если будут передавать?

– Послушаем в другой раз...

Женщины были уже у двери, как на пороге появился полковник Чабаненко. Выражение его лица было каким-то неопределённым. Сердце Александры Алексеевны вздрогнуло. "Неужели конец?!"

– Я на минуту, – Чабаненко вошёл в комнату, не раздеваясь, сел на стул. – Перед дорогой положено посидеть. Через час вылетаю на тот чертов остров!.. Не ждал... Москва включила меня в комиссию по расследованию происшествия там.

– Отлично, дядя Тарас! – воскликнула Марийка. – Передайте Андрею, очень ждём его, ведь база поддерживает связь с ним...

– Напугал ты меня, Тарас, – Александра Алексеевна вздохнула. – Больше ничего не скажешь?

– Ничего... Знаю то, что сообщают официально... Ну, заговорился... Зина ждёт в машине. Если располагаете временем, прокатимся в аэропорт...

На улицах гуляла позёмка. С поднятыми воротниками спешили прохожие, мелькали витрины магазинов, освещённые окна жилых домов. "Вызвали Тараса, – думала Александра Алексеевна, сидя на заднем сидении между Марийкой и женой Чабаненко Зиной, уроженкой Прикарпатья, подругой молодых лет. – Это хорошо. Кто, кроме него, нужен Андрюше и делу в настоящий момент больше всего?! Тип, подложивший под нашу дверь в день отъезда Андрея мину, снят с трамвая за Днепром, отравленным... Сам ли? Борьба мировоззрений, возникшая в период первичного накопления богатств, продолжается. Войны кончаются, но спор, кто прав, кто виноват, продолжается долго, пока, упаси господь, не приведет к новым вооружённым столкновениям..."

– Желаю удачи разгадать загадку взрыва и как можно быстрее вернуться домой с Андрюшей, – прощаясь с Чабаненко, пожелала она.

Реактивный лайнер, пробежав вдоль огоньков взлётной полосы, взлетел и пропал в ночи.

Три женщины, прислушиваясь к удаляющемуся гулу турбин, постояли недолго и пошли к автомашине.

XIII

Жизнь полковника Чабаненко сложилась так, что за пределы Украины, не считая военных лет, никуда не выезжал. Делал своё кропотливое дело дома. Съездить на сталеплавильный завод, шахту, село – привычная работа. И вдруг под ним материки, острова, моря-океаны! А главное – загадка с Космопланом: чему не учили, тому не учили. "А впрочем, не святые горшки лепят", – думал он, поглядывая в иллюминатор на синеватые, зеленоватые, бирюзовые пятна в океане. – Течения, глубины, засоренность причины

тому, – предугадывал он. В душе завидовал учёным: много знают, и каждый день познают, открывают то, что для простых смертных будет известно спустя годы. Но как они прошляпили Космоплан?!

Стюардесса объявила, что лайнер приближается к цели.

Чабаненко взглянул в иллюминатор. За бортом ночь. Чуть в стороне от курса, внизу, две полосы огоньков у посадочной полосы на Зелёном острове, рядом огни, выстроились кольцом: "Вот куда занесло Сергея! Каково его самочувствие после случившегося? Не завидую..."

***

Генерал Шаповал чувствовал себя прескверно, он, конструктор систем управления космическими кораблями, не может предложить что-то, чтобы восстановить нормальную управляемость Космопланом. Работаем день и ночь, с ног валимся. Доктор "Икс" выключился, инфаркт уложил его в лазарет... – рассуждал он, стоя на краю лётного поля, в ожидании прилёта Чабаненко. – Как, почему мне пришла мысль просить Москву включить его в члены комиссии? Когда спросили об этом, умолчал, что он давнишний друг, могли бы подумать превратно, сказал, что он служил в органах госбезопасности с погибшим отцом космонавта Степового. Близкий друг их семьи. Как видно, учли, так сказать, психологическую обстановку, и включили.

ТУ-200 приземлился, зарулил, двигатели, пошумев, заглохли.

Крутоплечего старого солдата, сошедшего с самолёта в группе прилетевших, Шаповал узнал издалека: пошёл навстречу.

– Ну, здравствуй, Сергей Николаевич! – Чабаненко пожал руку генералу. – Твоя работа, что я оказался тут?

– Моя, – сознался Шаповал.

– Что ты тут натворил?

– Я? Все мы тут проморгали...

– Ладно. Поехали к тебе, введёшь в курс событий...

– Не дурно, прямо по-люксовски устроился, – говорил Чабаненко, проходя в комнату Шаповала. – Сколько платишь?

– Нисколько... Даже питание за счёт Центра...

– Дорого обходишься... А на Днепре волнуются, возмущаются безголовием. Где Космоплан? Как чувствует себя экипаж?

– Упрекаешь? В нашем возрасте в сложившейся ситуации, сознаюсь, мысли, планы витают высоко и кажутся близко, а вот порога оттолкнуться не находишь. День и ночь бьёмся над расчётами, как вернуть ребят на землю... В последнем сеансе связи Андрей докладывал: чувствуют себя удовлетворительно...

– В очередном сеансе связи передай привет Андрею от матери и невесты... Перед отлётом заходил к ним, ждёт его така соби чепурна дивчина, сразу як повернуться справлять весилля...

– Ах, Андрей, о своих личных планах и слова мне не сказал! – взбодрился Шаповал. – Обязательно прилечу...

– Вот так лучше... Вижу, рождается у тебя уверенность найти решения, чтобы Андрюшка постучался в эту дверь. – Чабаненко искоса взглянул на Шаповала. – Мешки под глазами... Выспаться тебе нужно, дать отдых мозгам. Но, пока до сна, выкладывай подробно всё, что знаешь о происшествии.

Шаповал закурил сигарету, пачку бросил на стол.

– "Мальборо" куришь? – прочитав на пачке название сигарет, заметил Чабаненко. – Уважаешь прадеда Уинстона Черчилля...

– Будет тебе, Тарас! То за дармовое питание упрекнул, теперь Черчилля вспомнил...

– Забывать таких нельзя... Врагом нам был, врагом и отошёл на тот свет, но умом господь не обделил его... Кто как не он впервые в мире ввёл новый вид оружия – танки?

– Идею танков он подхватил у Бонапарта... Тот во время войны в Египте придумал передвижные "доты" – деревянные сарайчики на колёсах, которые передвигались лошадьми, помещёнными в середине тех сараев. Там же находились и солдаты... – парировал Шаповал.

– Задолго до Наполеона в войнах использовали бронированных слонов, – напомнил Чабаненко. – Человечество, прогрессируя, становится всё жёстче... Ну, ладно, пускай в дым предка Уинстона, это, пожалуй, всё, что осталось от него... Ближе к делу, – переключил тему разговора Чабаненко. – Из Манилы Москва получила сообщение, что на острове Минданао два агента частного сыска пытались задержать европейца под кличкой "Ромео – плут". Тот их парализовал, усыпил каким-то лучом, забрал от них свои фотокарточки и исчез. Интересно, усыпил лучами... Если правда, то

это что-то новое... "Ромео – плут", видимо, связан с какой-то солидной научной лабораторией... Но какой чёрт попёр его на окраину того далёкого острова? События последнего времени наталкивают на мысль, не цепочка ли это попытки ликвидировать Степового, нападение на вертолёт американца Хелла Скотта и взрыва тут? Наша задача смотать эту цепочку и добраться до клубочка. В этом заинтересовано и Федеральное бюро расследований США... Рассказывай всё, что знаешь о взрыве...

Выслушав Шаповала, Чабаненко сказал:

– Пролетая над океаном, я видел его разноцветье... Не от глубин и течений оно? Давай карту рельефа дна и течений в районе коралловой гряды, во внутреннем море острова "Альфа" и у места взрыва.

– Внутреннее море не лужа, – заключил Чабаненко. – Через пролив океан гонит в него массы воды, но уровень его не повышается, следовательно, в рифовом кольце есть проломы, размер которых никем не измерялся... Если взрыв произошёл по причине технических неполадок – это первая версия... А если диверсия? Подготовить такой мощности взрыв, да ещё под водой, довольно сложно... Рабочие и руководящий состав не могли не заметить... Ведь нужны водолазы, много взрывчатки, – рассуждал Чабаненко. – Если диверсия, то как она осуществлена? Только подводными боевыми средствами, не иначе как с подводной лодки торпедой. Если её выпустили из открытого океана через пролив к островку, то она должна была бы взорваться напротив пролива. Но взрыв произошёл в стороне.

– Может, была управляемая? – высказал догадку Шаповал.

– Может быть... Но, на какой чёрт направлять её в обход островка? Не всё равно ли в каком месте она должна была повредить электроснабжение? Не рискнул ли диверсант забраться во внутреннее море? Если так, то где он? Говоришь, корабли охранения не зафиксировали появления неопознанных подводных плавсредств... Неподалеку от пролива стоит какой-то огромный корабль.

– Американцы срочно пригнали с военной базы, что на атоллах Пальмиры, свою спецбазу "Рейджер". Стала на якоря вечером, – объяснил Шаповал.

– Что ж, начнём, как говорят у нас, плясать от порога... Начнём с прочёски внутреннего моря, на всякий случай... Уже светает... Пойдём на "Рейджер", согласуем этот вариант... Проголодался я в дороге...

Шаповал подошёл к телефону позвонить коменданту, чтобы подготовил катер. Чабаненко открыл чемодан, выложил на стол румяный окорок, положил несколько луковиц и ребристую круглую буханку хлеба.

– Ну ты артист! – улыбнулся Шаповал.

– У нас на Днипри кажут, идёшь на день, беры на тры дни... Кто знае, чы припаде мени до смаку ижа тропикив? Угощайся!

Запах окорока растревожил аппетит Шаповала.

Зазвонил телефон. Комендант Христофор доложил, что катер готов к отплытию, что поведёт его он сам и добавил:

– Второй помощник командира "Рейджера" – давний сослуживец.

– У этого "морского волка" Христофора на всех морях друзья, – сказал Шаповал, возвратившись к столу. – Сорок лет плавал...

Здрав нос, катер словно перелетал с гребня на гребень волн. Не привыкшему к такому виду транспорта, Чабаненко казалось, что катер или взлетит, или нырнёт под воду.

Взглянув на блестящее бронзой название корабля на высоком борту, Чабаненко спросил Христофора, не тот ли это "Рейджер" седьмого флота Соединённых Штатов, с палубы которого взлетали истребители-бомбардировщики бомбить Северный Вьетнам в тысяча девятьсот шестьдесят пятом году?

– Тот. Сохранили как реликвию, перестроили в спецбазу, – ответил Христофор. – Такая же судьба постигла и английские "Игл" и "Альбион", с которых высаживались десанты в Малайзии... Любят старину...

Второй помощник командира плавбазы, которого Христофор назвал Джеком, предупреждённый им, кого привезёт на корабль, встретил их у подъёмного трапа и, не мешкая, представил Шаповала и Чабаненко двум мужчинам в штатском, сотрудникам ФБР США.

– Приятно познакомиться, и где, на борту "Рейджера", – пожмая руку фебээрвцу, улыбнулся Чабаненко, придерживаясь не-

писанных законов стран Востока, что улыбка предрасполагает к дружбе, хотя за ней может скрываться и противоположное.

– Уверен, господин полковник, вы были бы довольны, если бы эта посуда пошла ко дну в своё время, – говорил фебезовец по-русски, тряся руку Чабаненко по американскому обычаю до боли в полковничьем плече. – Как видите, сохранили...

– Полагаю, вы, как и я, имеете внуков и желаете им добра и мира, – ответил Чабаненко.

Тот кивнул, сказал:

– Пройдёмте к командиру плавбазы, обсудим наши действия. Не прошло и получаса, вдарили в колокол. Джек подал команду "Всем по местам! Начинаем осмотр внутреннего моря!"

Загremели якорные цепи. Корабль осторожно прошёл проливом во внутреннее море и стал на якоря.

– Прошу, господа, в операторскую, – сказал Джек, и провёл Шаповала, Чабаненко и фебезовцев в просторное помещение: вдоль стен у аппаратов с множеством переключателей и видеоэкранов сидели десять девушек.

– Первый, второй, третий батиглазы к спуску! – подал команду мужчина средних лет с бледноватым лицом и сугубо штатской внешностью. Руки девушек дотронулись к переключателям, пальцы побежали по клавиатуре, словно они играли на пианино.

В борту корабля открылись трое ворот. К воде выдвинулись площадки, тотчас по ним поползли похожие на танкетки подводные роботы, расправили механические руки. На их боках и спинах поблёскивали стеклом объективы видеокамер. Батиглазы нырнули.

– Чудесно! – не удержался от похвалы Чабаненко. – На какой глубине они могут работать?

– Предельная глубина до семи километров, – ответил фебезовец, который первым жал ему руку.

На экранах прослеживался ход роботов. В зеленоватой воде вокруг них плавают рыбы. Вот подводные скалы, а вот и повреждённый кабель, соединяющий остров "Альфа" с электростанциями Зелёного острова.

– На каком расстоянии ими можно управлять? – спросил Чабаненко.

– До двадцати километров... К счастью, такое решение найдено не так давно, – отозвался человек с бледным лицом.

– Запатентовал кто-нибудь ваше изобретение? – спросил Чабаненко бледнолицего, подумав, не использовались ли такие роботы для подготовки взрыва.

– Это первое их испытание в работе, – ответил конструктор и зажёл сигару.

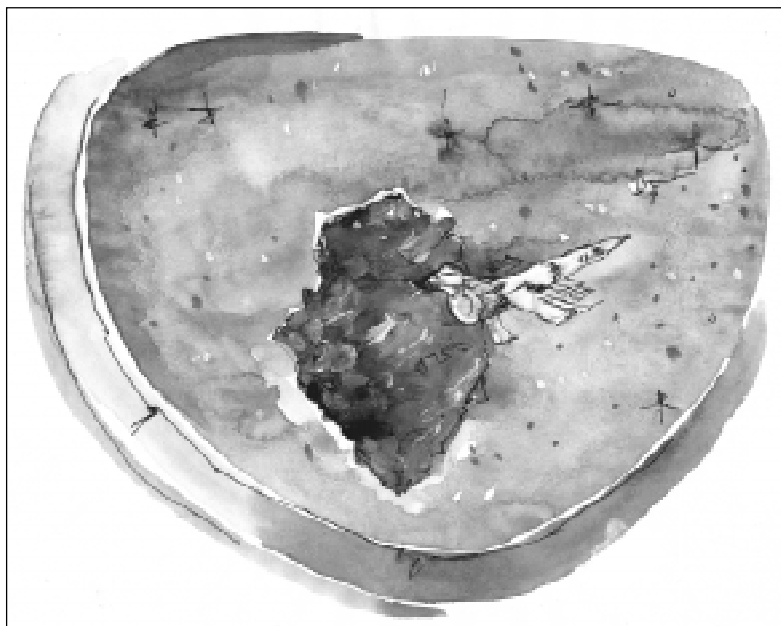
– Очередной сеанс связи с Космопланом! Включаем видеоэкран! – объявила женщина по радио.

Увидев Андрея и других космонавтов на экране, Чабаненко не удержался, чтобы не воскликнуть:

– Андрюша, здравствуй!

– Включить двустороннюю связь! – распорядился бледнолицый.

– Здравствуйте, дядя Тарас! – отозвался Андрей. – Вижу вас отлично! Рад, что вы прилетели. Как идут дела дома?

– Здравствуй, здравствуй, Андрей! – горло Чабаненко как комком сдавило. Прокашлялся. – Маты, Марийка витають тэбэ! Чекають додому! Коротко, дэ вы?

– Попадаем в зоны притяжения неизвестных космических объектов...

Меняется траектория полёта... Впереди, кажется, зона Больших астероидов. Стараемся удержаться в Солнечной системе. Догадываюсь о причине вашего прибытия на базу. Рады, что не забываете нас. Привет товарищу Шаповалу!

Экран погас.

– Сергей, – обратился Чабаненко к Шаповалу. – Телеграфируй в Москву, Киев, Харьков, на Урал... Не медля, выслать новый кабель... Ремонт повреждённого затянется, да и выдержит ли узел сварки напряжение тока... "Мрия" или "Руслан" быстро привезут его сюда. Со мной прилетели светлейшие головы вашего ведомства, помогут восстановить работу системы...

***

Майер у перископа вдруг закричал: – Полковник, вы опоздали! Он увидел, как вокруг острова стеной взметнулись в пространство желтовато-серебристые лучи, вслед за ними потянулась ввысь вода моря: светло-зелёная пелена закрыла оторвавшийся от пусковой площадки Космоплан. Вода лагуны двинулась в образовавшуюся у берегов острова пустоту и потянула туда лодку.

Шпрингер рванул рычаг пуска торпеды. Донесся глухой гул взрыва. Жёлто-серебристые лучи погасли, поднятая ими масса воды с большой высоты хлынула в своё прежнее ложе, образовав высокую, сильную волну, которая покатилась к рифам и потянула туда лодку. "Подводный волк" ударился о подводные скалы, отломал огромную глыбу. Завертевшись, глыба накрыла лодку и перевернула её.

Майер открыл глаза. В голове шум, всё тело болело. Прислушался. За перегородками свирепо клокотала вода. "В лодке пробоины, – понял он. – Что с экипажем? Задраены ли люки между секциями?" Пошарил рукой вокруг себя. "Что это? Плафон. Лодка лежит на спине..." Вынул из кармана зажигалку, чиркнул. Шприн-

гер висел головой вниз на рычагах пуска торпед. Толкнул его. Тот застонал. Майер снял его, положил возле плафона, там же нашёл бутылку рома, глотнул. Оттянул челюсть Шпрингера, влил ему.

Клокотание воды за перегородками прекратилось. Понял – лодка затоплена. Решил проверить, что в соседнем отсеке. С трудом открыл входной люк.

– Куда вы? – простонал Шпрингер. Но капитан закрыл люк за собой. Возле радиорубки напoлз на радиста. Тот был мёртв. Чиркнул зажигалкой. Провода в радиорубке порваны, сплелись в жгут. Люк в следующий отсек открыть не смог. Понял, лодка деформирована. Лёг рядом с радистом, закрыл глаза. Перед ним лица офицеров, матросов, которыми командовал не один год, и представил, как их тела плавают в затопленных отсеках. Закричал: – Шпрингер, ты загнал нас в преисподнюю! Убью тебя! – Дополз до люка своей каюты, передумал: – Нет! Я сгною тебя живьём! Нас найдут, но когда?" С трудом открыл люк продуктовой кладовки. Расчистил от ящиков место, лёг с надеждой, что скоро услышит стук о борт и задремал. Приснились ему маленький домик, окружённый лесом, жена, дети, потом большой кинозал, на экране гангстеры грабят почтовый поезд, идут в негритянский квартал, бросают бомбы в церковь. Он слышит взрыв. Пробудился. Шпрингер колотил каблуками в стенку. "Нет, полковник! Не выпущу тебя. Ты убьёшь меня, чтобы завладеть запасами продовольствия кладовой, дотянешь, пока лодку обнаружат..." – пробормотал Майер и закрыл руками уши, но стук проникал к его слуху.

– Негодай! – стуча каблуками в стенку, кричал Шпрингер. – Открой! Искалеченный, устав стучать, пошарил вокруг себя, нашёл батарейный радиоприемничек. Включил. Как и в Маниле, гавайские гитары исполняли "Вальс бостон". В голове кружилось от голода. Повернул пуговку настройки на другую волну: "... Приняты меры выяснения причины взрыва на острове "Альфа". Состояние космонавтов удовлетворительное. Есть надежда на возвращение Космоплана на Землю..." – сообщала Москва.

– Русские уверены... но не бывать тому, что говорят! – процедил сквозь зубы Шпрингер. – А я? Если и спасут, не миновать электрического стула в Сан-Франциско... – Нет! Не хочу отвечать я один! – закричал он и ударился головой о железную стенку.

Майер, слушая гавайские гитары, думал о своей Гретхен, баварском пиве, бараньих котлетах, вытирал солёную слезу, ругался: – Вы, Шпрингеры, Рихтеры, Цепецауеры загнали меня в железный гроб! Собрать бы вас сюда, и утопить в Филиппинском жёлобе! Моя бедная Гретхен, назначат ли тебе хоть какую пенсию?

***

Северный ветер раскачивал мокрые ветки деревьев, освещённые фонарями. Их тени ползали по каменным плитам двора и стенам замка фрау Матильды.

Адмирал Цепецауер вышел из машины, втянул голову в плечи, вошёл в дом.

Фон Рихтер, как всегда, сидел в кресле. Адмирал не помнил, видел ли он его стоящим на ногах, не без брезгливости пожал хозяину дряхлую руку, плюхнулся в кресло.

– Поздравляю, адмирал! Космоплан блуждает где-то, надежд, что вернётся, нет! – Синие жилки на висках фон Рихтера взбухли, тонкие, бесцветные губы вытянулись, что означало улыбку.

– Однако, мой фатер, капитан Майер молчит... Начинать его поиск – выдать себя, поставить под удар правительство и вас лично, – сказал Цепецауер.

– Если мы потеряем несколько миллионов, то выиграет несколько десятков миллионов.

– Их флоты и авиация задействованы на поиск, – продолжал адмирал. – Могут и обнаружить...

– В полковнике Шпрингере и капитане Майере я уверен... Заберутся в какую-нибудь глухомань, отлежатся и уйдут, – ответил фон Рихтер, но подумал: "Лодку, действительно, могут найти... Этот болван не додумался, чтобы от неё и следа не осталось... Нажать одну кнопку, и атомные реакторы разнесут её в щепки". Потеряли бы одну... На моих верфях строятся две, и если этот боров настоит перед правительством сделать заказ ещё на одну, будет о'кей!

Цепецауер знал о стремлении босса получить заказ ещё на одну лодку, знал и о том, что такое решение есть, но, чтобы пополнить свой банковский счёт, сказал:

– Некоторые члены правительства упорно возражают против увеличения расходов на строительство подводного флота, доказывая, что нашей континентальной державе следует укреплять сухопутные войска и авиацию...

– Они не дальновидны! – бросил фон Рихтер. – Главные энергетические ресурсы за морями и в России, янки и японцы давно это поняли. Высосут из России природные ресурсы и задавят её... Мышиные глазки фон Рихтера впялись в адмирала, губы растянулись в улыбке. – Ваш отец был мне другом... С вами мы единомышленники, даже партнёры, тех короткоголовых нужно убедить... Вот, – босс подвинул к адмиралу пакет. – Жду положительного результата завтра вечером.

Теперь рука босса показалась Цепецауеру не такой отвратительной. Сунул пакет в карман, кивнул в знак согласия, вышел.

Вошла жена босса: блондинка средних лет, в полтора-два раза крупнее него. Многие годы пребывая холостяком, фон Рихтер, проще сказать, купил её как икону выставлять рядом с собой на нечастых выходах в свет, видел в ней пальмовый островок в тропических широтах. Но фрау Матильда была не из тех женщин, каких воображал он. Девизом её было: "Свобода и любовь без денег – ноль! Тщедушный старик не нужен был ей, но сжала она его мягкими, полнеющими руками, как клешнями.

Мутнеющие её голубые глаза пригвоздили хозяина к креслу:

– Только что человек "Юнайтед трест банкиров" сообщил, у острова, где произошёл взрыв, подняты с моря какие-то детали лодки, построенной тобой!

Фрау бросила на стол шифротелеграмму из Нью-Йорка.

Фон Рихтер соскочил с кресла, забежал по комнате, восклицая:

– Негодяи Цепецауер, Шпрингер, Майер! Пустякового дела не смогли сделать! О, где мои сверстники?! Подбежав к окну, вздёргнул штору, прилип носом к стеклу, словно там за окном вот-вот должны появиться друзья, которые в годы его молодости бомбили Лондон, жгли города, села в России, пускали в дым миллионы людей Европы. Но за окном уныло завывал ветер, по мокрой мостовой ползали разляпистые тени деревьев. Фрау Матильда смотрела на его кривые ноги, голый череп с отвращением, и сопоставляла законного мужа с сильными ногами, широкой грудью и крепкими

руками его личного инженера-изобретателя, из-за которого забывала о существовании своего хозяина.

– Если лодку вытащат, тебя ждут врата Ада! Тебя предупреждали не маркировать детали...

– Иди прочь! – рявкнул по-собачьи фон Рихтер.

Фрау вышла. Он опустил шторы, запер двери, сел в кресло, положил голову на стол. Почудилось, что положил её под нож гильотины, откинул её до подзатыльника, перекрестился, но уповать на бога не стал, веря, что бог, создавший человечество, испугался ума людей, как говорит его личный инженер-изобретатель, спрятался, никогда не показывается людям, ибо не знает, как жить в среде. И ночь, и утро он обдумывал ситуацию, ждал звонка от адмирала. Подошло условленное время. Он открыл потайную дверцу в стене, вынул и поставил возле кресла тяжёлый чемодан, открыл.

Зазвонил телефон.

– Это вы, друг? – переспросил для уверенности, что звонит Цепецаур. – Откуда говорите? Из дому? Отлично! Есть заказ на третью. – Фон Рихтер нагнулся к чемодану, нажал одну кнопку. В чемодане загудело. Нажал вторую. Мигнула красная лампочка. Инфразвук – низкочастотных колебаний поразили слушателя насмерть. Фон Рихтер выдернул шнур, соединяющий аппарат – изобретение инженера-изобретателя с электросетью, и спрятал чемодан в тайник.

"Одним свидетелем меньше, но Шпрингера и Майера мне не достать..." – подумал он и вздрогнул.

Развитие техники не совершенствует алчное буржуазное общество нравственно.

Туманным утром прислуга замка фрау Матильды провожала хозяев на виллу у Средиземного моря. За рулём большого легкового автомобиля, набитого чемоданами, сидел инженер-изобретатель. Рядом фрау. На заднем сидении, меж чемоданами, притаился сам босс.

Уже в Марселе изобретатель подал ему газету. В чёрной рамке некролог. "Два дня назад от сотрясения мозга умер немецкий адмирал Цепецаур." Фон Рихтер приложил руку к карману, в котором хранил паспорт на вымышленную фамилию, врученный тем же изобретателем.

– Центр! Корабль снова резко изменил направление полёта! Восстановить работу программного блока управления не удаётся! – радировал на землю Андрей.

– На стартовой площадке авария. Пытаемся устранить! Переходите на ручное управление! Центр! – последовал ответ центра.

– Скорость полёта превышает пятнадцать километров в секунду, – объявил следящий за приборами Джеймс.

Хелл записал в бортовой журнал время уклонения и сказанное Джеймсом, посмотрел в иллюминатор. В чёрном пространстве красными, белыми, голубыми ядрами мерцали небесные тела. – Иллюминация, как на Бродвее, – вспомнил он вслух хорошо знакомую улицу. – Где же моя Ева? Наверное, сидит у телевизора, а дядя Боб лежит на диване, перелистывает Джека Лондона... За окнами шумят ели, ветер намывает у дома сугробы, дядя Боб не убирает их... Чудак. Хочет почувствовать себя в снегах, описанных Джеком Лондоном... Хелл закрыл глаза.

– Фантазёр! – бросил в его адрес Джеймс, не то сидя, не то вися у приборного щита.

– Прошло немного времени, а черты лица моей Евы не могу представить, – сказал Хелл, и протянул руку взять журнал, в котором хранилась фотокарточка Евы. Журнала на месте не оказалось. – Не открывая глаз, крикнул. – Отдайте журнал! Не шутите! – Открыл глаза. Бортовой журнал с фотокарточкой и карандаш липли к борту.

– Тревога! Мы в сфере притяжения! – выкрикнул он.

Из отсека ручного управления выплыл Андрей.

– Мы оказались в области Великих астероидов, – сообщил он.

– Надеть скафандры! Наблюдать за пространством...

На центральном телеэкране появились большие белые пятна. Вскоре с правой стороны Космоплана появилась серо-зелёная гора, как айсберг, она заслонила обзор пространства.

"Чтобы уйти от айсбергов, командир включил ионные двигатели", – записал Хелл в бортовой журнал, но тотчас корабль дёрнуло: уступом скалы астероид зацепил его и потащил за собой. Вспыхнула лампочка.

– Внешний корпус корабля повреждён! Высылаю роботы-ремонтники! – объявил Кейс.

На поверхность Космоплана выползли электромагнитные "пауки". "Выплёвывая" расплавленную массу, они заваривали трещину в корпусе.

– Опасные соседи... Попытаемся оторваться... Включаю квантовые двигатели, – сказал Андрей. Лучи квантовых генераторов сошлись в одной точке астероида: скала, зацепившая корабль, стала разваливаться. Андрей включил двигатели на полную мощность. Выхлопные ионизированные газы цезия натолкнулись на стенку астероида: корабль резко повернул в сторону.

– Степовой, сообщи причину резкого изменения направления полёта! – запросил Центр управления.

– Встретились с астероидами... Ушли от них. Впереди планета, которой на картах Звёздного Мира нет, – ответил Андрей.

– Может, возвращаемся на Землю? – возразился Кейс.

– Странная туманность окружает её, – заметил Гуава. – На нашей Земле такой не наблюдалось...

А Степовой время от времени докладывал: "Мы в зоне притяжения какой-то планеты", "Планета окутана слоистой, прозрачной дымкой". "Решили посмотреть", "Включаем тормозную систему", "Отчётливо вырисовываются контуры материков и океанов".

– Наша Земля! – снова воскликнул Кейс.

– Земля, но не наша, – молвил Хелл.

– Проверить наличие атмосферы... Давление, температура... – распорядился Степовой.

Кейс выбросил контейнер с датчиками. Контейнер утонул в океане и выплыл. Приборы показали температуру, давление и состав воздуха, соответствующие параметрам экваториального пояса Земли.

– Справа остров! – отпрянув от приборного щита сообщил Гуава.

– Сядем, – решил Степовой. – Раз есть земля, воздух, вода, то, возможно, и какая-нибудь разумная жизнь есть... Определим, где мы находимся...

Подобно гидроплану Космоплан заскользил по ряби океана и остановился неподалеку от острова.

– Состав воздуха, давление у воды... – запросил данные Степовой у Кейса.

– Отклонений нет!

– Остаться в скафандрах... открыть люк, – распорядился Степовой.

Не успели Хелл и Имена добраться до люка, как Джеймс закричал: "Назад!"

Из воды, по обе стороны Космоплана, быстро вынырнули прозрачные полушария и сомкнулись над ним.

– Мы в ловушке, как мышь под стаканом, – уронил вполголоса Джеймс.

Степовой радировал на Землю, но радиоволны не прошли сквозь прозрачные полушария. Колпак мгновенно скрылся под водой: чем глубже он опускался, вода из него куда-то утекала. Проплыли по туннелю, освещённом фонарями, поднялись вверх, и оказались в зале, подобном залам на больших вокзалах, также освещённом фонарями.

– Сейчас явятся бесхребетные существа и всосут нас как губка воду, – иронизировал Хелл.

Отворилась дверь, на площадку вышли двое мужчин: невысокий, бородатый и молодой с военной выправкой, ничем не отличавшиеся от землян.

– Похитители, непременно, пожелают выяснить, кто мы... Имена Гуава, попытайся объяснить с ними, – сказал Степовой.

– Ставлю в заклад, бородатого я видел на Бродвее, – бросил Хелл.

– А высокого, молодого я видел в Хайдарабаде¹, – пошутил и Джеймс.

Бородатый и молодой пошли вдоль лежащего Космоплана, внимательно разглядывая его.

– Оказывается, и мы для вас диковинка, – сказал Степовой и фонариком, азбукой Морзе, запросил: "Кто вы?"

Бородатый подбежал к иллюминатору, через который Степовой моргал фонариком, движением рук пригласил выходить.

---

¹Хайдарабад – княжество в центре Индии, из которого вышли лучшие поэты Индии, там же находятся пещерные храмы Эллары и Андженты.

– Мы не знаем, кто они, но сопротивляться нет смысла. Нужно найти общий язык, – сказал Степовой.

– Первым выйду я и попытаюсь выяснить, на каком языке они разговаривают, – сказал Гуава. – Если останусь жив, выйдете и вы.

Пока Джеймс открывал люк, Гуава переоделся в элегантный костюм. Люк открыт.

– Воздух пахнет кислородом, выработанным из водорослей моря, – приняв хавшись, определил Кейс, облазивший подземные реки Австралии.

Гуава спустился на площадку. Человек с бородкой заговорил. Гуава напряг память. "Что-то похоже на язык древних мексиканских племён ацтеков". Ответил:

– Мы люди Земли!

– Где находится ваша Земля?

– Третья планета Солнечной системы. – Гуава начертил на полу Солнце и планеты.

– Горячий шар, – бородатый ткнул носком ботинка в солнце. – Мы предполагали о наличии Третьей планеты у Горячего шара. Но увидеть её мы не можем. Что привело вас к нам?

– С планеты, что на окраине Солнечной системы, нами получен сигнал, требующий помощи... Мы вылетели, но на стартовой площадке произошёл взрыв, нас увело с заданной траектории... Не исключено, что нас намеревались погубить, – ответил Гуава.

Тем временем товарищи вышли из Космоплана, остановились возле них.

– И на вашей, Третьей, не всё благополучно, – бородатый вздохнул. – Что хотите от нас?

– Короткий отдых, помощь в ремонте корабля и возвращение нас на Землю, – коротко ответил Степовой. Гуава перевёл.

– Отдых разрешаю, и в остальном, в силу наших возможностей, поможем при условии, что не будете отлучаться из лаборатории. Я её руководитель, профессор Лях. Пройдёмте в зал. – Сопровождая землян в соседнее помещение, Лях говорил, что завидует землянам, построившим корабль, достигший их планеты, что и он с коллегами трудились над созданием подобного, но не успели.

В зале, напротив большого экрана, как в кинотеатрах, стояло с десяток кресел. Земляне сели. Андрей Степовой спросил Ляха, уверен ли тот в возможности взлёта Космоплана с их планеты.

– Заверить на все сто процентов не берусь, но если согласитесь рискнуть, попытаемся... Тедж, – обратился Лях к молодому, – займитесь гостями, я распоряжусь. Лях вышел в дверь, что возле экрана.

– Помощник профессора, Тедж, – подав руку Хеллу, отрекомендовался молодой, по-кавалерийски пристукнув каблуками.

Хелл подал свою, больше желая проверить – силён ли тот и какая в нём температура, ведь живёт в подземелье. Спросил, не военный ли он, ибо в нём угадывается военная выправка.

– Был военным, но сбегал в науку, – откровенно сознался Тедж.

– Правильно решил! – сказал Хелл Скотт. – Во время войны в Индокитае с нашего полка тоже немало дезертировало несогласных выполнять приказы продавать свою душу дьяволу – мучить других и мучиться самим, для того, чтобы отпрыски высшего и среднего сословий бесшабашно прожигали жизнь на пляжах тропических островов и в клубах казино, не замечая, даже презирая, солдат, проливавших чужую и свою кровь за их благополучие.

Андрей удивлён. Не ждал, что Хелл был в Индокитае, и вовсе был поражён, когда, поддавшись откровениям Теджа и Хелла, Гуава сказал, что участвовал в войнах в Алжире и Конго. По окончании университета Андрей был оставлен в аспирантуре со званием лейтенанта запаса, но в армии не служил, и вот ему выпала миссия руководить людьми, возможно, сражавшихся друг против друга, укрепить их дружбу. Подумал также: "Профессор Лях! Лях, ляхи-поляки... Как забралось сюда такое земное прозвище? Неужели в незапамятные времена ляхи-поляки каким-то образом добрались сюда?"

– Почему профессор Лях не разрешает посетить материки? – спросил Джеймс.

– Бойтся за вашу жизнь и жизнь вашего корабля, создать подобный мы не успели из-за идеологического, политического, экономического противостояния государств на нашей планете, приведших к большой войне.

– И на нашей Земле войны мешали прогрессу, – сказал Гуава.

Тедж оказался разговорчивым и осведомлённым во многих вопросах человека. Согласившись с Гуавой, продолжил свою мысль:

– Около пяти миллиардов человек нашей планеты проживают в полторастах государствах, больших и совсем крохотных. Столетиями они враждовали за кусок земли, что и привело к глобальному сражению. Наш Крайбуг в союзе с более великой соседкой Уртыш отстояли свои земли. Богатая и сильная, промышленная Мор, что за океаном, вышла из борьбы еще богаче. Казалось, живи спокойно, создавай благополучие всех людей, познавай Мироздание. Наши и учёные Уртыша задались целью разведать, есть ли жизнь на планетах, что вокруг Горячего шара, который вы называете Солнцем. Мор, предвидя истощение своих природных ресурсов, задумала овладеть природными богатствами более слабых стран, а также нашими и Уртыша. Но как? Построили тысячу подводных лодок блокировать все морские перевозки. Вложили в это огромные средства. Мы в союзе с Уртышом, как континентальные и самодостаточные, укрепили границы, создали мощную авиацию. Лодки Мор курсировали вблизи наших берегов. Для борьбы с ними военные ведомства Уртыша и наше построили у этого островка "Ловушку", в которую попали вы. Тысяча лодок бороздили океаны, а топить не было что, кроме рыбацких шхун. Совет старейших Мора решил изменить стратегию, принял тактику "кнута и пряника", провозгласил равноправие всех народов, невмешательство во внутренние дела и сокращение армий до минимума. Наглядно пустил на переплавку часть своих подводных лодок, требуя резать нашу авиацию. Порезали. "Ловушка" оказалась не нужной. Военные ведомства намеревались разрушить её, но учёные, изучающие Космос, настояли передать все сооружения им. Военная база была перестроена для запуска аппаратов в Космос, но создание самых аппаратов затянулось до настоящего времени. Мор объявил политику "Открытых дверей", её высокопоставленные чиновники зачастили в нашу столицу, навязывали нашим высокопоставленным свой образ жизни, приглашали к себе на фуршет. Возвращались они оттуда с открытыми на их имя счетами в зарубежных банках. И развелось у нас мору. Демократы, партократы, реалисты, утописты, анархисты, монархисты, постаревшие в тюрь-

мах сумасброды заполнили газеты своими "идеями", затуманили головы присножизненному народу, втянули его в сотни две партий и обществ, расхватали государственные предприятия, объявили себя и наследников элитой... Не желаете взглянуть на подрастающую элиту? – Тедж подошёл к столу, стоявшему возле экрана, щёлкнул переключателем. На экране появился аэропорт. Садятся самолёты. У перрона стоит ранее приземлившийся. По трапу сходят шикарно одетые, упитанные мальчик и девочка, их поддерживают гувернантки.

– Это дети тех, кто захватил власть, они возвращаются из Мор на каникулы, – пояснил Тедж.

К трапу подъезжают шикарные лимузины, гувернантки сажают в них подрастающую элиту, увозят. Тягач оттягивает самолёт. На его место становится другой, привезший другую группу, обучающуюся за океаном.

– Это кинофильм? – спросил Хелл.

– Нет. Вы увидели будущих "патриотов" нашей земли, с малых лет всасывающих заокеанский образ жизни... Правительство создало глобальную телевидеосеть, круглосуточно наблюдающую за всем, что происходит даже в частной жизни самых высокопоставленных чиновников. К примеру. – Тедж включил другой канал. На экране – добротный особняк, двор огорожен каменным забором с проволокой на его верху. Из дома выходит и идёт к гаражу высокий, средних лет мужчина.

– Это один из самых приближённых к первому лицу в государстве, – поясняет Тедж. – Недавно первый присвоил ему титул "барона".

На лице "барона" гримаса удивлённого неожиданным появлением в его дворе знакомого человека, который подбежал к нему с ножом в руке.

Он схватил того за руку, нож выпал, они стали бороться.

Нападавший выхватил пистолет и выстрелил "барону" в лицо, но тот держит его, второй выстрел в голову повалил "барона" на притрушенную снегом землю. Убийца оттянул его к стенке гаража, посадил на скамью, всунул в руку пистолет, но пистолет вывалился из руки убитого ему под ноги. Убийца подобрал нож и скрылся.

– Это фильм из серии боевиков "Голливуда"! – вскрикнул Хелл.

– Нет! В год в нашем государстве совершается до десяти тысяч убийств по различным мотивам. Убитый, как видно, много знал о закулисных делах верхушки, где играл не последнюю скрипку. Видимо, стал опасен... Кроме того, он имел неосторожность высказаться в узком кругу, что правительство, поверив обещаниям заокеанских магнатов, насаждает обществу мнение, что требуемое Мором размещение военных баз на нашей территории, вблизи границ соседнего Уртыша, никому не угрожает. Мнение общества колеблется. А правительство Уртыша считает опасным для себя размещение у его границ ракет с ядерными боеголовками. Несмотря на это, наше правительство требует, чтобы Уртыш продавал нам редко встречающиеся минералы по заниженным ценам. Уртышцы, естественно, заявили, – переметнулись, господа, под крылышко Мора, просите у них. Помогать изменникам в убыток себе, мы не намерены! Рассудили соседи логично, – сказал он. – Вот и результат... Исполнителей не нужно искать с огнём... Взгляните... – Тедж снова переключил канал. На экране – комната, посреди неё круглый стол, вокруг него ряды кресел. Несколько десятков мужчин различного возраста и комплекции и трое женщин подняли над головами ассигнации крупной стоимости.

– Это союз киллеров, избирают делегатов на съезд всех партий, – сказал Тедж.

Проголосовав, киллеры бросили банкноты на стол.

– Это сбор в общий котел, для поддержки кандидатов, – продолжал Тедж. – Многие из них начинали свою карьеру одиночками или малыми группками, охотясь на преуспевающих бизнесменов, и при неудачах попадали за решётку. Объединившись, образовали свой фонд, приобрели, так называемую, "крышу", и чувствуют себя уверенней... Не исключено, что и "барона" убрал кто-то из их коллег и навряд ли его разыщут... Государственные службы деградированы коррупцией...

– Тедж, достаточно! – войдя в зал, сказал профессор Лях. – Мне сообщили, Мор выдвигает свои войска на исходные рубежи, правительство Уртыша объявило всеобщую мобилизацию. Армии по контракту не достаточно для обороны... Наше правительство мечется, многие скрылись в неизвестном направлении... Может произойти катастрофа. Наших гостей – землян нужно срочно отправить... Всем перейти в лабораторию...

– Катастрофа? Чем она грозит вашей лаборатории? – спросил Андрей.

– Во-первых, наша территория станет полем битвы; во-вторых, атомные удары с обеих сторон могут сдвинуть нашу планету с орбиты, – ответил Лях.

– Предлагаю вам лететь с нами на нашу Землю, – сказал Андрей.

– Нет! Если и постигнет нас катастрофа, в том есть доля и нашей вины. Клан учёных создавал те разрушительные средства, но закрывал глаза на преступную деятельность правительства, довольствуясь некоторыми привилегиями и наградами... Отправляю вас, и полечу к Президенту Академии, пусть собирает консилиум, пусть обращаются с воззванием ко всем усмирить правительства, страдающие шизофренией экономического, расового, национального величия... – заявил Лях.

– Правильно! И нам как скорее нужно быть дома, чтобы и нашу Землю не постигла такая же ситуация, – согласился с решением руководителя лаборатории Хелл. – О, моя Ева! – Тяжело вздохнул.

– Согласен с вами, сказал Кейс. – Я не желаю, не хочу, чтобы моя Аделаида, горы Новой Гвинеи превратились в Большую пустыню...

Гуава перевёл их высказывания на язык планетянина, но ни он, ни другие не успели высказать своё мнение, ибо Лях привлёк их внимание к грифельной доске, на которой была изображена схема пусковой системы ракет, сказал, что постарается сделать всё, чтобы земляне вернулись на свою планету. – А теперь ознакомлю с нашей системой... Вот это остров, – указал он указкой заштрихованный участок доски. – На его краю колодец для запуска – это бетонный цилиндр, окантованный с внутренней стороны не поддающимся коррозии металлом. Нижний его конец стоит на глубине десяти километров, верхний – у кромки океана. Ваш корабль на специальной площадке опустим до самого низа. Открываем шлюзы, которые ниже платформы. Воды океана с огромным давлением врываются в колодец под платформой и толкают её вверх. При выходе из колодца вас подхватывают магнитные силовые потоки, вы включаете свои двигатели и уходите за пределы притяжения планеты.

– Вы разгадали тайну магнетизма планеты? – спросил Андрей. – При старте с острова "Альфа" мы также использовали магнитное поле Земли.

– Используем, хотя находимся в плену догадок о его возникновении... Я полагаю, это результат воздействия излучаемых Светилами Вселенной потоков ионов на металлическое ядро планеты... Кроме того, не строгая конфигурация того ядра, ибо к металлу замешаны другие породы, вызывает и вращение планеты, – ответил Лях.

– Разрешите пожать вашу руку... Ваши предположения совпадают с моими.

– Вот как? – улыбнулся профессор. – Тедж, пока мы будем заниматься расчётами, вы со своей группой займитесь ремонтом блока корабля землян, – приказал он помощнику.

Показать, что, где расположено в Космоплане Андрей послал Кейса.

– Десять километров движения вашего корабля в цилиндре путь немалый, – продолжал Лях. – Центробежные силы вращения планеты могут прижать корабль к стенкам... Выдержит ли корпус температуры, возникшие при трении? Давайте состав металла внешней оболочки корабля, проверим атомно-молекулярные его свойства. Хотя бы теоретически убедимся в её надёжности...

Зашумели вычислительные аппараты, на экранах побежали, подобные кардиограммам, волнистые линии.

– А что, если мы включим свои двигатели во время прохождения колодца? – задал вопрос Андрей. – Давление воды, чем выше, будет слабеть...

– Есть риск... Отталкивающая сила ваших двигателей несколько притормозит, придержит движение платформы... Можно рискнуть, включить их на последней стадии движения в стволе...

Молекулярное свойство металла внешнего корпуса Космоплана удивило Ляха: он спросил, где производят такой сверхпрочный металл.

– Есть два закрытых для любопытного глаза завода, и руда рядом, – улыбнулся Андрей.

– Любопытно взглянуть... Мы никак не можем достичь такой прочности...

– Летите с нами...

– Это невозможно, я уже говорил... И без нашего содействия ваш корабль не покинет нашу планету...

Прошёл еще день расчётов, подготовки к старту. Последние рукопожатия. Лях и Тедж молча наблюдали за посадкой землян в Космоплан.

– Возьмём их с собой, – шепнул Джеймс Андрею.

– Мы же предлагали... Отказались...

Коротка была встреча людей, населяющих далёкие друг от друга планеты, но расставались они друзьями.

"Удивительно, – думал Андрей. – И здесь, как на Земле, есть понятие "элита", введённое в обращение американцем Берхнем, и здесь знакомы с квантовой механикой, одним из основателей которой был Гейзенберг, и сюда проникла геополитическая концепция, основанная Ратцелем, на аргументации мальтузианства и социального дарвинизма, приводящая страны к войнам за жизненное пространство... Молекулярный мир однороден, живёт общими законами... Нет одноногих, безруких плазмоподобных планетян. Есть существа, подобные нам, разве что на различной стадии физического и умственного развития.

– Всего вам доброго! Мы еще вернёмся! – крикнул он стоящим Ляху и Теджу и закрыл за собой люк.

X V

Внимание Чабаненко, Шаповала, фебеэровцев приковано к телеэкранам: батиглазы двигались к коралловым рифам, туда, где магнитоулавливателями зафиксировано скопление металла. И вот на экране чёрный борт перевёрнутой килем вверх подводной лодки.

– Вот он диверсант! – не без радости успеху, сказал Чабаненко. Лодка была прижата скалой.

– Безусловно, она начинена торпедами, это опасно, – сказал Христофор. – Джек, сообщи об этом командиру, базу нужно вывести из внутреннего моря, поставить под защиту атолла.

Джек побежал. Инженер-изобретатель сел на стул, вытер пот со лба и снова задымил сигарой.

– Переживает, – шепнул Шаповал. – Первое боевое испытание это – дальнейшая его судьба.

Снова лязг якорных цепей. "Рейджер" вышел в открытое море, стал неподалеку "Хенкока".

– Считай, Сергей Николаевич, половина моей миссии выполнена, – сказал Чабаненко Шаповалу. – Если лодка и мертва, выяснить, чья она, не сложно, выявится и заказчик взрыва.

По сигналам, подаваемым девушками, батиглазы стали сдвигать с "Подводного волка" коралловые глыбы.

– Подать трос! – распорядился бледнолицый изобретатель.

Два мощных буксира потянули спущенный с "Рейджера" трос. Батиглазы зацепили его конец за гребной винт лодки, отплыли. Лебёдка спецбазы потянула трос: лодка вышла из пещеры.

– Выровнять положение лодки! – командует бледнолицый, стоя за спинами аппаратчиц.

Батиглазы петлёй троса охватили штурманскую рубку. Лебёдка натянула трос, лодка легко стала на киль.

– Снять торпеды! – бледнолицый сказал одной из девушек освободить место, сам сел за пульт управления.

В аппаратной тишина, как в склепе. Фебеезовцы подошли ближе к экранам. Батиглазы вскрывали люки торпедных кассет, вытягивали длинные сигарообразные чудовища, тянули их из внутреннего моря на песчаный островок, что в нескольких километрах от кораллового кольца, выворачивали головки взрывателей, ставили торпеды стоймя и возвращались к "Подводному волку". Трос суток продолжалась эта опасная работа: с затаённым дыханием люди наблюдали за их работой.словно столбы на острове Пасхи, замаячило на песчаном острове девять чёрных металлических столбов. Команда пиротехников взорвала головки взрывателей. Затем, как из труб завода, из торпед повалил дым: пиротехники жгли взрывчатое вещество.

Инженер-изобретатель роботов плюхнулся в кресло, закрыл лицо руками.

– Он счастлив. Он на коне, – сказал Шаповал. – Испытание прошло успешно.

Никто не тревожил инженера. Но, спустя некоторое время, Джек, склонившись над ним, сказал, что лодку нужно поднять на поверхность.

– Распорядитесь, пусть "Хенкок" и "Рейджер" войдут во внутреннее море, станут параллельно над лодкой и подадут тросы роботам, – тихо сказал инженер.

Пока корабли входили во внутреннее море, якорились, он неподвижно, словно дремал в кресле. Даже фебезэровцы не осмелились нарушить его покой. И снова его команды: "Подать тросы роботам!", "Подвести тросы под киль лодки!", "Синхронно включить лебёдки кораблей!".

Натянулись тросы между кораблями. Лодка вышла на поверхность моря. Джек с группой моряков, знающих устройство подводных лодок, за ними Чабаненко, Шаповал, фебезэровцы на катерах отплыли к лодке. Из проломов вытекала вода.

– Обитатели океана уже очистили посудину от команды, одно тряпье плавает, – пролезая, вслед за матросами, из отсека в отсек сообщал задним Джек.

– Каюта командира лодки! – крикнул матрос, открыв входной люк.

Воды в каюте не было. Шпрингер лежал у стенки под откидным столиком без признаков жизни.

– В этой камере есть, кажется, живой! – позвал другой матрос, открыв люк кладовки, где хранились запасы продовольствия.

Майер находился в бессознательном состоянии.

– На берег! В госпиталь. Немедля! – приказал Христофор матросам.

Вылетели вертолётom На Зелёный остров и Чабаненко, Шаповал и фебезэровцы. На аэродроме тягачи выгружали из огромного фюзеляжа самолёта "Мрия" электрокабель.

Выработать программу действий по возвращению Космоплана на Землю в конференцзале собрались прибывшие с Чабаненко специалисты и специалисты космодрома. Пришёл выздоравливающий профессор "Икс".

– Где строилась лодка, ясно, – вполголоса говорил старший фебезэровец. – Мы телеграфировали нашим людям установить заказчиков взрыва и мотивы таких действий...

– То же самое мы телеграфировали нашим товарищам, – сказал Чабаненко.

В конференцзал вошёл руководитель службы радиосвязи и объявил, что получен сигнал из Космоплана и что он находится в зоне притяжения Марса.

– Что ж, господа, здесь наша миссия, считаю, завершена, – сказал старший фебезэровец, который тряс руку Чабаненко при знакомстве... – Дальше пусть думают они. – Он кивнул на передние ряды. – Приглашаю в бар на фуршет.

– За приглашение благодарим, – сказал Чабаненко. – Но у нас принято отмечать хоть и маленькие успехи по-домашнему, без вольных или невольных соглядатаев... Приглашаем в нашу хату...

Фебезэровцы переглянулись.

– О`кей, Чека! Согласны! – воскликнул старший.

Запах окорока распалил аппетит заморских коллег Тараса Чабаненко.

– Чудесно! – облизывая губы, хвалил окорок младший фебезэровец. – Откуда он?

– С Приднестровья, – улыбнулся Чабаненко. – Сестрица коптила...

– Виват сестрице! – воскликнул старший фебезэровец.

XVI

Пришедшему в сознание капитану Майеру иного выхода не было, как сознаться в совершённом преступлении и назвать заказчиков.

Разведки заинтересованных стран подтвердили связь бывшего полковника Шпрингера с фон Рихтером и покойным адмиралом Цепецауером. Во все уголки земного шара полетело указание задержать фон Рихтера и его жену, по телевидению показаны их фотографии.

Шаповал работал с коллегами по профессии. Чабаненко, в ожидании команды возвращаться домой, с окна коттеджа наблюдал за снующими в заливе катерами, за стоящими на якорях спецбазами. Особой радости выполненная работа не приносила ему. "Ну, нашли исполнителей взрыва, – думал он. – А Андрюшка-то с коллегами вертится где-то вокруг Марса... Удастся ли вернуть их на Землю? Учёные ломали голову над этим... Вот, выдумали б такой,

скажем, радиолуч или что-то подобное, который, достигнув Космоплана, повёл бы его на землю... Додумаются ли?"

В дверь постучали, в комнату вошёл старший из фебеэровцев, сказал, что они получили сообщение с турбохода итальянской морской компании "Нептун", что на его борту, в каюте номер тринадцать, замечен человек, имеющий сходство с фон Рихтером.

– Где "Нептун"? – спросил Чабаненко.

– Идёт к острову св. Елены.

– Что есть у вас в том районе?

– Самое ближе это спецгруппа с гидропланом на острове Сан-Томе в Гвинейском заливе... Она из Интерполо...

– Они могут догнать "Нептун" и проверить пассажира?

– Далековато, но попытаться можно... Гидроплан – новинка... Скорость повышена, его поплавки сконструированы так, что в полёте создают дополнительную подъёмную силу, кроме того, в их утробе размещены ёмкости для горячего...

– Отлично! Пусть догоняют "Нептун".

– Мы подготовили такую телеграмму... Вам сообщаем, ибо у нас общие интересы в этом деле...

Четверо парней атлетического сложения и молодая женщина-пилот гидроплана – служащие Интерполо, в это время осматривали бывшую португальскую тюрьму Байа-дос-Тигрес на островке Сан-Томе, куда ссылали политических заключённых.

Хотя парни, при определённых обстоятельствах, сами были способны, как говорится, оторвать голову кому-либо, но, увидев пальматори – деревянные лопатки с углублением, при ударе которыми рвалась шкура человека, и кавальмари – кнут-шестихвостик со шкуры носорога, искренне возмущались выдумке давних колонизаторов.

Женщина фотографировала эти предметы истязания для музея. В карманах парней загудели радиотелефоны.

– Приказано вылетать! Все на гидроплан! Курс на остров св. Елены! – подал команду старший группы.

Гидроплан нёсся над Атлантикой. Под ним бороздили океан десятки кораблей: одни шли от берегов Антарктиды, начавшей делиться с людьми своими богатствами, другие в Африку, и из неё к берегам Южной Америки. Заметив какой-либо пассажирский

корабль, гидроплан снижался до высоты мачт, искал "Нептун". Определив его, радист гидроплана приказал капитану корабля сбавить скорость хода и сообщить поведение пассажира каюты номер тринадцать.

Вскоре "Нептун" ответил: "Вторые сутки каюта закрыта. Пассажир на палубу не выходил!"

– Остановить движение корабля. Садимся рядом. Высылайте катер. Интерпол! – приказали из гидроплана.

Все пассажиры высыпали на палубы. Появление парней известной организации, далёкой от шутовства, кое-кого из них вспугнуло и погнало в свои каюты к чемоданам: несколько иллюминаторов открылись, были готовы пропустить через себя в волны океана контрабандный товар. Девушки и дамы определённого пошиба смотрели на бравых парней улыбаясь, но те, подморгнув им, торопливо последовали за встретившим их у трапа человеком в голубой майке и шортах, на которого они не обращали внимания.

Дверь каюты номер тринадцать, итальянцы перестали исключать такое число, оказалась запертой. На стук и телефонный вызов никто не отозвался.

– Взломать дверь! – приказал капитан "Нептуна".

В каюте полумрак. Воздух спёртый. На широкой кровати, под лёгким покрывалом, скорчившись, лежал человек с кривыми ногами и голым черепом. Он был мёртв. Эксперты острова св. Елены определили, смерть наступила от отравления.

Почти одновременно с сообщением о пассажире каюты номер тринадцать, Зелёный остров получил сообщение из Марселя: "Опознанные по фотографиям фрау Матильда и её спутник вылетели в Южную Америку под чужим именем". Дан приказ разыскать и задержать их!"

Чабаненко, Шаповал и фебезровцы спустились на смотровую площадку. Солнце палило, но под тентом было сносно. Радиорепродукторы извещали: "Космоплан на Земле! Экипаж здоров!"

– Приглядишься, Сергей Николаевич, как дышит океан! – устремив взгляд вдаль, сказал Чабаненко. Шторма, бури не было, но огромные пласты воды то вспухали, то понижались, к песчаному берегу залива подкатывались мелкие волны. Пятеро землян, вер-

нувшихся со Вселенной, плескались в них. До площадки доносились их радостные голоса:

– Нет ничего прелестней нашей Земли! Этих волн! Этого неба! – восхищался Джеймс.

– Пусть вовеки они будут такими! О, моя Ева, скоро увидимся! – воскликнул Хелл Скотт.

– Люди! Земля это – наша колыбель! Не дайте разрушить её! – сложив ладони рупором взывал Кейс.

– Народы всех наций, племён – дети Земли, славьте её на своих языках и наречиях! – призывал Гуава.

– Друзья, станем под знамя равенства и единства всех людей планеты! – воскликнул Андрей.

Парни взялись за руки, вошли в воду, окунулись, вышли на берег и, поднятыми вверх руками, приветствовали всех глазевших на них обитателей острова.

В лучах заходящего солнца на острове "Альфа" поблёскивал Космоплан-2. На дальнем островке сиротливо торчали обезвреженные торпеды: чайки левым кругом носились над ними, а птица помельче принаравливалась вить в них гнёзда.

Вечерело. Конференцзал полон народу. Собрались на просмотр кинолент, привезённых Хеллом из полёта. Он не продаст их босу-бизнесмену из Уолл-Стритта, он дарит их человечеству.

При виде экстремальных кадров зрители перешёптываются, съеживают плечи.

– Фильм без игры артистов... Что главное принёс нам этот полёт? – шепчет Шаповал Чабаненко.

– Главное? Никогда, нигде не забывать о бдительности! – улыбнулся тот в ответ.

Фильм окончен.

– Товарищи! Господа! Приглашаю всех на фуршет! – объявил комендант Христофор и распахнул широкую дверь.

ЭПИЛОГ

В далёком 1965 году я стоял на крутом берегу Чёрного моря в городе Ялта.

Снега не было. Море действительно было чёрным. Над его холодными водами висели тёмные облака. На пляжах, аллеях ни души. Все под крышами. Тишину нарушал лишь шелест веток и кустов, продуваемых ветром с моря. Я продрог. Холодный ветер погнал мои мысли в тропические, жаркие края и на край континента, где с авиаматов взлетали самолёты и высаживались десанты, чтобы покорить свободолюбивые народы. А первые космонавты осваивали Космос.

До окончания отпуска я набрасывал сюжет о тёплых краях, о несуществующем острове "Альфа". Возвращаясь домой, сделал остановку в городе над Днепром, покрытым льдом. Стало вроде обидно за "простой", подумал, вот бы расковать ото льда хотя бы его фарватер! Не мёрзли б у причалов ни старенькие "Дидычи", ни новые теплоходы.

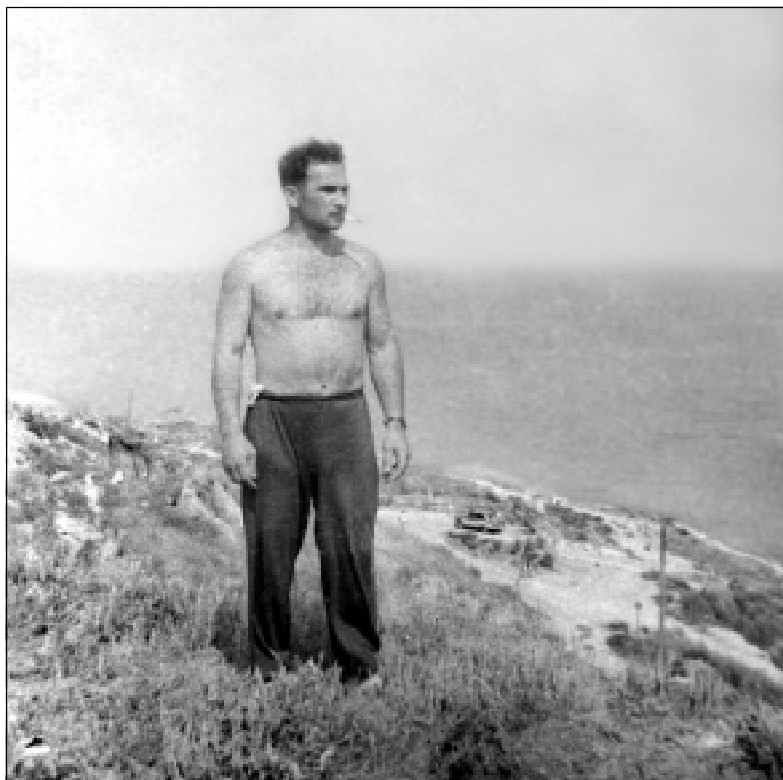
Уже дома забросил тетрадь в нижний ящик стола, и вот только сейчас "наткнулся" на неё. Хмурая осень, первый месяц зимы вернули меня на берег Черного моря. Переписал фантазию давних лет. Если хоть один человек прочтёт её, я буду рад.

Люди, будьте бдительны!

Декабрь 1965 года. Ялта.

31 декабря 2005 года.

Ужгород.

Автор у моря.

ПЕСНЯ СИНИХ МОРЕЙ

(Пьеса в двух действиях по мотивам
одноимённого романа К. Кудиевского)

Действующие лица:

Лаврухин Николай – 19 лет, матрос, затем капитан III ранга

Речная Елена – 26 лет, актриса

Иволгин Андрей – 30 лет, капитан Красной Армии

Рябошапка – мичман, он же шкипер

Лемех – 19 лет, матрос, друг Лаврухина

Городенко Яков Иванович – комиссар времён гражданской войны, учитель

Анна Сергеевна – жена Городенко

Егоров – боец

Люся – девушка, рыбачка

Топольков Сергей – лейтенант флота

Отец Лаврухина

Мать Лаврухина

Комиссар морской бригады

Профессор

Три бойца – разведчики

Две девушки – подруги Люси

Три матроса

Матрос боевого корабля

Действие первое

1

Просторная каюта командира боевого корабля.

Глубокое кресло. На столе оригинальный, чернильный прибор. На обломке бронзовой мачты – чайка с перебитым крылом. Над столом старый портрет Речной, у которой выразительны глаза.

Входят Лаврухин в форме капитана третьего ранга: лицо грубоватое, загорелое, на висках седина и лейтенант Топольков.

Лаврухин (улыбаясь): Знакомство на мостике, лейтенант, к долгой морской дружбе... Садитесь... Познакомимся поближе... Черноморец, значит?.. (Тепло глянул на стоявшего лейтенанта). Выходит, мы земляки. (Помолчал). Довольны назначением на Северный флот? Нравится Баренцево море?

Топольков: Так точно! Доволен!

Лаврухин: Выручили вы Алексея Николаевича... Четыре года вместе плавали. Отличный штурман... После рейса – на берег. Едет учиться в академию.

Топольков (чуть улыбаясь): Алексей Николаевич – отличный штурман, но не любит черноморцев... Говорит, – с североморцами да ещё тихоокеанцами никто не может сравниться – школа не та!

Лаврухин: У каждого флота – своя гордость. Это живуче в нас... Люди сами порой не знают, как нужны друг другу... (Долго смотрит в иллюминатор, вслушивается в гул штурмующего за кормой моря). Ибо дорога одиночества не приводит никуда... Всякий раз, когда хотели разъединить людей, ослабить их волю, начинали проповедывать индивидуализм: " Личность превыше всего, всё, что вне её, – ничто. Так создавался закон джунглей. Человек становится волком и, какими бы громкими фразами не прикрывался, он думал только о своей берлоге, о своём куске мяса. Вот почему первый лозунг, прозревших пролетариев, был великий лозунг – Соединяйтесь!"

Топольков: Но разве мы сами не ищем время от времени одиночества?

Лаврухин: Это совсем другое дело, лейтенант: мы просто по старинке величаем так минуты сосредоточенности... Но и тогда мы думаем о людях, для них. А настоящее одиночество – это равнодушие и презрение ко всему, что не "Я", болезненно пристальный взгляд в себя. От такой любви происходят подлость и трусость, ханжество, ложь, предательство. Такая любовь живёт всё той же берлогой и куском мяса.

Топольков: Значит наши потомки никогда не станут вглядываться в себя?

Лаврухин: Нет, почему же. Но, воспитанные в коллективе, они будут искать в себе только то, что роднит их с другими, а не то, что отличает. Вы где жили во время войны?

Топольков *(смущённо)*: В Новосибирске.

Лаврухин: А мне довелось увидеть и дороги отступления, и блокадный Ленинград. – Чего бы не отдали немцы тогда, в блокаде, чтобы одиночество закралось в души наших людей! Но ленинградцы дрались, принимали муки и даже умирали сообща. А те, кто остались живы, – выстояли. Победили! Какая же могучая сила таится в чувстве плеча! "Люби людей – и тогда всё сможешь", – сказал мне когда-то хороший друг.

(Слушая, Топольков пристально всматривается в портрет Речной. Когда Лаврухин перевёл взгляд на него, он отвёл глаза от портрета, подошёл к иллюминатору, прислушался к гулу шторма.)

Топольков: В такую погоду, наверное, можно услышать "Песню синих морей"?

Лаврухин: *(Резко обернулся. Смотрит на Тополькова взволнованно, изумлённо.)*

– Откуда вы знаете об этой песне?

Топольков: *(Вздрогнул, но сразу же успокоился.)*

... Проездом через Москву я познакомился со студенткой Ленинградской консерватории... Сегодня она будет петь в театре эту песню... Песню синих морей... *(Помолчал)* Она ленинградка... Во время войны была эвакуирована. Дом их разрушен. Когда вернулась, им выделили чужую квартиру. На пианино она нашла пожелтевший нотный лист...

Лаврухин: *(Быстро).* У вас есть её адрес?

Топольков: Да, конечно... *(Полез в карман).*

Лаврухин: *(Взволнованно сломал несколько спичек, разжигая трубку).* Не надо, лейтенант... Я знаю этот адрес. Лиговский переулок, номер...

Топольков: *(Оторопело смотрит на командира, который как-то сразу осунулся, остановившись перед портретом Речной, замер в задумчивости).*

– Я пойду...

Лаврухин: *(Машинально кивнул).* Да, да... *(Топольков взял фуражку. Лаврухин обернулся к нему, виновато промолвил):*

– Простите, лейтенант. Мне надо побыть одному. Бывают же такие минуты и у командиров? *(Принуждённо улыбнулся)* Топольков смущён. Вышел.

– Вест – тень – зюйд... На нашей дороге, люди, кажется, счастливы. *(Опустился в кресло, включил радиоприёмник. Задумался. Гаснет свет. Звучит "Песня синих морей").*

О радостях, что позади, товарищ, не грусти.

Лишь ветер тот, что по пути, смотри, не упусти.

Гляди: тебя зовёт звезда в далёких небесах.

Для всех, кто честен, смел и прям, кто выстоит в борьбе,

Я зазвучу назло штормам, напомнив о себе,

О том, что мужество – в груди, о том, что есть земля,

О том, что счастье впереди: по курсу корабля!

Полумрак. В туманной дали появляется образ Елены Речной.

Звучит голос Речной:

– Я зазвучу назло штормам, напомню о себе!.. О том, что мужество в груди, о том, что есть земля... Колька! Милый мальчишка мой! Ты помнишь меня?

Друзья! Братья и сёстры... Хотя, что ж это я... *(Рассмеялась).* Внуки и правнуки! Вам интересно, как жили, любили мы? Знайте! Жили и любили радостно, сильно и дерзко! Мы не оглядывались по сторонам, не глушили зов своих сердец, не боялись нежности, равно как и слёз...

Разве могли бы мы победить врагов, не умея любить?! Разве могли бы мы возвеличить Родину, зная лишь одну суровость?!

Мы любили так же, как жили – смело и красиво. И такую любовь завещали вам! Это говорит вам когда-то беспризорная девчонка, замерзавшая в подворотне. Верьте!

Голос Лаврухина: *(Кричит).* Елена,...а..а!
(Тихо звучит мелодия "Песни синих морей").

2

Раннее утро. Двор Горденко. Цветёт сирень, вдали серебрится море. Угол дома, дверь, окно. К дому идёт Анна Сергеевна с ведром. Входит (молодой) Лаврухин в майке, босой с подкоченными брюками, вихрастый, обветренный. В его руках мёртвая чайка с изломанным крылом.

Анна Сергеевна: Коля? Петухи еще спят, а ты уже... У моря был? *(Рассматривает чайку).* Розовая чайка... Чайка любви... Смотри, она и мёртвой хранит ответ зари...

Лаврухин: О маяк разбилась ночью... Не разглядела башни... Принёс Якову Ивановичу.

Анна Сергеевна: Стремилась к свету маяка, навстречу пламени, теплу... Птицы, как и люди... Разве не стремимся мы порой к неизвестным огням, не задумываясь, согреют они нас или сожгут?..

(Помолчала).

Обожди, Яков Иванович сейчас выйдет... *(Пошла в дом).*

Лаврухин: *(Положил чайку на стол, что под кустом сирени, сел на скамейку, смотрит на чайку).*

Куда и зачем ты летела? К чему стремилась? Быть может, хотела обогнать ветер? И тебя ослепил луч маяка... Чайка любви... Кончилась чья-то любовь...

Хлопнула дверь. Лаврухин вздрогнул, обернулся. Вышла Речная в пёстром сарафанчике, на шее нитка голубых бус, волосы собраны на затылке. Взгляд устало-спокойный, почти равнодушный.

Лаврухин смутился, подбросил босые ноги под скамейку.

Речная: *(Мельком взглянула на Лаврухина)* – Тётя Аня сказала чайку принесли.

Лаврухин: Крыло о маяк сломала ночью... Погибла...

Речная: *(Рассматривает чайку. Вдохнула).* Крыло.. А вот человек может жить и с изломанными крыльями... *(Подняла глаза на Лаврухина).*

Лаврухин: *(Смутился. Затем грубовато).*

– Вы что же, отдыхать сюда приехали?

Речная: Скорее забыться. *(Невесело улыбнулась).* Впрочем, это неважно... А вы и есть тот самый Колька Лаврухин?

Лаврухин: Какой тот самый?

Речная: Романтик.

Лаврухин: *(С полушутливым вызовом).* Тот самый. Ещё меня Робинзоном кличут – за глаза, конечно.

Речная: Робинзоном? Это почему же?

Лаврухин: Кто их знает?.. Назвали – и баста.

Речная: *(С любопытством взглянула на Лаврухина и перевела взгляд на море).*

А меня вот никак не кличут... Зовут Геленой Михайловной, а в афишах просто набирают мелким шрифтом: "Гелена Речная, солистка Ленинградской филармонии". *(Помолчала).* Хорошо здесь у вас... Смотрите, море полнится бирюзой...

Лаврухин: Когда как. Бывает заштормит – такую волну разведёт, что земля вздрагивает. Яблони в садах осыпаются. *(Речная недоверчиво покосилась на Лаврухина).* А в общем, это вы верно. Красиво... Особенно на отмелях – вон они вдали светлеют!.. Ляжешь на песок и глядишь в небо. Плынут облака– куда? Бегут волны – откуда? Думаешь, думаешь и ничего не существует, кроме времени. Время – ведь это мысли, правда?

Речная: Не знаю, может быть... Мысли и еще – страдания. *(С удивлением посмотрела на Лаврухина, улыбнулась).* Покажете свои отмели?

Лаврухин: *(На мгновение задумался).* Ладно, разбужу как-нибудь на рассвете.

Музыка. Лаврухин и Речная смотрят на море. Затем Лаврухин, косясь на Речную, осторожно отступил назад. Оглядываясь на неё, ушел со двора.

3

Перемена света. Музыка. Вечереет. Тот же двор. Капитан Иволгин в форме (довоенного образца) с большим букетом прохаживается, поглядывает на дом.

Из дому вышла Речная в белом платье, в светлом жакете, накинутом на плечи.

Иволгин: (Подал ей букет). Вы, Елена, с каждым часом хорошеете...

Речная: Благодарю... (Стрельнула глазами на улицу, где появился Лаврухин в костюме, белой рубашке, причесанный).

– Лаврухин, идите к нам!

Лаврухин нерешительно вошёл во двор, смущённо взглянул на Иволгина.

– Познакомьтесь, Николай Лаврухин. Еще его называют... Впрочем, это не каждому позволено знать.

Лаврухин смутился. Иволгин улыбнулся, протянул руку.

Иволгин: Иволгин.

Лаврухин: Лаврухин Николай.

Речная: Вот и пойдёмте гулять все вместе... Веселее будет... (Решительно сунула в руки Лаврухина букет. Лаврухин смущённо опустил голову. Речная взглянула на Иволгина).

– Так о чём вы не досказали вчера? Ах да, о глициниях!

(Речная и Иволгин неторопливо отходят. Лаврухин стоит с букетом. Смущён).

Иволгин: (Нехотя). О глициниях... Они цветут дважды в году...

Речная: Интересно... Почему у нас, северян, ничто не цветёт дважды? Ни травы, ни деревья, ни мы сами?

(Иволгин и Речная ушли. Лаврухин смотрит им вслед. Вдруг сзади подбежали к нему три девушки. Люся закрыла ему руками глаза, девочки вырвали букет, делят между собой, смеются. Лав-

рухин, сразу было насупился, затем рассмеялся. Иволгин и Речная вернулись.)

Речная: *(Увидев букет в руках девочек).*

А вы, Николай, оказывается, не очень надёжный... *(Обернулась к Иволгину). Погуляем вдвоём, Андрей. (Иволгин и Речная ушли).*

Люся: *(Передразнивая Речную, манерно вильнула бедрами).*

Ах, вы, ненадёжный человек, товарищ Лаврухин! С вами на обрыв не ходи: чужие зацелуют!

(Девушки хохочут).

Первая девушка: Девчата, а может, вернём букет?

Вторая девушка: И верно, собирайте!

Первая девушка: Беги, Коля, догоняй!

Вторая девушка: Дари со значением!

Люся: *(Всплеснула руками).* Ой, побереги, себя, Коленька...

Вдруг этот самый капитан тебя из портупей застрелит!

Лаврухин: *(Дружески улыбнулся, ласково провёл рукой по Люсиным волосам, по щеке. Люся вдруг растерянно примолкла).*

– Ну, чего ты... Пойду я. Работа не ждёт. *(Ушёл).*

4

Ночь. Лаврухин один.

Лаврухин: Ненадёжный, значит... Эх вы, артистка Ленинградской филармонии! Черёмухи пожалели... Да я вам её хоть воз принесу! – еще посмотрим, надёжный или нет...

(Клубятся, как белый туман, кусты черёмухи. Над ними мерцают звёзды. Лаврухин с распростёртыми вверх руками, словно хочет обнять белые туманы кустов и звёзды.)

– Майская ночь. Белое цветение земли! Елена, я принесу вам этой черёмухи полную охапку... Охапку майской ночи!.. Охапку мерцающих звёзд. С охапкой черёмухи я принесу вам влажную свежесть лугов, дремотный шелест камышей, грустную доброту этой весенней ночи...

(Белые облака черёмухи окутывают Лаврухина).

Перемена света. Ночь. Двор Городенко. Лаврухин с большим букетом черёмухи подкрался под открытое окно. Прислушался. Бросил ворох черёмухи в окно. В комнате вскрикнула женищина. Не оглядываясь, Лаврухин пошёл прочь.

В окне появилась Речная в одной сорочке. Заметила уходившего Лаврухина, долго смотрит ему вслед. Поправила волосы, улыбнулась. Прижала букет черёмухи к лицу.

Речная: *(Мечтательно).* Мальчишка... Ломая черёмуху, он думал обо мне... Думал. Ласкает меня... Мальчишка! Знаешь ли, что мне двадцать шесть, и я – разведённая жена?! Девчонка, уже разuverившаяся в любви, не познав её по-настоящему.

Иволгин... Кажется, любит меня... Приехал за мной сюда.. Славный, хороший друг! О таких, наверное, мечтают многие женщины. Воин, командир, заслуживший боевые награды у Халхин-Гола и на финском фронте... Но предо мной безропотный, покорный, готовый выполнять любое моё желание и готовый годами ждать взаимности...

Тогда, на лугу, всё беспокоился, как бы я не промочила ноги. А мне хотелось, чтобы подхватил на руки и понёс по топиям, не отыскивая троп...

Эх, Колька, Колька! Спасибо тебе и за радость, и за грусть, которые принёс сегодня ты. Спасибо, смешной и ершистый мальчишка.

(Скользнул луч маяка).

– Робинзон. *(Засмеялась).*

Море. Солнце. Палуба ихуны. Мачта. Штурманская рубка, рулевое колесо.

Шкипер Рябошапко: Колька, на вахту! Курс на Одессу!

Лаврухин: *(Взбежал по ступенькам, взялся за рукоятки штурвала, упёрся глазами в картушку компаса. Затем засмотрелся вверх).* Чайки... Розовая чайка... Только человек может жить с изломанным крылом... Нет, не о себе сказала Елена... Такая красивая

должна быть счастлива! Не испугалась ли она ночью, когда бросил черёмуху? Какое у неё лицо, когда просыпается? Наверное, оно светится лучистым, беспричинным счастьем... О, если б я мог сохранить это счастье в ней навсегда! Она хорошая, необычная... Вот и сейчас её глаза улыбаются мне с "Вест – тень – зюйд". (*Наклонил голову над компасом*). А может, в океанах не осталось таких румбов, по которым не водили бы моряков глаза женщин? Нет, мой румб "Вест – тень – зюйд!" – Гелена Речная... Она одна из тех, которые ожидают возвращения моряков. Молчаливые берега никому не расскажут, о чём шепчут девушки в часы ожидания, подставляя ветру с моря обнажённую грудь. Берега знают человеческие радости, ибо слыхали, как смеются женщины, когда корабль возвращается из плавания, и как стонут женщины, и земля шатается под ними при виде затонувших мачт.

"Вест – тень – зюйд", я мечтаю о тебе. Но не скажу тебе об этом. Зачем? Живи на земле – это и будет моя самая большая радость. Когда-нибудь ты услышишь, как шумят деревья, почувывшие весну, увидишь сполохи маяка, ощутишь влекущую силу моря. Но и тогда ты не узнаешь, что это – моя любовь.

В белых тучах, бредущих издалека, уловишь запах черёмухи, и тебе почудится крыло чайки, и тогда ты – актриса – наполнишь свою песню радостью. Но не поймёшь, что радость пришла к тебе воспоминанием. А воспоминание – моя любовь.

Если выпадет трудная минута, я поспешу к тебе, и твоему сердцу достанется лишь половина горестей... Но и тогда – зачем тебе знать, что это – моя любовь?

"Вест – тень – зюйд", меня могут подслушать волны.

Они болтливы, эти шептуны – волны, они везде и всюду шепчут неразгаданную песню... Песню синих морей... Спокойной ночи, "Вест – тень – зюйд!"

(Звучит песня: "Я бачив очі, напіввідкриті...)

Вони всміхалися мені... (В ритме танго).

7

Песчаный берег моря. Лаврухин и Речная идут по берегу. Речная поёт: "У меня есть мечта. Её знают ветры, её знают птицы". (Песня тоже в ритме танго).

Речная: *(Пристально посмотрела на Лаврухина):*

Я ещё не поблагодарила вас...

Лаврухин: Пустяки... Те бананы я случайно купил в Одессе...

Речная: Я не о бананах... За черёмуху.

Лаврухин: *(Склонил голову).* Ну вот оно – царство робинзонов.

(Речная села на песок, смотрит на море. Лаврухин присел рядом.)

– Нравится?

Речная: *(Задумчиво).* Да. Солнца много. И свободы... Вы часто бываете здесь?

Лаврухин: Гелена Михайловна, не говорите мне "вы". Не привык я.

Речная: Ладно. Только и ты зови меня просто. Геленой.

Лаврухин: Чудесное у вас имя – Гелена. Не наше, не русское.

Речная: *(Помолчав).* Не наше... Это мне один человек придумал, для афиши. А зовут меня попросту Еленой... А может, и не Еленой. Я ведь своего имени не знаю. *(Швырнула в море голыш).* Хочешь, расскажу? Зимним днём в одной петроградской подворотне замерзала беспризорная девчонка лет пяти. Мимо проходил красноармейский отряд. Комиссар услышал плач... Приказал доставить девчонку в приют... Там-то, в приюте, и нарекли её Еленой... И лишь когда нахлещет жизнь порядком, несёт она свои девчоночьи горести к старому верному другу – к комиссару.

Лаврухин: Он жив?

Речная: Ты разве не знаешь?... Этим комиссаром был Яков Иванович... Твой учитель. *(Лаврухин взволнованно повернул голову в сторону городка).*

– Трудно человеку одному, Колька... Ох как трудно!

Лаврухин: *(Возмущённо).* Да разве вы одна?... Вы не одна, Елена, слышите? Скажите только слово – и к вам приду я, комиссар. Придут бойцы.

(Речная и Лаврухин смотрят друг на друга изумлённо. Потом Лаврухин вскочил на ноги, прошёл к морю, поднял ракушку, что-то начертил на песке и пошёл в воду).

Речная: Милый, ласковый Робинзон! Своим порывом ты воскресил во мне самые светлые чувства! Ты родился и вырос на море, а море пробуждает в сердцах изначальную чистоту... Не потому ли чаще всего мы познаём себя в гуле ветра, в разливах полей, в студёной свежести рассветных лугов – в безграничном богатстве всего, что мы называем своею родной землёй... *(Поднялась, подошла к тому месту, где Лаврухин чертил, читает: "Я люблю тебя!". Всплеснула руками. Снова прочла, и радостно засмеялась. Прижала ладони к щекам).*

– Что ты придумал, Колька! И что я тебе отвечу? Так вдруг! А может, всё это лишь чудится? Смотри, волны уже подбираются к твоему признанию – и скоро его смоют. Волны тянутся к твоим словам. Им, верно, тоже нужна твоя любовь.

(Ногой нагребает песок, чтобы преградить путь волнам, но они слизали написанное. Речная присела у воды, уткнула подбородок в колени).

– Нет, я не обижу твоего доверия... Знаю, как чисто и свято первое прикосновение к любви. Пройдёт ещё несколько лет, прежде чем твои чувства подчинятся закономерной жизненной прозе... А сейчас твоя любовь не грозит мне. Поэтому я не убегу от неё – зачем огорчать тебя страданием? Я старше тебя на семь лет... Наша дружба никогда не станет нашей жизнью... Но сердце навечно сохранит и это море, и это солнце, и твоё, Колька, участие, такое же бескорыстное и диковатое, как первозданная суровость песчаных кос. Так стоит ли обеднять сердца!..

(Вернулся Лаврухин. Остановился сзади Речной).

Лаврухин: *(Глухо).* Вы прочли?

Речная: Я боялась, ты утонешь...

Лаврухин: Вы прочли?

Речная: *(Улыбаясь, притворно вздохнула).* Не успела, волны смыли твои слова, и теперь они плавают где-то в море.

(Лаврухин вздрогнул. Речная поднялась, и словно невзначай, прикоснулась щекой к его плечу).

– Мы отыщем их в море... Вместе. Правда?

(Лаврухин рванулся к ней. Речная предупредительно выдвинула вперёд руки).

– А теперь я хочу купаться. Вода не холодная?

(Лаврухин восторженно, влюблённо смотрит на Речную, которая попробовала ногой воду).

– Ай! *(Попятилась).*

Лаврухин: Что?

Речная: *(Робко).* Водоросли.

(Лаврухин облегчённо вздохнул). Они не обижают вас.

Речная: Боюсь.

Лаврухин: Я понесу вас.

(Речная не ответила. Лаврухин подхватил её, боясь прикосновения, на вытянутых руках, понёс в воду. Речная закрыла глаза. Лаврухин остановился).

– Сейчас я опущу вас в море.

Речная: *(Открыла глаза).* Разве ты не поцелуешь меня?

(Плеск волн. Лаврухин прижalsя к её лицу и, не устояв, рухнул в воду вместе с Речной).

Звучит танго: Волны, катаются волны,

Бьют о кромку земли...

8

Вечереет. Лаврухин и Речная лежат на песке.

Речная: Не могу вообразить, что такое румб...

Лаврухин: Ну, чего тут не понять... магнитное направление... Курс корабля. Его дорога.

Речная: *(Смеётся).* Вест – тень – зюйд? Я и не знала, что в жизни так много дорог. Что ты глядишь так?

Лаврухин: Глаза у вас блестящие...

Речная: Это я долго смотрела на море... И немножко моря, наверное, осталось в них навсегда.

(Вдали прошёл пароход. Его огни проплыли в сумеречном тумане).

– Куда он... (*С грустью*).

Лаврухин: Не знаю... В ночь.

Речная: Вест – тень – зюйд? А может, он побрёл по нашей дороге? Давай и мы пойдём по ней. Хоть немного! (*Лаврухин и Речная поднялись.*) На этой дороге люди всегда должны быть счастливы... Странно, но я впервые за много дней вспомнила о том, что я – актриса. И если когда-нибудь мне не хватит сердца согреть зрительный зал, я воскрешу в памяти этот вечер. Я выйду на сцену и скажу: "Люди, познавшие горечь страданий! Забывшие о любви и разучившиеся смеяться! Не отчаивайтесь: для каждого из вас есть дорога надежд и свершений. Распахивайте двери, выходите навстречу друг другу! Только дорога одиночества не приводит никуда. Не бойтесь ветра – это ваша песня! Не бойтесь бури – это ваше счастье, друзья! (*Взглянула на Лаврухина*). Как ты думаешь, они поймут меня? Отзовутся?"

Лаврухин: Да... Да...

Речная: А может, уже откликнулся кто-нибудь? (*Сложила ладони у рта, закричала*). Эй, там, на вест – тень – зюйде! Счастливого пути!

Лаврухин: Вы – великая артистка!

Речная: (*Доверчиво-печально*). Нет... Просто мне хорошо сегодня. А радость всегда прибавляет немного таланта...

Звучит танго:

*И всё, что нам подарит море,
Перечеркнёт прощальный час,
И потекут года, и большие никогда
Я не увижу вас.
Волны, катаются волны,
Бьются о кромку земли...*

9

Вечер. Стень. Вдали огоньки городка. В другой стороне серебрится море. Ивогин с чемоданом. Рядом Лаврухин. Оба поглядывают в сторону городка.

Лаврухин: Уезжаешь, Андрей?

Иволгин: Получил телеграмму: срочно отзывают в часть.

Лаврухин: Как так? Ведь отпуск твой не кончился...

Иволгин: Не кончился. Видимо, обстановка требует... (*Закурил папиросу*). На границе давно беспокойно. С немцами стоим глаза в глаза, ствол в ствол.

Лаврухин: Скажи, Андрей, ты вот бывал в боях... Это страшно?

Иволгин: Не знаю... Ты почему спросил об этом?

Лаврухин: Я слушал песню о гражданской войне, которую пела Елена рыбкам на причале... И жалел, что всё свершилось без меня. А сейчас, вот, подумал, а смогу ли я?

Иволгин: Опоздал родиться? Навязчивая идея двадцатилетних... Испытаний, дружище, хватит на всех. Опаздывают родиться только пустоцветы. Они всегда не ко времени. А ты, мне кажется, настоящий. И все у вас тут, в рыбацком посёлке, настоящие, сильные, крепкие. Когда думаешь о таких людях, ничего не страшно. Страх – ведь это назойливая мысль о себе... (*Помолчал*). Люби людей – тогда всё сможешь.

(*В море прогудел пароход. Лаврухин и Иволгин задумчиво посмотрели в сторону моря*).

– А теперь о Елене... Она сбросила горечь прошлого, обрела новую веру в себя. Ты остаёшься с ней и должен эту веру беречь. Обещаешь?

Лаврухин: (*Твёрдо*). Обещаю.

(*Прибежала Речная*).

Речная: Пошли?

Лаврухин: Дальше я не пойду... (*К Речной*). Вас обожду здесь. (*Речная удивлена. Иволгин благодарно посмотрел на Лаврухина, протянул руку*).

Иволгин: Что ж, давай прощаться. А может, обнимемся? Всё-таки не чужие теперь... (*Обнялись, постояли молча*).

Ну, прощай... Возможно, встретимся когда-нибудь, земля наша довольно тесновата. Прощай, Колька.

(*Иволгин и Речная ушли*).

Лаврухин: *(Глядя им вслед)*... Поздновато родился... Опоздал не только на гражданскую войну – опоздал на Магнитку, Днепрогэс, Комсомольск-на-Амуре. Но разве нет на земле дела мне под силу? Ведь я принадлежу всем людям, прежде всего Елене! Как же красиво и умно надо прожить, чтобы быть достойным её любви и таланта! Такие женщины становятся подругами Колумбов, Магелланов, тех, кто открывает новые земли, летит через Северный полюс, рвётся в стратосферу. Подругами героев! Таких, как Иволгин, который бывал в боях, видел смерть – и не дрогнул. А я, Колька Лаврухин, ещё ничего не совершил. Опоздал... Но я тоже что-нибудь сделаю. Честное слово! Сделаю такое, чтобы сравниться с Еленой! Построю корабль, которого не видел свет, которому не страшны ни бури, ни льды, ни туманы... Я заслужу её любовь, стану достойным её песен...

(Лаврухин всматривается вдаль. К нему торопливо подошёл Лемех, одет в рабочую одежду, в руке зажжённый фонарь).

Лемех: Коля, ты? Ждёшь кого-нибудь?

Лаврухин: *(Вздыхнул).* Провожая... Встречаю...

Лемех: Её? Артистку?

Лаврухин: *(Наклонил голову).* Угу.

Лемех: Люську не видел?

Лаврухин: Нет, не видел.

Лемех: Эх, сам чёрт не поймёт девчат... *(Вздыхнул).* Люська один вечер лащится, на другой кусается, не подступись... Пугалом называет меня... не понимает, что и маяк служит морю... И на нём кому-то нужно быть... Вот спешу... Ночью моё дежурство. А Люська не понимает этого...

Лаврухин: Морячка она... Переходи к нам на шхуну... Может, полюбит...

Лемех: Привык я на маяке... А то, подумаю... Если увидишь её, скажи – дежурю...

Лаврухин: *(Буркнул).* Ладно.

(Лемех побежал).

Лаврухин всматривается в степь, туда, куда ушли Иволгин и Речная.

– Пойду ей навстречу... Дурак, отпустил одну... Ночь.
(Уходит).

10

Ночь. Двор Городенко. Лаврухин и Речная, прижавшись друг к другу, входят во двор. Помедлив, сели на скамейку.

Речная: (Тихо). Я рассказала Андрею обо всём.

Лаврухин: О чём? О моей любви?

Речная: Нет, о своей. О том, что девчонку, замерзавшую в подворотне, отогрели второй раз.

Лаврухин: (После минуты растерянности). Как я богат! Со мной твоя любовь! Такого богатства нет ни у кого – ни в морях, ни в самых счастливых землях... (Схватил её руки). Если б вы знали, как мне хочется совершить что-нибудь великое, настоящее!

Речная: (Расхохоталась). Колька, милый, ты хочешь прославиться?

Лаврухин: Да нет, не то... Понимаете... Я хочу быть достойным вас. Чтобы вы во мне не ошиблись!

Речная: (Ласково). Разве женщины отвечают лишь на любовь великих? И почему – достойным меня? Я – самая обыкновенная. Неудачливая. И мне уже двадцать шесть...

Лаврухин: Ну и что! Кому какое до этого дело?!

Речная: Когда-нибудь ты поймёшь это. (Вздыхнула). Любовь не должна жить минутами, она должна задумываться о будущем. А из нас двоих, я – старшая. Значит, и задумываться – мне.

Лаврухин: Да о чём же?

Речная: О будущем... О твоём, Колька... (Не скрывая грусти). Задуматься... А разве это можно? В любви разум всегда имеет пределы... Мне попросту давно бы пора уехать отсюда. Ещё после той штормовой ночи, когда я ждала тебя с моря... Сегодня ты доставил мне такую радость, о которой женщина может лишь мечтать. Я буду помнить тебя долго-долго... Всю жизнь.

Лаврухин: Помнить? (Рывком привлёк Речную к себе). А я просто не позволю вам забывать меня. Я найду вас, где бы вы ни были!

Речная: Тише, травы прислушиваются... (*Удерживает Лаврухина руки в своих*). Женщины об этом редко говорят... Там, на отмелях, когда ты впервые написал о любви, я всё представляла по-иному. Думала, мальчишка, мечтатель, придумавший себе первую любовь, и решила, зачем огорчать мальчишку! Пусть выдыхает. Всё-таки приятно, когда нравишься... Всё оказалось гораздо глубже, серьезнее. Именно поэтому я непрерывно думаю, думаю, думаю... О себе, о тебе, о нас... Ты сильный, ты настоящий, как говорит Андрей. Перед тобой далёкие дороги! А мне уже двадцать шесть..

(*Лаврухин рванулся к Речной, намерен был что-то сказать*).

– Не перебивай. Мне двадцать шесть... И если бы мы пошли по этим дорогам вместе, я устала бы раньше тебя. Таков закон. И тогда... Я не хочу, чтобы ты оглядывался назад, останавливался из-за меня. Любовь должна только окрылять... (*Умолкла, взглянув на Лаврухина*).

– Вест – тень – зюйд. На нашей дороге все должны быть счастливы, мальчик. Ты – прежде всего.

(*Лаврухин привлёк Речную, целует её волосы. Из дому вышел Яков Иванович, в нерешительности остановился, попятился было, смущённо кашлянул*).

Лаврухин: (*На миг смутился, растерялся*). Затем решительно с вызовом: Я люблю её!

Яков Иванович: Собственно говоря, я случайно... Скоро рассвет... Но я рад за тебя, Лаврухин. Если, конечно, любовь твоя – настоящая.

Лаврухин: (*Угрюмо*). Не верите?

Яков Иванович: Нет, почему же... (*Подойшёл к ним, закурил*). Но люди сами порой ошибаются в привязанности к человеку, к делу или призванию... Любовь... Ведь её можно и придумать. Как сказку, как мечту. Я, к примеру, знал немало юношей, которые клялись, что любят море. Они уходили в плавание и потом всю жизнь тосковали по береговому уюту. Они ни разу не ощутили в себе подлинного счастья, ни разу не услышали Песню синих морей.

Речная: Песню синих морей? А что это за песня?

Яков Иванович: Есть такая, бродит в морях с утренними туманами. Услышать её дано не каждому, а лишь тому, кто светел душой, кто самозабвенно влюблён в море и так же верно любит людей.

(Все трое невольно оглянулись в сторону моря).

Речная: Комиссар, расскажи о ней... Об этой песне.

(Яков Иванович сел на скамью, рядом с Речной и Лаврухиным, которые сидят обнявшись за плечи).

Яков Иванович: Моря не боятся времени, ибо не умирают и не старятся на нашей памяти... Может быть, именно потому песни, живущие в океанах, вечно влекущие и молоды. Песня синих морей рождена в древности, но, как и всё в мире, обновляется с каждым днём. И потому в ней одинаково молодо звучат голоса матросов "Санта Марии" Колумба и поморов "Святого Фоки" Седова. Она обитает среди волн, бродит с ними в затерянных горизонтах, но изредка эта песня достигает берегов и тогда откликается в сердцах тех, кто влюблён в звонкую силу моря, в мужество страстий, в трудное и радостное счастье борьбы...

(Звучит мелодия "Песня синих морей", она заглушает голос Якова Ивановича. Песня допета).

— Если твои дела и помыслы так же чисты и кристальны, как вода в океане, если ты научился беречь Человеческое счастье и приносить людям радость, — тогда услышь Песню синих морей. Песню верности, мужества и любви. *(Помолчал)*. Так-то, Лаврухин. *(Похлопал Лаврухина по колену, поднялся, и пошёл в дом)*.

Речная: Колька, может, и нет никакой любви, и ты попросту придумал её?

Лаврухин: *(Порывисто встал)*. Пойдёмте к морю... Может, услышим её. И тогда вы поверите...

Речная: Поздно ведь... Утро скоро... *(Рассмеялась, и протянула Лаврухину руку)*. Ладно, пошли, Робинзон.

Полынная степь сливается с блеском моря. Луна. Лаврухин сидит. Речная спит, положив голову на его грудь. Музыка.

Речная: *(Пробудилась, виновато улыбнулась).* Я, кажется, уснула. Ты не сердись. *(Поправила волосы, зябко повела плечами).* Ты не услышал её? Она не пришла?

(Лаврухин отрицательно качнул головой).

– Ничего, мой милый мальчишка. *(Рассмеялась).* Мы всё равно услышим её. А если не услышим, тогда придумаем сами, верно? *(Шёпотом).* Обязательно придумаем, Колька. Вместе... Вдвоём.

(Лаврухин, задумавшись, смотрит на море).

– О чём ты думаешь?

Лаврухин: О тебе. Мы должны быть вместе. Навсегда.

Речная: Но ведь это невозможно! *(Тихо рассмеялась).*

Лаврухин: Почему?! Снова будешь говорить о своих годах?

Речная: *(С упрямством школьницы).* Да. Мы обязательно будем несчастливы!

Лаврухин: Что же мне делать?

Речная: *(Глядя ему в глаза).* Если ты не боишься, давай будем несчастливы! *(Померкли звёзды. Небо качнулось и опрокинулось. Лаврухин и Речная целуются).*

Небо стало на место. Светает. Лаврухин и Речная сидят прильнув друг к другу.

Вот и рассвет. Поцелуй меня еще... *(Лаврухин склоняется к ней).* Мальчик мой! Муж мой негаданный...

Утро. Двор Городенко. Яков Иванович сидит на скамье. Входит Лаврухин.

Лаврухин: *(Робко).* Доброе утро, Яков Иванович. Елена проснулась?

Яков Иванович: *(Взглянув сердито).* Нету Елены... Уехала.

Лаврухин: *(Удивлённо).* Куда уехала? Зачем?

Яков Иванович: (*Осунувшись, грустно*). Она и не ложилась... Собралась и ушла на полустанок. В Ленинград уехала...

Лаврухин: (*В голосе обида, горечь*). Как же так? Значит, не любит?

Яков Иванович: (*Вздыхнул*). От равнодушия люди уходят мучительно долго. А так стремительно убегают, Лаврухин, только от любви.

Лаврухин: Убежала?! От любви ко мне? Я верну её! Я догону её...

(*Намерился бежать*).

Яков Иванович: Постой! Она оставила тебе письмо. (*Подал конверт*).

Лаврухин: (*Читает взволнованно*).

– Колька, милый, мальчишка мой! Люблю! И потому убегаю! Так надо, любимый... Не спрашивай почему, лет через десять тебе всё станет ясно... Больно мне, Колька! Знаю, что и тебе приношу горе, но, поверь, моя печаль страшнее твоей. Люблю! С того самого дня, когда были на отменях... Твоей любви хватило бы мне на тысячи лет! Спасибо за неё, мой Колька, спасибо за то, что отогрел девочку, замерзавшую в подворотне... (*Музыка. Лаврухин продолжает читать, но голоса его не слышно. Музыка оборвалась*).

Больно мне, Колька. Но так надо. Прощай. И хоть изредка выходи на нашу дорогу, спрашивай: все ли люди на этой дороге счастливы? Твоя "Вест – тень – зюйд" Воскресенье, 22 июня 1941 года.

(*Грохот войны. Музыка. Серебристую даль моря затягивают черные тучи-дымы*).

Часть вторая

13

Знойный день. Над колышущимися хлебами облака дыма. Гремят орудия.

Вышел комиссар. Форма военно-морских сил первого периода Отечественной войны. Голова перевязана. Остановился, осматривает степь в бинокль.

Комиссар: Черноморцы! Мотопехота обошла нас справа и слева! Немцы рвутся к Одессе!

(Прибежал Рябошапко с винтовкой).

Рябошапко: Комиссар! Патроны давай!

Комиссар: Патроны вышли. *(Продолжает смотреть в бинокль).*

(Прибежал Лаврухин в форме военного моряка. В руке винтовка со штыком).

Лаврухин: Комиссар! Гранаты давай!

Комиссар: Нет гранат! *(Опустил бинокль).* Нет гранат, моряк! Но остались у нас – штык, горячее сердце моряка и дух русского солдата!

Рябошапко: Веди в штыки, комиссар! *(В степь).* Братцы, моряки! Нас слушает родная земля! С нами наше море!

Голоса: Веди! Веди, комиссар!

Комиссар: *(Поднял валявшуюся винтовку).* Черноморцы! Бригада! Слушай команду! Распахнуть бушлаты! Ленты бескозырок взять в зубы. За мной! В штыки!

(Комиссар, Рябошапко, Лаврухин, за ними вбежал Лемех, выставив винтовки вперёд, молча идут в атаку).

Игра светом. Звучит интернационал. Звуки рукопашного боя. Лязг железа, выстрелы.

Голос немецкого солдата: Дьяволь! Черный дьяволь!

(Лязг, выстрелы).

Голос другого немецкого солдата: Матрозен, не стреляй! У меня дома мутер... мама...

Голос Лаврухина: А у меня что сука?!

(Выстрел, лязг).

Звуки боя стихают.

14

Знойный день. Над черной степью дымы. Тихо.

Лаврухин вытирает пучком соломы штык, смотрит в степь. (Посмотрел на пучок в руках: "Хлеб!").

Лаврухин: Хлеб! Я оборвал чужую жизнь... Но разве я в этом повинен? Разве эти чужие солдаты не вторглись в мирную жизнь моего народа? Солдат имел право жить на другой, на своей, земле. Он не имел права даже умирать среди украинских белых ромашек и синих васильков.

Кто он? Рабочий? Крестьянин? Школьный учитель или лавочник? Кто ждёт его дома и на что он надеялся? Послали его насильно, или сам, опьянённый посулами фюрера, добровольно напялил крысиную шкуру мундира?..

(К Лаврухину устало подошёл Рябошапко).

Рябошапко: *(Положил руку ему на плечо).* Не переживай... Ничего, браток. Не мы первые начали. *(Помолчал).* Приказ отходить...

Лаврухин: Мичман, страшно мне! Я ощущаю, как с каждым днём уменьшается моё сердце... Не сердце, а сухой, жесткий камень... Вот тут. Мы оставляем врагу нашу землю...

Рябошапко: Без приказа, мы не сделали б шагу назад. Вцепились бы в землю, умирали б остервенело и зло. Каждый матрос унёс бы в могилу десяток, сотню фашистов! Но, Колька, командиры думают не о гибели, пусть и героической, а о жизни, о будущем Родины и о грядущей победе.

Лаврухин: Не укрыть теперь боли земли ни обильным росам, ни летним ночам с перезревшими гроздьями звёзд, ни даже зимним степным буранам...

Умирают друзья, не доев сухарей, не дописав писем, а мы остаёмся, чтобы драться, — сегодня и завтра, ночью и днём, драться насмерть, еще суровой и беспощадней, ибо нам достаются от павших в наследство не только патроны, но и счёт их к врагу, ненависть их и память.

15

Степь. Море. Вдали верхушки деревьев и крыши хат. Бруствер окопа. Лаврухин вглядывается в сторону деревьев. Рядом Лемех, Рябошапко, Чирок.

Лаврухин: Родные поля... Родное море... Война шагнула в моё детство, юность, в судьбу земляков, матери, отца, учителя Горо-

денко, шагнула в горечь не забытой моей любви к Елене!.. Елена... Я всё равно найду тебя! Пройду через выхри смерти, но будем вместе! Найду! Доколе? До каких же пор отступать?

(Мимо проходит комиссар).

Комиссар: Временные факторы сопутствуют врагу, Лаврухин... *(Пошёл дальше).*

Лемех: Оружия не хватает... Бьём по вражеским танкам с пулемётов, но лишь пыль дорожную сбиваем с их брони.

Чирок: Эх, подошли бы к берегу корабли! Глушанули б из главного калибра!

Лемех: Корабли... Сказывают, под Одессой воюют всё больше старые: "Коминтерн", "Червона Украина", "Красный Крым". А новые крейсера отстаиваются в Севастополе.

Чирок: На какой же чёрт их строили?

Лемех: Что-нибудь полегче спроси... Кабы знал, в адмиралах ходил бы!

Рябошапко: Разговорчики! Смотреть в оба!

Лаврухин: Товарищ мичман, не могу больше. Дом у меня вон за теми тополями. Отпусти хоть на часок...

Рябошапко: *(Подумал).* Иди, Лаврухин... Спрашивать будут о чём – не винись, смерти мы не боимся, а обиды – не заслужили. Матери поклонись. Иди!

(Лаврухин уходит. Рябошапко смотрит ему вслед).

Сын, иди... Взгляни в материнские глаза, голубизну которых выплакала она по тебе! Коснись губами её ладоней, сухих и морщинистых, но не утративших ласки!.. Ты не веришь ни в бога, ни в чёрта, но не вздумай нарушить, обидеть её исступлённый шёпот, ибо молитвы – это всё, что остаётся на время войны матерям. Их благословление, сделанное украдкой, с нами всегда: и перед победой, и перед братской могилой. Иди, матрос! Не рассказывай дома о бое: матери всё известно, всё ведомо. Вместе с тобой шла она в атаки, и её сердце сжималось от каждой пули, свистнувшей над тобой! Иди! Тебе выпала суровая встреча – нелёгкая, как минуты последней клятвы. Пусть же горе матери тебя ожесточит, а не расслабит!

Мать Лаврухина глядит в степь, откуда доносится гул боя. Услышала сзади шаги. Медленно повернула голову, увидела Лаврухина, тихо ойкнула, схватилась за грудь.

Лаврухин: Матуся...

(Заплакало море).

Матуся... *(Мать прижалась к груди сына).*

(Подойшёл отец Лаврухина, молча пожал руку сына).

Отец: Сынок, выпала нам суровая доля... И стар и млад уходят на войну... В море не ходим... Мины... Неделию назад немцы бомбили причалы, потопили и твою "Черноморку"...

Лаврухин: *(Смотрит на море).* Исчезла "Черноморка"... Где-то под толщей воды покоятся скользкая палуба, неспущенный флаг и начищенные грани компаса, в котором колышутся глаза Елены на заветном румбе "Вест – тень – зюйд"... Мой счёт к врагу возрастает...

Отец: По приказу райкома партии Яков Иванович ушёл в Херсон, формирует народное ополчение. Ночью уходим и мы на шаландах в Скадовск... Ежели и туда придёт германец, подадимся в днепровские плавни. Партизанить.

Мать глядит то на сына, то на мужа.

Заберём с собой и ваших раненых...

(Перемена света).

Ночь. Лаврухин во дворе Городенко).

Лаврухин: Вот и сирень. Вот окно Елены. Осталась ли в её комнате хоть малейшая память о ней? Или чёрная пустота покинутого жилья слилась уже с вечной, такой же чёрной, тишиной в глазах розовой чайки?... Почему, почему же ты, вест – тень – зюйд, испугалась, когда сердце вновь обрело эти крылья? Почему ушла с дороги, на которой все люди счастливы?

(Доносится гул орудий. Небо озаряется чёрно-красным светом).

Верь, море снова обретёт жизнь, свободно вздохнёт, обнимется с солнцем! Песня покатится по гребням валов к каждому бере-

гу. Ибо не будет людей с чёрными, злыми сердцами. Вместе с песней поплывут к берегам корабли – и навстречу им доверчиво вспыхнут маяки. Девушки-лоцманы, указывая фарватер, оставят на синей глади вод венки из белых цветов. А когда выйдет моряк на берег, из толпы встречающих выступит женщина, не похожая на других. Удивлённо и радостно она воскликнет:

(За туманной пеленой появляется образ Речной).

Речная: Здравствуй, мальчишка! Откуда ты?

Лаврухин: С вест – тень – зюйда, с дороги, далёкой, как память, и близкой, как ожидание.

Речная: Трудно было на этой дороге?

Лаврухин: Да, нелегко. Были тяжёлые версты и вихри пламени, были атаки и братские могилы друзей. Но всё позади. Теперь на этой дороге все люди счастливы.

Речная: Почему ты так пристально смотришь в мои глаза, мальчишка?

Лаврухин: Я узнал их.

Речная: Ты всё ещё их не забыл? Разве память не оседает в годах, как пыль на дорогах?

Лаврухин: Всякий раз, когда корабль ложится на курс вест – тень – зюйд, я вижу их синеву на картушке компаса.

Речная: Это колышится море! *(Смеётся).*

Лаврухин: Это румбы моей бесконечной дороги. Дороги, на которой все люди должны быть счастливы.

Речная: Теперь и я узнала тебя. *(С тихой радостью).* Ты напомнил мне гулкий восточный ветер, который приносит людям надежду, напомнил свет корабельных огней, уходящих задумчиво в ночь...

Лаврухин: Я долго стремился к тебе и нашёл тебя, наконец. Однажды и навсегда.

Речная: Разве счастье может быть найдено однажды и навсегда? *(Мечтательно).* Я хочу быть твоей бесконечной дорогой, мальчишка! Бесконечной, как "Песня синих морей!"...

(Образ Речной исчезает. Гул артиллерии).

(Входят отец и мать Лаврухина).

Отец: Коля... Раненые погружены на шаланды. Отплываем...
(Обнял плачущую мать).

Береги себя, мать... Даст бог, свидимся... Прости, что оставляем одну проклятому врагу.

(Поцеловал лицо жены).

Прощай, сынку... Ежели что случится со мной – не суди строго: растил и любил тебя, как умел... Маму не забывай – один ты у неё. Прощай. *(Уходит).*

(Лаврухин и мать взглядом долго провожают шаланды. Слышны близкие взрывы. Прибежали Лемех, следом Рябошапка).

Лемех: Коля, пора! Приказано занять оборону на правом берегу реки, любой ценой удержать бутское устье. Николаев сражается...

(Один, другой взрывы).

Лаврухин: Подорвали клуб, контору колхоза...

(Взрыв у моря).

Лемех: И маяк мой... Начисто.

Рябошапка: *(Угрюмо).* Вернёмся, отстроим. Хуже, брат, когда людские сердца разрываются. Вот так же, вдрызг...

(Рябошапка, Лаврухин, Лемех уходят, прибегает Люся).

Люся: Петро-о-о! Петя-а-а!

(Гремит бой. Свет гаснет).

17

Станция. Эшелон теплушек. Деревянный забор, исписанный карандашами всех цветов, углем, мелом. У забора стоит старик с внешностью интеллигента, эвакуирующийся, у его ног узелок. Мимо проходят Лаврухин, Чирок, Лемех.

Старик: Здравствуйте, служивые... Извините, табачку не одолжите?

(Все остановились).

Чирок: А ты, папаша, шутник... Одолжите... Никак вернуть намерен?

Старик: Извините, извините...

Чирок: Нет, чего же... Мы сами любим пошутить... Для весёлого человека и в такое время на сигарку найдётся...

(Отсыпает махорки).

Старик: Отступаем, ребятки? Скажите, почему мы не можем остановить врага? Где наша техника?

(Моряки стиснули плечами).

Может, в пылу успехов и самовосхвалений порой забывали заветы Ленина, а теперь расплачиваемся кровью?

Лемех: Мы, папаша, не знаем... Вам, старикам, лучше знать...

(Старик задумчиво кивает головой).

Лаврухин: Но мы будем драться до тех пор, пока последнего фашиста не заруют под белой русской берёзой...

(Увидел надписи на заборе. Отодвинул старика в сторону, читает).

– Состав с детьми из Таллина сгорел в Тихвине, оставшихся в живых искать в Казалинске.

– Инженерное училище погибло на Ладоге, нас осталось в живых четырнадцать, пробираемся в Астрахань.

– Кто знает о судьбе детей Гурченко, Аллы шести лет и двухлетнего Юрика, молю сообщите в Челябинск матери.

– Мамошка, нас разбомбили, и мы ехали с чужими, у Вовки болел животик, Вовка плакал, плакал а потом взял и умер. Вовку зарыли под ёлочкой. Соня и Колюнъка.

– Сыны мои, бейте иродов, отомстите за маму, за город наш, за горе советских людей. Перед смертью завещаю вам ненависть и беспощадность. Старик Федоров, сталевар.

Лемех: *(Яростно).* Слышишь, старик?! Зарыли под ёлочкой... Придёт время... Дойдём... Доползем до Берлина, и на его развалинах напишем, за Вовку под ёлочкой, развалинами Берлина удовлетворены! Точка!

(Гудок паровоза).

Голос Рябошапки: Черноморцы! По ваго-о-нам!

(Лаврухин, Лемех, Чирок торопливо уходят).

Старик: *(Придержал Чирка за рукав).* Немошен я. Одной ногой в могиле... *(Подает Чирку часы).* Возьми, сынок... На память. Эти часы всегда показывали русское время... Время её настанет...

Чирок: Не шути, папаша!

Старик: *(Резко, в форме приказа).* Возьми! Русь на твоих плечах! *(Вбросил часы в карман Чирка).* А теперь беги!

(Чирок побежал. Старик послал ему вслед мелкий знаменный крест).

Гудки паровоза, перестук колёс на рельсах.

18

Берег Ладоги. Гул артиллерии и вой юнкеров. Солдат роет окоп. Мимо проходят Лаврухин, Лемех и Чирок.

Чирок: Здорово, пехота! Зарываемся? Чем пахнем на Ладоге?

Солдат: Откуда флотские?

Лаврухин: С Черного моря.

Лемех: На подмогу Балтике! Фрицев приехали бить.

Солдат: А своих что, всех уже перебили?

Чирок: Потихе, пехота! Не то северное сияние увидишь!

(Подойшёл Рябошапко).

Рябошапко: Прекратить! Языки на якоря! Марш в строй!

(Чирок и Лемех ушли).

(Рябошапко к солдату). Здорово, браток. *(Пожал солдату руку).* Нам на ленинградскую сторону переправиться. Что слышно здесь про немца?

Солдат: Хорошего мало... Подошёл он к Малой Вишере и Будогощи... Установил на южном берегу Ладоги крепостную артиллерию. К Ленинграду узкая полоска воды от Малой Ладоги до мыса Осиновец, и ту простреливает... Да и без него Ладога скверна... Во время шторма погибли суда "Ульяновск", "Мичурин", "Калинин" и "Войма". Пропала самоходная баржа с детьми...

Рябошапко: Гиблое место... как же тут раньше плавали?

Солдат: А тут, считай, со времени Петра ходили суда не по озеру, а обводными каналами... Старожилы говорят – Ладога никого к себе не допускает.

(Рябошапко и солдат продолжают тихо беседовать, Лаврухин отошёл, задумчиво смотрит в сторону Ленинграда).

Лаврухин: Ладога... Там, на том берегу Ленинград. Там Елена... Елена, ты уже рядом! Я иду к тебе! Я прошёл сотни дорог! Сколько еще надо пройти, чтобы встретить тебя? Всю Европу? Весь земной шар? Пройду!

(Музыка. Перемена света).

19

Землянка. Капитан Иволгин в меховой венгерке. Подбросил в железную печку дров, прошёл к столу, перечитывает документы. Отодвинул иторку на стенке, изучает карту. В дверь постучали.

Иволгин: Войдите!

(Входят Рябошапко и Лаврухин).

Рябошапко: Товарищ капитан, отряд черноморцев-моряков прибыл в ваше распоряжение! Мичман Рябошапко.

(Иволгин и Лаврухин пристально всматриваются друг в друга).

Иволгин: Коля?! Лаврухин?!

(Рябошапко удивлён. Отступил в сторону).

Лаврухин: Андрей?! *(Поправил себя).* Капитан Иволгин?!

Иволгин: *(Подойшёл к Лаврухину).* Вот так встреча! *(Оба оживлённо пожимают друг другу руки, обнимаются).* Какими судьбами, Колька? Давно из Стожарска? *(Вспомнив о Рябошапко).* Товарищ мичман, располагайте людей в землянках. Пусть приводят себя в порядок, поговорим после. Лаврухин задержится у меня.

Рябошапко: Слушаюсь! *(Козырнул. Поглядывая на Лаврухина и капитана, вышел из землянки).*

Иволгин: *(Проводит Лаврухина к столу).* Садись, Коля, рассказывай... *(Торопливо роется в ящике. Достал флягу, поставил на стол кружки, положил кусок хлеба, рыбину).* Кто мог поду-

мать, что судьба сведёт нас здесь, на Балтике, в посёлке Лисий Нос?! Велика страна, а друзьям не разминутся...

(Лаврухин сел на ящик у стола).

Лаврухин: До войны я даже не мечтал побывать на севере, здесь... Родина моя – Чёрное море... Там всё знакомо до запаха...

Иволгин: Родина, Коля, весь Союз! Но рассказывай, рассказывай, как ты попал сюда. Давно из Стожарска?

Лаврухин: *(Задумчиво).* Не знаю... Давно это или недавно... Почти шесть месяцев. На второй день войны ушёл в летучую морскую бригаду. Воевали под Одессой, Николаевом... В августе оставили пылающий Херсон... От бригады осталось несколько десятков человек... Вывели нас в Бахчисарай. Там формировали отдельный матросский отряд на Балтику. Я поднял руку. *(Лаврухин вздохнул, посмотрел на Иволгина, наклонил голову).* И знаешь почему попросился сюда? Хочу быть ближе к Елене... Хочу найти её... Да, да! Найти. И кажется, нашёл... Вчера проходили по шоссе, там, где ленинградки строят блиндажи... На миг я увидел её в толпе женщин... И упустил, не нашёл после... Но я найду её, Андрей...

Иволгин: Да, она здесь, в Ленинграде.. *(Помолчал).* Ты напиши ей...

Лаврухин: Нет, писать не буду. Я хочу видеть её... Сейчас... Если не сейчас, то как можно скорее...

Иволгин: Сейчас невозможно, Коля. Дела здесь такие, что каждый человек на счету, каждая минута дорога... Выпадет случай, отпущу в город...

Лаврухин: Невозможно сейчас? А зачем нас прислали сюда?

Иволгин: Вы немало повидали... Теперь и мне ясно, почему прислали именно вас... Минувшие месяцы – равны столетиям... *(Подойшёл к карте).* Взгляни на карту... Видишь линию фронта? С начала сентября гитлеровцы непрерывно обстреливают Ленинград. За месяц выпустили по нему около четырех тысяч снарядов. Даже цели указали артиллеристам, сволочи: Эрмитаж – цель номер девять, дворец пионеров – сто девяносто вторая, Институт охраны материнства и младенчества – тоже цель, семьсот девятая... Подлецы.

Теперь смотри сюда. В районе Ораниенбаума, в тылу у немцев, наши удерживают плацдарм... Значение его трудно переоценить: вместе с Кронштадтом он оттягивает на себя свыше двух с половиной сотен крупнокалиберных орудий врага... От этого плацдарма во многом зависит судьба Кронштадта, а значит, и судьба Ленинграда.

Лаврухин: Понятно. Нас высадят на плацдарм!

Иволгин: Не торопись: кого туда высадят и когда, я не знаю... Плацдарм нуждается в регулярном снабжении. Такое снабжение возможно лишь морем. Немцы простреливают фарватер... Вот и появилась мысль создать дополнительный погрузочный пункт в гавани Лисьего Носа... Теперь соображаешь, зачем вас прислали ко мне?

Лаврухин: Значит, грузчиками?

Иволгин: Это уж кем понадобится...

Лаврухин: И стоило нас тащить через всю страну! Кто-то воюет, а мы тут будем командовать "майна" и "вира"? Так?

Иволгин: *(Защиторил карту, поставил копилку на стол).* Не смей думать, что тебе отвели последнюю роль. Ты знаешь цену каждой гранаты в бою. Я в белорусских лесах – не пожалел бы Звезды Героя доставившему нам связку гранат!

Лаврухин: Я матрос. Место моё на фронте.

Иволгин: А здесь, в Ленинграде, повсюду фронт. Тыла нет, и тыловиков тоже. Я поначалу, как прибыл сюда, тоже психовал вроде твоего... Думаешь, легко тут? Немцы почти полностью простреливают посёлок. Погрузку производим под обстрелом... А скоро зима, еще труднее будет.

Лаврухин: Психовал... А как ты попал сюда? Ведь уезжал в Белоруссию...

Иволгин: *(Налил в кружки из фляги).* Да... В Белоруссию... *(Поднял кружку).* Бери, Николай, за встречу! За нашу прежнюю и будущую дружбу. *(Цокнулись, выпили).*

В часть я прибыл за день до войны. Почти трое суток сдерживали натиск. Дрались до последнего. На третье утро нашу оборо-

ну перепахали, вдавили в землю немецкие танки... *(Музыка. Грохот боя. Игра светом).*

– После госпиталя попал в резервный полк, оттуда в Ленинград. *(Иволгин хмурится, переживая пережитое).* И знаешь, мне немного досадно... Не знаю ни имени, ни примет тех бойцов, что полумёртвого подобрали меня у переправы, не забыли, не бросили в хаосе собственных тягот и бед... *(Подпер голову ладонью, задумался).*

Лаврухин: Как думаешь, когда мы кончим отступать?

Иволгин: *(Резко).* Когда научимся наступать... Самое важное сейчас – выстоять, нарушить планы врага, сбить его темп... Я немного знаю фашистов. Главная их черта – самоуверенность, преходящая в наглость. Их генералы заражены тупым упорством идеалистов. В свои планы они верят как в предначертания бога. Но тот час теряются, едва эти планы летят к черту... Значит, задача наша сегодня – везде и всюду вносить коррективы в расчёты врага.

Лаврухин: Это и есть активная оборона?

Иволгин: Да. Ежедневно доказывать гитлеровцам, что простейшая арифметика – это ещё не математика народной войны.

Лаврухин: Но ведь и арифметика имеет точность... Дважды два – всегда четыре.

Иволгин: Верно. Однако два на два не только множатся, они могут и разделиться. А если два и два вычтутся, они вообще уничтожат друг друга... Точность – хорошая штука, но обладает существенным недостатком, ей всегда недостаёт упругости...

(Иволгин закашлялся, держась рукой за грудь. Кашляет долго).

Лаврухин: Трудно тебе...

Иволгин: Если по секрету, тяжело. Легкое у меня заде-то, а балтийский климат, сам видишь, и для здорового не находка. Ну да что обо мне – есть поважнее заботы!

Лаврухин: Тебе, наверно, и говорить вредно.

Иволгин: *(Энергично).* Пустяки. Я рад нашей встрече... Ты прости, сейчас у меня есть неотложное дело... *(Развернул карты, чертежи).* Пока я разберусь, ты всё же напиши Елене. Она будет

очень рада. *(Вынул из сумки бумагу, карандаш, подвинул к Лаврухину).* Пиши.

(Слышно далёкий артиллерийский гул. Иволгин прислушался).

– За Сестрорецком... *(Занялся чертежами).*

Лаврухин: *(Пишет, диктуя себе).*

Елена Михайловна! *(Поморщился, скомкал лист, взял другой).*

Елена! *(Снова зачеркнул, опасливо покосился на Иволгина. Прикрыл ладонью лист бумаги и торопливо, взволнованно пишет).*

– Еленушка, любимая, далека моя Вест-тень-зюйд! Я без конца вспоминаю твои слова в последнем письме: "Люблю! И потому – убегая! Просто ты не любила меня, Елена, ведь от своей любви убежать невозможно. Знаю это теперь по себе... Хочу в бой, беспрерывный и долгий. В бой, который окончится лишь, когда наступит победа. Это самый короткий путь к тебе... Я искал тебя и нашёл. В последнюю минуту помог Андрей. Я очень рад, что встретил его...

(Близкий разрыв потряс землянку, на стол посыпались комья земли. От второго взрыва погасла копилка).

Иволгин: Артналёт! Скорее в щель! Давай руку!

(Взрыв, еще взрыв).

– Мичман Рябошапко здесь?

Рябошапко *(из темноты):* Есть.

Иволгин: Ваши укрылись в щели? Никто не заплутал в лесу?

(Рябошапко молчит).

– Когда прекратится обстрел, доложите. И все командиры взводов тоже.

(Взрыв потряс землю. Взметнулось пламя).

Голос в темноте: Никак землянку вашу накрыло, товарищ капитан.

Иволгин: Вижу. После обстрела землянку откопать... Там документы... Может быть, что-нибудь осталось...

Землянка. Нары. Над печкой сушатся портянки, сапоги. Чирок, Лемех, Егоров сидят на нарах. Вошёл Рябошапко.

Рябошапко: Ну и туман... Даже волны заплесневели.

Чирок: Туман что надо, правильный. Хоть гвозди в него заби-
вай.

Лемех: Сказывают, снаряды в нём застревают, ежели не бро-
небойные. Сапёры потом лопатами их выковыривают.

(Матросы посмеиваются).

Рябошапко: *(Насутился).* Отставить травлю! Я слышал, что
одному салаге туманом язык расплющило. Только и годен тепери-
ча тот язык, что палубу им лопатить.

Егоров: Самое время того салагу главным боцманом назна-
чить... С таким языком далеко пойдёт! *(Словно невзначай).* А вы,
товарищ мичман, давно ходите в главных?

Лемех: Такой молодой – и уже боцман! Вам же, товарищ мич-
ман, еще и шестидесяти не дашь!

Чирок: Тоже скажешь, шестидесяти! В Севастополе Нюрка
из Ушаковой Балки рассказывала, что наш мичман еще – ого-го!

Лемех: На ходу отгрызает подмётки и сам же разжёвывает!

Рябошапко: Тьфу, языки у вас, наче обмотки. Ежели накрепко
не завяжешь, так и болтаются под ногами... *(Подошёл к окошку,
смотрит в него задумчиво).* Что они понимают в жизни?... Ушли
на войну хлопчиками, подростками, а вернутся, кому суждено, по-
жилыми, раздумчивыми мужчинами, знающими цену всему. Из
жизни их выпала молодость... Мир обрушился на них сразу, глы-
бой, пожалуй, тяжеловатой и для бывшего человека... Пусть позу-
боскалят, порезвятся, ежели уж напала телячья веселость. Хоро-
шее настроение на войне, как и хороший харч, случается редко.
Работают по шестнадцать часов подряд – промокшие, одуревшие
от усталости.

(Вошёл Лаврухин. Усталый. Повесил бушлат возле печки).

Лаврухин: В штабе сказали, суда под погрузку подойдут часа
через два. *(Не снимая сапог, лёг на нары рядом с Лемехом).*

Рябошапка: Сапоги бы снял.

Лаврухин: Мокрые... Сниму, потом не надену...

Чирок: Подошли бы большие суда... Мало отправляем припасов на плацдарм...

Лемех: Скоро залив замёрзнет... Как потом будет?

(В землянку вбежал матрос).

Матрос: Эй, в кубрику! Кто тут Лаврухин?

Лаврухин: Ну?

Матрос: Пляши, брат моряк!.. Ты, кажется с Украины, хохол? Тогда давай гопака на всю железку!

Лаврухин: Да чего ты?

Матрос: Письмо тебе, человечина, понимаешь? *(Лаврухин соскочил с нар. Матрос спрятал письмо за спину, засмеялся).* Сперва спляши, друг-товарищ... *(Лаврухин смутился).* Да ты что, впервые получаешь? Ладно, бери. Эй, смолокуры, у кого разживусь табаком?

Лемех: *(Подскочил к Лаврухину).* Может, от кого-нибудь из сто-жарских?

(Лаврухин сел ближе к коптилке, читает обратный адрес).

Лаврухин: Елена... Ленинград, Леговский переулок... *(Открыл конверт, читает. Все слушают. Из туманной пелены появляется образ Речной, такой, какой была в Стожарске, одетой в сарафан).*

Речная: Колька, милый мальчишка мой!.. Ты жив, не ранен? Почему на твоём письме комья земли? Почему письмо не окончено? Господи, неужели ты приехал сюда только для того, чтобы здесь, в Ленинграде, я тебя потеряла снова! Люблю и потому не хочу убегать!.. Пусть правоту моей любви утвердит война, слишком много отнял у нас враг, слишком много святого изгадил и осквернил, чтобы мы боялись теперь собственной чистоты. Мы нужны друг другу: для жизни, для радости. Не то подумают фашисты, что они оказались сильнее нашей любви. Вот дураки!.. Завтра я должна была улететь на Большую землю. Когда получила весточку от тебя, помчалась в филармонию и сказала, что остаюсь... Сейчас ночь, немцы обстреливают город. Снаряды рвутся где-то со-

всем близко, за Обводным каналом. Это глупо со стороны фашистов заставить снарядами перестать мечтать о тебе...

Хорошо, что ты вместе с Андреем. Клянйся ему... И пиши мне каждую свободную минуту. Целую. Помню.

Твоя "Вест-тень-зюйд" – Елена Лаврухина.

(Гремит артиллерия. В землянку заглянул Иволгин).

Иволгин: Мичман! Снаряд угодил в причал... Ведите людей чинить!... *(Все торопливо выходят. Перемена света, гремит артиллерия).*

21

Та же землянка. Тихо. Лаврухин в землянке один. Пишет у стола.

Лаврухин: *(пишет, диктуя себе):* Дорогая Еленушка! Вот и к нам пришла зима: залив замёрз. Суда теперь плавают с ледоколом и не управляются ночью. Днём их приходится прикрывать дымами... А тут ещё немцы все эти дни не давали покоя. Выручил нас Егоров, тот бывший милиционер, которого мы подхватили в свою команду на одной из тыловых станций. Помнишь, писал о нём. Он предложил построить длинный высокий забор вдоль всего причала. Андрей согласился. Теперь спокойно работаем за забором – хоть кукиш фрицам показывай!..

Каждый раз, когда я пишу тебе, Еленка, ребята передают коллективный привет. Они немного завидуют мне. Да разве можно не позавидовать человеку, у которого такая жена, как ты!

Прочёл в газете, что в днепровских плавнях действует партизанский отряд товарища Г. Может, Яков Иванович Городенко? Тогда и отец, наверняка, там... Ты одна сейчас у меня осталась, лебёдушка. Моя судьба, моё счастье, единственная моя навсегда... Не могу дожидаться часа, когда выпадет возможность увидеть тебя.

(В землянку вошли Рябошапка и Иволгин).

Иволгин: Коля, ночью с плацдарма через расположение врага пройдут трое разведчиков. Это дерзко, рискованно. Выйдя на вражеский берег, разведчики направятся к нам. Их необходимо встретить на льду, провести через полыньи и торосы.

Лаврухин: Ясно.

Иволгин: *(Замаялся. Подумал).* Эти трое разведчиков – штрафники. Возможно, бывшие командиры. Однако для нас они такие же бойцы, как и мы.

Рябошапко: Понятно.

Иволгин: Задание опасное. Немцы могут их захватить, и выслать навстречу вам своих... Будьте внимательны... Действуйте по обстановке.

Рябошапко: Есть!

Лаврухин: Есть! *(Встал).* Письмо вот... Отправь, пожалуйста.

Иволгин: *(Взял письмо, не глядя на адрес, сунул в карман).* Ну, счастливого! *(Вышел. Рябошапко и Лаврухин собираются на лёд).*

Перемена света. Свистит ветер.

22

Та же землянка. Ночь. Лаврухин и Рябошапко вносят труп разведчика. Ложат его на нары. Еле передвигая ноги, следом входят еще двое разведчиков. Они тут же валятся от усталости.

Рябошапко: *(Отвинтил пробку фляги, дал разведчикам глотнуть).* Крепитесь... Крепитесь хлопцы... дошли-таки!

(Разведчики постепенно взбадриваются. Сели на ящики. Вошёл Иволгин).

Иволгин: *(Возбуждённо. Дошли!.. Обнял разведчиков).*

– Утром за вами придёт машина, поедете в Ленинград, в военный совет. А сейчас отдыхайте.

Один из разведчиков: Нам товарища нужно похоронить... *(Кивнул на лежащего на нарах).*

Иволгин: Похороним утром.

Второй разведчик: *(Подойшёл к нарам, вглядывается в лицо погибшего).* Оправдал он себя... Теперь никто не бросит ему упрёка! Умирая, слова не вымолвил, даже не застонал, чтобы не выдать нас. Я бы таким, кто так умирает, памятники за мужество ставил!..

Рябошапко: *(Тихо).* Кто он? Чем провинился?

Второй разведчик: Он инженер-мостостроитель, служил в тыловой части. А в городе, где работал, осталась жена. Любил он её

как-то уж больно празднично. Даже на плацдарме красиво рассказывал о своей любви. Так чаще всего люди рассказывают о своих мечтах... Получил он однажды грязненькое письмо без подписи, анонимное. Так, мол, и так, изменяет ваша супруга... Любит другого... С подробностями, которые запоминаются, наверное, лишь палачам. Не хватило у инженера веры. Вскочил в попутный эшелон. Всё оказалось, конечно, ложью. Дома он пробыл только час, однако туда да обратно – отсутствовал двое суток. Судили... *(Разведчик снова взглянул на погибшего. Далее резко).*

– Но, вы, матросы, скажите другое: он вот лежит, а сволочь, которая анонимно писала, ползает безнаказанно по земле! Всех переживёт! Просидит войну по каким-нибудь справкам и будет дальше подслушивать у чужой постели, заглядывать в замочную скважину... Я бы таких – без допроса к стенке! Это, ведь, циники, которые завидуют чужой красоте, чужому таланту, чужой удаче. Даже чужой любви... *(Разведчик умолк).*

Рябошапка: Жалко хлопця...

Иволгин: Чуть не забыл, Коля, тебе письмо... *(Подал конверт, вышел из землянки).*

Лаврухин: *(Торопливо распечатал конверт, читает. В чёрной ночи появился образ Речной).*

Речная: Ласковый мой Робинзон! Вчера в Большом зале филармонии состоялся концерт симфонического оркестра Радиокomiteта. Дирижировал Маклашевский, солировал профессор Знаменский. Было много солдат, моряков, шёфов с Ладоги – наших кормильцев. Многие, слушая музыку, плакали, а я ревела белугой... Играли Чайковского. Боже, почему на такие крайности способны люди! С одной стороны – такая вершина чувств и разума, как Шестая симфония, с другой – такая низость и мерзость, как фашизм. Окружили город, лишили пищи, воды, света, тепла и ждут пока вымрут все: детишки, женщины, старики. Комсомольцы находят целые семьи мёртвыми.

Почти ежедневно выступаю в госпиталях. Сейчас, наверное, в госпиталях да в окопах сошлись наши судьбы...

Вечерами, когда добираюсь до дома, так хочется прижаться к тебе и выплакаться. Ты не сердись за эту слабость на твою Вест –

тень – зюйд. Ведь, предупреждала тебя когда-то, что я самая земная. И люблю тебя: просто люблю! Тоскую по тебе, мальчишка, по-бабьи, невыплаканной лаской, как тоскуют сейчас в России все солдатские жёны... Уже несколько дней разжигаем печурку книгами. "Справедливость требует, – заявил сосед, старый профессор, чтобы мы начинали с немецких авторов". Что ж, должно быть, он прав. Снова начинается обстрел. Я привыкла к нему...

*(Все в землянке решительно и зло напряжены, слушая Речную).
Музыка, перемена света.*

23

Лаврухин стоит на берегу моря, покрытого льдом. Смотрит в сторону Ленинграда.

Лаврухин: Речная, речушечка моя! Ты близко и далеко от меня. Не могу дожидаться случая, чтобы вырваться к тебе. Работы много, а людей всё меньше и меньше. Вчера похоронили Егорова. Весёлый удачи был человек, быстр на всякие шутки и выдумки. Юнкеры бомбили причал, загорелись ящики с минами. А рядом стояли суда, груженные боеприпасами. Егоров, раненный в грудь, первым очутился на пирсе, начал сбрасывать в море горящие ящики. На последний ему не хватило сил. Прижал ящик к себе и вместе с ним прыгнул в воду... Вытащили на берег, но спасти не смогли... И умирал он весело – и потому страшно. Всё шутил...

Двумя днями раньше вернулся из Ленинграда Чирок, был чернее тучи... Утром хватились его, а за ним и след простыл. Лишь следующей ночью капитан буксира передал нашему мичману записку от него. Пишет: "Прости, товарищ мичман, простите, братья, подаюсь на плацдарм. Сами знаете, умерли в Ленинграде от голода мама, сестрёнка и бабушка. Душу жжёт! Одно могу обещать: вражина, которая мне повстречается, проклянёт день, когда родился!" Андрей долго думал, как поступить. Потом собрал нас и сказал: – Как командир, я должен отдать Чирка под суд, как коммунист, понимаю его поступок и не имею права обидеть его формальной суровостью. Однако во время погрузки отныне буду выставлять часовых. Положение у Андрея сложное: каждый из нас втихомолку бредит плацдармом. Вчера увидел меня и говорит:

– Хоть ты не подводи меня, – и глухо закашлялся. С лёгкими у него, по-моему, очень плохо.

(К Лаврухину подошёл Иволгин).

Иволгин: Коля, моряки Кронштадта голодают, но отчислили от пайков тонн пятьдесят муки Ленинграду. Ледокол с мукой должен идти... Обязательно должен идти.

Лаврухин: Нужна дымовая завеса?

Иволгин: Да.

Лаврухин: Считаю, решено.

Иволгин: Кто пойдёт с тобой?

Лаврухин: Как всегда, Петро Лемех. Напарник надёжный. Друг.

Иволгин: *(Глубоко вздохнул. Помолчал).* Так чаще всего и случается на войне, что на самое опасное дело мы посылаем своих друзей...

Лаврухин: Этого требует она – война...

Музыка. Перемена света.

24

Землянка. Лемех и Рябошапка сидят на нарах. Лаврухин раскрыл конверт, склонился к свету коптилки.

Из туманной пелены появляется образ Речной.

Речная: Не писала тебе, родной мой, целую вечность. У меня, мальчишка, беда. Пела как-то в госпитале и вдруг сорвалась... Врач посмотрел, покачал головой. "Вам петь нельзя, – произнёс он приговор. – Вы слишком слабы". Но главное для меня – дожидаться встречи с тобой... Боюсь только, к тому времени стану совсем некрасивой: исхудала наполовину. Но ты ведь всё равно меня приласкаешь, любимый муж мой далёкий! Почему же такой неласковый ты, почему не приходишь? Скажи Андрею, что я прошу... Хоть на час... Так много хочется поведать тебе, ибо писать всё трудней и трудней. Часто не могу собраться с мыслями, быстро устают глаза, голова начинает кружиться...

Новый, сорок второй, год не приносит радости. Под Москвой наши войска громят захватчиков, а здесь, в Ленинграде... Гитлер поклялся, что заставит ленинградцев сожрать самих себя. Под развалинами домов погибает много людей, чаще всего те, кто не в состоянии по тревоге спуститься в бомбоубежище. Гибнут дети. Как же назвать это варварство? Даже кошка, слышала я, не трогает мышь, если та ожидает маленьких. С какой же тварью сравнить фашистов? Неужели когда-нибудь люди забудут это, неужели простят? Если забудут, тогда недостойны они даже жалости.

Профессор прекратил рассчитывать траектории на Луну. Работает над расчётами мин.

Несмотря ни на что, моё сердце, любимый, полно невиданными богатствами. Я подчас не могу осознать их, но чувствую каждый своим дыханием. В этих богатствах соединились и наша любовь, и стожарские отмели, и степные ночи со звёздами, и даже ворох черёмухи... Я должна, должна обязательно рассказать о них людям... Вечерами, когда словно тяжесть клонит в сон, я сажусь к роялю. Где-то, совсем рядом, колышутся обрывки мелодий, которые очень трудно улавливать холодными клавишами. Но я всё-таки побеждаю холод... Это музыка моря и музыка боя, и музыка любви. Музыка, которая станет новой, неведомой людям песней. Может быть, "Песней синих морей"... Работать трудно, мой ласковый... Озябшие пальцы захватывают лишь четыре клавиши. Четыре звука блокадного Ленинграда: снаряды, метель, молчание живых и скрип полозьев под мёртвыми...

... Потомки поймут меня, потому что поймут они нас. Значит, я должна сложить эту песню. О ленинградцах, о нашей любви, о комиссарах и о ветке черёмухи.

(Образ Речной исчезает).

Рябошапка: *(Долго молчит. Потом пробуждается от задумчивости).*

— Пора, хлопцы, выходить на лёд... Скоро пойдёт караван...

(Все одеваются, собираются на задание).

Землянка. Лаврухин один. Сидит на нарах, пишет письмо. Говорит вслух.

Лаврухин: Еленка, жена моя... Слезами пишу это письмо... Нет больше моего боевого командира мичмана Рябошапко, нет и друга моего детства Петра Лемеха... Мы ставили дымовую завесу на льду. Немец ударил с берега крупным калибром, поджёг один из транспортов, тот медленно погружался в воду. "Айда на судно! Поможем! – крикнул Рябошапко и побежал. Очередной снаряд расколол под ним льдину. Мичман взмахнул руками и ушёл под неё... И тут же толстый прозрачный лёд сомкнулся над ним. Течение отнесло мичмана нам под ноги... Теряя силы, последним судорожным рывком мичман вырвался из глубины – к свету... Но над его головой – гробовая хрустальная крышка льда... Мрак моря поглотил его...

Осколком очередного снаряда зацепило моё бедро, а Петра изломало вовсе... Тащил я его меж торосами к Лисьему Носу, кажется, вечность... На полпути он очнулся, просил бросить его... Но бросить друга – это равнозначно перестать существовать... Собрав оставшиеся силы, Петро произнёс: "Слушай, Робинзон... Люська, сам знаешь... Смеялась надо мной. А после, когда отступали... Пришла ночью ко мне. Женою. Сказала – за все обиды отлюбим друг друга... Может, сын у нас будет... А я вот... Обещай мне... Люську и сына не оставишь одних... Обещай!" Я обещал и тянул его.. Артогонь утих... Утих и Петро, навсегда... (*Музыка*).

(В землянку вошёл Иволгин. Тихо подошёл к Лаврухину, провёл рукой по плечу).

Иволгин: Многих мы потеряли сегодня... И мичмана жаль, хороший командир и коммунист настоящий, и Петра жаль, очень жаль... (*Помолчал*). Собирайся, Коля, утром поедешь в Ленинград... Сегодня мы израсходовали почти все дымовые шашки. Получишь в городе послезавтра, доставишь сюда.

Лаврухин: (*Машинально*). Послезавтра?

Иволгин: Да. Послезавтра. А завтра... Кланяйся от меня Елене... И возьми вот, сам не знаю, как сохранилась...

(Положил на стол банку консервов).

Лаврухин: *(Тупо глядя на банку).* Бычки в томате... Значит, завтра увижу Елену...

Иволгин: Отдохни перед дорогой... *(Круто повернулся, вышел).*

(Входят трое матросов. Снимают бушлаты. Подбросили дров в печку).

Первый матрос: Слыхали, едешь в Ленинград...

Лаврухин: *(Негромко).* Приказ... Дымовые шашки привезу.

Первый матрос: *(Порылся под подушкой, достал сухарь).* Возьми... В городе совсем плохо...

Лаврухин: *(Тихо, смущенно).* Спасибо. *(Закусил губу, отвернулся от матроса).*

Второй матрос: У тебя там жена... Возьми вот, может сгодится... *(Протянул бутылку).* Какой же, к чёрту, был бы я химик, ежели б спирту не приберёг!

Лаврухин: *(Растеряно бормочет).* Ребята... Зачем вы...

Первый матрос: Ладно, кончай прения... Вкладывай в мешок.

Третий матрос: *(Похлопал Лаврухина по плечу, вывернул свои карманы).* – Ничего... Но девчатам ленинградским передай наш океанский привет. Скажи им, ежели останемся живы, всех заберём в жены, даже самых тощих.

(Лаврухин положил голову на сложенные на столе кулаки).

Игра светом. Лаврухин один.

Лаврухин: Елена, знаешь ли ты, что еду к тебе, чувствуешь ли? Радуетесь ли предстоящей встрече? И какая ты? Такая же, какой была в последний вечер в Стожарске? Ласковая, мечтательная и доверчивая?..

(Из туманной пелены выходит Речная).

Речная: Ты идёшь? Идёшь с дороги, закрытой дымами и грохотом рвущихся льдов?

Лаврухин: С вест-тень-зюйда...

Речная: Нет, придуманные дороги ведут лишь к первым свиданиям. А к женам ведут иные дороги – страдные и суровые.

Я рада, что ты осилил её. Теперь о нашей дороге я смогу рассказать не только дочери, но и сыну.

Лаврухин: Сыну?

Речная: Он будет бойцом, как Гордиенко, как тот комиссар, что погиб на Буге. Как мичман, как Лемех...

Лаврухин: Я вижу твои руки, твои глаза, раскрытые навстречу мне, глаза, в которых нет уже тайн. В них – вечная жизнь и вечная мудрость, рождённая вечностью материнства.

Речная: Тебе жаль, мальчишка, расставаться с дорогой вест – тень – зюйд? Мне тоже, любимый... Но нужно думать о сыновьях. Дороги, о которых можно поведать людям, всегда надёжней той, которую знают только два сердца.

Лаврухин: Да, ты права, Еленушка: дорога к тебе оказалась нелёгкой. Дорога – длиною в восемь смертельных месяцев... Я поведаю тебе о товарищах, об Андрее, о буднях Лисьего Носа. Буду рассказывать даже тогда, когда ты уснёшь, пусть за моим голосом ты не услышишь снарядов, пусть хоть одну блокадную ночь увидишь спокойные сны.

Перемена света.

26

Квартира Речной. Тёмный коридор. Одна, другая дверь. Комната. За письменным столом сидит заросший, взлохмаченный, закутанный в старушечий пуховый платок профессор.

Стук в дверь.

Профессор: *(Приглушенно).* Войдите.

(Вошёл Лаврухин).

Лаврухин: *(Осмотрелся).* Я к Елене... К Елене Михайловне... Я её муж.

Профессор: *(Радостно).* Николай Лаврухин? Вот праздник-то у Елены Михайловны... Её дверь вторая направо!

(Лаврухин поднял с пола толстую книгу, положил на стол. Профессор вдруг захохотал заразительно. Лаврухин едва не попятился).

– Не бойтесь, я не спятил, ей-богу... Это я смеюсь над фашистами... Книга, которую вы подняли, чрезвычайно необходима мне для работы... Третьего дня обронил и не решился поднять. Всё казалось, если нагнусь – уже не смогу подняться. Думали немцы, конец профессору Агафонову, крышка! Ан нет! Балтика рассудила иначе! Теперь я, как сказывали древние, на коне! Буду работать хлеще, чем в молодости! С удовольствием с вами потолковал бы. Честно говоря, соскучился я по людям. Да только не смею задерживать, знаю, что ждёт вас Елена Михайловна, ждёт! Идите же!

(Лаврухин постучал в другую дверь, затем вошёл в комнату Речной. В комнате сумерки. Окна завешены. На стене портрет Речной. На тахте халатик, тапочки, туфли. В вазе засушенная черёмуха).

Лаврухин: *(Наёжился).* Как она живёт в таком адском холоде?

(Наконец увидел Речную, сидящую у рояля, которая, казалось спит. Руки её лежат на клавишах, голова откинута назад. Лаврухин не в силах сдвинуться с места. Потом на носках приблизился к ней, встал за спиной. Шепчет).

– Здравствуй, любимая, здравствуй, жена моя, здравствуй, Елена Лаврухина! *(Взял лежавший на рояле нотный листок, прочёл).* "Песня синих морей..." Умница ты моя, щедрая и мужественная Вест-тень-зюйд!" *(Нежно погладил голову Речной, и вдруг, – резко одёрнул руку. С волос Речной осыпается иней).*

– Елена! *(Схватил её голову, целует, пытается отогреть. Сумерки сгущаются, гудит ветер, где-то рвутся снаряды. Вошёл профессор).*

Профессор: Елене Михайловне нездоровится?

Лаврухин: Она умерла... Возьмите... *(Сбросил с плеча вещь-мешок).*

Профессор: *(Вытер слёзы, кивнул в сторону своей комнаты).*

Там, под кроватью, гроб... Для себя берёг...

Лаврухин: Спасибо... приду за ним утром. А эту ночь...

Профессор: Да, да... Так будет лучше. *(Вышел).*

Лаврухин перенёс Речную на тахту. Зажег плошку на комоде.

Тяжело опустился на край тахты, рядом с Речной. Взял её руки в свои, уставился в её лицо, и замер.

Гудит ветер. Рвутся снаряды. Огонёк плошки трепетал, трепетал и погас.

(Музыкальная пауза. Исполняется танго: "Я бачив очі на-піввідкриті... Вони всміхалися мені"...).

27

Каюта капитана корабля Лаврухина. Лаврухин, задумавшись, сидит в кресле. За кормой гул шторма.

Пробил колокол громкого боя. Лаврухин пробудился от задумчивости, поднялся, потянулся к реглану. Внезапно, решив что-то, замер, нажал кнопку звонка. В дверях появился матрос.

Лаврухин: Попросите ко мне лейтенанта Тополькова.

Матрос: Есть! *(Вышел).*

(Вошёл Топольков).

Лаврухин: Садитесь, лейтенант. *(Закурил, зашагал по каюте).* Недавно мне сообщили, что умер мой школьный учитель Яков Иванович. Оставил мне в наследство вот этот секстан, путевые карты "Потёмкина"... А в последнем письме, которое тоже вложили в посылку, – сообщил "Песню синих морей"... *(Снова прошёлся).*

Удивительное дело... Эта песня являлась нескольким людям. И всем – почти одинаково. *(Остановился возле иллюминатора, долго, задумчиво смотрит на море).* Видимо, большие мечты людей отличаются одна от другой лишь в частности. *(Пауза).*

Сегодня невольно много вспомнилось... Детство, родной городок и всё, что связано с домом на Лиговке...

Топольков: На Лиговке?

Лаврухин: Не удивляйтесь, лейтенант, адрес, записанный в вашем блокноте, имеет свою предысторию. Впрочем, как всякая молодость... И знаете, что захотелось вам пожелать? Дорожите дружбой с той студенткой... Берегите её. Человек никогда не знает, с какого шага начинается счастье...

(Позвонил телефон).

Голос вахтенного офицера: Разрешите выбрать якорь?

Лаврухин: Разрешаю! *(Внезапно поправил себя)*. Впрочем, отставить! С якоря будет сниматься лейтенант Топольков!

Топольков: *(Вскочил. Он удивлён. Но тут же успокоился)*.

– Есть, сниматься с якоря!

(Звучит мелодия Песни синих морей).

28

Эпилог

Степь. Курган. На кургане Речная в белом венке. Под курганом девушка.

Речная: *(Обращается к девушке и к залу)*.

– Люди, познавшие горечь страданий! Забывшие о любви и разучившиеся смеяться! Не отчаивайтесь, для каждого из вас есть дорога надежд и свершений. Распахивайте двери, выходите навстречу друг другу! Только дорога одиночества не приводит никуда. Не бойтесь ветра – это ваша песня! Не бойтесь бури – это ваше счастье, друзья! Пусть в ваших сердцах горит огонь, огонь жизни! Помните о нас!

Музыка.

Занавес.

Вовку зарыли
под елочкой.

*Над лесом взмыла красная ракета,
И дрогнуло седое море мглы.
Приблизили багровый час рассвета
Орудий воронёные стволы.*

****

*И так всю ночь, не ведая покоя,
Мы не гасили грозного огня.
И так всю ночь, за русскою Невой,
Земля горела, и плавилась броня.*

Георгий Суворов.
(Погиб при прорыве блокады Ленинграда)

ЯЛИНКА В БЛІНДАЖІ

Під Новий рік

Хапаючись за галуззя осикової порослі, по-хлопчачому стрункий, в'юнкий командир батареї старший лейтенант Увін спускався пологим схилом до розбитого снарядом спостережного пункту на самому березі Неви.

Мороз скаженів. Повітря мерехтіло кришталевими пилинками-іскринками. Дзвінко під чобітьми рипів сніг.

Підновляти пункт Увін вважав недоцільним. Хаотичне нагромадження колод, вже притрушених снігом, менше викликало підозри у німців.

Спостерігач батареї, атлетичної будови боєць Лежньов, колишній офіціант одного з ленінградських ресторанів, відступився від стереотруби.

Увін припав до окуляра. По той бік крижаного поля річки випинався високим бугром, поритий снарядами, траншеями, помережений павутинням колючого дроту, лівий берег. Там, на похилій смужці землі, бійці 10-ї стрілецької дивізії, до складу якої входив його 30-тий полк легкої артилерії, тримав оборону, там так званий – Невський п'ятачок.

Та зараз Увіна більше цікавили чорні провалля вікон будови 8-ї ГРЕС і висока дамба-насип, що дугою бігла від електростанції кудись в далину: деś там, – думав він, – ховаються німецькі скорострільні гармати.

Розгонистий, холодний вітер свистів між колодами, припікав продовгувате ще безвусе лице, закрадався під кожушок.

Сюди, на береги Неви, старший лейтенант потрапив в кінці жовтня. Поріділу під Стрельною і Петродворцем його дивізію морем перекинули до Ленінграда, а далі пішки, болотистими лісами, рушили на зміну частинам Бондарєва, Андрєєва, 115 стрілецької дивізії, які ціною великих втрат форсували півкілометрову широчинь ріки, відтіснили німців від берега за шосе і утворили плацдарм довжиною півтора кілометри і шириною від сорока до чотирьохсот метрів. Далі просунутися бракувало і людей, і снарядів, і патронів. Проте і неодноразові спроби німців скинути їх в річку не вдалися.

Звечоріло. З глибини німецьких позицій в чорне небо загуркали освітлювальні ракети. Увін виліз з-під колод в траншею і пішов до себе в землянку. Над верховіттям голих замерзлих дерев прошелестіла і розірвалася деś далеко в лісі ворожа міна. "Бадьориться, сволота! Як по розкладу! – лайнувся Увін. – Накрити б їх, та чортма-чим!" Знав – в полку, в дивізії на рахунок кожен снаряд. Дозволено витратити по одному на гармату в день і то тільки, якщо німецька піхота намагатиметься просочитися на п'ятачок.

В землянці, під стіною-зрубом, на ящику з-під снарядів при світлі газової лампи щось писав на аркуші з учнівського зошита політрук артдивізіону Сизов Андрій Федорович. Хворобливе, худе вилицювате його лице було зосереджене, повіки часто, нервово тіпалися: наслідок контузії. Двадцять першого, двадцять другого грудня дивізія намагалася прорвати оборону німців, щоб вийти на станцію Мга і на Синявино для з'єднання з частинами Волховсь-

кого фронту. Наступ не вдався. Снаряди двадцятиміліметрових скорострільних гармат, тяжкі та малі міни німців накривали ріденькі ряди атакуючих. Утім бою вибуховою хвилею Сизова вдарило об землю. Кров пішла ротом і носом. Ось тільки вчора піднявся з нар.

На другому ящику командир взводу управління батареї лейтенант Гололобов Іван, колишній учитель математики школи на Лахті, розбирав пошкоджений осколком польовий телефон. Захоплення технікою прислужувало йому, підрозділу і в години лихоліття, і зближало Увіна з ним. Після останніх невдалих наступальних боїв, коли усі чотири гармати батареї були дуже пошкоджені, вони удвох з чотирьох розбитих склали одну придатну для стрільби. Правда, поки складали, із Ленінграда прийшли новенькі, які ще пахли фарбою.

– Ну що там у фриців? – запитав Гололобов. – Ворушаться?

– Нічого нового не побачив, – сердито відповів Увін. – Німець бачить нас як на долоні, а нам мертвих зон хоч відбавляй. Він зняв шапку, вмовстився поруч Сизова занотувати результати огляду позицій ворога до журналу спостережень.

– З даху електростанції їм видно не тільки нас, а й до Арбузівки, і до гирла річки Чорної. – Гололобов прислухався до вибуху десь у лісі. – Не шкодують снарядів, вважає, уся Європа працює на них...

– Так, так, Європа, – тихо проказав Сизов, склав аркушик трикутником. – А я ось дружині листа написав... Щоб не занепадала духом, дітей берегла. А Європа, мабуть, забула, що наші пращури бували і в Берліні, і в Парижі, та ще де інде... І гадає, мабуть, що ми гірші за наших прадідів... Ти, Анатолію, не бачу, щоб писав листки рідним... Два слова і буде їм тепліше.

– Що ж писати? Веселого мало, – стиснув плечима Увін.

– А наші успіхи під Москвою?! – Сизов вирвав із зошита листок, поклав на ящик. – Сьогодні ж напиши...

Політруку було під сорок. До війни він працював в одному з райкомів партії на Вологодчині: на двадцятирічного командира батареї дивився по-батьківськи, не раз осмикував від молодечого, зухвалого вчинку, нагадував – війна не прогулянка по парку.

– Дозвольте? – на порозі з'явився вістовий з казанцем в руках. – Усі вже повечеряли, а вас нема й нема...

– Поставте, – махнув рукою Увін.

Вістовий вийшов, Гололобов розділив в миски вівсяну кашу.

– Знову урізали норму коням, охлянуть. Чим тоді гармати тягати? – сказав Увін, жуячи подрібнений, не просіяний від остюків і нічим не засмажений овес.

– Добре, коли є що хоч урізати, – Сизов затримав ложку над мискою. – В листопаді в Ленінграді, коли німець тримав Тихвін, а по Ладозі йшла крига й не було підвозу, там вже й врізати не було чого... Страшно було ходити вулицями... Голод страшніше кулі.

По вечері Сизов потяг з нар кожущка, сказав:

– Пройдуся до батарейців... Більше тижня відлежуюсь...

– Андрію Федоровичу, ви ляжте! Вами ще хитає. Я сам піду! – підхопився Увін. – Видужаєте, тоді і...

Пропозицію Увіна підтримав і Гололобов. Сизов постояв серед землянки з кожущком в руках, скрушно похитав головою, нехотя розстелив кожущка на нарах, поклав сумку у голови, ліг.

Увін оббігав бліндажі своїх батарейців, перевірів пости, і за годину вернувся до своєї землянки. Сизов і Гололобов одягалися.

– Дзвонив командир роти Мешков... Усім нам наказано з'явитися до нього в бліндаж. Викликає командир полку майор Домбровський, – сказав Гололобов.

– Як же майор пройшов, що ніхто з наших не помітив? – здивувався Увін. – І що це йому не сидиться в новорічну ніч?

– Новорічну ніч... – задумливо повторив Гололобов, глянув на годинника.

– Минулого року в цей час в нашій школі скільки-то було лементу, радості.

Як ніколи, зібралися всі вчителі і учні десятого... Де вони, мої хлопчики?..

До бліндажа командира стрілецької роти йшли неглибоким ходом сполучення на повний зріст. Обабіч над головою височіли горби влеглого снігу, а вище в мерзломu гіллі дерев гудів вітер. Схили горбів і дерева синювато біліли від спалахів німецьких ракет над окопами п'ятчка та крижаним панциром річки.

Вже біля дверей бліндажа поправили ремені на кожущках, шапки: командир полку не любив розхристаних. Переступаючи поріг, Увін повторив в пам'яті результати спостережень за вогне-

вими точками німців, щоб вмиль і докладно доповісти майорові, якщо той зацікавиться, та майора в бліндажі не було.

Мешков, високий, довгорукий старший лейтенант, і ротний лікар, опецькуватий чоловік старшого віку і веселої удачі, поралися біля столу збитого з нетесаних дощок і покритого маскувальним халатом, рукава якого звисали до підлоги. На столі стояв літровий аптечний бутильок, кільканадцять алюмінієвих мисок з вівсяною кашею і миска з паруючими шматочками червонуватої конини. Перед днем осколком убило коня з ротного обозу.

Увін роззирнувся. Ліворуч сиділи на нарах двоє офіцерів роти, один із них молоденький білявий лейтенант по імені Борис, прізвища якого він ще не знав, праворуч на ящиках троє в морських бушлатах. Ближче до дверей мічман з рудуватими, пухнастими вусами і довгобразий чорнявий морячок років двадцяти, а між ними... Дівчина. Увіну здалося, що її довгасті стулені уста і ясні, виразні, теж довгасті, як у японок, очі дуже привітно посміхнулися йому. Біля її ніг лежала сумка з червоним хрестом. В кутку – невеличка ялинка, на якій висіли дві гранати, кілька патронів, санітарний особистий пакет. Під ялинкою горіла свічка.

– Цариця полів запрошує бога війни – артилерію на новорічну ялинку! – вигукнув Мешков, піднявши руки до стелі. – Та поки до столу, друзі, знайомтесь з нашими дорогими гостями – сусідами по окопах, славними моряками...

Виявилось, в підрозділі моряків кінчилися запаси бинтів, йоду. Командир послав санінструктора Женю, так звали дівчину в бушлаті, в роту Мешкова, а щоб піхота не залицялася до неї, їй охорону приставив.

Сіли до столу. З віків повелось – присутність дівчини серед воїнів пробуджувала рицарський дух, – тривоги війни вилетіли за двері в холодну ніч. Після чарки за минаючий, нещасливий сорок перший рік, офіцери закидали Женю далеко не військовими запитаннями, особливо наполягав лейтенант Борис: він нахилився і туди і сюди, щоб бачити її лице, та чорнявий морячок ретельно виконував наказ командира – загороджував йому путь до сестрички. Кокетуючи, та не без цікавості, Женя поглядала на Бориса і сміючись розказувала немов для всіх, та мабуть більше

для нього, що до війни жила в Кіровограді, на вулиці Карла Маркса, вчилася в медичному технікумі, що на тій же вулиці, кварталом нижче...

– Чому? Навіщо до моряків пішла? – поїдав очима Женю Борис. – До нас в піхоту... Пропоную до мого взводу...

– Піхота, ша! Женья наша, не агітуй, не віддамо, – мічман легенько постукав кулаком по столу. – Вона від роду морячка...

– До війни моря я й не бачила, тільки мріяла про морські подорожі. Любила одягатися в матроську кофту з полосатим комірцем. Ще тоді мене прозвали Женькою-морячкою. А остаточно прикипіло це прізвище, коли роз'юшила одному шибайголови носа. Мати того хлопця жалілася сусідкам, кричала на весь двір: "Лішенько! Що ото та Женька-морячка зробила моему!" Велика увага Жені до Бориса, до його запитань смикала ревнивці струни Увіна: йому душу роз'ятрив її ласкавий, палкий погляд, який уловив на собі, коли ввійшов до бліндажа.

– Таке миле дитя і раптом носа, – сміявся лікар. – А зізнається, той шибайголова, мабуть, таки хвилював серденько?

– Лікаре, обережніше на румбі, – знову постукав кулаком мічман. – Командир заборонив розмови з Женею на цю тему.

– Вибачайте! Шуткую..

Всі гомоніли, не звертаючи уваги на поодинокі розриви мін то на льоду річки, то десь у лісі. Слово попросив Сизов. Та тільки й встиг сказати: "Товариші! Бойові друзі! Минає чи не найстрашніший для нашої Батьківщини, та й для людства взагалі, рік..." як задзвонив телефон. Мешков підняв трубку, виструнчився, відповідав:

– На моїй дільниці спокійно... Окремі постріли... Слухаюсь! Єсть негайно йти на лівий берег і доповісти звідти!

Мешков поклав трубку, сказав, що майор Домбровський дав йому прочухана за те, що він не в роті на п'ятачку.

– Боїться майор, щоб німці не підсунули нам свиню на новий рік, – додав Мешков. – Може статися – наваляться на п'ятачок...

– Клята німчура, не дасть посидіти в приємній компанії! – Загладив на лисину ріденьке волосся лікар.

– Ви продовжуйте, а я мотаю, – посміхнувся Мешков: наказав лейтенанту Борису взяти бійців і йти разом з ним.

– Друзі! Пропоную супроводити господаря цієї привітної гостини хоч до річки, – підскачив лікар. Сказав він так щиро і по-домашньому, що всі хопилися шапок.

Вже в траншеї Сизов прислухався, кивнув у бік річки, сказав Увіну, що не подобається йому затишшя і що він піде до батарейців. І повернув праворуч.

На березі, до якого було, як кажуть, рукою подати, лікар легенько ляснув Мешкова по спині: "Ну, з богом!"

Четверо зійшли на лід і розтанули в темряві. З лівого берега, з гори, де були позиції німців, запахали і зависли над річкою освітлювальні ракети. Було видно, як Мешков і його товариші впали на лід, причаїлися.

– Бавиться сволота в новорічну ніч! – лайнувся мічман.

Раптом з гори, вздовж усього п'ятчка, вибухнула шалена стрілянина з кулеметів, гармат, мінометів.

Чурками розліталось гілля дерев, стогнав, гудів лід, червоно-білі фонтани вибухів оточували Мешкова і його товаришів. Вони підхоплювалися на весь зріст, бігли, падали, знову вставали і бігли. Та ось котрий біг останнім, упав і не підводився. Коли Женья скинула бушлат, ніхто не помітив. Вона скотилася на лід і побігла.

– Бісова морячка! Пропаде! – скрикнув мічман.

Чорнявий морячок відштовхнувся від неї і подався за сестричкою. Мічман розгублено озирнувся, вилаявся, крикнув: "Обоє пропадуть в такому пеклі!" І побіг слідом за ними по кризі.

– Гайда, мерщій, на батарею! Мабуть, будуть атакувати! – смикнув Увін Гололобова.

Сизов сидів на колоді неподалік гармати з телефонною трубкою в руках.

– Майор наказав відкривати вогонь тільки у випадку, якщо німецька піхота піде в наступ на п'ятчок, – доповів він.

Обстріл не вщухав. Увін фіксував місця зблисків на позиціях ворога, вдивлявся туди, де вибухали снаряди чи міни, і раптом зупинив погляд на високій, білій від інею опорі високовольтної мережі, що стояла в просіці. В миті спалахів ракет вона, немов казкова снігова королева, яскраво-біло викарбовувалась на тлі чорного неба. Три білі нитки-косиці дугою звисали на лід річки і ховали свої обірвані кінці десь на глибині. Він чекав команди

відкрити вогонь, а опора заворожувала: "Що, як вилізти на неї? Це ж висота! – подумав він. – Все, що ховається від нашого зору зі спостережного пункту – буде видно..." Радий несподіваній здогадці, гукнув:

– Андрію Федоровичу! Іване Петровичу! Гляньте на просіку! На опору! На ній би влаштувати спостережний пункт!

– Геніально! – захопився ідеєю Гололобов. – Молодець, Анатолій!

Скажімо, опора має десять метрів висоти плюс узвишшя, на якому стоїть. З неї повинно бути видно... Гололобов почав розраховувати, як далеко видно з опори. Недарма ж математик.

– Фрици, певне, слідкують за нею. Полізеш, зіб'ють як горобця, – попередив Сизов.

– І це вірно, згодився Увін. – Треба роздивитися її зблизька. Подумати як і що...

В наступ німці не пішли і припинили шалену стрілянину враз. Прибіг спостерігач Лежньов, і до Увіна:

– Товаришу командире, дозвольте взяти коней, які ближче... Моряка побито осколками... Лікар просить негайно відвезти в санбат...

Увін розпорядився і побіг до землянки Мешкова. На дорогу, де стояли санки ще без коней, четверо моряків несли на носилках товариша, прикритого бушлатом. Біля дверей землянки вусатий мічман і лікар про щось тихо сперечалися.

– Дорого обійшовся нам новорічний феєрверк німців, – сказав лікар. – Бориса наповал, морячку три скалки вп'ялися в спину. Я зробив все, що міг... Якщо дотягне до завтра, буде жити. Борис заслонив собою Женю-морячку... Та і їй дісталось. Скалок міні застряг в нозі вище коліна. Хотів витягти, так воно, кляте дитя, прогнало мене, сама виколупала. Бач, соромиться лікаря... І тут цнотливість свою виказує...

– Має жіночу гордість і дівочу совість, – захистив дівчину мічман. – Війна побушує, забере силу-силенну людей і скінчиться, зате дівоча цнотливість – людська вічність...

– Ого! Мічмане... – прицмокнув лікар. – Ви філософ. Не перечу... Він узяв за лікоть і відвів трохи вбік: – Не знаю, чи ховати Бориса без неї. Плаче за ним...

Невимовний, як ніколи, жаль здавив серце Увіна: "Минула лише година, як побачив, узнав, що на світі існує ось така Женька-морячка, а здається, знав її увесь вік, знав як рідну... Ось цю свою ровесницю, на долю якої випали такі випробування... І яка сміливо приймає двобій..." – Думки летіли, як хмари. Лікар продовжував уже патетично:

– Мабуть, приглянувся їй Борис... Блимнув світлячком на її життєвій дорозі і раптом згас... Ой, діти, діти хіба ж ми винні перед вами?..

Над Невою, Невським п'ятчком упав перший вечір сорок другого року. Увін, Гололобов з трьома бійцями батареї йшли по льоду в розташування роти Мешкова зіставити свої відомості з відомостями спостерігачів піхоти про ворожі вогневі точки.

Лівий берег бовванів сивим узвишшям, горою. Десь там озивались чергові кулемети німців, кулі просвистували над окопами, свинцевими горошинами стукотіли, чохкали на кризі.

– Шаленіють... Поразка під Москвою нагнала страху, – сказав Гололобов і впав на лід, бо над берегом, над п'ятчком спалахнули освітлювальні ракети. Увін і бійці теж попадали. Почекали, поки простором знову заволоділа темрява – пішли далі.

Вибралися протоптаною доріжкою на крутий схил, пірнули в траншею.

– От добре, земляк, що привів своїх хлопців! – зрадувався Мешков, тиснувшись спиною до стіни бліндажа. – Хай трохи почергують на спостережних пунктах... Мої хлопці від безсоння носами клюють, так і гляди, щоб фрици не вкрали якого...

Увін наказав батарейцям підмінити піхотинців.

– Пильнуйте уважніше, – попередив Мешков бійців. – Будьте обережні. Трапляється, що який зухвалий фриц гранату докидає до траншеї, якщо помітить рух.

Батарейці натягли на голови капюшони маскувальних халатів, пішли.

– Не рота у мене, зводу доброго не набереш, – зітхнув Мешков. – Ще й Борис пропав. Вважай, і не воював... Жаль хлопчину! Навіщо я взяв його?! А як там морячок та морячка? Житимуть?

Моряка відправили до санбату у тяжкому стані, а сестричка, вважай, тримається на висоті, – відказав Увін. – Лежить у

твоїй землянці під наглядом вусатого мічмана, роздивляється ялинку...

– Бідова дівчина! – сказав Мешков захоплено. Йому кортіло ще послухати про морячку, бо й йому, вже осмаленому в боях командирів роті, тільки двадцять три роки, та Гололобов категорично заявив:

– Була б моя воля, не дозволив би майже школярю брати до армії, посилати в окопи. У них багато емоцій, та мало розуму.

– Провчити б фриців за вчорашню новорічну забаву! – Мешков стукнув кулаком по колоді. – Та бісові душі озброєні до зубів і позаривалися глибоко за горбами.

– Я людина, мабуть, наймирнішої професії, – заговорив Гололобов, присівши в кутку і присвічуючи ліхтариком на зведення спостерігачів піхотинців. – Я навіть свої уроки математики починав не з цифр, а з краси людини, краси природи. Мені важко усвідомлювати, як можна було так вплинути на психіку, отруїти душі – зробити із людей м'ясників і послати на нас, поставити на кін людське тіло і гостре, гаряче залізо... Я боюся крові, психічно не підготовлений проколоти людське тіло багнетом... Радий, що потрапив до артилерії, що далеко від спотворених в передсмерті облич...

– Недочасна філософія, Іване Петровичу, – поблажливо посміхнувся Мешков. – Ви хоч не говоріть про це серед моїх бійців, щоб не закривали очі, коли треба буде колоти багнетом.

– Це так, від душі, з власної філософії, – продовжував Гололобов. – Треба ж колись комусь відкрити невойовничість душі. Може статися, загину і ніхто не знатиме, чим жила вона. А те що німці зарилися і майже неможливо розгледіти з наших спостережних пунктів де у них що, то правда. Та ось Анатолій пропонує зазирнути до них звверху.

– З літака?

– Ні. З опори високовольтної мережі, що на просіці, вилізти на неї, і...

– Помітять і зіб'ють, – заперечив Мешков.

– Вилізти вночі і приховатися за ящиком трансформатора, чи що воно там таке...

– Хіба що так! – згодився Мешков. – Коли ж це ти надумав?

– Вчора під час феєрверку.

По той бік шосе озвався кулемет. Короткі черги трасуючих куль то збивали сніг на брустверах роти, то проносились вище і рекошетили на льоду річки. Мешков прислухався, сказав:

– Чуєте? Др..р..р, др..р..р, як стриже. Якийсь гад хворіє на безсоння і від страху отак забавляється кожну ніч.

Минуло кілька хвилин: там, де стріляв кулемет, вибухнули гранати. Кулемет замовк.

– Молодець Коцо Намталашвілі! – лягнув в долоні Мешков. – Цілий тиждень висліджував гада... Таки підстеріг! Ось так, Іване Петровичу, обмінюємося люб'язностями. Говоримо з м'ясниками їхньою мовою...

Вдосвіта Увін з товаришами вернувся на правий берег. Бажання помсти за Бориса, моряка і дівчину в бушлаті, яка так і не змогла кинути грудку рідної землі в могилу лейтенанта, кипіло в ньому. Наказав старшині батареї приготувати сухі валянки, довгого кожуха і розбудити на світанні.

Дув вітер, поволі розповзались похмурі хмари, в просвітах мерехтіли зорі. Увін і спостережець Лежньов, провалюючись в глибокому снігу, підійшли до опори. Залізні ноги господині просіки розставлені широко, до металевої драбини високо. Увін зняв кожуха, закинув гак-кішку, прив'язаний до мотузяної драбини. Гак зачепився за склепіння. Надівши кожуха і повісивши на плече телефонний апарат, поліз. Вітер розгойдував драбину, ось-ось здує його. Нарешті ухопився за металевий щабель. Лежньов потяг телефонний дріт до землянки. Перевіривши надійність зв'язку, Увін сів на апарат чекати світанку. Зверху добре було видно ходи сполучення батареї. Спалахи освітлювальних ракет на якийсь час виривали з мороку ночі високий лівий берег: сірою плямою вималюувалась будова електростанції. Опора розхитувалась від вітру. Сумно і довго тягся час. Увін навіть подумав, чи не передчасно старшина розбудив його. Та ось, далеко, над Ладогою, небосхил зарожевів. Неохоче, нутужно зазоріло. Увін визирнув з-за трансформатора, приклав до очей бінокль. В перехресті зовсім близько вибиті вікна ГРЕС, правіше неї дамба, місцями видно рейки залізниці, якою в довоєнний час довозили торф. В долині між дамбою і горою – три довгі бараки, два в ряд, третій збоку. Над коминами димки. Мимо бараків до ГРЕС вкатана дорога. І ні душі.

Та ось під'їхала кухня. Ніби по команді двері бараків розчинилися, сотні півтори солдатів-чужинців шикувались вервечкою, отримували їжу і бігли назад під крівлю, в тепло. "Ось де ви вигріваєтесь! Курорт влаштували..." – До болю в зубах Увін гризнув замерзлого сухаря. Від холоду і злості в очах сльози, під ложечкою смотало, та злізти за кип'ятком не можна. "Помітять, вдарять мінами, зруйнують такий вигідний спостережний пункт, – думав він. – Хоч замерзну, а досиджу до темна. Все видивлюсь".

В полудень до бараків привезли обід. Увін кричав в трубку Гололобові записати: "Німці вибігають, махають руками, стають в чергу... Визначили координати бараків? Вони нанесені на наших картах..."

Вечоріло. Хоч на Увіні були кожух і валянки, та холодний вітер робив своє. Очі наче випучило, руки, ноги не згиналися. А все ж таки в землянку по проводу полетіло: "Фрици повечеряли. Півсотні закутані в маскувальні халати, зі зброєю рушили дорогою до електростанції. Під дамбою є прохід. Мабуть, зміняти своїх. На двох бачу лисячі коміри. Понатягали жіночі пальта поверх шинелей... От сволота, накрали і наряджаються..."

Смеркло зовсім. Увін ледве зліз з опори.

В землянці в залізній бочці горіло галуззя. Увін сидів поруч на ящику, розповідав товаришам про те, що бачив, і вголос розмірковував:

– Ліквідувати ворожі точки фриців полк не може, бракує снарядів, а от ліквідувати, спалити бараки можна і треба негайно. Вигнати прусаків на мороз... Трохи перепочину, піду пошукаю зручну місцину для кочуючої гармати десь подалі від батареї. Якщо і засічуть її, хай тоді гатять по порожньому місцю.

– Замисел хороший, – згодився Гололобов. – Та щоб вдарити без промаху, не завадило б і мені з Лежньовим подивитися на бараки. Краще раз побачити, ніж десять раз почути...

Увін згодився. "День-два не вирішують долі, – думав він. – Змін на п'ятачку не передбачається. Розширювати його, або наступати дивізія не має сили, а німці, мабуть, чекають, поки їхні армії "Центру", які тікають з-під Москви, зупиняться, вирівняють лінію фронту. Ще більше підкупляло його те, що так точно, як Лежньов, ніхто в полку не визначав на око відстань до того чи іншого об'єкта.

Минуло два дні. Увін, Гололобов і Лежньов підготували остаточні розрахунки для стрільби "полковушки", як люб'язно називали батареї свої гармати, з тимчасової позиції і лист-прохання до командира полку виділити для стрільби по бараках один освітлювальний, п'ять запалювальних і десять шрапнельних снарядів.

В землянку зайшов Сизов, сказав, що вістовий з кіньми чекає на пакет на лісовій дорозі, потім взяв лист-прохання, прочитав, написав нижче: "Кров за кров! Смерть за смерть!" і теж підписався.

– Так буде вагоміше, щоб майор менше вагався з виділенням снарядів.

Інструктуючи вістового, Увін сказав, щоб той шукав штаб полку в ліску поблизу згарища Невської Дубровки, і якщо майор буде вагатися, – щоб вістовий "поплакав" перед ним за всю батарею.

Всю ніч в землянці тільки й гадали, дасть снаряди командир полку чи ні.

Вдосвіта Увін пішов на дорогу, почекав, послухав: нема вістового. Вернувся в землянку.

– Мабуть, не дасть майор снарядів... Сходіть ви до нього, – звернувся до Сизова.

– Дасть. Вигнати противника з теплих бараків на мороз теж з області тактичного успіху, – Сизов ковтнув з кружки кип'ятку. – Чув, що після того, як німці спалили Дубровку, він місця собі не знаходить. Щось особисте зв'язувало його з селищем... – Дасть.

Розвиднилося. За дверима почулися голоси. В землянку увійшов вістовий з запискою в витягнутій руці, за ним четверо командирів гармат.

– Дозволив! – радісно сказав вістовий. – Але попередив, якщо промахнемось, накаже вибирати снаряди...

Командири гармат в один голос почали розхвалювати своїх гармашів, кожен хотів, щоб його гармата стріляла по бараках.

– Єфрейтор Покосов, стріляти по бараках будете ви. Виводьте гармату на тимчасову позицію! – наказав Увін вайлуватому, непоказному зовні батареїцю. Покосова він примітив давно, як неймовірно урівноважену, мовчазну людину в найнебезпечніших ситуаціях, і за постійний, неприхований смуток в маленьких карих очах. Ясніли, запалювались його очі тільки коли стріляв, а стріляв так, що в повітрі, на траєкторії до цілі одночасно було два снаряди

його гармати. Тоді, здавалося, він не дихав, тільки скреготав зубами і щось мурмотів собі під ніс. Сизов сказав: "Біографія Покосова сама по собі проста. Народився і виріс в маленькому сільці Ленінградської області, працював у колгоспі їздовим, оженився... Дружина і немовлята близнюки-дівчатка лишилися в недобудованій хаті. Тужить за ними. Що тут неприродного?"

Увін послав за снарядами до дивізійного пункту постачання в село Порохове і пішов на тимчасову позицію для полковушки.

Покосов встановив гармату, кинув оком, куди слід буде стріляти, зрубав дві берізки, пробуркотів: "Заплатять і за них!", махнув рукою їздовому, крикнув: "Відведи коней подаль! Молоді, налякаються..."

Тут-там вибухали німецькі снаряди, міни. Видно, що не бракувало їх. Хоч стріляли навмання, по площині, і великої шкоди від них не було, проте тримали всіх в напрузі.

Звечоріло. Увін поліз на опору коригувати вогонь. На драбині подумав: "Що як якась дурна, зальотна міна потрапить зараз сюди?.. І листа рідним не написав, і фрици грітимуться в бараках". Та минулося. Перевірив надійність зв'язку, крикнув у трубку:

– Покосов! По фашистах! Приціл... Один снаряд освітлювальний... Трубка... Вогонь!

Тієї ж миті за просікою бухнуло. Низько над опорою прошелестів снаряд. Увіну здалося, що помітив летючу болванку. Ще мить, і за річкою, над долиною, між дамбою і горбом, гучно тріснуло і в темному небі завис яскраво-білий ліхтар. В його сяйві Увін побачив бараки. "Розрахунки точні!" – зрадів він і командував далі:

– Запалювальний... Приціл... Трубка... Вогонь!

Над бараками спалахнула біла хмарина: червоні іскрини, немов метелиця, посипалися на бараки.

– Чотири снаряди... Швидкий вогонь!

Дахи бараків зажевріли і враз спалахнули високим полум'ям. Побіліли сніги навкруг. У світлі заграви Увін бачив, як із бараків вибігали роздягнуті люди, вони метушилися, як та комашня, але далеко не відбігали: чи боялися, чи не було команди. Та й куди бігти в скажений мороз в натільній білизні?

Деся з-за ГРЕС та горбів на правий берег профурчало кілька-надцять мін.

– Поковос! Шрапнеллю! Трубка... Швидкий вогонь! – Увін за-
таїв подих. Зараз прошелестять снаряди. Та полковушка мовчала.

– Поковос! Вогонь! Вогонь! – Увіну стало напрочуд жарко, а
потім дуже холодно. Подумав, а чи не потрапила яка ворожа міна
в гармату.

Біля палаючих бараків, як у розритому мурашнику.

Минула хвилина чи дві, полковушка раптом ожила. Шрап-
нельні снаряди вибухали з гучним тріском. Поковос працював,
як завжди в такі хвилини – два снаряди на траєкторії, третій під
замком.

Після десятого снаряда метушня біля бараків припинилася.
Сніг укритися тілами непрошених гостей.

– Поковос! Виношу подяку! Вони хотіли нашої землі, вони її
отримали! Гармату на основну позицію!

Всю ніч високе полум'я лизало, підсвічувало низькі хмари.
Його було видно ген далеко по фронті.

Вже в землянці Увін запитав, чому Поковос затримався зі
стрільбою.

– Міна перебила телефонний дріт, – доповів Гололобов. – Леж-
ньов знайшов пошкодження, та не міг скрутити дротини, руки за-
мерзли. Тоді він стиснув дротини зубами і тримав так...

На світанку Увін виліз на опору подивитися, що діється там,
де були бараки. Згарище курилося. Кільканадцять солдатів вкла-
дали в два ряди вздовж дороги трупи.

– Це вам, панове вища раса, не по Європі марширувати! Це
вам за Бориса, за морячка, за Женькину кровинку! – прошепотів
він і висунувся з-за трансформатора.

З боку електростанції застукотіли скорострільні гармати, потім
зафурчали і міни. Затремтіло, задзеленчало металеве склепіння
опори. Хмариною сипався збитий іній. " Б'ють прицільно! – зро-
зумів Увін. – Мабуть, помітили мене, а може, зрозуміли звідки ко-
ригувався вогонь".

Пам'ятає, що до половини драбини ще тримався за шаблі,
а далі падав як підбитий. Гаразд, що був глибокий сніг. Опора все
гучніше зойкала металевим дзвоном.

Вечоріло. На батарею прийшов майор Домбровський, наказав
вишикувати підрозділ.

– Єфрейтора Покосова і бійця-спостерігача представляю до нагороди медалями! Усьому складу батареї виношу подяку! – оголосив він. – А вам, товаришу командир батареї, виношу догану! – Майор міцно потис Увіну руку. – Догану за те, що так безпечно поводили себе вранці на опорі! За необережність. Нам з вами ще гнати німця і штурмувати Берлін!

Ні. Увін не чекав ні подяки, ні нагороди, проте не чекав і догани. Треба ж було майорові так присоромити його перед підлеглими! – роздумував він, крокуючи до землянки, в якій стрічав Новий рік, щоб глянути, а може, й сказати хоч слово Жені-морячці... Що його батарея, він віддячили за її кровинку. – А потиск руки командира полку був ніжним, теплим...

В землянці порався старшина батареї. Ні Жені, ні чогось, що нагадувало б про її присутність тут, не помітив. В серці похололо: "Чи не вмерла?"

Старшина зрозумів його по виразу обличчя, сказав:

– Забрали моряки сестричку. Прийшли двоє, взяли на руки і понесли... В санбат віднесуть.

Увін витер шапку спітнілі скроні, сів на ящик, втупив погляд на сиротливу ялинку в кутку. На ній вже не було ні гранат, ні патронів, тільки стирчав під нею недогарок свічки.

Загорнув його в папірчину, поклав до кишені. "Колись, коли над нашою землею буде мир, коли над нею будуть палати лише зорі, запалю його, як пам'ять про соратників – друзів, про грізний час випробування мого покоління", – подумав він і пішов перевіряти пости на батареї.

04.02.1986 року.

АКАЦІЇ

(Бувальщина)

Тої суботи, як і в минулі, Ліда приїхала до мами в містечко Бобринець. Кинула порожню студентську валізу на широкий цементований ганок і гайнула купатися до мосту через річечку Бобринку. Купалася в теплій, майже стоячій воді ставочка, загоряла на розпечених сонцем скелях з подружками, поки й смеркло, а вертаючись додому, п'яніла від медового запаху відцвітаючих акацій.

...Потім довго сиділи при зорях біля відчинених дверей у хату – вона, мама й дід Семен. Мама розказувала про іспити у школі, де вчителювала, вона, Ліда, про справи в медичному технікумі, де вчилася на першому курсі, а дід, розтираючи кульгу ноги, буркотів на скору перемену погоди та невтішні вісті, що приносили газети.

П'яніючи від медового запаху, Ліда сказала до діда:

– Мабуть, ніде так не пахнуть акації, як у нашому перепеченому сонцем Бобринці?! – Глянула до воріт, де в місячному сяйві бовваніли хмаркою білі грона.

– Оті, що біля воріт я садив, коли мені сповнилося шістдесят, – сказав дід.

То був останній безжурний Лідин вечір серед тихого шелесту садів.

Наступного ранку, у неділю, у найдовшу неділю року, радіо принесло страшну вість – війна!

Рудою тирсою вкрилася земля навколо дідових акацій.

Переломилося життя бобринчан. Двори спорожніли від хлопців і чоловіків. До армії пішли й працівники лікарні. На їх місце набирали нових. Ліда влаштувалась працювати медичною сестрою.

Щодень з фронту надходили все тривожніші вісті. Згодом й до Бобринецької лікарні привезли поранених червоноармійців, серед них – трьох командирів.

Ні! Не дійде німець до Бобринця! Тиждень, два і Червона Армія зупинить фашистів і пожене назад до кордонів, – говорили люди. Вони вірили, вони так хотіли. Втішали себе.

Тільки-но ковзнули перші промені над верхівками акацій, Ліда вихопилася з хати на ганок, розправила по-хлоп'ячому прямі плечі, підкинула догори довгі руки, немов хотіла ухопити білу хмарину, потім замахала на квочку, яка, підскакуючи зі сходинки на сходинку, вела свій виводок на ганок.

– Киш! Киш!

З хати вигрюкав коштурами дід:

– Поможи, Лідусь, зійти сходинками... Посиджу у садочку... Ліда підхопила діда під пахви, і вони пішли зарослою споришем стежиною під розлоге гілля горіха. Дід любив стрічати сонце саме тут: за кущами чайної рози було видно степ стерньовий, правіше – посадку льону і берестів.

Крутнувшись на одній нозі, дід усівся на ослінчику, посміхнувся до онуки:

– Колись, було, на одній танцював, а тепер тільки кручусь, як дзига... паралічі, болячки... Понавидумували лікарі хвороб. Обіцяли послати лікуватися, а тут ось німець, параліч взяв би його, посунув...

Дідові відрізало ногу поїздом ще хлопцем, коли працював зчіплювачем вагонів на станції міста Крюкова.

– Сидіть, діду... Як щось треба, гукніть маму. Я біжу. На мене чекають, – сказала Ліда і побігла мимо ганку, до воріт: лише білі кіски-хвостики заметляли.

До лікарні недалеко. Пройде трохи вулицею Жовтневою, поверне ліворуч, пробіжить затишним сквером, і вже на роботі. На ній чекають поранені. Поралася біля них старенька няня, та молодики помітили в коридорі Лїду, і в один голос до лікаря: "Приставте до нас ту, білу!" Що значить молодь. Калічені, а хочуть бачити поруч вертку, завжди усміхнену дівчину. От Ліда і старається коло них.

Ранкове сонце сліпило Лїді очі. На вулицях людей ще не видно. Тільки, ген там, аж в центрі, перейшов дорогу чоловік. Ліда цокотіла босоніжками по плитках тротуару. Ось вже й сквер. За

кущами жовтої акації старі липи, клени з пожовклим від спеки листям. Раптом Ліда зупинилась. Попереду, впоперек тротуару, розкинувши руки, лежала людина. Ліда озирнулась. Навкруг, як вимерло. Підійшла ближче, і втягла голову в плечі. На тротуарі лежав німецький солдат. На ньому каска, френч з орлами на грудях, а на орлах темна пляма крові. Синіми крижинками його очі дивилися в блакитне, ранкове небо півдня України. Моторошно зробилося Ліді. Сквериком вже не йшла, а летіла. Вскочила до палати червоноармійців, одним духом випалила, що бачила.

— Це, мабуть, їхня розвідка, — сказав лейтенант з вусиками схожий на грузина, чи, може, й грузин. — Значить, скоро вони будуть тут... Так. А хто ж то його вкоцкав? Військових підрозділів у місті нема...

— Не дійдуть вони сюди! — майже крикнула Ліда. Вона навіть уявити не могла, що її рідними вулицями будуть шастати фашисти.

— Дійсно, хто ж то присмирив його? — заговорив кирпоносий білявий червоноармієць. — Я не спав уночі, боліло мені, а пострілів не чув. Це ж тут, недалеко?

Підвели голови, заговорили інші поранені. До палати увійшов лікар Василь Іванович. Послухав розмову, сказав до Ліді:

— Пострижи командирів. Всяке може трапитися. Далі до командирів. — Усі ви у мене рядові. Зрозуміли? І пішов.

Коли Ліда змītала зістрижене волосся, лейтенант-грузин сказав їй сховати їхню командирську одержу, бо вона ще згодиться їм. Ліда згорнула гімнастерки, галіфе у вузол, віднесла в кладовку, прикрила ганчір'ям.

Ходячі поранені червоноармійці зібралися й пішли на шлях до Кетрисанівки, а ті, що не могли ходити, серед них і командири, попросили Лїду дивитися, чи не проходитьиме містом яка-небудь військова частина, щоб забрала їх. Ліда вибігла на вулицю. Та марно.

Увечері вдома вона розповіла матері та дідові про вбитого німця.

— Дурні вони, як телята, — вилаявся дід. — Увесь вік пнуться до неба. До революції в наших степах багато було колоністів із них, бачив. А у вісімнадцятому ще й кайзерівців присунуло хмарою. Прийшли браво, та пішли скубленими. Як ось той, що на тротуарі... Мабуть, і Париж, і Варшаву пройшов, а бач, в Бобринці

спіткнувся... Наш мужик терплячий, проте не любить, щоб ним дірки затуляли...

– Все це так, але що робити далі? – озвалася Софія Антипівна, Лідина мати. – Багато бобринчан вже подалися на схід. Може, й нам пора?

– На чому ж їхати? – запитала Ліда. – Ми можемо й пішки, а дід?

– Не дожити було б мені цієї пори... – проказав дід. – Вам тільки клопоти зі мною...

– Не говоріть так, діду. Вас не покинемо! – спалахнула Ліда. – Може, все-таки німці до нас не дійдуть... У нас же армія...

– Почекаємо день, два, спитаємо підводу, – сказала Софія Антипівна. – Можна старий фаєтон привести до ладу? Але, що запрягти в нього?

До революції дід Семен Черкашенко працював рахівником в економії поміщиці Ганни Задонської в селі Олексіївці, що поблизу Бобринця: під час громадянської війни, коли громили поміщицькі маєтки і розбирали поміщицьку землю, дід взяв не землю, а фаєтона з парою коней. Дуже той сподобався йому – ресорний, зроблений на замовлення, він ще й зараз хоч на виставку: вже років з п'ятнадцять лежить в сараї без коліс, колеса висять тут-таки на стіні. Після непу дід продав коней, а от фаєтона лишив.

Наступного дня Ліда встала, як завжди, зі сходом сонця, відірвала листок календаря за минулий день, прошепотіла:

– Шосте серпня... Півтора місяці точиться війна...

Робота в лікарні йшла за звичним розпорядком. Лікарський обхід, процедури, перев'язки. Одному подай води, другого накорми, бо не руки у нього, а бинтові гіри. Ліда якраз напувала бійця з забинтованими руками, коли до палати вбіг лікар Василь Іванович. Руки смикаються, окуляри сповзають з перенісся. Знічено глянув на поранених, прошепотів:

– Ліда, німці вже тут... Ось, ідуть коридором...

Хряснули двері. Довгоший, стрункий німецький офіцер відчинив їх ногою і став на порозі. Позаду нього автоматники. Офіцер видивився на всіх, підійшов до Ліди, вибив кухоль з рук, витяг пістолет, націлювався на бійця, якому вона давала пити.

– Не стріляйте! Не дам! – крикнула Ліда злякано і впала бійцеві на груди. Заплакала.

– Не плач, Лідо, не треба. Нас все одно вб'ють, – тихо заговорив поранений.

До палати увійшов інший військовий, кругловидий з золотими зубами, як виявилося – перекладач.

– Що ж ви робите? Кидали листівки, запевняли, що не звірі, поранених вбивати не будете, а робите інше! – плачучи, говорила Ліда.

Перекладач переклав її слова офіцерові. Той постояв ще мить, цілячись тепер вже Ліді в обличчя, потім неохоче сховав пістолет, сказав:

– Гаразд. Ходімо від цих свиней. Все одно ми їх прикінчимо! – і вийшов з палати.

Ліда знала німецьку мову настільки, щоб зрозуміти офіцера, бо і в школі вчилася непогано, та й мама, як кажуть, підтягала. Вона переклала погрозу офіцера.

– Жаль, що нема біля мене моїх штанів, я показав би йому свиней, – скреготнув зубами лейтенант-грузин.

Ліда тільки зараз згадала, що ще вранці лікар наказав їй спалити одержу командирів, а вона забігалась, забула. Картаючи себе, дивилась у вікно на двір, куди німці звозили своїх поранених. З кількох кімнат вони вигнали хворих просто на вулицю – звільнили місце для своїх. Ось у двір вкотили похідну кухню з великим котлом. Поставили її напроти вікна Лідиної палати під високою акацією і зразу ж заходилися варити. Хмариною диму плуталася в гіллі. Солдат-кухар підклав полінець в топку і пішов до машини, що стояла неподалік воріт.

Ліда побігла в кладовку, ухопила вузол, вислизнула надвір, впхнула його в топку, і назад в палату. Не встигла віддихатись, як до палати увійшли довгов'язий офіцер, німецький лікар, перекладач зі списком. Позаду лікар Василь Іванович. Двоє солдатів стали біля дверей. Перекладач, зазираючи в список, почав перекличку поранених. Тільки прочитав третє прізвище, у дворі пролунав страшенний вибух. Ліда заплющила очі, присіла, а коли підвелась і відкрила очі, побачила: високо на гіллі акації теліпались довгі нитки лапші. А там, де стояла кухня, – колеса, та цурпалки. Картина була незвичайна і здалася Ліді смішною. Ліда була дівчиною веселої вдачі і вона засміялась.

Опам'ятавшись від несподіванки, довгов'язий офіцер підско-
чив до неї, закричав:

– Смієшся?! Твоя робота?! Що поклала до котла?

До палати вбіг куховар і сказав, що бачив, як білява дівка щось
пхала в топку. Якийсь вузол.

– Одежу палила? Чому надумала палити ось зараз? Назло? Щоб
розірвало котел? Щоб не дати зварити німецьким солдатам їжу? –
кричав офіцер, і ну бити Ліду.

Вона – в коридор. Куховар і солдати збили її з ніг. Били кулака-
ми й чобітьми куди попало. Офіцер кричав:

– Де взяла вибухівку? Хто дав?

А вона, як німа: перед очима лише холодні, червоні й чорні
плитки кахелю підлоги, а в думці одне, – хай вб'ють, а не скажу
що палила...

– Не вбивайте її! Вона молода, невинна! – заступився лікар Ва-
силь Іванович. – Вона нічого не знала. Це я винен, що не перевірів...

Полишивши Ліду, німці стали бити лікаря.

Ледь дихаючи, Ліда вирачкувала на двір. Минула акацію, на
якій все ще гойдалась лапша, попленталась додому.

Вулицями проходили німецькі військові підрозділи: снував їдкий
дим моторів, смерділа курява, піднята німецькими чобітьми.

На роботу до лікарні Ліда більше не пішла.

Білили акації коло воріт, та не цвітом-медом, а снігом лютне-
вим. Перескочить з гілки на гілку горобець, і на землю сипеться
кришталевий порошок. Мороз висушив сніг.

Ліда рубала дошку, відірвану від сараю, хукала в кулаки, кида-
ла оком до хвіртки, чи не йде мама, яка ще зранку пішла виміняти
щось на продукти.

На ногах у Ліди гумові ботики на тонку панчошу, на плечах
старенька доха, яку купляли, коли ходила ще до шостого класу.
Виросла з дохи, та мусила розшукати її на горищі і одягати і вдо-
ма, і на вулицю, щоб не чіплялися німці. Незграбна вона в досі.
Довгорука, довгонога. Одягтися є в що. Дід Семен та покійна його
дружина баба Олександра були бездітними, припасливими, за довге
життя набили сундук та шафу шматтям: тепер воно потроху спли-
ває, то за хліб, то за олію, то... Ні Ліда, ні Софія Антипівна ніде не
працюють. Для чого? Для кого? А дід, як залягли сніги, не підво-

диться з ліжка. Паралізувало й ту ногу, що є. Лежить у суміжній кімнаті в напівтемряві, одне вікно забили, щоб не надувало, чи то спить, чи то згадує довге життя, та людей, з якими знався, чи чекає смерті. Тільки про смерть, як зайшли німці, й словом не згадав.

Рипнула хвіртка. Прийшла Софія Антипівна. Один ніс стирчить, так закутала голову, і щоб тепліше, і щоб менше впізнавали стрічні, бо з'явилися й такі, що скалять зуби: "Ну і як, товаришко вчителько, де ж ваша непереможна Радянська влада? Га? Хліб вимінюєте? Як та циганка..." Небагато таких, та досить і ложки дьогтю, щоб споганити бочку меду.

Ліда набрала трісок і поспішила до матері.

– Які успіхи, міняйло? – посміхнулась, глянувши на кошик в материних руках.

– Виміняла борошна та квасолі у жінок із села Шляхового, – відповіла та і теж посміхнулась. А вже в хаті, викладаючи виміняне на стіл, розказувала: – Я сьогодні така щаслива, така щаслива... Минуло двадцять років, як я вчителювала в Шляховому, а люди не забули мене. Ти розумієш, що таке лишити по собі добру пам'ять?.. Стріла навіть одну із колишніх учениць... Обступили мене, озираються, чи не пильнує поліцай, питають, як же буде далі? Коли ж то кінець окупації? Кажуть, чули, що наші погнали німців з-під Москви, майже до кордону...

– Сонічко! Що за радість принесла, що так щебечеш? – гукнув дід.

Жінки зайшли до спальні. Софія Антипівна розповіла, що чула на базарі.

– Казав же, дурні вони. Тікатимуть, як і в вісімнадцятому, – сказав дід.

У вікно постукали. Ліда відсунула фіранку. Біля ганку тупцювали староста містечка і двоє поліцаїв.

– Хриstopродавці! Що їм треба? – лайнувся дід.

Софія Антипівна і Ліда вийшли на ганок. Палицею староста вказав Софії Антипівні відступитися від Ліди, зміряв дівчину з ніг до голови.

– Чому, дівко, на біржу не з'являєшся? Німецька власть не дозволить байдики бити! Не влаштуєшся працювати за два дні, поїдеш до таборів. Будеш працювати під вартою, – сказав, як відрубав.

– З лікарні її вигнали. Куди ж вона влаштується? – заперечила Софія Антипівна. – Другої роботи не знає.

– Погано ви її вчили, Софо...

– Вчила, як уміла. А от хто вас вчив? До війни ви німецької мови не знали, а зараз заговорили по-їхньому! – виклично сказала Софія Антипівна.

– Це довга балачка на морозі! Мені ще в десять хат треба зайти. Не може ваша дівка влаштуватися сама, я знайду їй роботу. Хай збирається і йде чистити картоплю й топити під котлами, що у дворі поліції... Зараз же, якщо не хоче потрапити до таборів. Такий наказ, – відказав староста.

Слово "табори" налякало й діда. Хай вже картоплю чистить, та дома, зарадив він.

У дворі поліції, в ряд під стіною, стояли три похідні кухні, такі ж, яку літом розірвало у дворі лікарні гранатами, що були в кишнях командирів, про що Ліда здогадалась після вибуху: згадала – одежа була занадто важкуватою. В котлах варили для німецького гарнізону та поліцаїв. Кухарі – німці. Над ними старший шеф – кухар, пикатий, череватий. Ліда вибирала золу, носила дрова, вимивала котли, великі каструлі і весь день надворі, на вітрі і морозі. Було, вичищає котел, перехилившись в нього, змокріє від пари, тільки відхилиться, вкривається інеем, руки дерев'яніють, вона плаче, і так день у день з семи ранку до одинадцятої вечора. Вертається додому, як побита.

Якось, присівши біля топки, чує розмову німців кухарів Ганса і Шульца: "Гітлер, швайн! Бив себе в груди, що кінчить війну з росіянами за два-три місяці, а їй не видно кінця. Росія засмоктала нашу армію і знищить її, перемога буде на їхньому боці..."

Помітивши Ліду, кухарі замовкли. А ввечері, коли вона рушила додому, Ганс наздогнав її за воротами і, тицьнувши їй в руки згорток, сказав:

– Візьми, голодно вашим живеться...

Софія Антипівна здивувалась хлібині, кусневі сала і вузлику рису, а коли Ліда сказала хто дав, згорнула все, сказала віднести і кинути кухарям межі очі.

– Стерво, нашим хлібом, нашим салом придобрюються!

Ліда віднесла б, якби не втрутився дід.

– Сонічко, наш хліб, наше сало, то нам й їсти, – сказав дід. – Дають – бери, б'ють – тікай. А ти, Лідусь, прислухайся, чого хоче від тебе той Ганс. Не утаюй від нас нічого...

Минали дні. Ліда мерзла, плакала, проте майже кожного вечора приносила додому щось із їжі. Ганс викроював із вару.

Березень перегорнув сторінки календаря, а зима ніби забула, що час відпочити. Холодні вітри гуляли по мерзлих степах. По обіді Ліда вишкрябувала в котлі пригорілу кашу. На ганок вийшов шеф-кухар, гукнув поратися швидше. Раптом у дворі забігали поліцаї. Відчинили ворота. До двору посунула невеличка колона. Посередині десятеро в цивільному зі зв'язаними руками, обідрані, побиті, по боках німці та поліцаї. Сам начальник поліції, брязкаючи ключами, збіг східцями у підвал. Арештованих погнали слідом за ним. Ліда стояла як скам'яніла. Вже й морозу не відчувала. До неї підійшов Ганс і каже:

– Лідія, це ваші партизани... Тобі жалко їх?

– Так. Дуже жалко! – випалила вона. – Та чим я можу допомогти їм?

Ганс стиснув плечима, пішов.

Увечері, вислухавши її, дід сказав:

– Заворушилися наші мужики... ось, десятьох схопили, а сотня вислизнула. Це точно. А оте стерво, що помагає німцям, буде теліпатися на гілляках. Це точно. Рідненькі мої, не дайте мені померти, поки не побачу їх на шибеницях... Ти, Лідусь, бережись Ганса. Вони не забули тобі кухню в лікарні...

Вікно підвальної кімнати, в якій перебували арештовані, виходило поблизу крайнього котла. Ліда помітила, що частіше інших з-за ґрат визирає молодий чоловік в засмальцьованій фуфайці. Тракторист чи шофер, думала Ліда. Якось несе воду до котлів, він і гукнув підійти. Поставила відра, ніби відпочити.

– Дівчино, нас голодом мучать. Дай що-небудь їсти, – сказав чоловік.

Вона вже знала, де лежить вар для закладки в котли. Влучила мить, коли нікого не було, підняла кришку ящика, вкинула у відра дві буханки хліба і десять банок консервів і подалася до колодязя. Відкрила банки, і назад. Холодний вітер позаганяв поліцаїв та німців до приміщення. У дворі тільки вона та котли. Вкинула банки

і хліб за грати, і знову по воду. Від радості аж тепліше зробилося. Так швидко, так вдало вона все зробила. Хай і завтра буде вітер, і завтра вона вкраде для своїх людей...

Під вечір у дворі з'явся гвалт: забігали німці й поліцаї. Начальник поліції і німецький комендант побігли до підвалу.

Виявилося, поліцай-наглядач помітив в камері порожні консервні банки і доповів.

Викликали кухарів та шеф-кухаря.

– Хто дав?

Шеф-кухар сказав, що крім Ліди в дворі та біля котлів нікого не було. Консерви пропали з ящика Ганса, але Ганс свій. Зробила це дівка.

Закликали Ліду і Ганса.

– Брала? – до Ліди.

Впиратися було марно, та хай і знають, що тут не Париж, а Радянська Україна, як каже дід, де травинка травинку підтримує, хоч, правда, є і бур'ян. І вона випалила:

– Люди голодні!

А далі: зціпивши зуби, захапалася за боки, за груди, закривала лице руками. Били і поліцаї, і німці.

– А ти як слідуєш?! – гримнув на Ганса офіцер. І в зуби.

– Геть! Щоб і духу твого не було у дворі! – крикнув начальник поліції до Ліди. Її витурили на вулицю.

Слідом, витираючи лице, вийшов і Ганс. Наздогнав її біля воріт і каже:

– Лідія, я комуніст... Чому не сказала, що взяла?.. Я поповнив би запас і цього не трапилось би... Треба було попередити арештованих, щоб викинули банки через вікно...

– За дві буханки... Ой, чи не зламали ребра?.. – стогнучи, Ліда попленталась додому.

Теплі вітри підсушували степ. Дерева вкрилися бруньками, піднімалась, зацвітала кульбаба. Весна підняла і діда. Сидів на ганку, вигрівався. Весна радувала, разом з тим серце огортав великий щем. В позаминулі роки у дворі в цю пору було гамірно. Із Кіровограда приїжджали племінники – чотири брати Софії з онуками. Хата не мала, та бувало тісно. Погудять, як бджоли, день-два, а радості лишали надовго. Дружні брати, гартовані в цехах

заводу "Червона Зірка", усі партійні. Тільки-но гримнула війна – пішли до армії...

Згадуючи, дід не помітив, як і смеркло. Час і в хату. Потягся до коштурів, коли чує – хтось шарпає хвіртку.

– Підніміть вище! – гукнув. Хвіртка скособочилась, треба ж знати, як її відчинити.

За якусь мить двоє німців крокували до ганку.

– Здрастуйте! Ми до Ліди, – сказав передній.

– Нема Ліди. Пішла з матір'ю харчів виміняти, – буркнув дід.

– Час такий, не виміняєш – пропадеш.

– О, да... Ми співчуваємо... Ми Лідині друзі. Прийшли провідати.

– Нема, – повторив дід і намірився йти в хату, та непрошені гості, як видно, не збиралися йти геть.

– Дозвольте, ми діждемося Ліду тут, – сказав той же. – Я Ганс, а він Шульц. Ми кухарі...

"Настирлива німчура, – подумав дід, – залиш їх у дворі без нагляду, ще біди якої вчинять. Краще хай вже сидять перед очима", і запросив до хати.

Усі разом увійшли до темної вітальні. Шульц чиркнув запальною, запалили лампу на столі.

– Сідайте, розкажіть, чи надовго збираєтесь гостювати у нас? – недвозначно закинув дід.

– Ліда хороша людина... Смілива дівчина. – Ганс поклав на стіл згорток. – Вона давала їсти партизанам...

– А яка ж то сволота побила хорошу людину? – сердито запитав дід.

Німці презирнулися, засовалися на стільцях.

– Винуватий ваш поліцай. Він доповів про консервні банки, – сказав Ганс. – Мене теж було бито...

– Поліцаї ваші, а не наші, – відрізав дід. – А тебе, чоловіче, треба було бити змалку, щоб сидів вдома, а не блукав світами...

– Розумію, не любите нас... Гітлер захопив владу, затис усіх у жменю, примусив йти на вас... Але він не переможе...

– Що не переможе, знаю без вас, – неприязно продовжував дід. – Де були ваші голови, коли ставили його до влади?! Він захопив, він послав, а ви вбиваєте наших людей...

Діда злила духовна куцість цих кремезних, годованих гостей.

– Ми підемо, – сказав Ганс і встав. Підвівся і Шульц.

– Чому ж, гостюйте. Ліда ось-ось повинна прийти.

– Іншим разом, – сказав Ганс і рушив до дверей. На ганку почувлися жіночі голоси.

– У нас гості? – увійшовши до кімнати, насторожилась Софія Антипівна, приглядаючись до Ганса і Шульца, які, мнучи картузи, поглядали на діда.

– Ганс? Шульц? Яким вітром? – вбігши слідом за матір'ю, здивувалась Ліда.

– Провідати прийшли тебе...

– Чого ж стоїте. Зараз чаю зігрію, поговоримо...

– Ми наговорилися, – Ганс кивнув на діда.

Ліда зрозуміла – між дідом і гостями не склалась розмова, та все ж таки запросила їх сісти до столу. Подумала, вони хоч німці, та людяніші, якщо не хитрують... Хай поговорять з дідом ще... Він розкусить їх.

За чаєм дід говорив привітніше:

– Відбилися ви від дому. Жінки та діти чекають на вас і молять бога, щоб не потрапили ви на фронт... Що не кажіть, а в тилу безпечніше... – і запитав, де зараз лінія фронту.

– Фронт на Дону, – сказав Шульц.

– Далеченько ваші зайшли... Як і у вісімнадцятому, – сказав дід. – Тоді вашому Вільгельмові ввижалось, що навкруг німців світ ворогів, які від заздрощів хочуть лишити їх місця під сонцем, і він посилав їх в походи на сусідів... Та що вийшло? Революція! Чи не трапиться і зараз так? Ви тут, а там у вас чи не спалахне революція? І що ж тоді буде з вами?

– Революція. Революція, – буркотів Ганс. Він хоч і називав себе комуністом, проте слово "революція" навіть тут, в тихому степовому містечку, наганяло на нього невпевненість. Він скісно глянув на Шульца. Чи не подумав, а що, як Шульц розбазікає про цю розмову, тоді не минути гестапо, а в кращому випадку – фронту. В усій Німеччині зараз мало хто наважується вживати це слово.

– Нам пора, – сказав він. Вже біля дверей попередив Ліду, що поліція вписала її до списку неблагонадійних.

Коли хряпнула хвіртка, дід сказав погасити лампу, щоб не випалювати гас і, сидючи в потемках, кілька раз повторив: "Стере-

жися, стережися, Лідусь, ось таких... Тилових. Вони бояться потрапити на фронт, раді щодня підставляти пику під кулак начальника, і так, щоб бачили наші люди, щоб довірилися їм... Хто зна, комуніст він, чи прикидається...

Ганс і Шульц ще кілька разів провідували Ліду. Та одного дня до двору зайшли староста містечка і високий чоловік вже в літах. Староста назвав незнайомця інженером комендатури і сказав прийняти його на квартиру. Відвідини Ганса і Шульца припинилися.

Поселився інженер в кімнаті з входом з ганку. Був неговірким. Та дід Семен підстеріг його на ганку ввечері і в короткій розмові з'ясував, що інженер родом з України, із сім'ї колишніх німців-колоністів, яка втекла до Німеччини у вісімнадцятому році разом з кайзерівськими військами. Тепер він приїхав "налагоджувати" господарство в містечку і районі.

В обов'язки Софії Антипівни та Ліди ввійшло прати його білизну та прибирати в кімнаті в його мовчазній присутності.

Відцвітали яблуні, цвів бузок, засвистувалися солов'ї. Ліда вищипувала бур'янець на грядці цибулі, яка вже вистромила з землі листочки-списики, слухала солов'їну трель, зітхала: "Весна... Ожили і комахка, і бур'янець... Та смуток навкруги... Скну, як затворниця... Де, вони гади, взялися на нашу голову?! З двору не вийдеш. Та й до кого йти? Подруг ніби підмело... Розбредилися яка куди.."

Раптом хряпнула хвіртка. У двір забігла сусідка тітка Галька.

– Лідо! А йди-но скоріше!, – крикнула вона. – Наших ведуть на розстріл!

Ноги у Ліди враз похололи, не ворухне ними – важкі, як колоди. "Наших ведуть на розстріл!"... Таке страшне сплетіння слів вона читала в книжках про громадянську війну. Коли читала, робилося страшно. А тут – дійсність.

– Чого стоїш?! – ще гукнула тітка. – А де мати?

Отямившись, Ліда забігла в хату, гукнула до матері. Втрюх вибігли за ворота. Серединою їхньої вулиці просувалася невелика колона. Посередині десятеро в цивільному, по обох боках німці з автоматами, поліцаї з гвинтівками і пов'язками на руках.

– Це ж ті, що сиділи в підвалі, – придивившись, прошепотіла Ліда.

Раптом голос з колони:

– Лідочко! Прощай! Спасибі за все!

Ліда пізнала – крикнув той, що просив допомогти харчами.

Конвоїр штовхнув чоловіка в фуфайці прикладом.

– Гонять, немов скотину, – прошепотіла тітка Галька. – Щоб під ними, окаяними, земля розверзлася...

Начальник поліції, який йшов збоку, насуплено глянув на жінок.

Колона пірнула в тінь берестів і кленів. Минуло кільканадцять хвилин і в посадці залунали автоматні черги та постріли гвинтівок.

– Що буде? Що ж буде? Знищить німчура усіх наших! – застогнала тітка Галька. – Що воно за люди? Хто їх породив? Отак, прийти в чужий край, взяти й постріляти людей... Чума та й годі...

Чорна ніч. Глухо в містечку, як в домовині. В хатах ні вогника. Навіть собаки притихли.

Зі страхом лягала Ліда спати, зі страхом прокидалась. Сади цвітуть, а вона ходить у дворі, поглядає на хвіртку і здається їй, що ось зараз загупають чоботи і чорні круки поведуть і її в посадку. Тікати? Куди? – думала вона.

У сні скрикувала: "Прощай, Лідо!" Снився той у фуфайці, але кожного разу у нього було інше обличчя був схожий то на одного, то на другого із своїх товаришів, що загинули в посадці.

Софія Антипівна вже й злякалась, чи не захворіла дочка.

– Тобі, Лідусь, слід би влаштуватись на роботу, – порадила вона. – І серед людей будеш, і заробиш щось...

– Не підю. Скрізь мене б'ють, самі неприємності, – відмовлялась Ліда. Все її нутро ремствувало, протестувало, не вживалося з "новими порядками". Як це так? Будинки, садки, вулиці – усе, як було і раніш, та над ними носиться чужий, зловісний дух...

Софія Антипівна напитувала-таки людей, може, кому город скопати, чи, може, кому нянька потрібна... Поки напитувала, з біржі праці принесли повістку – Ліді терміново з'явитися...

– Сходи, Сонічко, узнай, чого викликають Ліду. Чи не потягнуть її звідти до поліції? Якщо біда, хай тікає на хутори... – порадив дід.

Тікати Ліді не довелося. Біржа розпорядилась – Ліді йти працювати вбиральницею в гуртожитку колони шоферів, там же кормити свиней підсобного господарства колони.

Поралася у хліві, думала: "Чужі свині, не наші..."

Кожного разу німець-наглядач, у розпорядженні якого і гуртожиток, і свині, і Ліда, стовбичив серед двору, поглядав на кишенькового годинника, покрикував скоріше вигрібати гній та йти прибирати в гуртожитку. Минали дні. Якось наглядач придивився до однієї свині, вирішив на Ліду булькати очі:

– Чому ця не їсть? Чому відвертається? Чи не запарила їй шлунок?

Ліда стенула плечима. Їй, хай би усі ці свині й виздыхали.

– Завтра заріжу, – процідив крізь жовті зуби наглядач. – Побачу, що шлунок запарила, я тебе вб'ю!

Пика червона, щоки в складку аж звисають.

Наступного ранку йшла на роботу. Цвіла акація. Та не чула Ліда її медового запаху, їй все вчувався смердючий хлів. Наглядач вже відточував солдатського кинджала біля хліва. Двоє шоферів витягли свиню із хліва.

Дійсно, шлунок виявився підпареним. Наглядач згріб його в жменю разом з кишками і ну бити Ліду по лицю, по голові, примовляючи:

– Бачиш? Бачиш? Отак ти годуєш німецьких свиней?!

Шофери сміються, а він б'є, та примовляє.

Ухилившись від чергового удару, Ліда вибігла на вулицю і подалася додому. Чума. Чума, а не люди! – схлипувала вона. – Шлунок міг бути запареним, коли свиня була ще маленькою... На них треба ножа...

Софія Антипівна руками сплеснула, побачивши дочку заляпану свинячим брудом.

Би́ли? Та чи цілі ж кісточки? – обмацала дочку. Заспокойся... Колись і вони, смердюки, поплачуть. Йди до діда під горіх, може, йому що треба.

Вислухавши онуку, дід хапався то за коштур, то за серце. У дідові один дух лишився, а сили ніякої. Ле́д не звалився з осліңчика.

Ле́д сонце кинуло перші промені степами, як до двору загримали чобітьми німецький солдат і двоє поліцаїв. Поліцай сказав, що Ліду і Софію Антипівну викликає комендант міста.

– З'явитись терміново! Підете з нами! – додав він.

Вели їх вулицями, немов злодіїв, оточивши з сторін.

– Скільки дочці років? – запитав комендант Софію Антипівну через перекладача.

– Вісімнадцять, – відповіла німецькою мовою, гадаючи, що той зважить на поважання українкою німецької мови і не буде злим.

– Вісімнадцять? І не знає свиней годувати?! – визвірився комендант. – От я навчу вас, як годувати німецьких свиней!

Вихопився з-за столу, вдарив раз і вдруге Софію Антипівну по лицю. Потім Ліду.

– Завтра відправлю її до Німеччини! Там навчать кормити свиней! – кричав він, спостерігаючи, як розбризкуються на підлозі краплі крові з розбитого носа жінки. – Геть! І виштовхав за двері.

Йшли додому плачучи. У сквері Софія Антипівна зірвала лист лопуха, витерлася ним, озиралася. Ось знайома з дівочих літ алея, ось і клумба, де з учнями садили квіти, – тепер затоптана, навколо знайомі, такі свої дерева...

Фізичний біль вгамувався, а душу ятрив гнів. Запропонувала Ліді перепочити в сквері, щоб не показуватися такими жалюгідними на очі дідові.

Вони пройшли вглиб скверу. Було тихо, пахло акацією та прижухлим листям кленів. За парканом, на тому боці вулиці, одинадцятьма вікнами другого поверху дивилася на сквер, і далі – на велику цегляну церкву, і далі в степ – будова школи. До революції там була гімназія. Софія Антипівна вчилася в ній. А ще давніше, в минулому столітті, в стінах тієї будови була повітова школа і навчалися в ній корифеї українського театру Марко Кропивницький, Карпенко-Карий (Іван Тобілевич). Це знають усі бобринчани і гордяться своєю школою.

Замріяно дивлячись на вікна, Софія Антипівна звернулась до дочки:

– Лідочко... Я немов у якомусь страшному сні... Здається, ось пробуджусь, і все стане, як було до війни... Задзенькає дзвоник, я увійду в клас... Он, ті, два крайніх вікна... Дивитимусь зверху на сквер і читатиму напам'ять вірші Пушкіна, бунтівного Некрасова, Блока... А знаєш, Лідусь, – Софія Антипівна озирнулась. – Мені знайомий цей куточок скверу... Коли мені було вісімнадцять і я

закінчила гімназію, то гуляла ось тут з одним гімназистом, звали його Петром... Гарний був хлопець. Але через півроку загинув на германському фронті десь під Ковелем, на річці Стоход... Який збіг! Мені вісімнадцять – війна з німцями, тобі вісімнадцять і знову війна з ними ж таки. Якби не та війна, ми, напевне, побрались би з ним... Він загинув, його батьки померли від тифу, нічого й нікого не лишилося з їхнього боку... Зараз ніхто й не згадає, що був такий... Людство дало місце в історії тим, хто знищив силу-силенну чужих людей, безперечно, загубивши не менше й своїх...

Дід сидів на колоді біля відхиленої хвіртки, визирав на вулицю – чекав на них.

– Слава богу, вернулися, – дід зав’юнив кінчики вусів. – А що то, Сонічко, у тебе на лиці? Чим вимазалася?

Вже в хаті жінки розповіли, як зустрів їх комендант.

– Ліду треба вберегти від Німеччини, – сказав дід. – От що я думаю... У свій час німці дуже любили золото... Віддай, Сонічко, нашому квартирантові оті дві п’ятірки, що сховані в погребі... Хай щось зробить, щоб не відправили Ліду.

– Кланятися перед такою гадиною?! Що скажуть про мене люди? – Софія Антипівна заходила нервово по хаті.

– Якби я був спроможний викопати яму, я давно б закопав його десь у степу... Поки вони мають силу, треба прикинутися, бути артистом...

Увечері, тільки-но квартирант клацнув ключем, Софія Антипівна, затиснувши в кулаці п’ятірки з барельєфом останнього російського царя, постукала в двері. Вернулася за кілька хвилин, сказала:

– Взяв. Сказав, що викреслить Ліду зі списків...

– Запам’ятай, онуко, – звернувся дід до Ліди, – їхня ціна тобі дві монети... Ні, не перемінились вони з часів Вільгельма...

Минали дні, місяці, і раз, і вдруге, коли окупанти вивозили молодь до Німеччини, Лідине прізвище зникало зі списків.

Мабуть, доля російського царя, що дивився на квартиранта з блискучих монет, вплинула на нього. Хто-хто, а він знав: фронт підкочується до містечка...

Березневі холодні вітри гуділи степами. У дідовій спальні було холодно і напівтемно. Він сидів у ліжку, підпертий подушками,

а Софія Антипівна годувала його з ложки. І цю зиму пластом пролежав. Насьорбавшись юшки, хитнув головою – досить, потім питає:

– Що чути? Далеко ще наші?

– Мабуть, недалеко вже, бо квартирант утік, – сказала Ліда.

– Утік?

– Вчора увечері... Підскочила до двору машина, він за чомодан і ходу. Навіть до побачення не сказав...

– Не сказав... Не надіється на побачення... Був час зрозуміти, що й без нього ми знаємо господарювати... Так далеко ж наші?

– Вже чути гармати.

– Важкі чи легкі?

– Вам не все одно, які? – зауважила Софія Антипівна.

– Якщо чути легкі, значить близько, а – важкі – далеченько...

Ліда увійшла до вітальні, здивилась на снопик сонячного проміння, що тулився в куточку підвіконня. Глянула у вікно. Там, де були ворота, чорніють два стояки, Ліда не змогла витягти на дрова. На вулиці біліють латки снігу, а між ними стоїть німецька гармата, націлена вздовж вулиці, на схід. Поруч – ящики із снарядами і солдат вартовий.

Два дні, як гармаші прикотили гармату: гармаші гріються по хатах, а вартує її весь час чомусь один і той же солдат. Учора, коли відламувала останню дошку від воріт, він рушив було до неї, вузьколиций, білявий, ще хлопчина. Хотів, мабуть, щось запитати. А вона, стоячи з дошкою в руках, сердито подивилась йому в очі. Він зупинився, похукав у кулаки і вернувся до гармати. Ось і зараз тупцює там.

Смеркло. Прибігла тітка Галька.

– Наші в Седнівці!.. Може, уже й в Олексіївці! Німцєві капут! – сказала і побігла.

В буржуйці горіло. Двері до дідової кімнати відчинені, щоб і туди дух пішов. Софія Антипівна латала свитку, розклавши її на столі біля лампи, Ліда куняла в старому кріслі поруч буржуйки.

У вікно постукали. Ліда підхопилась.

– Сховайсь хоч під дідове ліжко, – нагадала мати і пішла відчиняти. За хвилину, ледь пересуваючи ноги, до кімнати увійшов той самий солдат-вартовий. Шапка насунута на очі, довгий, хрящува-

тий ніс стирчить, як синій парус, на посинілих щоках їжачиться пушок, що ще не бачив бритви. А очі блищать, немов крижинки.

– Лідо, дай гостеві сісти, хай погріється. Каже, задубів, – мовила Софія Антипівна. – Каже, побачив вогник у вікні і зайшов...

Солдат стояв якийсь час, як стояк воріт. Гвинтівка на плечі, руки сховані в рукави. Ліда принесла табуретку, сіла в крісло, підтягла ноги під себе.

– Ну, скидай зброю, сідай, грійся, – сказала Софія Антипівна. – Як тебе звати?

Ледь ворущачи язиком, солдат сказав, що звуть його Гансом. Скинув з плеча гвинтівку і, тримаючи її в руках, сів на табуретку.

– У вас там, що, усі Гансами звуться? – пожартувала Софія Антипівна. Тільки й чуєш – Ганс, Шульц...

Солдат заперечливо хитнув головою. Втупив очі на дверцята буржуйки. Усі довго мовчали. В сусідній кімнаті застогнав дід. Софія Антипівна – до нього. Вернувшись, глянула на солдата, сказала:

– Витри під носом...

Той тернув рукавом.

– Фу! Культура, – не стрималася Софія Антипівна. – І який чорт просив тебе до нас? Сидів би біля матері...

Солдат сумно подивився на неї, похитав головою. По щоках скотилися сльози. Усі дивилися на червоний вогник, що пробирався крізь щілину дверцят буржуйки. Раптом Софія Антипівна вийшла в сіни, вернулась з книжкою. Листаючи її, запитала солдата, чи вчився він у школі. Той кивнув головою.

– А читав ти вірші німецького поета Генріха Гейне? – запитала, виструнчившись біля лампи.

Солдат здивовано подивився на неї.

– Зима сяде... Сердце немеет, замерзает... – перекладаючи на німецьку мову, читала вона.

Солдат тупо дивився в темний куток, а коли жінка замовкла, – встав і мовчки попростував до дверей.

Вночі Ліда і Софія Антипівна проснулись від вибухів.

– Сховаймося до льоху... Це наші наступають... Потрапить який снаряд у хату, – сказала Софія Антипівна.

– А дід як? – озвалася Ліда.

Помовчавши, Софія Антипівна пригорнулась до дочки, сказала:
– Наш снаряд в нашу хату не потрапить.

Раз і вдруге вибухнуло так близько, що хата, здавалось, підскакувала.

На світанні Ліда вийшла на вулицю. Ніде ні душі. Німецька гармата перекинута, ящики розкидані. Між ящиками лежав солдат, що ввечері заходив грітися. Білі, крижані його очі дивилися в безрезну ранкову блакить.

***

Недавно Ліда приїжджала до Бобринця з далекого Мурманська. Пройшлася Жовтневою вулицею до посадки. Потім сходила на Кетрисанівський шлях, вклонила обеліскові вічної слави й пам'яті землякам.

А Бобринець все такий же тихий, мирний. Потроху будується, вже й залізницю проклали до нього, а навколо неозорий степ, порізаний балками, річечками; блищать ставки. Над ставками верби, за вербами садки вишневі, а в степах буйні посадки акацій.

Орють ті степи, кохаються під вербами над ставками молоді Лідині земляки. Степ пахне і хлібом, і медом акацій. Проте пам'ять береже і той далекий, гіркий час чужинської навали, як страшну хворобу людства.

29 червня 1980 року.

У ДОЛИНІ ПІСТРЯВИХ ГІР

14 червня. Позавчора комеск¹ виділив мені і Кавуну окремий літак "двійку" і наказав командирові ланки злітати з нами, подивитися, чи буде з нас щось путнє. Я виконав шість польотів, Альошка – чотирнадцять. Командир ланки лишився задоволеним. Учора був техдень. Не літали. Ми благали всіх святих, якщо вони є, щоб зі штабу школи ніхто не прилетів, щоб не змінили рішення комеска. Минулої ночі майже не спали, чекали світанку. Першими прибігли на стоянку літаків. Я злетів з інструктором прямо зі стоянки. Виконав дванадцять польотів, поступився місцем Кавуну. Відлітав він. Я знову в кабіні. В другу кабіну сів комеск. Виконав два контрольних польоти. Комеск виліз, мовчки склав на сидінні пристібні ремені, сплигнув з площини, супровів мене на лінію взльоту, махнув рукою: "Лети".

Виконав підряд шістнадцять польотів по колу. Зарулив "двійку" на заправку, дивлюсь, а поруч біліє УТ-2. Виявляється, як тільки я пішов у перший самостійний, прилетіли полковник Холзанов і майор Туров. Комеск доповів їм про нас. Обидва спостерігали за моїми зльотами і посадками. Лишилися задоволеними. Особливо остання посадка – так "притер" машину біля посадочного знака "Т" – не поворухнулась! Випустили в самостійний і Кавуна.

Отже, за два льотних дні ми вилетіли самостійно і наздогнали товаришів. Спасибі комеску, що розібрався в крутістві і взяв відповідальність на себе... Чудовий мужик!

18 червня. В сірому, передсвітанковому небі співали жайворонки. Та ось промені сонця ковзнули по вершинах Алатау, і до жайворонків у небо шугнули літаки. Відпрацьовуємо польоти

---

¹Комеск – командир ескадрилії.

строєм. Я пристроївся на колі в лівий пеленг до машини інструктора Корнюхіна, Кушпіль, що злетів за мною, пристроївся справа. Корнюхін повернув на захід – у долину Копи. Зліва вдалині – барвисті руїни гір Алатау. Розсипом темних краплинок до альпійських лук піднімаються ялини. Темно-сині ущелини дихають прохолодою ночі – там іще не почався день, а льодовики відбивали яскраво-біло.

Під літаками Алма-Ата – зигзаги вуличок з маленькими будиночками, вкритими очеретом.

Затято й рівно рокочуть мотори літаків, несуть нас у далину. Корнюхін змахнув крилом – подав команду. Я і Кушпіль помінялися місцями. Пройшли хвилину-другу – знову команда. Перешикувалися в правий пеленг. Маневр, маневр... Ведучий повернувся на північ. Землю застилав шаруватий серпанок. Машини йшли рівно, впевнено – все вдалину і вдалину, як у невідоме завтра... Довго ми чекали цієї години і тепер летіли, летіли, одні, вільні, крилаті, як зграйка журавлів...

20 червня. Позавчора, в розпал польотів, на старт приїхав начальник штабу, щось сказав комеску і той негайно припинив польоти. Ми насторожилися. Було подано команду дозаправити машини до повних баків. Дозаправили, інструктори відігнали літаки на запасний аеродром. Ми здивовані ще більше.

Надвечір до казарми зайшов парторг і пояснив перед строєм, що ескадрилья має виконати завдання державної ваги. Всі роззавили роти.

Хвилин через двадцять, розвернувшись цепом, пішли льотним полем. Наказано перевірити, чи немає на ньому сторонніх предметів. Поле, як завжди, чисте. Оглянули прилеглу до нього місцевість і стали в охорону, але без зброї. Між постами – сотня кроків. Мені припало стояти на півтіці, що на північ від аеродрому. Наказано: нікого не допускати на льотне поле. Ніч видалася холодною: зміна нам прийшла на п'яту годину. Повернувся в казарму, поспав до сніданку. Саша запропонував піти на річку позагоряти, поки знову на пост.

– Дивне завдання, – кажу Саші. – То за розстебнутий комірць наряд, а тут: "На постах у формі не маячити!" Ходи хоч голяка...

– Певно, хтось має прилетіти, – почав робити припущення Саша. – Недавно в цих краях був товариш Жданов, а тепер хто завітає? Може, сам Сталін?

– Нічого йому робити, – кажу. – Але якби він, то нерозумно перед ним маскуватись – не маячити...

Поки ми гадали-міркували, на лужках уздовж річечки-струмочка появилися дівчата з ескадрильї, дружини-молодиці і родички командирів з дітьми в пелюшках. Жінки роздяглися, загоряють, хлюпаються в холодному струмку (вода в ньому ніколи не нагрівається), перуть і тут же розвішують на кушах дитячі ганчірки. Як водиться, слідом за спідницями на лужки потяглися хлопці, вільні від наряду. Годину-другу тихо. Але ось долинув рев моторів. На наше льотне поле приземлилися два "дугласи" та американський літак, разів у два більший від "дугласів". Не встигли гості сісти в автомашини, як бездротове радіо рознесло вздовж річки звістку – прилетіли представники урядів США, Китаю і Канади. Від США – Уеллес. Машини спустилися в балочку до містка через струмок. Уеллес скинув світлофільтрові окуляри, глянув на лужки, де загоряв потенціал Росії, і більше дозволеного гостю затримав погляд на жіночому клані та на хлопцях, що гарцювали навколо жінок і дівчат і не звертали уваги на "інших різних шведів". Повернув голову в інший бік – та ж картина плюс білизна, ганчірки на кушах і траві. Безліч пелюшок – ознака здоров'я і сили народу країни. Надів окуляри. Мабуть, не хотів, щоб радянські дипломати по виразу очей угадали його думки.

– Куди забрався союзничок! – засміявся Саша. – Відкрили другий фронт, тепер принохнуться, що б зідрати з нас за це...

– У Йосифа Віссаріоновича не дуже поживляться, – кажу. – Гляди, щоб доплатити не примусив... Три роки задом крутили. А наші гинули...

Прибіг старшина групи Северин, зібрав чоловік з вісім і повів нас на бензосклад, підвозити бочки для заправки літаків гостей. Лили, як у прірву, особливо в той величезний. Нарешті – досить. Льотчик заглянув у горловину, закрив її. Потім вилив троє відер пального на площину, тернув носовою хусткою по мокрому місцю, подивився на хустку і кинув на землю. Вилив іще двоє відер, знову тернув і другу хустку кинув. Кидав ефектно – стоячи на весь зріст на площині.

– Теж мені великий дипломат! – підморгнув Саша. – Показуєте, що багаті на хустки та бензин.

Воював би як слід три роки – ложкою збирав би.

Технік, що керував нами, вкинув хустки в ящик для сміття. Витер руки ганчір'ям і ганчір'я викинув у ящик, гучно грякнувши кришкою.

Льотчик-дипломат привітав його дії змахом кашкета, потім став кликати подивитися літак.

Подивитися таку махину кожному з нас, звичайно, хотілося – професійна хвороба, але ми теж дипломати, і ми зневажливо відмахнулися: мовляв, бачили ще й не таке! І пішли в табір.

Сьогодні гості відтєтіли. От і все особливе завдання. Відпочинок, а не завдання. Чи буде користь від їхнього візиту, але ми втратили два льотних дні...

27 червня. Згортає листя навіть невибагливий полин, і птахи піднімаються все вище й вище у бляклу синяву від спеки. Ми закінчуємо відпрацювання польотів строєм на УТ-2 і дістаємо вивізні польоти в зону на навчально-тренувальному винищувачі УТВ-4.

Зранку в парі з інструктором Кравченком я летів за маршрутом. І мало не сталося ЧП. Злітали ми строєм. Тільки відірвався від землі, бачу машина Кравченка пішла донизу, а попереду – балка з річечкою-струмком на дні. Пару днів тому в балці вже побували Лєоня Кириченко і його інструктор – "машина в дым – сами невредимы". Відбулися синцями та переляком. Майнула думка: "Влетить Кравченко в балку!" Та він не розгубився. Коли до балки зостався десяток кроків, круто повернув машину – і вона покотилася вздовж балки. Я пройшов по колу і сів. Виявилося – в машині Кравченка відмовила бензопомпа. Він і Костя Понирко, що летів з ним за пасажира, пересіли на "сімку", дали газу – і пішли в повітря.

Повернулися з маршруту до стартового сніданку і пошти.

Кушпіль підняв над головою два листи.

– Танцюй, Антипе! Тобі від Лариси і від дружка...

Вийжджаючи з Отара, я вирішив було не згадувати Лариси, та після самостійного польоту, коли всі хвилювання, що випали мені через неї, лишилися позаду, я написав їй кілька слів. На відповідь не надіявся...

– Читай, що пише твій цимес! – підморгнув підбритою бровою Даниленко.

– Їжачиха, а не цимес! – Я розірвав конверт.

Лариса пише: "Одержала від тебе листа, якого, признатися, не чекала, але якому була рада, бо ні від кого ще не одержувала... Звідки ти довідався, що виїхали вісімнадцятого? Ми повинні були виїхати дев'ятнадцятого. Не довелося попрощатися з багатьма, а в тому числі з Льошею Дружиніним. Якби ти знав, як не хотілося їхати того дня!.. Проїздом на один день заскакував тато, він зараз на фронті десь у Білорусії..."

– І надав же мені чорт написати! – без особливої досади сказав я. – Рада моєму листу, тільки тому, що ні від кого не одержувала... Далекі ми з тобою, мила голубку...

– Наївна відвертість, – став на захист Лариси Кушпіль. – Скажи спасибі, що хоч відповіла, а мені від Каті ні слова...

– Земля клином не зійшлася на товаришках К. і Л., – засміявся Даниленко. – Душу можна віддати тому, хто тобі віддасть свою...

"Привіт з Бессарабії! – читав я другого листа. – Пише тобі Сева Воротиленко. Цими днями одержав твою адресу від Фомулевича... Повідомляю, що тепер живу в степу бессарабському. У бліндажі сиро, хоча й літо. Якщо копнути глибше десять сантиметрів, то появиться вода. Працюю старшиною штабної батареї. В нашому полку Шура Штанденко, Юра Лазаретов і Тоська Квікер. Тоська в артилерійській розвідці. Живе добре. Скоро рушимо далі – на Балкани і в Європу. Привіт Олійнику, Янкову. Швидше прилітайте прикривати нас... Ждемо! Севка. 2 червня 1944 року. П/п 78049".

– Усі мої довоєнні друзки і ті, хто залишався на окупованій, – на фронті, а ми, котрі рвалися вперед, виявились позаду... – кажу хлопцям.

– Нічого, скоро й ми будемо там. – Даниленко витяг із кишені листа. – Хлопці ось пишуть... Багато хто з нашої колишньої першої воює, а багатьох уже нема... Пам'ятаєте Половного, що малював у Георгіївському? Загинув. Загинули і Єлисеєнко та Бурилов, і...

– Лебединський розповідає, що тиждень тому в Отарі гробонувся Шульженко, – втрутився в розмову Водяний. Гриша кивнув на лавку, де в групі інструкторів сидів лейтенант Лебединський, що приїхав супроводити в другу ескадрилью тринадцяту групу, яка склала вже заліки, і продовжив: – Не щастить Людиним

залицяльникам. Тоді Силієнко, тепер Шульженко... Капітанові Шевченку хтось сказав, що Шульженко напередодні польотів цілу ніч віявся з нею. Старик розлютував, викликав її і: – Ну, красунечко, бери свій чемодан і щоб духу твого не було біля ескадрильї!" – Дивився їй у слід, поки дійшла до Отара...

– Нашому братові і в тилу недалеко до ящика, – махнув рукою Даниленко і побіг до машини летіти за маршрутом. Я полетів на УТВ-4 з командиром ланки в зону.

Від різких переміщень на вертикальних фігурах пілотажу потріскувало у вухах. Ковтав слину, працював нижньою щелепою і говорив слово з двома приголосними типу "кл", що стоять поруч, "Клара", як підказав інструктор. Ім'я це, як талісман, переслідує мене в моменти найбільших фізичних навантажень. Кожний політ відроджує його.

Навколо сизуватий простір. Виконав переворот через крило, каменем полетів до закритої синюватим серпанком землі. У вухах тріск: "Кл... Клара. Кл... Лариса..." Потяг ручку на себе, машина вже – стріла. Виходжу з пікірування. Втикає в сидіння: "Кл... Лариса..." Сміється доля наді мною! Інерція машини і сімсот п'ятдесят кінських сил мотору несуть угору все крутіше, і ось я знову на "спині", збавляю газ, замкнулася петля. Земля під головою. І знову каменем униз, і знову: "Кл..." Відмінна машина. Відлітавши заплановані на день вправи, я пішов у казарму підмінити днювального Льоню Кириченка.

Надворі спека, а в приміщенні пустельна тиша і прохолода. Двері в червоний куток було відчинено, там майже темно. Вікна завішено від сонця ковдрами. В далекому кутку хтось гарно грав на піаніно. Я тихенько зайшов, сів у кутку. Після жару приємно сидіти в прохолодному залі і слухати музику Шопена. Щось глибоко особисте, навіть сентиментальне навівала вона і несла мрії в тільки-но бачені простори неба, душа рівно ширяла над барвистою землею, наче навмисно порізаною горами і річками. Але ось неквапливі звуки перервалися і зазвучали бурхливі fugи: звуки заметалися, неначе вітри в зигзагах ущелин, потім урочистими акордами полинули до захмарних вершин...

Ясно, той, хто грав, то плакав, то торжествував. Я хотів вийти. Непристойно заглядати в чужу душу з темного кутка. Та кришка

піаніно стукнула. Дівчина-солдатка, не дивлячись на мене, вибігла із залу.

"Люда! Тут, у нас!" – схопився я.

Яка доля занесла її в авіацію?.. Вона народжена дарувати, пробуджувати в людях життя, мрії... Але з нею зв'язане горе... Згадав Кавуна, котрий назвав її "царицею Тамарою". Та ні, вона не така Тамара, що:

*...В башне високой
и тесной
В теснине Дарьяля жила,
Прекрасна, как ангел
Небесный,
Как демон, коварна и зла.*

Вона інша. Вона наша. Вона збуджує в нас життя, кличе в небо. Так, наперекір усьому – в небо! За неї, за таку як є, невдачливу, прекрасну й багату від природи. В небо!

4 липня. Вчора наші війська визволили столицю Білорусії Мінськ.

Мінськ – рукою подати до кордону. А це означає – наближається кінець війни. Але всі наші п'ять ескадриль набрали такого темпу роботи, що може здатися чекають іще війни... Одна ескадрилья Петрова готує на місяць по півсотні хлопців на навчально-тренувальних машинах. Далі вони потрапляють в інші ескадрильї, де літають на бойових. Ескадрилья Петрова вважається передовою, він сам у нашому уявленні інтелігент "найвищої марки". Витримка, логіка, небагатослівність, акуратність. Немає дня, щоб не був присутній на старті. Не витримає хто напряду на зльоті чи посадці, устругне штуку, та таку, що машину треба тягти на ремонт, – вислухає винуватця спокійно, розтлумачить, що і як треба робити, сам злітає, покаже практично: ні осуду, ні крику, ні докору. Навчання є навчання.

І ось сьогодні я цю людину вивів з рівноваги. Ми вже закінчували програму. Я злітав у зону на УТВ-4, потім полетів на УТ-2 відпрацьовувати посадку із застосуванням щитків. Це у нас новинка – практика перед користуванням щитками на ЯКАх.

Здавалося б, нема нічого мудрого посадити машину із застосуванням щитків, одначе мало хто з хлопців попервах не розвер-

тається на посадочній – і де? – в самому кінці пробігу, коли машина ось-ось має зупинитися. Мені пощастило. Хлопці навіть посміюються: "Відчуваєш машину м'яким місцем і не даєш розвернутися". Виконав без перепочинку сімнадцять польотів по колу – і жодного мимовільного розвороту. Я, в перекладі на інструкторську мову, зазнався, став сваволити в польоті – звичайні розвороти по колу виконував бойовими розворотами. Раз, другий, третій... Щоб же – трохи побавитись і вгамуватись. Але душа марила стрімкими фугами, акордами, і я почав у польоті по колу виконувати гірки – тримав машину в набиранні висоти, поки вона губила швидкість до критичної і, помахуючи площинами, норовила звалитися в штопор. А висота – триста метрів. Терпець капітана урвався. Тільки я зарулив, інструктор наказав передати машину Кушпілю і йти до Петрова. Не встиг я доповісти, що прибув, як наді мною мелькнула паличка прапорця, і в ту ж мить від палички і стартового столика, на який вона опустилася, полетіли тріски.

– Зарвався! Який на землі, такий і в повітрі!.. В душу, в магомета, в північне сяйво, в сім чудес світу в тридцять трьох царів... – полетіло як пісня з уст капітана. Всі розкрили роти – ніхто не підозрював, що капітан уміє так "лірично" лаятись, хоч записуй. – Затримаю в ескадрильї! Не випущу! Походиш іще в караул, поки вивітриться хвацькість!.. Марш на заправку!

До кінця льотного дня я заправляв літаки і з завмиранням серця спостерігав за інструктором, чи не підійде він до мене і чи не оголосить страшного обіцяного командиром ескадрильї вироку. Після газування на ЯКу – в останні дні почали тренування в запуску, газуванні і зупинці мотора, – підмітав з Кушпілем на стоянці літаків. Саша посварився зі старшиною групи Северином і дістав нагілку від командира ланки, був не в душі.

– Швидше б вирватися з-під опіки цих северинів, – бурчав він. – А взагалі, кінчиться війна – піду з армії. Все життя ходити по струнці – не витримаю. У громадянці рай: відробив своє – і валяй куди хочеш...

По дорозі в казарму ми трохи пострибали з містка в струмок річечку, Саша охолонув і заговорив по-іншому:

– Кажуть, створюють літак з реактивними двигунами. Ото швидкість... От якби нам на ньому політати...

– Політаємо, якщо комеск не переведе в тридцять сьому групу, – почухав я потилицю. – І понесла ж мене лиха година на ті гірки.

6 липня. Слава богу, комеск відхідливий. "Вироку" не виніс. Сьогодні я, виконавши півтора десятка польотів – один в один, передав машину Кушпільо і, ехидно посміхаючись, мовляв, і ми з розумом, своє діло знаємо, пройшов мимо комеска...

8 липня. Минув лише місяць, як ми почали літати, а сьогодні склали заліки з техніки пілотування УТ-2 та УТВ-4. Заліки приймали командири ланок, що приїхали з другої ескадрильї: лейтенанти Подсевалов – біленький, низенький, повненький, як буханець, і під стать своєму прізвищу крупний, костистий Жеребцов.

І погода, і настрої у всіх були чудові, і заліки склали на "відмінно". Ввечері авіамістечко офіційно прощалося з нашою і двадцять восьмою групами. Приміщення їдальні велике, але й людей насунуло, як на Першотравень. З Алма-Ати приїхали представники місцевих властей. Привезли духовий оркестр. Представник обкому партії привітав нас і командирів з успішним завершенням навчальної програми, коротко розповів про працю трудивників міста і села у своїй області і республіці, побажав нам міцного здоров'я, запевнив, що уряд республіки зробить усе, щоб курсанти школи були забезпечені всім необхідним, і висловив упевненість, що ми віддамо всі сили для якнайшвидшого розгрому німецько-фашистських загарбників і понесемо в поневолену ними Європу мир і свободу.

Капітан Петров і в організації торжеств – молодчина. Після промов – музика, танці. І ось у групі дівчат ескадрильї, убраних у цивільний одяг, я побачив нараз Галину. Вона одна була у військовому. Ми зустрілися очима, усміхнулись одне одному як старі знайомі. Мені здалося, що за рік, який минув, вона нітрохи не змінилася. Я запросив її на вальс. Між нами тільки й чути було: "А пам'ятаєш? Як чистили картоплю... Як ховалися під шинеллю... Як варили кашу під скелею..." Я був радий зустрічі. Майже забуті очі – пелюстки барвінку знову були поруч, вабили до себе; вона, як і раніше, проста, привітна. Спитав, яким побитом потрапила до нас. Каже – годину тому приїхала з інструктором парашутної підготовки старшим лейтенантом Шереметом... Штаб школи наказав, щоб наші групи відстрибали з парашутом тут.

– Завтра й почнемо вас кидати, – усміхнулася вона. – Коли танцювали танго "Літо з морем прощальсь", Галина не без ехидства спитала:

– Знайшов свою зірку?..

Кажу:

– Треба відвоюватись, а потім про це...

– А я вийшла заміж... – заглянувши мені в очі, ошелесила Галина новиною. – Інструктор із четвертої...

Мої ноги немов задерев'яніли. Близька, знайома рука Галини здалася чужою, холодною. До закінчення танцю мовчав. Провів її до гурту дівчат, вийшов надвір.

Горіли яскраві зірки, було тепло, в залі гриміла музика. Я йшов уздовж спортивного майданчика до казарми. На лавці біля місця для куріння сиділа, укутавшись у шинель, Люда. Відкинувши голову на планку спинки, вона дивилася в небо. Я круто повернувшись, пішов швидше. Обмився водою з-під крана. На тілі вода парувала. "Гаряча в мені кров, – критично усміхнувся я сам собі. – Баранча... Ех, Бейнбет, Бейнбет, нараїв ти мені... Чи розумно, що пішов із залу? Може, повернутись? – думав я. – Нещасливий я... І чому? Може, тому, що мені подобається весь світ? І я не можу визначити, що в ньому для мене? Не що, а хто?..."

9 липня. Комеск дав відіспатися після балу, і стрибки з парашутом почалися годині о дванадцятій. Пригнали У-2. Першим, як звичайно, стрибнув Шеремет. Галина розпоряджалася біля парашутів, складених на брезенті. Привітався з нею віддалік і пройшов до хлопців. За списком я тринадцятий – чекати довго. Шеремет і Галина допомагали хлопцям надівати парашути. Шеремет, насупивши широкі брови, підбадьорливо бубонів:

– Укладали я і Галина... Все в порядку... Йди, лети... Під час приземлення ноги тримай укупі...

Стрибнуло вісім чоловік, і погода раптом зіпсувалася. Подув рвучкий вітер. Легкого Варваріна занесло в балку, трохи в струмок не плюхнувся. Шеремет припинив стрибки. Прождали години півтори в надії, що вітер ущухне, але даремно. Згорнули старт, повернулися в казарму.

Прогноз не показував сприятливої погоди. Наступного дня Шеремет і Галина поїхали не попрощавшись.

П'ЯТЬ ДІБ

(Бувальщина)

За вікном рубленої хати, що тулилася під лісом край льотного поля 845 полку винищувачів, вечоріло. Пілоти ланки старшого лейтенанта Задворного підшивали до гімнастерок свіжі підворотнички, начищали чоботи.

– Костя, а ти чому не збираєшся? Не підеш? – обнявши за плечі низенького молодшого лейтенанта, посміхнувся Задворний. – Дівчата, вже, мабуть, чекають. Потанцюємо трохи...

– Настрою немає, Борисе, – відказав "малий", як його називали в польотах товариші. – Відпочину.

– До ранку ще виспимося.

– Ні. Не піду. – Костянтин схилив голову. Завтра, 13 серпня 1944 року, за наказом командира полку, о сьомій ранку, авіаескадрильї майора Моторного супроводити групу "ПЕ-2" на бомбардування залізничного вузла і аеродрому в місті Тарту, де скупчилися війська противника. Йому летіти веденим командира ланки.

Супроводжувати бомбардувальники – повсякденна робота, – вважав він. – В полку недавно, за плечима з десяток бойових вильотів, смерть вже заглядала у вічі, та ніби й звук, ніби й не існує на землі іншої роботи, крім права битися, знищувати окупантів. Сьогодні чомусь передчуття чогось недоброго заволоділо ним.

Товариші пішли в село Веретенці, що неподалік, лишився в хаті сам. Поблукавши між ліжками, відшморгнув речового мішка, схилившись біля газової лампи, переглянув лист з дому, фотографії. Загорнув все в папір, зв'язав шматком парашутної стропи. "Нехай все буде в порядку, всяке може трапитися..."

Опівночі товариші повернулися із села.

– Спиш? – смикнув його за ногу Задворний. – Командир ескадрильї не перевіряв?

– Ні, не заходив... натанцювалися?
– Перший клас... Твоя питала, чому не прийшов, – Задворний посміхнувся.

День перший

О сьомій ранку дванадцять винищувачів Як-7 випробували мотори, були готові до польоту, але з полку бомбардувальників подзвонили: "Туман. Зліт затримується. Бути готовими!" Льотчики не вилазили з кабін. Костя закрив ковпак. В кабіні тепло, тишу порушує лише тихе цокання годинника. Лінія фронту далеко, стрілянини не чути. У цьому районі німці тримають оборону по річці Великій. Завдання радянської авіації – знешкоджувати резерви ворога і охороняти свої від ворожих літаків.

За ланкою комеска злетіла ланка Задворного, потім третя. Вийшли в район зустрічі з бомбардувальниками. Зайняли місця. Йшли курсом на північ. Осяяні сонцем суцільні хмари закривали землю ніби сніговим покривалом, і по ньому пливли тіні безвідмовних трудяг війни ПЕ-2. Ланка комеска ззаду і вище, третя ланка по той бік бомбардувальників. У районі Чудського озера повернули на захід. До Тарту не так вже й далеко. Очі Костянтина промацували кожну кучугуру хмар, був готовий вмити кинутися назустріч ворогові, тільки б помітити його. Час "лягати" на бойовий курс. Бомбардувальники пірнули в хмари. ЯКи – слідом. Здрігнулися кінцівки крил: купчасті хмарини підштовхували літак знизу. Хвилина, друга летіли немов занурені в молоко. Товариші поруч, але їх не видно. Під хмарами земля, закутана в синювату млу: ніби надвечір'я.

У чіткому строю завантажені бомбами бомбардувальники на тужно гудуть моторами. Ще хвилина, і вони скинуть свій вантаж на ланцюги ешелонів.

– Фокери! – пролунав у навушниках голос Задворного. Четвірка "ФВ-190" вивалилася із хмари, кинулася навперейми бомбардувальникам. Задворних скерував ланку на пересік ворогові. "Фокери" повернули праворуч і, прискорюючи швидкість, понеслися вглиб своєї території. Наздогнати! Костянтин включив форсаж, раптом простір між "Фокерами" і "ЯКами" вкрився білими клубками – рвалися снаряди зенітної артилерії. "Своїх пропустили

і вдарили по нас!" – констатував Костянтин, і в ту ж мить його літак підкинуло: кінець правого крила і елерон розлетілися в друзки. Ледь втримав яструбок в горизонтальному польоті.

– Малий! Виходь з бою! – почув команду Задворного. Відставати від товаришів не хотілося. Але вести повітряний бій, коли літак не слухається рулів управління, безглуздо. Розвернувся на схід, щоб дотягти на свою територію. Назустріч йому з-під хмар, вивалилися два "Фокери". Натис на гашетки. Траси червоні, зелені пройшли вище них.

– Малий! "Фокер" ззаду! – попередив котрийсь із товаришів. Озирнувся. "Фокер" наздоганяв його, прилаштувався для прицільного вогню. "Вийти з-під удару! Як? Штопорнути? Покалічений літак, чи вийде із штопора? Натис ногою на ліву педаль. Яструбок сіпнувся убік. Усім своїм збройним оснащенням "Фокер" вціпив у праву площину. Вона запалала. Костянтин встиг помітити усміхнене обличчя ворожого пілота, коли той пронісся мимо. В азарті перемоги німець виконав дві бочки, і розвернувся для чергової атаки. Товариші ринулись на нього. Між "Фокерами" і "ЯКами" зав'язався бій.

Палаючий яструбок, перевалюючись з крила на крило, нісся на схід. Вогонь вже проник в кабінку, лизав шкіру чоbit, затлів хутрянний комбінезон. Дим сліпив очі, давив в горлі.

– Стрибай! Стрибай, Малий! – лунали в навушниках голоси товаришів. Склалося так, що він лише один раз стрибав з парашутом в училищі, до того ж, льотчики, як не дивно, не дуже любили цей вид спорту. Костянтин не наважувався, жевріла крихітна надія, що зіб'є вогонь. Ген, ген попереду помітив темну, опуклу поверхню Чудського озера. "Не вистрибну зараз, доведеться стрибати у воду! Чи впливу?" Затис в зубах планшет з картою, відстебнув ремені, відкинув ковпак. Полум'я шугонуло знизу, припало обличчя, целулоїд планшета спалахнув як порох. Різко штовхнув ногою ручку управління. Літак "кльонув", його викинуло із кабіни. Обпеченою рукою лапнув лямки на грудях, знайти кільце парашута: не знаходив. Промайнула думка: "Отак і гинуть!" Знав, нещодавно загинув льотчик генерал Кравченко. Виплигнув із підбитого літака, висмикнув кільце, а фала була перебита кулею. Так і знайшли його на землі з затиснутим у кулаці кільцем.

Нарешті вхопився за кільце, смикнув. Мить, ще мить, і над головою білий купол парашута. Але радість була передчасною. На нього нісся переслідуваний "Яком" "Фокер". Траса пройшла вище і збоку. Не встиг порадіти і цій удачі, як з іншого боку нісся на нього ще один "Фокер". "Це ж не по-джентельменськи, бити лежачого!" – образився, розгнівався подумки Костянтин, ухопився за стропи, щоб сковзанням відійти вбік. Замиготіли вогні кулеметів. В куполі з'вилися дірки. "Фокер", а слідом яструбок Задворного пронеслися так близько, що повітряною хвилею гойднуло і купол, і його. "Ще один захід, і мені кришка!" – подумав Костянтин, подивився вниз. Під ним ліс, серед боліт поблискують озерця.

Товариші відігнали "Фокери", і кружляли над ним, поки не приземлився, точніше "приболотився". Двійко "ЯКів" промайнула над ним, помахали крилами, і понеслися навздогін ескадрильї "ПЕ-2", що верталася додому.

"Передчуття біди справдилося, – як же дістатися додому? В небі краще, взяв курс і лети, ні лісу, ні болота. Німці бачили, де я приземлився, можуть піти на пошуки. Треба відійти подалі. Напевно, перетнуть шлях на схід. Піду на захід, а там десь поверну на південь, в бік Пскова", – розмірковував Костянтин. Затопив в болоті парашут, обгорілий комбінезон, подумавши про нього з вдячністю. Якби не він, то горіла б гімнастерка. Руки, ноги, живіт, щока – обпечені, запхнув пістолет за халяву більших по розміру чобіт, свої здав у ремонт. Пішов, перестрибуючи з купини на купину: дзеркальця води між ними лякали – там, мабуть, ями, пірне і йому кінець! Увійшов в березовий ліс. Тонке, довге галуззя хльоскало по щоках, здавалося, вривається в обпечене тіло. Наказав собі: "Терпи, тобі пощастило. Товариші прикрили... Якби не вони, "Фокери" зробили б з тебе решето.

Він звук до товариства, гулу моторів, і тому лісова глушина і бездоріжжя лякали його. "До полку чи не сотня кілометрів, коли ж я дійду?" Йшов і йшов, часом здавалося, що вже минав ці берези, ці озерця. Чи не блукає? І скільки пройшов, петляючи? Ніби ось тільки-но "приболотився", а вже вчоріє, і їсти дуже хочеться. Натрапив на стару суху березу. Вже стемніло. Ближче і далі мріли плямки холодних вогників тліючих пеньків. Сперся спиною об

стовбур берези, розжував горошини "Драже-коли" – в роті гіркувато, в шлунку порожньо.

"Йти поночі болотами – втоплюся десь. Перепочити..." Наколупав кори сухої берези, підпалив запальничкою. Заблимали маленькі червоні язички. Став на коліна, грів руки. Лець чутне тепло ласкаво війнуло в лице, нагадало йому теплі руки Любашки. "Може, якби зустрівся з нею учора, все б склалося інакше?" – подумав, не відриваючи погляду від вогників. Хотілося лягти, поспати, але ноги грузли в мочарі. Присівши і спершись спиною до берези, передрімив ніч.

День другий

Вставало сонце. Гіллям заграв вітерець. Туман, снуючи поміж дерев, піднімався, розвіювався. Почали частіше траплятися галявини, осяяні сонцем. Страх як хотілося Костянтину вийти на них, погрітися, та обходив їх. Угледів великий густий куш: зморений, зголоднілий вирішив перепочити, заліз в нього, з'їв ще дві горошини "Драже-кола". Ситості від них ніякої, лише тимчасове збудження. Раптом почув гавкіт собаки. Втому як рукою зняло. "Чи не йдуть німці по моєму сліду?" – подумав. Собака погавкав ліниво і не наближався. Інших підозрілих шумів не було чути. "Мабуть, хутір поблизу", – подумав Костянтин і пішов подивитися. За поріділим лісом йому відкрилася велика зорана галявина, по той її бік довга цегляна огорожа, за нею дахи, криті черепицею. Осторонь паслося кілька корів, бродили коні. "Як видно, господар міцненький, не із пересічних хуторян, – розмірковував Костянтин, – такому небезпечно показуватися..." Обійшов хутір, повернув на південь. Тут вже було сухіше. В трьох-чотирьох кілометрах від хутора вийшов на просіку, серединою якої сіріла вкатана дорога. Місцями верховіття спліталось над нею. Одразу переходити просіку не наважився: знав, дороги охороняються патрулями. Ліг за кущем, причаївся, дорогу видно ген аж до її поворотів. Вдивлявся, незчужся, як заснув. І наснилося, що сидить він на березі широкої річки, промені сонця пробивають товщу води, видно камінці на її дні, косяки малька, неподалік, біля берега, хлюпається Любашка. Хотів крикнути їй, раптом щось загуркотіло. Любашка побігла берегом і зникла за кущами. Тіпнувся, пробудився. Дорогою,

цільною колоною, скреготали німецькі танки, слідом проторохкотіли мотоциклісти. За мотоциклістами, ревучи, брела череда корів.

Незвичайна процесія танків і корів зникла за поворотом дороги: над лісом пролетіла шістка літаків ІЛ-2, вище них йшла шістка "Лавочкіних". Тут! Тут вони! – ледве не закричав Костянтин. Підхопився, побіг шукати галявину, щоб вказати літакам, куди пішли танки. Галявини не знайшов, та ІЛи повернулися, і затряслася земля від вибухів бомб. В лісі запалало. Перелякані корови кинулися врозтіч. "Молодці, горбаті!" – аж вигукнув Костянтин. Відбомбившись, штурмовики полетіли. Добиваючи те, що лишилося, по два заходи, парами зробили "Лавочкіни", переходили вони в пікірування майже над головою Костянтина. Йому не доводилося бачити, як чорний, головатий "ангел смерті" падаючи з неба, все росте, і цідить на землю вогняні стріли – захоплююче, страшне дійство. Сховався за товсте дерево, щоб товариші не сприйняли його за німця, та...

Дві пари повернули на схід, третя зайшла ще раз, мабуть подивитися на результати роботи, нагально над лісом з'явилися і кинулися за ними два "Фокери". Літаки закружляли в глибоких віражах. Вже було незрозуміти, хто кого наздоганяє. Крила літаків ледь не торкалися верхівок дерев. Та ось, один із "Фокерів" задимів, трошачи дерева, впав і вибухнув. Та скоро задимів один із "Лавочкіних", але не впав, а, лишаючи хвіст диму, подався на схід.

В лісі рвалися снаряди, горіло, їдкий дим стелився між деревами. "Безперечно, німці прибудуть на місце події, – подумав Костянтин. – Скоріше геть звідси!" І він побіг.

День третій

Лейтенант вже не біг, йшов, як кажуть – волочив ноги. Тримався курсу на південь, і ніч застала його знову серед боліт. Ледве чоботи не загубив. Натрапив на коструbate дерево, думав, біля нього сухіше, щоб лягти на ніч. Та грузько. Вмостився в розгіллі, прив'язався ременем до гілляки, щоб не впасти сонному. Дрімав, прислухаючись до кожного шерхоту, побулькування трясовини. Та ось хлюпнуло. "Жаба чи риба?" – подумав. Хлюпнуло ближче, виразніше. "Хтось йде! І все ближче до мене... Може, який Фріц із розбитої колонії?" – витяг пістолет. "А що, як хтось такий, як я?"

Прикро буде, якщо не озвусь!" Поки мізкував, хлюпання віддалилося і стихло.

Розвиднялося. Озирнувся. Неподалік пригорок. Сухо. А далі широка прогалина поросла високою травою, вкритою росою, на якій слід чобіт. Пішов по ньому. Сонце піднялося, пропала роса, зник і слід. Поміж дерев саянуло широке поле жита, що вже чекало коси.

"Хліб!" – зрадів Костянтин і поповз із мороку лісу під сонце. Стоячи на колінах, розтирав колоски, жував тверді зернини. Кожен рух щелеп викликав біль обпеченої щоти. Котилася сльоза, та не від болю, а від усвідомлення – хліб в руці, а їсти не може. Довгими вусиками колоски торкалися його лиця, здавалося, сміються над ним. Зерна не вгамували голод. Хутора, або якихось будов, не було видно. Пішов схилом лісу, вийшов до якоїсь річки і ледве не потрапив на чотирьох німців: двоє біля казана, під яким горів вогонь, інші двоє поблизу вогнища збирали хмиз. Що він, охлялий, пістолетом може зробити з четвіркою, озброєних автоматами? Вмерти або потрапити в полон? Ні! Буду ще літати! Дійду, доповзу до своїх!.. Костянтин шугонув у кущі і подався далі від річки. Вийшов на вузьку довгу просіку, краями якої червоніли кущі ожини. Збирав ягоди, запихав між зуби, сік стікав по бороді. "Дожився льотчик-винищувач!.. Ягоду не може жувати!" – подумки покепкував з себе. Перейшов до сусіднього куща, глянув вздовж просіки і завмер: кроків за сто, на перехресті просік, стояв німець з відром в руках і дивився на нього. Каска на голові, рушниця на плечі. Хвилину-другу стояли вони незворушно, розглядаючи один одного. "Мабуть, він із тої компанії, що біля річки? Вертається, мабуть, із якогось хутора, – подумав Костянтин. – Хай тільки зніме рушницю, буду стріляти..." Німець озирнувся і пішов до річки. "Чи не розпізнав, хто я, чи подумав, що я тут не один, і не наважився вступати в бій? А що робитимуть його колеги, коли розкаже про зустріч зі мною?!"

Йшов немов п'яний, ноги підкошувалися, в очах плавали веселки. Скільки ж він іде?! І скільки ще йти? Десять впаде і не підніметься. Знову вечір. Натрапив на копицю сіна, зарився, заснув.

День четвертий

Прокинувся. Відчув, сіно на спині ворухнеться, знизав плечима – зрозумів, поки спав, на його теплій спині ночували польові миші. Ворухнувся, і вони розбіглися. Вилаявся в їхню адресу і рушив на сонце. Опівдні ліс розступився, і перед ним неширока, як видно, повновода річка. Глянув ген вдалину по її течії, побачив міст. "Так це ж річка Емайг!" – зрадив, ніби опинився вже в своєму полку. Кількома днями раніше літав з командиром в цей район на розвідку, бачив – міст охороняється, по обох боках бліндажі. Доведеться перебиратися на той берег уплав, та й засумнівався в успіху: плавав він хіба що в теплих, мілких, степових ставках, та й охляв дуже. Ліг перепочити. "Досить! Час іде! Підйом!" – наказував сам собі. Роздявся, приторочив вузлик з одежею на голові, пістолет засунув у чобіт, зайшов у воду, відплив недалеко від берега, в чоботах повно води, ось-ось злізуть з ніг, а там пістолет, і його тягне на дно. Вернувся. Пішов берегом знайти якусь колоду, знайшов довгу криву дошку від розбитого човна. Знову зайшов у воду. Був уже на середині річки, як почув гуркіт катера. "Назад? Вперед? Чи встигну? А повні води чоботи тягнуть на дно. Гуркіт наростає. Дошка вислизнула із рук, попливла за течією. До очерету кілька кроків, а руки кволі, махає ними, а дістатися до берега не може. Пірнув, щоб руки якусь мить відпочили, простяг їх вперед. Однією торкнувся очеретини, але вона вислизнула. Намірився стати на дно. Але марно – глибоко. Вода потягла його вздовж берега. На щастя, трапився кущик верболозу. Потягся до берега, коліна торкнулися ґрунту. Тулуб у воді, над водою – ніс та очі. З-за повороту річки вплив чорний, присадкуватий катер, позаду велика баржа, на баржі два танки, гармати, солдати. Танковий кулемет пострілює по прибережних кущах і лісу. "Тікають з Чудського озера, мабуть, на Тарту", – подумав Костянтин. І, щойно катер віддалився в сторону моста, порачкував у кущі. Полежав. Відхемкався. Пішов. Ноги заплітались, їсти вже ніби й не хочеться, а в голові: "Скільки ж це я без їжі?! Так можна і пропасти ні за цапову душу! Трапився б який хутирець, попросити..."

День п'ятий

Від запаху сіна в голові паморочилося. Підповз до дверей. В безхмарному небі сонце стояло вже високо. Помітив мало ходжений пішничок від сараю через нешироку лісосмугу. "Дорога завжди веде до людей!" – згадав. За лісосмугою – велике поле картоплі, за ним дерев'яний паркан, відчинені ворота, з димаря хати вився димок.

"Хутір. Що за люди на ньому? Душа хуторянина – потемки". Ліг край картопляної грядки, думав, зайти на хутір чи ні. Раптом аж жажнувся, неподалік, з-за кущів, вийшла літня жінка з в'язкою хмизу на спині. Зиркнула в його бік і прискорила кроки до хутора. "Помітила! Несе хмиз на спині, значить, не панського роду. Піду!" Тільки підвівся, побачив, – у ворота хутора зайшли четверо німецьких солдатів і офіцерів. "От так, пішов би за шкоринкою хліба і наклав би головою..." Знову ліг. Очей від хутора не відводив. З воріт вийшли двоє чоловіків у цивільному і попростували між рядками картопління до нього. Костянтин витяг пістолет.

Чоловіки йшли широкими кроками. Зупинилися неподалік, посміхаються, та підійти ближче не наслідуються.

- Хто такі? – що було духу, грізно запитав Костянтин.
- Ести, ести ми... З хутора, – відповів старший за віком.
- Німці на хуторі є?
- Найн! Найн! – розвів той руки.
- Я бачив, зайшли до двору...

Чоловіки засміялися, заговорили між собою по-естонськи.

В цей час із двору вийшли п'ятеро чоловіків в цивільному одязі.

– А то хто? – запитав Костянтин.

- Німців немає... То наші ести, які воювали в німецькій армії.
- Старший засміявся. – Тікають... Переодяглися і розбігаються по домівках. Німецька армія тікає... Ці тримали оборону проти ваших... А правда, що в Червоній Армії воюють і ести?

- Воюють... – відповів Костянтин і попросив їсти.
- Ходімо на хутір...
- Ні. Принесіть сюди.

Чоловіки презирнулися і пішли на хутір. Запрошення на хутір викликало у Костянтина підозру, подумав, чи не вернуться вони зі зброєю, відповз під ліс.

Минуло кільканадцять хвилин. З хутора вийшла, направилася в його бік ціла процесія. Коли підійшли ближче, роздивився: попереду висока молодиця з тацею в руках, поруч з нею високий молодий чоловік, позаду жінка, яка несла хмиз, і чоловіки, які щойно розмовляли з ним.

Не знайшовши його там, де бачили, всі пішли краєм лісу. Костянтин довірився кирпоносій молодиці, яка першою натрапила на нього.

Постелили йому в сараї на сіні, напоїли теплим молоком. Молодиця і стара жінка взялися загоювати його опіки. На горище вилізли чоловіки, які пропонували йому йти на хутір. Виявилося – вони брати. Старший назвався Ріхардом, молодший Оскаром.

– Лейтенант оживає, – посміхнувся Ріхард. – Але після голодухи їсти йому багато не можна... Можна вмерти. А ми хочемо, щоб лейтенант був живий...

Оскар витяг великий пістолет, такого Костянтин ще не бачив, і запропонував поміняти на ТТ.

– Звідки у вас пістолет? – запитав Костянтин.

– Служив в поліції... Нещодавно вернувся на хутір, – сказав Ріхард і засміявся. – Червона Армія наступає, куди йому подітися?

– Мінатися не маю права, – відказав Костянтин.

– Право? Війна все сплише... Мав би я пам'ять, – сказав Оскар.

– Ні, не можна.

Чоловіки спустилися з горища. Згодом Оскар знову виліз, сказав:

– Напишіть нам розписку, що ми врятували вас від голодної смерті...

Така пропозиція викликала у Костянтина відразу і підозру в щирості господарів, сказав, що без нотаріуса його розписка нічого не варта, додав, що досить того, щоб його товариші побачили його у них.

Оскар пішов. "Шукає виправдання... Чи не застрелив би мене з того пістолета, якби наша армія стояла ще за річкою Великою?" – подумав лейтенант.

Наступного ранку Ріхард сказав, що хазяї навколишніх хуторів бажають поговорити з ним – лейтенантом Червоної Армії.

– Про що?

– Про все. Як будемо жити далі...

П'ятеро кремезних чоловіків всілися в соломі півколом.

– А одяга на солдатах Червоної Армії яка? Американська? – питає один.

– А їсте ви американське? – питає другий.

– А колгоспи будуть у нас? – третій.

– А тих, хто служив німцям, будуть розстрілювати чи до Сибіру зашлють?

Костянтин розумів, фашистська пропаганда засліпила цих людей. Майже до обіду хуторяни не злазили з горища. Коли злазили, помітив, його відповіді припали до душі кожного неоднаково. Злазили, косо поглядаючи один на одного. Останнім злавив Ріхард. Костянтин попросив дізнатися, чи далеко радянські війська.

Увечері той повідомив: "Наші в п'яти кілометрах від хутора". А наступного ранку, не вилазючи на горище, гукнув від дверей:

– Лейтенанте, злазьте, наші танки пройшли!

– Звідки знаєш, що наші? – запитав Костянтин. Він не чув гуркоту моторів.

– Німецькі танки лишають не такий слід... пройшли наші стороною від хутора.

За дві доби на сіновалі Костянтин відіспався, підкрипився. Жінки загоїли опіки.

– Виведи мене на дорогу, якою пройшли наші танки... треба негайно з'явитися в полк, – сказав Ріхарду Костянтин.

За ворота проводжали його гуртом. З сім кілометрів до дороги проводжав Ріхард. Пройжджав на захід ЗІС, Костянтин підняв руку, та схаменувся. Йому треба в полк, а полк десь у тилу.

Нагодився студебекер, який віз поранених червоноармійців у тил. Ріхард міцно потис йому руку, забув що вона обпечена, і махав капелюхом поки машина сховалася за стіною лісу. Машину зупинили на КП. Вилищуватий сержант перевірів документи шофера, супроводжуючого, виліз у кузов, перелічив поранених. Запитав Костянтина, хто він.

– Як хто?! Лейтенант, льотчик! – сердито кинув Костянтин.

– Документи! Таких нахрапистих ми бачили! – присікався сержант.

– Згоріли документи...

– Злазь! В штабі розберуться, що ти за птиця...

Сперечатися було марно.

Полковник, начальник контррозвідки якусь мить роздивлявся Костянтина, закутаного бинтами як єгипетська мумія. Вислухавши, сказав, що і він був авіатором і знає багатьох з 845 полку, запропонував назвати, кого знає він. Полковник подзвонив у штаб 14-ї Повітряної армії. Вислухавши, запитав, як кличуть його товариші в польоті.

Посміхнувся:

– Валяй, Малий! Чекають на тебе. Виписав перепустку, провів до дверей, поплескав по плечу: – Літай! До зустрічі в Берліні!

Полк вже перебазувався на новий аеродром. Днів десять полковий лікар "приводив" Костянтина в "норму". На одинадцятий сказав:

– Йди! Борька Задворний з мене душу витряс, щоб виписував тебе!

Наступного дня, в парі з Надворним, вони збили чи не того "Фокера", що підпалив його яструбок. Та цього разу на обличчі збитого пілота вже не було посмішки.

ХАЙ СВІТЛОЮ БУДЕ ПАМ'ЯТЬ

Новела

Він стояв біля відчиненого вікна готелю аеропорту. Годинник показував сорок на одинадцятую вечора. З висоти четвертого поверху було видно частину освітленої, виблискуючої після дощу вулиці, тротуар-коридорчик, стиснутий зеленню кущів, і верхів'я дерев.

У непричинені двері з холу проникало біло-голубе світло від екрана телевізора, долинала мелодія болгарської пісні – давали концерт гості з братньої соціалістичної країни. Прогримів, злітаючи в далекий рейс, реактивний лайнер. І знову чулася хвилююча мелодія. Вона навіювала щось далеке, приємне, хороше. Завтра на світанку літак винесе його з цього величезного білокамінного міста і він назавжди попрощається з нею – мрією своєї юності.

Сорок на одинадцятую. До її порога двадцять хвилин їзди тролейбусом... Двадцять хвилин їзди і тридцять чотири роки життя – вдалих, невдалих, часом і гірких.

Учора, вилітаючи в службових справах до цього міста, в якому він був проїздом зразу ж після війни, коли ще суспіль чорніли коробки зруйнованих будинків, він почував себе неначе багатшим, адже, крім не бідного на події життя, він підсвідомо носив у душі теплі спогади про неї та бажання коли-небудь зустріти ту, якою марив, коли було йому вісімнадцять, ту, яку зустрів раз у сонячній долині Казахстану Кооп-сан. Ішов їй тоді шістнадцятий рік. Дівчина була евакуйована туди з цього ось міста. А за чотири кілометри від селища, де вона мешкала, він учився літати на винищувачі Яковлева.

Одного жаркого липневого дня він ніс караульну службу, охороняв склад, що знаходився на околиці селища. Здавши пост, він

присів у скупому затінку від купки ящиків. Була обідня перерва. Із селища до улоговини, де паслося стадо корів, курною дорогою, що стелилася поблизу ящиків, пройшла група жінок. Набагато відставши від них, слідом чалапало босоніж дівча з вугластими плечима, в батистовій блузці без рукавів. Дівчина дивилася в степ, де в мареві плавали телеграфні стовпи, будівлі військового табору.

Щось невідоме штовхнуло його окликнути її і спитати, кого вона виглядає з боку табору.

Дівчина зупинилася, трохи нахилила голову, подивилася на нього. Голубенькі її очі заіскрилися, вона засміялась і вигукнула: "Вас, вас виглядаю!" Сказала і побігла в гарячий степ.

Він зустрічався з нею кілька разів, але не став її обранцем...

Через півроку, виїжджаючи з селища, вона, може, так, по-дружньому, лишила адресу своєї бабусі, котра мешкала в селищі, поблизу ось цього міста. Вони з матір'ю мали намір зупинитися тут, чекати батька з фронту.

Згодом він дізнався, що вона з батьками в Прибалтиці. А потім її слід загубився. Але прізвище та адреса її бабусі лишилися в його пам'яті назавжди.

Вчора о третій годині дня він вийшов на привокзальну площу. На службу мав з'явитися тільки сьогодні. Півдня було в його розпорядженні. Приїжджі в чуже місто звичайно квапляться влаштуватися на нічліг, запитися квитком у зворотню путь, але він, як завжди, не поспішав з цим, вірив – почувати просто неба не доведеться і виїде коли слід. І ось, дивлячись на людський потік, він подумав, а чи не розшукати її бабусю? Бабуся була бабусею вже тридцять чотири роки тому, могла й померти... Одначе людина безслідно зникнути не може, хоча б доти, поки живе хоч хтось один із тих, хто знав її...

У будочці довідкового бюро нервова дівчиця відповіла, що селища з такою назвою, як він запитує, немає, а є щось подібне.

Спасибі їй за це. За десятиріччя назви могли змінитися, та й він міг запам'ятати не точно, і він поїхав шукати.

Мжичило. Він ходив вулицями величезного селища, яке потопало в садах, стукав у добротні дерев'яні й залізні ворота, за якими ховалися в зелені великі цегляні півтора- і двоповерхові особняки, гаражі, білили цементні доріжки. Ніхто її бабусі не знав. Те-

пер уже ним володіли звичайні для нього наполегливість, упертість: раз приїхав у селище, то треба знайти. І він ішов далі, розпитуючи зустрічних, і нарешті зупинився коло воріт з потрібним йому номером. На подвір'ї височів над кронами молодих дерев новий, прямо-таки "відгрозаний", як кажуть, дивлячись на з фантазією збудовані особняки, дім. Але в ньому живуть молоді люди, приїжджі, котрі й своїх найближчих сусідів не знають.

Тоді він став міркувати. Її батько був кадровим військовим, наприкінці війни мав звання підполковника. Такого віку людина давно на пенсії. І якщо він лишився живим, то не міг не навідатись у рідні краї, про нього може знати якийсь військовий відставник.

Йому показали будинок полковника у відставці. Той був уже старою людиною з набряклыми ногами: сидів на веранді, накрившись ковдрою, хоча надворі стояв теплий день кінця травня.

Почувши назване йому прізвище, старий сказав, що знає її батька, що той має в селищі половину будинку – дачу, а в місті – квартиру, де проживає разом з дружиною. Дача записана на неї, вона недавно одружилась і теж проживає в цьому місті. Бабуся їхня давно померла. А в її будинку, що тепер уже має інший номер, проживають її рідні.

Він пішов до рідних. Слухав їх і не вірив. Тридцять чотири роки нічого не знав про неї, а це згавав три години – і в його блокноті і телефон, і адреса її батьків. Її ж адреси рідні не знають.

Як бути? – думав він. – З її батьками він не знайомий. Чи могла мати запам'ятати якогось курсанта, що разів два стояв на ганочку з її дочкою три з половиною десятки років тому? Та й вона навряд чи пам'ятає його. Що він скаже її рідним? Чого з'явився? Місяць тому їй сповнилось п'ятдесят. На меланхоліка він не схожий, та все це може здатися великою дурістю або дивацтвом... Розшукує ту, котру кохав юнаком... Чи не хвороба це?.. Чому люди так прив'язані до далекого минулого – до друзів дитинства, до своїх дібров – до всього того, що оточувало на початку життя?

Чому на старості літ людині хочеться вернутися в юність? – думав він, повертаючись у місто електричкою. – Може, тому, що тоді були найчистіші, найщиріші поривання душі, були бажання, позбавлені ще накипу життєвих негод, практицизму, буденщини?..

Тоді ним володіла романтика, було багато непізнаних, манливих таємниць... Може, тому, що пам'ять тих років трішки відігріває охолонулу душу? Кажуть, минуле – це мішки золота, за яке нічого не можна купити. Але якщо у людини є мрія, не потрібні їй мішки золота...

Він думав, зайти чи не зайти до її батька й матері, але йшов потрібною вулицею. Увійшовши в під'їзд, піднявся на другий поверх, постукав у двері і назвав себе не вагаючись.

Перед ним стояла низенька, ще бадьора стара – її мати. Почувши його прізвисько та ім'я, вона здивовано мовила: "Так це ви?"

Прийшов її батько. Позналилися. За чаєм згадали долину Кооп-сан, куди старий навідувався, коли частина була на переформуванні, потім зідзвонився з нею.

– Здрастуй, це я, – сказав він у трубку так, немов товаришеві, з яким тільки вчора розстався.

– Яким чудом? Звідки? Чи надовго? – здивована кричала вона на другому кінці проводу.

– Приходь до батьків. Хочу подивитись на тебе, – сказав він.

Вона не могла прийти. Щось відправляла синові і ось-ось мав повернутися з роботи чоловік. Домовилися зустрітися в центрі міста біля пам'ятника.

Батьки пропонували подивитися фотографію, щоб він міг пізнати її, але він відповів:

– Не треба. Хочу перевірити зорову пам'ять.

І поїхав у готель.

Сьогодні о чверть на сьому, закривши руки за спину, він походжав навколом пам'ятника. Тридцять чотири роки думав, де, як вони зустрінуться, які хвилювання переживуть, а тепер ходив, не відчувуючих ніяких хвилювань.

Його зупинили, взявши за руку ззаду.

– Ну, здрастуй, – сміялась вона. Він дивиться на невисоку нововиду жінку, стараючись знайти схожість з тією, шістнадцятилітньою, і не знаходив.

– Пізнала? – спитав він.

– По спині... Та й хто, крім тебе, може так демонстративно крокувати біля пам'ятника?

Вони сіли на лавці в боковій алеї. Він уже знав, що вона була одружена, розійшлась, має сина. Десять років жила у сестри на Кавказі, а п'ять років тому знову одружилася, що вона ще могла повідомити про себе? Талантом бог не нагородив. Не бачилися стільки часу, а говорити неначе не було й про що. Та, якою марив юнаком, зараз сиділа поруч і не хвилювала серця. Зустрівшись на вулиці, він просто не звернув би на неї уваги.

Поглядав на її маленькі руки, що лежали на господарській сумці, як у бабусь, зморщені, і думав про ті, колись міцні, засмаглі руки, які проніс у пам'яті через роки. Все життя йому хотілося ще побачити їх, побачити її голубенькі з іскринками очі, а на нього тепер дивилися якісь блідо-сірі й зовсім не променисті... Навіть родимка на щоці, яка привертала тоді увагу, зникла. У думці ще раз розгорнув перед собою її життя. Немічним було заміжжя, потім десять років свободи розлученої молоді жінки... Роки, стомленість... Тепер прибилася до берега... Живе тихо, як видно, догоджає чоловікові, щоб дожити свій вік не одній.

Вона спитала, чи щасливий він. Відповів, що напевно чи є люди абсолютно щасливі.

Вона призналася: коли стало їй погано в житті, вона шукала його, бо пам'ятала, що, прощаючись, він сказав: "Буде погано – знайди мене". Але не знайшла. Зауважила, що він, як і тоді, по-військовому стрункий, а ось її чоловік із животиком, потім задала дурне, на його погляд, запитання: чи зраджував він дружину? Він не приховав подиву її запитанню, але вона не знітилася, а просто засміялась.

Вона поспішала додому, але він умовив її зайти до батьків. Старі чекали.

Подали на стіл. Згадали разом воєнні роки і спільних знайомих по долині Кооп-сан.

Через годину вона знову заквапилася додому. Він провів її до дверей, легенько торкнувся губами її холодного лоба, так, як зробив це, прощаючись тридцять чотири роки тому, двері зачинилися.

...Концерт болгарських митців закінчився. Білокамінне місто засинало. Сьогодні, виїжджаючи в степ, він дивився на нього здалеку. Висотні будинки щойно заселених районів виблискували у

промінні сонця, неначе гористі острови серед океану. Він думав – безмежні українські степи, білокамінне місто і вона...

Завтра він поїде. Вона – його мрія – зостанеться серед білих вулиць, зелених алей цього міста, тепер чужа... Вони давно чужі...

Чи потрібно було шукати її? – думав він. – Чого і до кого я йшов? Чого я хотів? Знайти?... Знайшов тінь своєї юності, а втратив мрію – жаринку, що зігрівала серце. Так раптом, так просто обікрав свою душу... Ні, не варто шукати зустрічі з тими, кого кохали тридцять з лишком років тому... Це обкрадає пам'ять світлої, гарячої юності.

Геть! Швидше геть від реальної старості!.. Він вимкнув світло, ліг. Намагався згадати її обличчя і не міг. Воно заслонялося усміхненим личком босоногого дівчиська в пекучому степу...

СИВИЙ ТУМАН

Коли проходиш гомінкою вулицею Радянською, звертає на себе увагу хутірець білих з червоними смугами будиночків, що гніздяться за дворами на крутій горі.

У погожий день над хутірцем планерують на посадку літаки Аерофлоту. Рік у рік, день у день господарі хутірця, а зветься він "Окремий привід" Ужгородського аеропорту, слідкуючи за роботою радіоприладів, забезпечують рух повітряним кораблям. Протягом року сріблясті красені перевозять з порту сто тисяч пасажирів та багато тонн вантажу.

А що ж на хутірці, коли Ужгород обсідає туман? Ось як сьогодні, в неділю місяця лютого...

Я завітав на хутірець. Маю до нього службове відношення. Чергував якраз колишній, ще часів Вітчизняної війни, льотчик-бомбардувальник Шульгін Микола Васильович. Сидів біля маленького столика, переглядав журнали реєстрації роботи приладів і споглядав білий морок за віконцем. У ясну погоду з віконця видно аеропорт, асфальтовану злітну доріжку, а далі – поля Чехословаччини. Зараз – біле безмов'я.

– Здрастуй! Чи не заблудився у тумані, що потрапив до мене? – зрадів Шульгін живій душі.

Запалили, розговорились.

– Для авіації туман повен несподіванок, – зітхнув Микола Васильович.

– А саме?

– Дивлюсь на цю мряку й пригадую випадок, що стався на Кіровоградщині у сорок четвертому, й саме в лютому...

– Де саме на Кіровоградщині? – питаю. – Я кіровоградець. Може, знаю.

– На Кіровоградському аеродромі наш полк стояв пізніше... Трапилася біда в районі Малої Виски. – А от як звуться села – вбий, не пам'ятаю... Чотири десятки років сплило...

Неохочий старий льотчик до розповідей, говорить повільно.

Гуляли, завивали у степах лютневі заметілі, та страшніше від них гули хуги вогняні. Точилися жорстокі бої.

Ескадрилья пікіруючих бомбардувальників Пе-2 5-ї Повітряної Армії, злітаючи з польового аеродрому, що біля села Мошоріно, "обробляла" німецькі позиції вже західніше Кіровограда, в районі Первомайська, Новоукраїнки. Наприкінці лютого закликали пілотів та штурманів до штабу полку – в сільську хату край села. Тислися хлопці, одягнені в комбінезони й унти, вздовж стіни, біля дверей, слухали начальника штабу, низького підполковника...

– У район Малої Виски німці підтягують танкові та інші військові частини, – говорив начштабу. – Мабуть, замишляють ударити на Кіровоград чи залізничний вузол Знам'янку – взяти реванш за недавню поразку під Корсунем-Шевченківським... Командування придає наш змішаний полк для прикриття і підтримки дій 8-го особливого призначення механізованого корпусу генерал-майора Фірсовича... Окрема танкова бригада корпусу під командуванням полковника Юревича отримала наказ: потайки, лісами, рухаючись виключно вночі, вийти в район Малої Виски, раптовим ударом прорватися за лінію фронту, розгромити резерви ворога. Нам наказано прикривати і підтримувати дії бригади. Поки вона дійде до передбаченого місця прориву, що на північній захід від Малої Виски, нам слід "обробляти" той відтинок невеликими групами. Невеликими, щоб не викликати підозри, не розкрити наміру... І головне – розвідка місць скупчення та шляхів пересування. Ясно?

– Так точно! – відповіли молоді голоси під низенькою стелею старої хати.

– Ланці старшого лейтенанта Шульгіна виліт через півгодини. Залиштеся, товаришу Шульгін, для уточнення маршруту. Решта поки що вільні, – наказав підполковник.

Навислі хмари тисли літаки до землі, а позаду здіймалися фонтани вогню та диму. Шульгін вивів машину з пологого пікірування, повернув на схід.

– Командир! Літак Пацюри! – схвильовано вигукнув штурман лейтенант Мельников.

– Що Пацюра!

– Гляньте!

– Іване! Що трапилося? – запитав Шульгін товариша по радіо, і озирнувся вліво назад.

Світло-зелений двокільовий літак Пацюри відставав і знижувався.

– Трясе! Пошкоджено повітряний гвинт! Мушу сідати! – відповів. – Шукаю рівне поле...

За хвилину Пацюра посадив літак у чистому полі, неподалік села. Продовжуючи політ до Мошоріно, Шульгін чув, як Пацюра по радіо доповів у штаб полку: "Сів благополучно. Лопасті гвинта правого двигуна розбиті. Штурмана і стрілка відправив на базу. Присилайте гвинт. Чекаю".

Під літаком Шульгіна вкриті снігом степи. Обочини доріг, яри, всіяні розбитими автомашинами, гарматами. Тут-там на снігу, немов зуби хижаків якоїсь доісторичної ери, розстелені гусениці "тигрів", "фердинандів" – дикунів двадцятого століття... Земля порита траншеями, воронками від бомб. Сумно дивився на побиту рідну землю Шульгін.

Праворуч вдаліні, долиною річечки Інгул, чорною плямою стелиться Кіровоград. А ось, майже під літаком, на повороті залізниці Знам'янка-Кіровоград, станція Треповка. Далі – села Казанка, Суботці, знову залізнична колія, і Мошоріно, розрізане навпіл річечкою Бешкою. Літаки Шульгіна і правого веденого тримають швидкість чотириста дев'яносто кілометрів на годину. Аеродром – на південь від села. Сідали з прямої. Пе-2 на посадці – вередливий літак. Передбачаючи це, конструктори наділили його міцними "ногами".

Зарулили ближче до вишневих садків, вимкнули двигуни і пішли у штаб. Вислухавши доповіді екіпажів про виконання завдання, начальник штабу сказав, що вже дав команду технікам демонтувати повітряний гвинт з машини, яка на ремонті, і що йому, Шульгіну, необхідно летіти до Пацюри.

– Поставите гвинт і на зворотному шляху дорозвідайте район Малої Виски, – наказав він. Глянувши у вікно, уточнив, що слід летіти завтра вранці, бо вже смеркає.

Шульгін і Мельников подалися до літака, з якого техніки знімали гвинт. За якусь годину його розібрали на частини і помістили у фюзеляж бомбардувальника.

Туманний вечір обліг Мошоріно, коли крокували до хати, де квартирували, крізь туман з сусіднього двору долітали звуки мандоліни, регіт полкової молоді та сільських дівчат. Колись було, що парубок ризикував отримати синці, якщо забрів до дівчат на другий кут села. Зараз – усі свої.

– Де ж це ви, хлопчики, забарилися?.. Вже й вечеря, мабуть, прохолола, – забідкалась, кліпаючи сірими очима, баба Мелашка – хазяйка хати. – Сідайте.

Баба шаркнула чорною від споконвічної роботи на землі долоною по дошках стола, метнулася до печі, гримнула заслінкою і витягла рогачем великий чавунець. З тих пір як полкова їдальня розмістилася неподалік від бабиної хати, стара працює на кухні і підгодовує своїх хлопчиків. Інакше вона їх і не називає – Шульгіну двадцять чотири, а Мельникову нещодавно сповнилося двадцять. Хлопчики вони для баби – вона вже має онуків. У хаті, окрім неї, живуть дочка і доччина донька; зять на фронті. Долівка в кімнаті старанно виметена, на покуті горить маленька газова лампа з розбитим і склеєним газетою склом.

Поки Шульгін і Мельников скидали унти, комбінезони, на столі в череп'яних мисках запарував борщ.

Хазяйка сказала:

– Їжте, хлопчики, на здоров'я. – І пішла через сіни в кімнату до своїх.

Здавалося б, виліт був вдалий. Щодо випадку з Пацюрою, то, як для воєнного часу, то невелика біда. Поставлять справний гвинт – і по газах. Будні війни, – думав Шульгін. Але тієї ночі наснилося йому чортзна-що. Буцімто він, Мельников та Пацюра йдуть кудись степом і дійшли до річки. Вода чорна, як смола. Він і Мельников вирішили переходити вброд, а Пацюра пішов шукати обхід. Шульгін крикнув, щоб не відривався від них, бо потрапить до німців, і рвонувся наздоганяти Пацюру, та той немов крізь землю провалився... На те Шульгін прокинувся. Серце калатало. У два маленьких віконця зазірала ніч. Мельников посвистував носом поруч – спали в одній постелі. До ранку вже не склепив повіки.

Дивився в темноту, а перед очима снувалася фантазія змореного напруження мозку.

Скоро прокинулася баба, затопила соломною піч, щоб її хлопчики не померзли, заторохтіла рогачами і розбудила тим торохтінням новий день.

Посідали снідати. Вона придивилася до Шульгіна й питає:

– Чого це ти, синку, такий зажурений?

– Так, нічого, – відповів.

– Чи не захворів, бува? Може, простудився? Ану, дай, голова не гаряча? – Шульгін і не помітив як бабині руки приклалися до його чола.

– Що ви? Я здоровий! – відсторонився.

– Ой, не кажи, синку. Сиди сьогодні в хаті. Я ось вправлюсь, збігаю до вашого командира, скажу, щоб не посилав тебе хворого на німців.

– Вона і справді натягла фуфайку.

– Не йдіть нікуди, бабко! – аж підскочив Шульгін і зізнався: Змучив гидкий сон.

– Ану, розкажи.

Припертий до стіни Шульгін розказав сон.

Стара витерла суху сльозу:

– Когось одного, хлопчики, не долічіться... Перед тим, як поліг головою мій меншенький, Андрійко, мені теж наснився поганий сон...

Проводжала своїх постояльців за ворота. Шульгін втягнув голову у плечі, озирнувся – не побачив би хто таких проводів. Що скажеш старій згорьованій жінці?

Стрілка не брали, бо летіли над звільненою територією. Хвилини за двадцять будуть у Пацюри, швиденько замінять гвинт. Вправляться, може, й до обіду. Але зліт затримувався. На північ, низько над землею, сунули важкі хмари.

– Висота кромки триста метрів, – сказав Мельников, зв'язавшись по радіо з метеослужбою. – Дівчата кажуть почекати...

– Дожилися, – буркнув Шульгін. – Наталка і Катя скоро й командирові полку вказуватимуть...

І за годину, і за дві хмари не піднялися. Нудьгували майже до обіду.

– Висота хмар п'ятсот метрів! – зраділо вигукнув Мельников. – Зліт дозволено!

Шульгін випробував двигуни, злетів і взяв курс на північний захід. Рівно гудуть двигуни. Вдалині, на півночі, чорніють ліси, темними змійками від них на південь тягнуться залізничні колії – одна, далі друга, що на Кіровоград від Знам'янки, ще кілька хвилин – чорніє ліс, за Підлісним. Шульгін подумав, що десь серед того чорного моря зараз причаїлася механізована бригада полковника Юревича.

Село, де слід було шукати Пацюру, скупчилося на західному березі степової річечки, за ним видно лісок, а навкруги – голі поля. Пролетіли над дворами. Ні душі, ні димка. Виконали одне, друге коло над полями поблизу села.

– Що за чортівня! Де Пацюрин літак? – лайнувся Мельников.

Шульгін знизився до сімдесяти п'яти метрів, ще раз облетів і над селом, і над полями. Засумнівався, чи правильно вони витримали курс.

– Летіли ми точно, – запевнив Мельников.

– Так де ж літак Івана? Може, німці потягли?

– Які німці?! Тут ні німців, ні своїх не видно.

Раптом бачать, з крайньої хати вискочили і побігли в степ двоє чоловіків. Передній махає руками, вказує на довге, рівне поле, яке й справді найзручніше для посадки літака.

"Хто вони? – подумав Шульгін. – Видно, що розуміються у виборі площини для посадки літака".

Сумніви сумнівами, а знайти Пацюру треба. Може, ці люди що-небудь знають про нього? На всякий випадок, наказав Мельникову приготувати турельний кулемет і ще раз зайшов над прямокутником рівного поля. Люди махали руками:

– Так це ж Іван! – засміявся Мельников. – Переодягнувся...

Бомбардувальник торкнувся присніженої стерні, пробіг під уклін і зупинився. Пацюра схрестив руки над головою – вимикай двигуни.

Чорнявий, ворухливий у цивільному одязі Пацюра скидався на циганчука, що зараз кине́ться навприсядки.

– Привіт! Привезли гвинт? – радів він, обіймаючи друзів.

– Гвинт привезли. А де твій літак? – озираючись, запитав Шульгін. – І чому нікого не видно в селі?

Високий чоловік, років під п'ятдесят, який прибіг слідом за Пацорою, пояснив:

– І літак сховали, і люди поховалися: фріци по той бік села, кілометрів за чотири, і щось ворущаться.

– Люди – ясно, а от літак у льох не сховаєш, – сказав Мельников. – Ми очі видивили і не помітили його.

– Маскування літака організував товариш Гончарук. – Кивнув у бік високого Пацора. – Майстер. Пішли, побачите...

Рушили до села, що починалося садками. По дорозі Мельников розповів Пацорі про сон Шульгіна й реакцію на нього баби Мелашки.

– А знаєте... баба близька до істини. Недолічитесь... Ха-ха! Якби не воювати ще, я тут оженився б... – засміявся той.

Літак помітили, підійшовши до нього кроків на двадцять. Стояв між деревами, старанно прикритий гіллям.

– Оце маскування! – похвалив Шульгін. – Ну і хитруни!

– Німці навчили хитрувати, – сказав Гончарук. – Не обдуриш ірода клятого – вважай пропав.

Поговоривши, вирішили викотити літак на поле, де і приступили до заміни гвинта.

– Зараз... Гукну людей, – сказав Гончарук і подався до сусіднього двору, а потім далі.

За півгодини біля літака зібралося душ двадцять молодичь та жінок старшого віку. Шульгін дивився на рідних людей, і сльози викотилися з очей. Браві від природи, чорноокі степовички тепер ніби аж вилиняли з лиця. Одягнені у старі фуфайки, подерті пальта, на ногах у деяких чоботи не по розміру, в інших галоші, прив'язані мотузкою, голови закутані навіть мішковиною. Та тільки-но збіглися, взялися скидати з літака галуззя, прив'язувати мотузки до стойок шасі.

– Ой, лишенько, хоч би німчура не помітила та не стрільнула з гармати, – беручись за віршовку, проговорила старша жінка.

Вишикувались у два ряди цугом і потягли Пе-2 з вишняка в чисте поле. Поставили поруч з літаком Шульгіна.

– Настю! Відв'язуй мотуззя, неси додому, там роздаси бабам! – сказав Гончарук до дебелої молодичі. І пояснив Шульгіну: – Завів

у нас німець такий новий порядок, що й мотузки в господарстві чортма!

Пацора та Мельников взялися знімати побитий гвинт. Принесли ящик, щоб стати на нього. Шульгін з Гончаруком витягли з фюзеляжа привезений гвинт. Робота закипіла. Жінки охоче, з цікавістю бралися розкручувати чи закручувати гайки – як уміли. Степом гуляв вітер. Було холодно. Як не старалися, а вечір застав їх за роботою. Гончарук збігав додому, приніс ліхтар. Підсадив низеньку жіночку на крило – вона вляглася на капоті двигуна, присвічувала, коли ставили гвинт.

– Ну, баби, готово! – сказав Гончарук. – Можете йти додому.

– Ні, послухаємо, як гуркотітиме, – заперчила Настя. – Може, ще що?..

Пацора випробував двигун на малих обертах, а потім на всю потужність вимкнув запалювання. Виліз.

– Усе гаразд! Дякуємо вам, жіночки! – посміхнувся до помічниць. – Почекаємо світанку і полетимо.

Гончарук запросив льотчиків до себе.

Низенька, на дві половини, хата ожила. Завісили вікна, запалили лампу. Хазяйка поставила на стіл казан з вареною в лушпинні картоплею, внесла з погребка миску квашеної капусти. Після холодного, голодного дня вечір здався справжньою нагородою.

Хазяйка постелила всім трьом у цій же кімнаті. Виходячи, Гончарук сказав:

– Ви відпочивайте, а я піду до літаків, постережу, щоб, бува, чого... – й тихо зачинив двері.

Проснувся Шульгін, коли ще було темно. Визирнув у сіни.

– Як там погода? – запитав хазяїна, який щойно зайшов знадвору.

– Спіть. Нікуди ви не полетите... Туман густий... Мельников і Пацора теж уже не спали.

– Видимість п'ять кроків... ще й бур'яни обліплені інеем, – визначив штурман. І ліг на лаву досипати.

Перегода увійшов хазяїн з запаленою лампою.

– Поставлю вам світло, щоб не нудьгували в сутіні... Відпочивайте, поки проясниться... Тільки б ото німець не поліз у мряці...

П'ять діб туман облягав степи. Кожного ранку льотчики в супроводі Гончарука виходили до машин, чекали просвітлення, прислухалися, чи не суне туманом фашист. І за ці п'ять днів двері в хаті не зачинялися від сусідок.

Треба чи не треба – навідувалися.

– Оце йшла мимо, дай, думаю, заскочу, провідаю, – говорять, наче змовились.

– Дивно... Хата ніби в боці від дороги, – потягує хазяїн цигарку. – Погрійся трохи, Ганько, та йди в яму до своїх... Хлопці відпочивають. Їм ще воювати до самої Німеччини... І ще одне: хоч і молоді, казали – жонаті...

Ганька довго застьобує фуфайку, стріляє очима по кімнаті, чи не побачить чого такого – від Гончарукових гостей... Чоботи чи шапку... Щоб ще поговорити.

– Та, мабуть, піду... Там заждались, – зітхає у сніях посумніла гостя, а яка й водиці ще нап'ється біля сінешніх дверей.

Шостої ночі подув вітер, розігнав туман.

– По машинах! – вбігши до кімнати, вигукнув Мельников.

Подякували хазяїну та хазяйці, попрощалися і – з двору.

Повилазили з ям сусіди, махають руками, стоячи край садків. Небом пливуть і пливуть розірвані хмари. До них метрів чотирьох.

Домовились – Пацюра летітиме веденим справа. Пролетять уздовж лінії фронту, подивляться, що робиться по той бік, і повернуть на Мошоріно.

Лівим розворотом пішли на північний захід. Хвилини через дві розвернулися на південний схід. Летіли над територією, яка вважалася визволеною, та виявилось, що за п'ять туманних днів німці просунулися на схід на кілька кілометрів, нарили траншеї. Степом гасали тачанки з зенітними кулеметами, і вміть потяглися вогненні траси. Довга черга прошила ковпак літака Шульгіна перед дошкою приладів, та їх, на щастя, не пошкодила.

Не бачив, а відчув, як інша черга полоснула по фюзеляжу. Озирнувся вправо: літак Пацюри, що йшов трохи ззаду, спалахнув факелом і клюнув у землю. Траса крупнокаліберного кулемета дотяглася до правого двигуна машини Шульгіна. Здалося, чув дзенькіт металу. Мотор заклинило, лопасті гвинта зупинились,

немов розкинуті весла. Палаючий літак Пащори впав у балку. Гублячи висоту, Шульгін повернув на схід, пролетів над якимось безлюдним селом і посадив літак неподалік крайніх хат.

– У чийх руках село? – вискочивши з кабіни, озирнувся Мельников. – Хоча б одна жива душа...

– Треба з'ясувати, може, і є хто.

Зарили в землю польотну карту й попростували схилом до ближньої хати, що біліла між голих дерев. Ніде нікого, а біля хати знайдено. Раптом на сусідньому подвір'ї з'явилася людина, закутана хтозна в що – чоловік чи жінка – не впізнати. Нахиливши голову, вона вийшла на стежину.

– Може, німець? – зупинився Мельников. – Тепер вони натягають на себе все, що трапить під руки.

Витягли пістолети. Шульгін гукнув. Людина у відповідь махнула рукою, щоб підійшли. Виявилося, то була жінка років під сорок.

– Німці на тому краю села, – сказала вона. – Спішно довбають землю, чекають, що наші будуть наступати...

– А де люди з вашого села? – запитав Шульгін.

– Де ж їм бути... В погребах сидять.

– А ви?

– Я? Я оце вийшла подивитися, чи не почала телитися корова... Жалко худобину...

Поки говорили, з німецьких позицій над їх головами похурчали дві міни. Розірвалися вони неподалік від літака.

– Треба сховати його в балку, – глянув Шульгін на Мельникова.

– Як же ви його сховаєте? То ж не голка, – зауважила жінка, анітрохи не звертаючи уваги на розрив мін.

– Удвох, ясно, не зможемо... От якби люди підсобили.

– Піду, скажу, – невпевнено відповіла жінка і рушила межею.

Шульгін і Мельников стали під стіну хати. Попереду них сад, за садом степ і польова дорога до села. На в'їзді в село – місток через канаву. Тут-там у степу вибухають міни. Червоні зблиски народжують чорно-білі фонтани землі і снігу. Хвилини чекання здаються надто довгими.

– Стрілянина. Люди бояться вилазити з ям, – мовив Мельников.

– Почекаємо ще... Тепер хоч знаємо, де німець.

Мельников палив цигарку за цигаркою і визирав з-за рогу хати, чи не йдуть люди. Кинув недопалок у сніг, роздратовано сказав:

– Оце потрапили в халепу! І Пащору загубили, і самі ось...

– Жаль Івана...

– От тобі й сон... Угадала баба Мелашка, – буркотів Мельников.

Та почали надходити жінки, дівчата. Прийшли й троє дідів з прокуреними жовтими вусами та двоє хлопчиків-підлітків. Принесли налигачі. Вони були ще теплі й пахли стайнею. Шульгін заходився зв'язувати мотузки. Жінки лише дивилися, що то льотчик робить. Шульгін роз'яснив:

– Я піду балочкою... Потім поверну до літака. Прив'яжу кінці вірьовок до стійок шасі і дам знак. Поспішіть до мене. Затягнемо літак у балку, – і пустився через сад униз.

Від балки до літака було метрів сто. Щоб німці не помітили й не розгадали замислу, з балки до літака поповз по-пластунськи. Чорнозем на сонячній стороні відтанув. Шульгін орав коліньми та ліктями болото. Поки доповз до літака, добряче впрів. Припав до землі. Потім прив'язував кінець вірьовки до однієї стійки, посу-нувся до другої. За хвилину махнув шоломом. Мельников, а слідом гурт жінок, діди та хлопчаки побігли в балку. Німцям їх не видно. Мельников змахнув обома руками: всі впали на землю і поповзли по сліду Шульгіна. Вже під крилами літака схопилися на ноги, взялися за вірьовки, а хтось і за задню кромку крила, й покотили машину до балки. Літак уже в балці. Жінки відв'язали вірьовки й подалися в село.

Шульгін і Мельников пішли слідом і зупинилися біля тієї ж хати, де чекали жінок. Поки радились, що робити далі, побачили – степовою дорогою до села наближається "вілліс" з чотирма військовими.

– Наші чи німці? – Шульгін потяг Мельникова за риг хати.

"Вілліс" зупинився перед мостом. З нього сплигнули двоє солдатів і офіцер Червоної Армії.

Шульгін і Мельников вийшли з укриття, підбігли до машини.

Офіцер (то був капітан-ад'ютант командира стрілецької дивізії) перевірів документи й мовив:

– Ми бачили, як загорівся ваш товариш і що трапилося з вами. Генерал наказав доставити вас у штаб. Сідайте, поїдемо.

– А літак?

Капітан махнув рукою до солдатів, і ті пішли до літака.

Командир дивізії генерал-майор, ще молодий чоловік, зустрів їх радо, немов вони здійснили героїський вчинок, сказав, що йому дзвонили зі штабу повітряної армії, просили розшукати, допомогти. Потім наказав ад'ютантові відвести їх на постій у хату:

– Нехай відпочинуть. Завтра на попутних поїдуть.

Ледь світало, коли Шульгін і Мельников зібралися в дорогу. Прийшов ад'ютант:

– Виспалися, авіація? На жаль, транспорту ніякого... Доведеться пішки добиратися до Каніжа, а там щось знайдете...

– Доберемося! Дякуємо за хліб-сіль, – відповів Шульгін. – Вкажіть тільки, якою дорогою.

Капітан вивів їх за село, потиснув їм руки.

Навстріч льотчикам просувалися машини, підводи, крокували підрозділи піхоти. Видно було, що ближчими днями, а був уже березень, знову закрутиться вогняна завірюха. Попереду Умань, далі ще сотні кілометрів рідної землі. Надсадно гудуть вантажні машини, скриплять вози, місять підталий сніг тисячі солдатських чобіт.

З Каніжа до Родниківки їхали попутною машиною, потім кілометрів п'ять знову йшли пішки. Далі – попутними. Увечері дісталися в Мошоріно.

Вислухавши їх, начальник штабу сказав, що дасть команду навантажити на "студебеккер" новий двигун.

– Ідіть, відпочивайте. Рано вранці поїдете разом до літака. Поставите двигун і летіть на аеродром Кіровограда: полк перебазується туди.

– А щоб мені було не дожити... А щоб язик відсох... А щоб... – тупцюючи по кімнаті, бідалася баба Мелашка, почувши, що трапилося з товаришем її постояльців. – Накаркала стара ворона!

– Що ви, мамо, таке говорите? – заспокоювала дочка, ставлячи для льотчиків вечерю. – Пам'ятаєте, на Івана Цибулька танк наїхав, усі бачили, вже й шапки зняли, а він викрутився... вижив!

– Хоч би, – баба пішла в кімнату до онуки.

Степами гуляв холодний вітер. У балці, де стояв літак Шульгіна, було затишніше, тому замінювали двигун там. Піхота відганяла німців далі від села.

Випробували двигун. Мельников вибіг на дорогу, зупинив вантажну машину. Витягли своїм "студебеккером" і ЗІСом готовий літак з балки на рівне поле. Нетривалий березневий морозець скупав чорнозем.

Шульгін злетів і без пригод дістався кіровоградського аеродрому, вщент забитого бомбардувальниками, винищувачами різних марок і різних дивізій. Передбачалася велика відлига; польові аеродроми розкиснуть, тому всі, хто був ближче, злетілися сюди. Ескадрилья Шульгіна готувалася на нове завдання. Техніки управляли літаки бензином, підвішували бомби, міняли патронні коробки кулеметів. Дозаправили й літак Шульгіна. І знову в повітря – бомбити ворожі позиції. Слідом за Пе-2 злетіла ескадрилья "аерокобр" прикриття. Трапляться винищувачі ворога, "кобри" вступають у бій, а якщо ні – почекають, поки бомбардувальники зроблять свою роботу; потім і вони пройдуться вогнем по ворожих головах.

Минуло три дні. В полку стало відомо, що бригада полковника Юревича раптовим ударом розгромила танкові резерви німців у районі Малої Виски, потрощила всі літаки ворога на Мало-Висківському аеродромі, напавши на нього вночі. Гусениці танків давили великі утеплені палатки німецьких льотчиків та техніків. Тринадцятого березня Малу Виску визволено.

Якоїсь днини Шульгін проходив повз штаб полку. Назустріч ішов начальник штабу.

– Шульгін, зайди в штаб, там тобі лист від Пацюри, – сказав підполковник.

– Від Пацюри? Ви жартуєте?

– Жартують на іменинах. Іди, – повторив підполковник.

Шульгін тримав у руках конверт синього кольору, придивлявся до почерку. Адреса полку і його, Шульгіна, прізвище написано каліграфічно. Почерк не Іванів. Так пишуть жінки.

Прочитав: "Товаришу Шульгін, ваш побратим Іван Пацюра живий, потрапив у полон. Приїжджайте до мене в Малу Виску, все розкажу. Так він просив. Галина". І далі йшла зворотна адреса.

– Бери ІІІ-2 і мотай! – тільки й сказав начальник штабу, коли Шульгін звернувся до нього за дозволом навідатися в Малу Виску.

Ш-2 – біплан з двома двигунами М-11, кожен по 100 кінських сил. Літак цей, як запевняли, здатний сісти на грядці моркви. Використовували його для перевезення чохлів літаків та іншого технічного дріб'язку.

– Глянь, крутиться! Диви, злетіло! – сміявся Мельников, коли Ш-2 відірвався від землі й почав набирати висоту.

Незвично після польотів на швидкісних бомбардувальниках летіти на тихході. Здається, поволі пропливають поля, покалічені траншеями, побиті снарядами, засмічені уламками заліза, проте оживаючі... Нещодавно чорні ліси, тепер бруняться. Хоч і тиххід, а під крилом уже село Лутківка, а далі, до залізниці, тягнуться хати Мануйлівки, за якими блищить проти сонця ставочок.

Аеродром Малої Виски захаращений розтрощеними, згорілими останками німецької техніки.

– Кладовище "люфтваффену", – посміхнувся Мельников, коли вийшли з літака. – Попрацював полковник Юревич!..

– Попрацював добре, та, на жаль... Німецька авіація потім налетіла на аеродром і завдала бригаді немалої шкоди, – зітхнув Шульгін.

– Хіба все передбачиш?

Ділячись враженнями, вони пішли шукати Галину. Хата її стояла на горбі, на західному боці Малої Виски, недалеко від аеродрому. На подвір'ї одні діти. Запитали хлопчика років десяти, де живе Галина. Той і провів їх до старої під стріхою хати, двері якої були на замку. Недавно побілена, віконниці пофарбовані – видно, що господарі люблять свою оселю, і яка би не була стара, чепурять. Хлопчик сказав, що хазяйка, як і всі жінки, зараз у полі й має скоро прийти на обід.

Сіли на призьбі почекати. Не минуло й години, як до двору підійшли дві жінки: одна в роках і дівчина – висока, чорнява, гаряча з лиця. Стали біля воріт і дивляться, хто ж то сидить під хатою. Певне, думали, що хтось із рідні. Льотчики підійшли до них, поздоровкались, запитали прізвище.

– Це ви мені писали? – Шульгін показав лист.

– Я, – посміхнулася дівчина. – А ви і є той Шульгін?

Галинина мати відімкнула замок, відчинила двері навстіж.

– Заходьте, заходьте до хати... Ми й не думали, що так скоро...

– Розкажіть про Івана... – Шульгін.

– Ну от по порядку... – Галина присіла на лаві і почала розповідати, а стара тим часом ставила на стіл миски, різала хлібину.

– Як зробили німці аеродром, то поліцаї вигнали нас із хати, розмістили в ній свій відтинок. І ось у кінці лютого приводять у двір нашого льотчика... Весь у синцях, обідраний. Кинули в сарай... А самі розсілися на призьбі, гвинтівки на колінах: один і хвалиться – розкажує, зокрема, як і де впіймали льотчика. Каже, упав літак у балку і потрапив у глибокий сніг, тому не розбився. Льотчик вискочив з кабіни і, як очманілий, почав бігати навколо. Мабуть, добряче його трусонуло. Тут його й накрили. Зняли унти, комбінезон... На те надійшов німецький офіцер. Він наказав відвезти льотчика у штаб. Пересидів там ніч, здерли з нього льотну форму й передали поліцаям. На третій чи четвертий день принесла йому води, тоді і назвався Іваном Пацурою, сказав вашу адресу. Попросив написати. В обід забрали його і, як говорили поліцаї, відправили до Німеччини. Це все...

Під вечір Шульгін і Мельников вернулися в Кіровоград. Товариші по полку посумували за Іваном, а наступного дня полетіли бомбити ворога під Уманню. Пізніше літали на Яси. А коли прибуло поповнення, рушили далі на захід.

Рік ще тяглася війна. Багатьох недоличився Шульгін. Були хлопці й нема. Лиш пам'ять про них світла. Йому пощастило. Зустрів день Перемоги на Ельбі.

Минуло кілька тижнів по перемозі, і полк перекинули з Німеччини в Білорусію. Розселилися на квартирах ближче до аеродрому.

Вже весною сорок шостого року, одного тихого теплого вечора Шульгін вертався на квартиру.

– Іди скоріше, там тебе гість жде! – посміхнувся ад'ютант ескадрильї, що жив у будиночку поруч.

– Хто? – здивувався Шульгін.

– Йди, побачиш.

Поспішаючи, Шульгін гадав, хто б це міг бути. Всі полкові товариші дома.

Біля воріт стояв чоловік у військовому костюмі, в баретці. Льотчик зупинився.

– Не впізнаєш, Миколо? – засміявся той.

Перед Шульгіним стояв Іван Пацюра.

– Живий! Звідки, братку?!

Обнялися. Раді до сліз. Не встигли вони увійти до хати, як слідом застукали в двері. Збігалися фронтові друзі. Від гамору аж лампа гасла. Хазяйка заходилася лаштувати святкову вечерю, і поки парилося-шкварилося, Пацюра розказував, як потрапив з Малої Виски до Німеччини, як німці пропонували літати бомбити Англію. А коли відмовився, кинули в концтабір. Там він познайомився з льотчиком Дев'ятаєвим, який організував підпільну групу. Робили підкоп, щоб утекти, та штольня завалилася. За підкоп німці розстріляли кожного п'ятого, але ніхто не виказав підпільників. Пізніше частину з тих, хто лишився в живих, перевезли на острів, де був аеродром, і примусили будувати капоніри для літаків. Дев'ятаєв і тут організував групу. Вони захопили німецький бомбардувальник. Десять чоловік перелетіли до своїх.

Хазяйка поставила на стіл вечерю. Пацюра мовив:

– Пам'ятаєш, Миколо, бабу Мелашку, яка розгадувала сон і сказала, що буде біда? Ще одного не долічимося. То була щаслива помилка баби Мелашки!

***

– От так-то запам'ятався мені туман на Кіровоградщині, – Микола Васильович посміхнувся. – Спливають роки, треба б відвідати ті місця... Хочеться зустрітися, поговорити з людьми, якщо ще живуть ті, хто допомагав тягати літаки, запрягаючись цугом...

1985 р.

КАТЯ

Оповідання

Каті від дверей їдальні видно рівне жовто-зелене поле аеродрому. Ген до самого обрію і впоперек на ньому сіріють колії від шасі літаків. По краях поля стоять важкі бомбардувальники ТБ-3: вони щойно прилетіли із німецького тилу і ось мають знову піднятися в повітря. Екіпажі пообідали і невеличкими групами потяглися до своїх машин. Поблизу їдальні стоять кілька молодих жінок – вони прийшли провести чоловіків на виліт.

– Сьогодні ще раз злітаємо, сядемо десь на іншому місці. Повідомлю. Гляди, Тамаро, щоб Василько знову не переїв. Тримайся людей. Головне, не дрейф! – весело говорив присадкуватий чорнявий лейтенант вродливій білявій дружині. Він нашвидку обняв жінку і сина, так, ніби казав: "Заждіть, я за хвилину повернуся", – і побіг за товаришами.

Ось уже півроку, як Катя працює на аеродромі. Знає – потрапила в око не одному військовому. Проте ухилялася від близьких знайомств.

– Не порозумію їх, якісь ніби легковажні. Хоч цей. Летить, хто зна, чи й повернеться, а йому сміх! І прощання яке!

Вона стрічається з Іваном, односельцем, який працює на заводі. Іван смирний, делікатний. Це він умовив її приїхати до міста з села, що заховалося в лісі поблизу Чорного яру. Думала: "Попрацюю трохи в їдальні, потім – до Івана на завод, щоб не думав бо-зна-чого. Та... війна".

Заревіли мотори літаків. Катя не могла звикнути до їх задиристого гулу. Здавалося – повилітають шибки, стеля підніметься.

Біля дверей їдальні зібралися офіціантки – тиснуться одна до одної, немов ото ягнята в дощ, позирають на літаки і небо. Така

звичка аеродромних людей – проводити своїх у виліт. "Заражені якись!" – майже байдуже подумала Катя про дівчат. Але як перший літак почав вирулювати – напружилась ніби перед стрибком: "Хоч би добре злетів!.. А в небі йому вільно".

Літаки один по одному відривалися від бетонної злітної полоси, зробили коло над аеродромом, стали в трійки і полетіли на захід.

Катя прибирала на столах, коли з порога гукнула одна з дівчат:

– Біжи скоріше! Іван чекає на прохідній. Червоноармієць вже.

Поспіши. Каже, часу не має!

Біля воріт стояв військовий. Не зразу впізнала у ньому Івана. Став ніби вищий і могутніший за тиждень, що не бачилися.

– Йду і я бити німців, – сказав спокійно Іван і, не звертаючи уваги на сторонніх, пригорнув, поцілував її.

Серце тьохнуло, не знала що й казати.

– Не приходив, бо бач, – Іван зняв пілотку, нахилив стрижену голову.

Припала до широких грудей коханого.

Іван пішов серединою піщаної вулиці, озирнувся, махав рукою, крикнув:

– Скоро повернуся! Чекай! Чекай!

Дивилася, поки повернув за ріг вулиці, до трамваю. Звернула увагу на гурти людей біля кількох воріт – чоловіки, жінки проводжали хлопців, одягнених у військову форму. Біля ближнього двору заголосила жінка:

– Сину, мій синочку!.. А чи побачимось?..

Від того страждального голосу у Каті навернули сльози, зашеміло серце. "Чи побачимось, Іване?.."

Гуркіт гармат докотився до міста. Почастішали нальоти німецьких бомбардувальників. Катя проснулася від реву сирен. Спала в їдальні, одягнена так, як усі в ці дні. Обрій на сході вбрався в молочну імлу світанку. Навколо метушня. Від командирських будинків до щілин біжать діти, жінки. Над аеродромом і містом ворожі літаки, ніби хижі птахи, снують низько, відшукуючи ціль. Земля здригається. Катя вскочила до щілини, мить прислухалась до гуркоту, вистромила голову. В світлі спалахів побачила жінку.

– Сюди! Сюди! – гукнула. Вихопилася наверх, потягла жінку за собою в щілину.

Бомби розривали землю поруч.

– Це ви? – Катя впізнала дружину того чорнявого лейтенанта. Тамара пригортала до грудей однорічного хлопчика. Малий плакав. Тамара мовчала. Катя взяла дитину на руки, заколихала.

Піднялося сонце. Над містом, в кількох місцях, в небо тяглися димки пожеж.

– Ох і перелякалась, – тільки тепер заговорила Тамара. – Ще й сон дурний приснився... Немов мого чоловіка збили... Піду дізнаюсь, чи будуть же нас евакуювати.

Повернулася скоро:

– Ось Васильку і вам їсти... Сказали, щоб збиралися і чекали команди. Піду, зберу клунка.

Катя не знала, що їй робити. Отаборилася біля щілини, годувала, забавляла Василька.

Під вечір німці знову почали бомбардування. Тільки стихне – Тамара біжить до штабу, чи не їдуть?

Вже стемніло і знову наліт. Бомба влучила в їдальню, спалахнула заграва. Кілька бомб розірвалося поблизу командирських будинків, а потім запала глуха ніч.

Василько, закутаний у ковдру, спить на дні щілини. Катя сидить на краю ями, жує хліб, прислухається, чи не летять літаки, чекає Тамару.

Минала ніч. "Де ж вона? Може вбило? – охопив Катю страх. Малого не лишиш самого, а з ним чи встигну добігти до щілини, як почнуть бомбити?! – Тільки подумала, як над степом знову рев ворожих літаків. Навчилася розпізнавати чужих від своїх.

Світанок видався тихим. Взяла Василька, пішла. Та ніхто нічого не знав про Тамару. Катя подалася до дому, де квартирувала.

– Що ж робити, тьотю? – запитала господарку квартири.

– Почекаємо, знайдеться, якщо не вбило. Хлопця лишай, я догляну, а ти піди пошукай ще.

Ні в той день, ні пізніше Катя Тамару не знайшла.

На початку серпня до міста ввійшли німецькі війська.

Якось увечері, коли Катя і Василько тільки-но лягли спати,

а хазяйка сиділа в потемках біля причиненого на вулицю вікна, світло запалити боялася – не накликати б непрошених гостей. Раптом попід хатою загупали чоботи, по вікнах сковзнуло світло ліхтарика.

– Ось тут! – сказав грубий чоловічий голос. Загупали у хвіртку. Жінку ніби окропом обдало.

– Якась чума рветься у ворота. Тихенько лізь на горище, – порадила вона Каті. Вернулася до вікна, гукнула:

– Гей, хто такі? Чого хотіли?

– Відчиняй! Дівка, що утримує командирського сина, у тебе? Знаєш наказ?!

– Ніякої дівки у мене нема!

– Відчиняй! – погрозово крикнув поліцай.

– Іду, – лагідніше мовила хазяйка. Проходячи сіни, винесла драбину надвір, кинула за хлів.

Поліцай і двоє німців метнулися нишпорити в садку, в хаті.

– Де діла малого і дівку? – кинув поліцай.

– Коли то було! Зразу як прийшли, – вона кивнула на молоденького німця, що стояв посеред кімнати з автоматом у руках, – пішла вона кудись.

Поліцай недовіриливо видивися на неї.

– Чого ж я стою? – сплеснула вона в долоні. Метнулася до мисника. – Вже як зайшли, покуштуйте. Жінка налила склянку самогону, простягла солдатові, що злодійкувато бігав очима по кімнаті.

– Боїшся? – господиня надпила.

– Зуби не заговорюй! – відказав сердито поліцай. Але солдати вже потяглися до пляшки, яєць, що копичились в тарілці. Випивши, зразу охмелівши – потяглися з хати. Поплівся за ними і поліцай.

– Василька шукають, іроди! Бач, командирська дитина їх лякає, – зашепотіла хазяйка, коли Катя зіслзла з горища. – Заберуть його...

– Дулю їм під самий ніс! Піду я з Васильком. То вже як пристали – не відмахався, – вирішила Катя. – Поки ніч, городами можна добратися до саду Писецького. Звідти – степом до Високих Байраків. А там – лісом додому.

Господарка зітхнула:

– А що про Василька скажеш в селі?
– Скажу, що мій! – випалила Катя не роздумуючи.
– Як то? Гріх. – Спалахнула жінка, а подумавши, додала: – А може, і правда? Чого не трапляється. Посудять та й усе. Не віддавати ж дитя харцизьякам. А там і наші повернуться. Ходімо, допоможемо нести до лісу.

Минуло більше двох років. Катя йде лісовою дорогою, прислухається до порипування під ногами, усміхається сама до себе, до високих гінких дубків, ясному, блакитному небу. Морозець прихоплює щокі. "Діждалися, діждалися, коли можна йти і йти не озираючись, не чекаючи отого противного "хальт!"

Вибралася з байраку на шлях. Обзирнулась. Обабіч дороги, на білих полях, чорні плями розбитих, обгорілих німецьких машин, танків, гармат. На південь до міста рухалися автомашини з радянськими солдатами. Катя вдивляється в їхні обличчя. Може, й Іван серед них?

– Гей! Гей! Дівко, чи не мене чекаєш?! – гука то той, то інший.

Катя посміхається, махне рукою. Одна машина стала.

– Сідай, якщо до міста! – гукнув солдат-шофер.

Злізла вона біля залізничного переїзду, повернула на знайому Новомиколаївську вулицю. Запитаю господарку, чи не завертав Іван до неї та чи не розшукував хто Василька. Раптом стала. "Чи не заблукала? Де ж хата? Помстилися, гади!"

Перед нею згарище, запорошене снігом.

Проїжджаючи повз аеродром, бачила багато червонозоряних літаків. Подумала: "Зайду, може, хто із знайомих трапиться, попитаю про Василькових батьків. Похопилась: "Яке ж прізвище мав лейтенант?"

Катю знову влаштували на роботу офіціанткою. Пильно приглядалася до льотчиків, що залітали з других країв. "Мусить же він тут з'явитися! – думала вона. – Мусить же шукати Василька! Звісно, якщо живий..."

Минуло більше року. Кінчилася війна. Осінь, від Івана жодної вісточки і Василька ніхто не шукає. Загинули, мабуть. Василько зник до неї як до рідної матері. "Ой, сину, синочку, сумна твоя

доля..." – думає Катя, копаючи ямки для посадки молодих топольок по той бік дороги. Рядок кленів, що садила перед цим з дівчатами, вже колишуть зеленим листям.

– Катю! Біля прохідної тебе чекає Іван! – гукнула одна з дівчат. Серце затіпалося. "Живий! Не забув!"

Іван впевнено взяв її руки в свої:

– Ось і все, Катю! Дочекалась мене! – сказав лагідно. Але Катя відчула, що Іван чогось не доказує. "Мабуть, від довгої розлуки", – подумала.

Того ж дня обое поїхали додому в село. Батьки вже лаштували весілля. Перед тим, як їхати за Катею в місто, Іван вже побував і в своїх, і в її родичів.

Іван зупинився, здивовано видивляючись на хлопчика.

– Це чий? – запитав, зиркаючи на Катю.

Сміючись, розповіла, як все трапилось.

– Васильку, а йди-но до баби! – поклікала Катина мати.

– Щось тут не того... – засумнівався Іван.

– Не віддавати ж було дитину тим душогубам, от і назвала своїм. Усі так і звикли...

– Віддай до дитячого будинку, – сказав Іван.

– Нащо? – здивувалася Катя. – Хіба заважатиме нам? Він же мамкою мене кличе. Не знайдуться його батьки, і тебе батьком називатиме. Глянь, який хороший.

– Віддай! – уперся Іван.

– В лиху годину нікому не віддала... Скільки перестраждала за нього, а ти, так ото – віддай!

– Не хочеш віддати, бо твій! Твій! Ага! – вигукнув Іван.

– Ніби й не п'яний, а таке щось кажеш. Ні мені, ні людям не віриш.

– Повірю, коли віддаси! А ні – вважатиму, що твій!

– Ну й вважай! А Василька, крім батьків, нікому не віддам! – спалахнула Катя.

– Ну то лишайся з ним! – Іван крутнувся і пішов із двору.

– Схаменися! – Катя вибігла слідом. Але Іван пішов, не озираючись. Весілля не відбулося.

Скоро після того Іван поїхав до якогось фронтового товариша, де і влаштувався на роботу. Катя лишилась працювати в ідальні

аеропорту. Чекала, що Іван одумається, а його все нема і нема. Любов до нього почала вшухати.

***

Над степами сновигали похмурі хмари, холодний вітер обтрушував пожовкле листячко з топольок. Курликають, тягнучись на південь, журавлі.

Катя поспішала кінчити роботу, бо збиралася поїхати на вихідний день в село. Василько скучав за нею. До їдальні забігла завідувача:

– Дівчата, треба дати поїсти комісії. Бачили, "Дуглас" прилетів?!

Каті не хотілося, але залишилась. Як смеркло, до їдальні прийшли члени комісії. Попереду генерал, за ним полковники і нижчі чини. За столом вони продовжували почату раніше розмову. Здавалося, що всі вони давно знайомі. Згадували товаришів, які загинули, і тих, хто лишився живим.

– ... Служили з ним до війни на цьому аеродромі, – долетіли до Каті слова одного з військових.

Вона пильніше придивилася до того, хто заговорив. "Боже, не вже він?!" Катя аж захлиналася від напруження: – "Він! Як же це?! Якщо він, то доведеться віддати Василька, мою дитину! Я йому мати!" Яюсь несподівано захотілося, щоб вона обізналась, помилилась.

Підполковник почав розповідати про ангари, які були не аеродромі до війни. Катя зайшла з одного, потім з другого боку... "Ні, це він! Безперечно він! І усміхається так! Тільки скроні трохи посивіли".

Серце калатало, як дзвін, здавалося їй, що підполковник вчує його калатання, запитає про Василька. Скаже спасибі і забере його. А може, не він, бо й словом не згадав про дружину і сина. Ні! Хіба міг би батько не шукати свою дитину?!

Каті все більше хотілося, щоб вона обізналася. Але образ колишнього лейтенанта і підполковника все більше зливався в один. "Він, певно, нічого не знає про Василька, мабуть, вважає, що загинув".

Ніколи не думала, що такою гіркою буде хвилина зустрічі з батьком Василька. Гірка хвилина розлуки. Тепер тільки порозуміла, що перебороло любов до Івана. Василько – її життя! Признатися? Запитати? Каті здавалося, що задихнеться. Набралася духу:

– А що забажаєте на сніданок і на обід на завтра? – запитала навмання не про те, про що хотіла.

– Щиро вдячні за вечерю, але на світанні відлітаємо, – чемно відповів підполковник.

Далі говорити не могла. Гіркий клубок здавив горло. Побігла на кухню. Затулила фартушком лице. Залилася сльозами. "Васильку, твій батько тут! Нічого не знає про тебе! Завтра полетить, ми лишимося вдвох назавжди..."

– Що з тобою? – здивувалася завідуюча. – Неси компоти.

– Не можу, – відмахнулася Катя.

Завідуюча стенула плечима, понесла сама.

"Що, що я роблю?! Я краду дитину від законного батька! Які страждання перетерпів він, втративши тебе, Васильку!.. Ти його доля, ти повернеш йому півсвіту!"

Катя вбігла до зали.

– А ваша завідуюча каже, що ви плачете, – усміхнувся генерал.

Катя не відповіла. Підійшла до підполковника:

– Ви говорили, що служили на цьому аеродромі до війни, а чи була у вас дружина Тамара і син? – запитала, пильно вдивляючись в обличчя льотчика.

– Дружина була і є, а ось сина при бомбардуванні убито. – Скрушно відповів підполковник і схилив голову. – А чому питаєте? – спохватився він. – Звідки вам відомо ім'я дружини?

– Ваш Василько живий! – вигукнула Катя. Сльози бризнули з її очей.

Підполковник дивився на неї. В очах недовіра, збентеження. Катя розповіла, як сталося. Поки говорила, підполковник і оком не кліпнув. Потім на його обличчі гнів, радість і страх. Страх за те, що звістка про сина може раптом бути помилкою.

– Де ж він? – втрутився генерал.

***

Каті дали автомашину і вона привезла Василька на аеродром. Хлопчик тулився до неї, боязливо позираючи на військових, що розглядали його, ніби якусь новину в авіаційній техніці.

– Схожий, дуже схожий, – мовив генерал, приглядаючись до Василька та підполковника.

Катя показала маленьку сорочечку.

– Так! Це його. Я привіз її з Києва перед тим, як він мав з'явитися на світ. Підполковник поцілував Василька, потім Катю.

Того ж таки дня ввечері, по телеграмі підполковника, з Москви прилетіла Тамара. Чекали її в їдальні. Катя занесла вечерю.

– Тамаро, чи пізнаєш цю жінку? – запитав підполковник, так щоб чули всі.

– Вперше бачу, – майже не глянувши на Катю відповіла Тамара.

– А ви знаєте її? – звернувся підполковник до Каті.

– Так, ця жінка – дружина колишнього лейтенанта, мати Василька...

Тамара майже не змінилася, тільки трохи посоліднішала, навіть стала привабливішою, ніж до війни.

Підполковник встав:

– Тамаро, ви запевняли, що сина убито на ваших очах, – процидив крізь зуби. – Я ж знайшов мого сина. Тепер ви розумієте, все минуле між нами – омана. З цієї хвилини ви вільні, – і відвернувся до вікна.

До їдальні ввели Василька.

– Мамо! – кинувся він на руки до Каті.

***

Високо в блакиті пропливають перисті хмарки. Степом повіває вітерець. Завихрюючись поміж гілля дерев, наспівує... Шелестить тополине листя над головою літньої жінки. Вона щойно приїхала на гостину до сина з Ленінграда. Син ось-ось має прилетіти з завдання, і вона поспішила на край поля аеродрому зустрічати його. На її руках онук.

– Ба...ба...ба, – лепече він.

Жінка вдивляється в далечінь. Над обрієм з'являються довгасті цяточки літаків. В якусь мить цяточки виростають в грізні гостроносі бомбардувальники далекої дії.

– Васильку, там твій батько – мій син. Глянь, який орел! Я знайшла його ось тут в чорних щілинах землі, де зараз палахкотять чорнобривці і кашкою біліє степнячок.

Літаки стали в коло, почали по одному сідати. Жінка гордо випротасалась. Перед нею знову, як блискавка, пронеслося минуле.

А ім'я її – Катя.

*07.08.1967 р., Ужгород
Затисано в Кіровограді*

КИЛИМ

— Діду! А діду! — вішаючи червоний з орнаментом середньоазіатських республік килим на низенький штахетний паркан, за яким рясно білили голівки первоцвіту, гукнула п'ятнадцятилітня дівчинка до сивого, але ще кремезного діда, який підбілював вапняним розчином тоненькі стовбурці висаджених щойно яблуньок.

— Чого тобі, Улянко?

— Що це понаписано на зворотній стороні килима? "Сталінград, Кіровоград, Львів, Тячів, Ужгород..."

— Це, онуко, біографія килима, — посміхнувся дід. Підійшов до дівчинки. — Хіба не знаєш? Колись розповідав.

— Не пам'ятаю.

— І справді... Ти ще маленькою була, коли розповідав твоїм старшим братам.

— Не пам'ятаю, — повторила Улянка. — Так що за біографія? Знаєте, хлопці не розкажуть...

— Головне у біографії цього килима — чесність, людяність поштових працівників.

Дід на мить замислився.

— Я не знаю їх, але цей килим береже про них добру пам'ять.

— Як це?

Дід вставив до мундштука сигарету "Козак", припалив і почав оповідь:

— Трапилося це під час Великої Вітчизняної війни. До червня тисяча дев'ятсот сорок першого року я з батьками та молодшими сестричкою і братиком жив у Кіровограді. Як напали на нас німці, я додав собі півтора року, бо мені тоді ще не виповнилося і сімнадцяти, пішов до лав Червоної Армії. Батьки, напередодні вступу німецьких військ у Кіровоград, у чому стояли, у тому і дременули,

спершу на Донбас до маминої сестри, а відтак, коли німці підійшли туди, – подалися у Сталінград, місто, знайоме батькові з громадянської війни. Знайшли притулок у когось. Батька до армії не брали за станом здоров'я і віком, пішов він працювати на завод "закалять", як він говорив, броню танків. Мама на швейній фабриці шила фуфайки, білизну червоноармійцям. Сестричка моя, Вікторія, було їй, як тобі зараз, продовжувала навчання у загальноосвітній і музичній школах: до війни вона вчилася грати на фортепіано. Не хотіла переривати навчання. Брат Володя, йому йшов шостий рік, лишався під наглядом хазяїв хати. Я у солдатах, в окопах. Не знали ми, де хто є. Але у той час люди, евакуйовані із зайнятих ворогом територій, підтримували зв'язок між собою, мабуть, кращий, як зараз по Інтернету. Узнав і я адресу батьків. Хоч не часто, та листувалися. Матеріально вони жили погано, та якось виживали. Я не міг нічим їм допомогти. Отримував, так сказати, на "косметику" щось трохи більше двадцяти карбованців. Що ті двадцять, коли буханець хліба коштував двісті? Війна...

Навесні сорок другого розповсюджували десятикарбованцеві лотерейні квитки на оборону. Взяв і я два, бо як же? Товариші беруть... Та й на що витратити ті двадцять в окопах?! Поклав до гаманця гімнастерки і майже забув. Десять літ трапилася газета з тиражем. Очам не повірив. На один з моїх квитків випав виграш – тисяча карбованців або килим. Німець підходив до Сталінграда. Батька відправили на ремонт і будівництво доріг, мостів у районі міста. Мама лишилася з дітьми.

Ті тисяча карбованців, тим більше килим, солдату ні до чого, коли він не зна, чи доживе до вечора. Написав, щоб виграш вручили мамі в Сталінграді. А скоро там було пекло. Мама з дітьми подалася по селах Ремініковського району, що північніше Сталінграда. Працювала на різних роботах у колгоспах, пралаю при якійсь військовій частині, згодом випікала хліб солдатам.

Сталінград був зруйнований, але вистояв. Минув не менш тяжкий для нас сорок третій рік. Батько з частинами Червоної Армії йшов на Україну. У січні сорок четвертого разом з військами увійшов у Кіровоград. Вікна, двері нашої квартири на другому поверсі вибиті, навіть дошки підлоги відірвано, і ясно, у квартирі хоч віником підмети – порожньо. Сусіди розповідали: увійшовши до міста

у сорок першому, німці взялися виловлювати комуністів, а квартири тих, хто евакуювався, грабували – вивозили все дочиста.

Йдучи до армії, я склав у дубову тумбочку найулюбленіші свої книжки і забив дверцята гвіздками так, щоб сестра і братик не зробили їм шкоди. Німці, мабуть, думали, що в ній сховано якийсь скарб: намагалися відкрити, били по ній з усіх боків, але вона була зроблена міцно. Сердиті, що не можуть дістатися до "скарбу", кинули її з балкона на бруківку.

Так от, опинившись вдома, батько написав мамі, твоїй, Улянко, прабабусі, щоб поверталася до Кіровограда. Не пам'ятаю, у якому тоді селі вона була: пакувала вузли, і раптом поштарка, того віку, принесла повідомлення на отримання посилки. Звідки? Від кого? – здивувалася мама і пішла на пошту. Ще більше здивувалася, коли їй вручили цей килим. Був він згорнутий у "трубку", без ніякої упаковки, лише середина перев'язана шворкою, на якій теліпалася картонна бірка з ледь помітною адресою квартири у Сталінграді. Півтора року килим шукав маму і знайшов. По демобілізації у сорок шостому я вернувся додому, та скоро комсомол направив мене в органи державної безпеки. Поїхав я у Львів. А коли оженився, батьки віддали килим нам. Так він і покочував зі Львова до Тячева, і ось в Ужгороді. Оце і є його біографія... І склалася вона завдяки чесності поштовиків, які у страшний круговерті війни півтора року шукали адресат і знайшли твою прабабцю...

Очі дівчинки, здавалося, засльозилися. Витерла кулаком, сердито кинула:

– Півтора року шукали і знайшли... А тепер?! Послали ви, діду, тьоті Каті у Суми пальто, та замість пальта отримала вона банки з капустою!

Сказала і взялася вибивати з килима пилуку, щоб, гляди, міль не з'їла пам'ять про тих, хто майже шість десятиріч тому, у криваве, голодне лихоліття не загубили людяності.

ОНИ ОСТАВИЛИ ДОБРУЮ ПАМЯТЬ

Проехал я на автобусе от Ужгорода до Тячева, затем – до села Ольховцы, по тем местам, где не раз бывал в молодости... Сколько построено, сколько строится!

Строящиеся дома послужат не одному поколению. И те, кто будет жить в них, вероятно, и представить себе не смогут, кем и как всё это начиналось. И припомнились мне те первые, мало кому известные, кто повёл за собой массы на перестройку края. Те, кто решал дела общегосударственные и каждого отдельного человека, – первые после освобождения Закарпатья Советской армией секретари партийных организаций, первые председатели сельских Советов, первые председатели колхозов. Они начинали новое. Они были в ответе перед государством за людей, а перед людьми – за государство.

В селе Ольховцах, растянувшемся на несколько километров в долине реки Тересвы, я частенько бывал в первые послевоенные годы и знал многих. А вот сейчас, в погожую осеннюю субботу, вышел из автобуса в центре села и оглянулся. Всё изменилось.

Спросил первого встречного, где живёт первый председатель колхоза.

– Василий Андреевич Майор? Идите прямо. Перед колхозным двором, налево.

– А первый председатель сельского совета?

– Михаил Васильевич Шваб? Это в противоположную сторону. Дойдёте до ручья – и налево...

Иду, рассматриваю всё вокруг. Радостно глядеть на село: оно новое, а в нём и люди новые. Изредка попадаете пожилой человек. Поздоровается, пристально взглянется, словно что-то припоминая. Да, наверное, не вспомнил. А я иду и вспоминаю – здесь

или здесь жил когда-то такой-то, а здесь – такой-то... Уже ни домов тех, под деревянной или соломенной крышей, ни заборов старых нет. Дворы в основном асфальтированные, ограды в металлических кружевах, покрашены. На месте бывших хатёнок – дома, как картинки. Вспоминаю: вот тут, у улицы, стоял дом самого богатого в селе при буржуазных правительствах хозяина Дьордя Василия, члена аграрной партии. Полсела кланялось ему и смотрело в ту сторону, куда он поворачивал голову. Давно нет ни хозяина, ни его дома. И двор тот не узнать. Стоит на нём светлое здание, которое, пожалуй, и не снилось ни ольховским богачам, ни ростовщикам. Никто сейчас их и не вспоминает. А когда-то сила была на их стороне.

В первые послевоенные годы уполномоченному из окружного центра переночевать было негде. К хозяевам не зайдёшь, в их домах держался ещё старый дух, а у бедняков все лавки были забиты детьми. Хорошо, если попадётся навес с сеном, а то всё в сельском Совете на столе или на лавках намнёшь, бывало, бока до утра, а потом, дальше, то ли в Добрянское, то ли в Нересницу... И так от села к селу, пешком и зимой, и летом.

Но вот и двор Майора. Захожу. А хозяин на пороге. Высокий, крепкий. Узнал. Радостно жмёт руку и приглашает зайти. Такие, как он, кажется, не стареют, хотя и покрывает виски седина. Подвижен, за словом в карман не лезет.

Разговорились. Вспомнили первого в селе секретаря партийной организации Василия Горничара – человека необычайной судьбы. Вспомнили ольховчан, которые в сороковом году перешли в Советский Союз: Василия Селебинку, Василия Дудаша, Василия Шобея, Василия Божу. Заговорили о Василии Микитинце, который во время войны был ординарцем генерала Свободы, а после войны активным организатором колхоза.

– Я и сейчас удивляюсь, – говорил Василий Андреевич, – Микитинец с виду невысокий, а сколько энергии, духа, страсти в нём было.

Потом вспомнили бывшего председателя земельной общины Андрея Чонку, который распределял между бедняками землю, отнятую у помещиков, ростовщиков, кулаков.

– Помните Ольховцы в первые послевоенные годы? Помните, с чего мы начинали колхозом хозяйствовать? Начинали с трёхсот

гектаров земли, принадлежавшей прежде помещикам. Сначала в колхоз объединилось 28 бедняцких хозяйств. Обобществили четыре пары волов, четыре пары лошадей, молотилку с двигателем, изъятую у хозяина Дьордя. Обобществили две водяные мельницы и поповскую усадьбу, где разместили колхозную контору.

На Западе сейчас кричат о нашей Продовольственной программе, якобы это попытка найти выход из кризиса. Кричат, что переход Советского Союза к колхозному и совхозному хозяйствованию не дал ожидаемых результатов. Так вот, видели бы они, с чего мы начинали и что у нас есть. 90 процентов домов в селе и на приселках строились с помощью колхоза. А стоимость колхозного инвентаря сейчас составляет полтора миллиона. У нас 3500 гектаров земли, 1800 голов крупного рогатого скота, 2500 овец, 31 трактор, 29 грузовых машин, комбайны, прицепной инвентарь...

— Вот в какой кризис мы попали... — смеётся. — Если присмотреться, то кто кричит об этом кризисе? Какая-то там итальянская газета. Видите ли, когда мы светили задами, перебивались на кукурузе, о нас и знать не хотели, а теперь заглядывают аж сюда, к нам. Прежде, чем совать нос в чужой край, накормили бы своих людей, да выловили бы мафию. В нашем селе автомобиль может простоять на улице, пока его ржавчина не съест, а там из-под рук не то что автомобиль, но и человека украдут. Закарпатский люд долго бедствовал, помирал в хлевах, и вот сейчас, когда он зажил по-новому, не позволит снова загнать себя в хлев.

Не так давно, говорит Василий Андреевич, приезжал в село из Канады один из наших, ольховских, выехавший туда ещё при чехах искать счастья. Прошёл по селу и рот разинул, даже хватил кулаком по стене клуба, не бутафория ли это. А клуб этот строили мы на колхозные деньги, я первый камень положил под фундамент. Клуб на 350 мест. Ошеломлённый увиденным, "наш" канадец даже прослезился. Уезжая, говорил, что возвратится хотя бы умереть на родине. Поздно вспомнил родину, прозрел тогда, когда всю силу отдал капиталистам, а на отчем поле ни одного дерева не посадил. Захотел попасть в рай, а не бороться за него, строить его на отчей земле...

Слушал я персонального пенсионера, ветерана колхозного дела, и думал: нет, не ошиблись ольховчане, избрав его первым

председателем. Он верно послужил им, да и сейчас ему не сидится дома, работает, всё с людьми, среди людей. И видят в нём не только хорошего руководителя, но и сердечного человека. Ещё в автобусе по дороге к селу незнакомый мне ольховчанин поделился своим горем: недавно трагически погиб его сын. В разговоре он сказал:

– Спасибо Василию Майору, хороший человек. Сам и машину организовал, и в другом помог. Взял половину моего горя на себя...

Наведаясь я и к Михаилу Васильевичу Швабу. Бывший первый председатель сельского Совета, коренастый, подвижный дедок метнулся к дому, снял пижаму, надел костюм, словно в его дом пришёл праздник. Появился во дворе помолодевшим. А когда-то молодым он проложил первую колхозную борозду. Вместе с коммунистами, возглавляемыми Горничаром, беспартийным в то время Микитинцем, Чонкой, Майором возглавлял инициативную группу по организации колхоза. Дело было для них новое, неизвестное. А всё новое приживается негладко.

– Вышло нас на первую колхозную вспашку несколько человек, – вспоминал Михаил Васильевич. – Гляжу на толпу женщин, окруживших нас, у каждой мотыга в руках, и думаю: как быть? Побьют нас и волов. А отступать некуда. Кому-то же надо первым перешагнуть из старого в новое. Угрюмые женские глаза были прикованы ко мне, и меня что-то толкнуло, перекрестился я большим крестом на все четыре стороны и взялся за рукоятки плуга. Так и пошло... А теперь спросите их, согласны ли на межи? Отлупят и крест не поможет. Обошёл не раз я пешком наш край. Вызовут, бывало, на совещание. Топаю двадцать километров туда, а двадцать вечером назад. Бывало, только зайдёшь в дом, а тут прибегает сельсоветовский исполнитель. "Звонили из округа. Собирайся утром снова на совещание..." Совещаний, семинаров, инструктажей много было. Потому что кто из нас, первых председателей сельсоветов, знал, что и как сделать, если имел за плечами не более четырёх классов.

Я помню первых председателей сельсоветов сёл Тересвянской долины. Были среди них и коммунисты, были и беспартийные, были и такие, как Михаил Васильевич, который и в церкви пел, и политику Советского правительства проводил в жизнь. Тем заке-

анским лгунам, которые кричат, будто в Закарпатье было и есть гонение на верующих, он, Михаил Васильевич, плюнет в глаза.

Он ещё до сих пор бодр и в силе. Взгрустнул немного, вспомнил коллег, с которыми не раз топтал снег к окружному центру и к приселкам, тех, кого уже нет: новоселицкого – Юрия Тяско, ши-роколугского – Медянку, терновского – Зайца, усть-чернянского – Василия Косюка и других.

Нет их среди нас, но оставили они людям добрую память. Они заложили прочный фундамент. Сколько же им, не шибко грамотным верховинцам, понадобилось прирождённого таланта, мудрости, чтобы повести односельчан к сегодняшнему дню, чтобы на месте куч, как когда-то они называли свои хаты, появились дома-коттеджи, чтобы забылись вуйош, постолы, чтобы сломать мелкое земледелие, патриархальность, которые неминуемо вели к предрассудкам национального эгоизма, национальной ограниченности.

Память о них не канет в Лету, так как они заложили первые кирпичи фундамента нынешней новой жизни.

12 сентября 1982 г.

НОТАТКИ З КОРОТЕНЬКОЇ ПОДОРОЖІ

Гірська Тячівщина зустріла мене у 1948 хатами під соломою і драницею, у вуйошах і постолах.

Минуло, минуло літ... Поїхав глянути... І як у пісні Машкіна: "Хто тебе тепер впізнає?!" Жодного вуйоша, постола, і не хати, а справжні "кравчуківські хатинки"... Як мальовані побігли в поля, на ґруні, і чим вище в гори – тим більше обрамлені квітниками. На полях, де, мабуть, збереглися колективні господарства, чи не море кукурудзи. Люди ошатно одягнені, сушать отаву. Мило оку і душі.

Це як глянути з вікна поїзда чи автобуса. А зілзеш, придивишся, послухаш – в бочку меду вкинуто чи одну ложку дьогтю.

Тячево. Де молокозавод, де консервний та інші промислові підприємства? Розікрали, розпродали. На вулицях кав'ярні, забігайлівки, торжища гуманітаркою.

Їду далі. У густохатті сіл – церкви, церкви, молебні доми сектантів, та все новенькі, блищать банями, хрестами різних конфесій, їжачками, подібними до гетьманської булави. Ділять-переманюють Адамових дітей, бо кожна душа – зайва скибка хліба. Зате найвищим правителям спокійніше. Бо, мабуть, добре засвоїли поради філософа, християнського письменника Юстина середини II ст., редактора "Послань Павла", а пізніше "Євангелія", який вперто намовляв римського імператора Антоніна Пія узаконити в державі християнство, бо, якщо люди в душі увірують, що Бог всюдусущ, будуть боятися його кари навіть за помисли виступити проти його влади.

Мудрість Юстина використав князь Володимир – Красне Сонечко, який, щоб заволодіти нареченою брата, убив його, убив батька та братів нареченої і силоміць зробив її своєю жінкою. А Ярослав

лав Мудрий побудував у Києві на кожних 250 челяді церкву. Очі іноземців розбігалися від блиску золотих хрестів та бань, – блиску княжої глупоти. Чи не поставили собі за мету сучасні правителі України набудувати в Києві церков теж на кожних 250 громадян? Щоб очі іноземців не тільки розбігалися, а й повилазили?!

Розплодили понад сто партій. Хай конфесії та партійці гризуться між собою. Так і є. Останні події в Мукачеві. Синагогу розмалювали, двері Успенської церкви поламали, хату судді спалили... Божа благодать!!!

Село Калини. Ламається гілля від яблук. Просять п'ять копійок за кілограм, скормлюють худобі. Колись гарний сільський клуб пограбований. А от молебний дім ієговістів – новенький, як писанка. Ідеологічно-просвітянська робота на Говерлі!

Сумно за мурованими стінами корпусів Дубівського вертольотного заводу. Тисячі фахівців розкидані по закордонах у пошуках хліба дітям.

Версти, версти понад Тересвою бурхливою, затиснутою зеленим крутогір'ям. Напівдорозі до селища Усть-Чорна – шлагбаум – перевірка лісовозів. А скоро і селище. Хати старі, бідніші, ніж в долині, але й вони з квітничками. Як ліквідували ліспромгосп, колись гомінке, робітниче, інтернаціональне, воно захиріло. Ніяких новобудов. Навіть ресторан, готель обшарпані, зачинені. Хіба що півниками виділяються дві крамнички приватників та біліє у закутку десятикімнатна "хатинка" київського адвоката з "мерседесами", "фордами" у дворі.

Хоча день суботній, вулиця малолюдна. Ліспромгоспівський клуб-палац занедбаний, розкрадений, проданий якомусь чеському місіонеру. Отримуючи поміч з-за кордону, влаштував він в ньому монастир, до якого збирає діток малоїмущих, підгодовує, одягає у гуманітарку, і... Ясно, у якому напрямку повертає їхні голівки. Сьогодні купив клуб, завтра – село, а там, дивись, молитимуться дітки за те, щоб вернути Верховину в лоно Праги.

У скверіку біля сільради на постаменті, де п'ятдесят років тому сільчани встановили бюст товариша Сталіна, біліє сплюсчена вусата голова. Кажуть, це бюст Т.Шевченка. Які руки ліпили і які плосколобі голови дозволили встановити таке страхітливе створіння? Кажуть, була вказівка з Києва.

І дивиться це творіння на бурхливу Тересву, де берегами протилежної їй сторони століття гуготили колеса вузькоколійки Усть-Чорнянського ліспромгоспу. Ліквідували ліспромгосп. Стала вона економічно невігідною. Якись чехи пропонували продати рейки (а це кілометрів зо двісті), обіцяли гроші переказати в державний банк. Але нема дурнів у незалежній! Зняли вузькоколіяку, розпродали. Кому? За скільки? Де виручені гроші? Мовчок. У святому писанні сказано: "Собирай сокровища свої на небо, а не на земле". Але у фарисеїв-новоукраїнців, які вслід за президентами цілують хрест у церкві, логіка інша: "До бога далеко, а до швейцарського банку ближче!"

Так званий середній клас, щоб вибитися в районні, обласні олігархи, гасає, немов очманілий, топчучи трудовий люд.

З ранньої весни до осені село гомоніло, приїжджі переповнювали будинок відпочинку, лікувалися мінеральними водами. З десятків добротних будиночків, побудованих ще мадярськими вояками під час спорудження лінії "Арпада", – розвалені, розпродані. Без вікон і дверей стоїть при дорозі до села Лопухове будова, де лікувалися мінеральними водами приїжджі.

З Усть-Чорної до села Лопухове шість кілометрів, та по селу два-три кілометри. Обігнали мене шість легковичків, і хоч би один зупинився. А на вітровому склі хрестик – люби ближнього.

У Тересві чекав на автобус неподалік церкви, біля "малого" базарчика. До торгуючих підійшла старезна бабуса з порожньою торбинкою: "Подайте, Христа ради, копійку – купити хліба..." Жінки з хрестиками на грудях: "Ідіть, бабо, далі... бог допоможе!" Невіруючий в Христа дав бабусі карбованця. Людина голодна, немічна. От так!

Дістався я до Лопухівської школи. Поговорив з учителями про життя-буття, й кажу: чому б їм не написати історію села? А згадати є що. І як склалася перша назва села Брустури, і як відступаючи фашистські війська палили село, як воно відроджувалося, і як заважали його відродженню оунівські "визволителі" України, котрі переходили лісами з тодішньої Станіславщини і грабували кооперативи, котлопункти, гуртожитки Яблунецької, Плайської, Турбатської лісодільниць...

"Не можемо говорити про таке... Бо не допрацюємо до пенсії, а де яку роботу зараз знайдеш? Тому мусимо не думати, а говорити дітям те, що наказує Київ".

Та й що то за пенсія! Навідався в село Руська Мокра. Одинока хвороблива бабуся, що вік пропрацювала у селищній адміністрації, "похвалилася": "Отримую пенсії 119 гривень. У дворі три курки. Що таке м'ясо – давно забула. Хліб та вода – з колодязя..."

П'ята година ранку. Чекаючи автобус в Усть-Чорній, розговорився з жінкою років під шістдесят, яка везла онука до дочки в Київ. Її до Мукачева на поїзд. Стоїмо поруч клубу-монастиря. Питає, якої віри притримуюся. Кажу – комуністичної. "Як же так, маєте вісімдесят років і не віруєте в Бога! Я от римо-католичка, а дочка в Києві – у секті". "Як же так: мати і дочка слухаються різних проповідників?" – кажу, і розповів почуте від батька...

У 1903 році він ходив до третього класу школи. На уроці, коли священник читав, як кит проковтнув Іону і викинув його на берег через три доби, він зауважив, що учитель природознавства говорив: у кита рот великий, а горло мале, людина не може пройти через нього, і що вижити в утробі кита неможливо. Пожалувався священник на вчителя природознавства директору, а той і каже вчителю: "Нащо вам мати неприємності?.. Якщо батюшка скаже, що не кит проковтнув Іону, а Іона кита, то й тоді він буде правий!" У результаті за наполяганням священника природознавця було звільнено з роботи. До самої Жовтневої революції працював бухгалтером.

Хотів хоч трохи розвіяти її релігійний туман, та підійшов автобус. Не було можливості нагадати їй, що Конституція України гарантує право, тобто свободу вираження своїх поглядів та переконань, і вислів японського прогресивного письменника Акутагави: "... у чашу кожної "свободи" підлито багато води, до того ж більшою частиною води із калюжі".

Радість зустрічі з давно добре знайомими горами, селами, поодинокими, ще живими, людьми затьмарила. А чому? Відомо, в Україні нараховується більше 28 тисяч релігійних організацій, 54 віросповідальних напрямків, понад 100 релігійних рухів, багато з яких заборонені у світі, а немає певної ідеології. В головах людей – каша, свідомість їхня перебудовується на американський зразок. Це вигідно чиновникам від влади – легше керувати роз'єд-

наними людьми. Багато українських політиків є активними сектантами, лобіюють інтереси сект у парламенті.

А що ж, до прикладу, наша українська еліта – доктори наук, кандидати наук? Зорять з вікна університету на монастир, що росте над студентським гуртожитком, і хоч би пара з вуст! Хоч би нагадували громадянам, що християнство у тому вигляді, у якому воно подано у "Новому Завіті", склалося лише у III ст., що не було християнства єдиного, воно виділилося із різноманітних течій.

Ще до перших римських імператорів Августа і Тиберія існували релігійні організації, які поклонялися Ісусу, не називаючи його Христом. Існував революційний рух, керований спершу Іоаном Хрестителем, потім Ісусом Назарянином, – для повалення римського панування, влади Ірода в Палестині. Культ Ісуса виник в результаті розповсюдження іудаїзму за межами Палестини, від секти ісуситів в Єгипті, а древнє іудейське ім'я Іешуа – по-грецьки Ісус – означає "спаситель", так називали біблійного героя Ісуса Навіна, який нібито вивів євреїв з Єгипту в Палестину.

Чому навіть фракції комуністів та соціалістів у Верховній Раді мовчать з приводу задурення свідомості наших громадян!? Забули вони К.Маркса, який, розглядаючи "Декларацію прав людини і громадянина" французької буржуазної революції 1791 року, вказував, що та конституція розуміє свободу совісті як свободу вибору релігії, не призначаючи свободу відмовлення від релігії".

Чи не дике затемнення?.. Ряд державних церемоній супроводжується релігійними обрядами. Навіть депутати Верховної Ради примушені співати: "Боже, Україну храни...", хоча й хреститися не кожен з них знає як.

Чи не звихнулася зовсім президентська ратія?! Якщо так буде продовжуватися, то у недалекому майбутньому зобов'язуть усіх громадян збиратися на публічні богослужіння, а противників релігії каратимуть штрафами та тюрмами, як це існує в 16 штатах США.

Від сучасних правителів України можна чекати, що у недалекому часі вона стане ще одною зірочкою на смугастому прапорі янкі.

ПОМ'ЯНУЛИ

*Будут нам объяснять что к чему,
Мол, войну развязали мы сами –
Вот архивы, статистики след...
Перевернут, перетопнут ногами
Нашу правду и славу побед.
Те поганки – свои и чужие –
Захотят извалять нас в пыли,
Мол, такие мы все растакие –
Угнетать всю Европу пришли.
Сколько книжек о том накропают,
Сколько фильмов о том создадут,
И доверчивый люд похватают,
Словно жертву безжалостный спрут.
Годы мира пройдут чередой.
Будьте бдительны!
Ложь – словно ртуть...
Племя юное, племя седое,
Не позволяйте себя обмануть!*

Адам Славко

П'ятого березня ц.р. в п'ятдесяту роковину смерті Й.В.Сталіна УТ-1 з єзуїтським смаком повідомив про книгу, видану у США якимись дослідниками розтаємничених дуже таємних документів Кремля, які нібито свідчать, що Сталін планував напасти на США. Щоб запобігти війні, Хрущов, Маленков, Берія і Булганін вирішили ліквідувати його. Виконав це Берія, підсипавши отруту в страву Сталіна. (Якими безголовими треба було бути змовникам, аби отруїти Сталіна, написати і лишити документ свого злодіяння!)

Де логіка?

Та чи міг Сталін планувати війну проти США через п'ять–сім років після Великої Вітчизняної війни?

За роки війни СРСР втратив більше 20 мільйонів найпрацездатнішого і здібного носити зброю населення, тоді як США – до 300 тисяч. Промисловість СРСР тільки-но стала на ноги, тоді як в США за час війни не було зруйновано жодного заводу; а з 1940 до середини 1945 року там було побудовано біля 3000 підприємств, головним чином військового призначення.

У 1945 році в США було випущено 35,5 тис. бойових літаків (всього за час війни – 192 тис.), в 1945 році побудовано 113 бойових кораблів (всього за час війни – 738). Абсолютна більшість літаків і кораблів лишалися в строю і до 1953 року.

Радянський Союз за час війни випустив 112,1 тис. літаків (у 1945 – 19,1 тис.), бойових кораблів за час війни – 70 (в 1945 – 2).

При такому співвідношенні літаків, кораблів планувати війну проти США, які за морями, океанами, було б безглуздістю. Розраховувати на ядерний потенціал також було неможливо.

У випадку розв'язання війни на боці США була б Великобританія, яка в 1945 році випустила 9,9 тис. бойових літаків, а за час війни з 1939 по 1945 рік – 94,6 тис. Військових кораблів у 1945 році – 32, а з 1939 по 1945 рік – 441.

На чітко поміч міг розраховувати Радянський Союз, коли війська США, Великобританії, Франції та інших капіталістичних держав були розгорнуті по всій планеті?! А саме:

1945 рік

Серпень–вересень – англійські і французькі війська висадилися у В'єтнамі.

8 вересня – американські війська висадилися у Південній Кореї.

29 вересня – англійські війська висадилися в Індонезії.

30 вересня – американські війська висадилися в Китаї.

1946 рік

5 березня – виступ У.Черчілля у Фултоні. Початок "холодної війни".

Березень–липень – визвольна війна Лаосу проти французьких інтервентів.

Липень 1946 – початок громадянської війни в Китаї.

Липень 1946 – жовтень 1949 рр. – інтервенція США і Англії в Греції.

Серпень – висадка англійських військ у Басрі (Ірак).

31 грудня – французькі війська висадилися в Лівані.

Грудень 1946 – липень 1954 років – визвольна війна в'єтнамського народу проти французьких колонізаторів.

1947 рік

12 березня – виступ Г.Трумена в Конгресі США (Доктрина Трумена).

Березень 1947 – грудень 1948 рр. – національно-визвольна боротьба народу острова Мадагаскар проти французьких колонізаторів.

Липень 1947 – січень 1948 рр. – перша колоніальна війна Нідерландів проти Індонезійської республіки.

6 жовтня – підписання ірако-американського військового договору.

1948 рік

17 березня – підписання Брюссельського договору про Західний союз між Великобританією, Францією, Бельгією, Нідерландами і Люксембургом.

26 березня – США запровадили ембарго на торгівлю т.зв. стратегічними товарами з соціалістичними країнами.

Березень – початок громадянської війни в Бірмі.

Березень–грудень – інтервенція США в Коста-Ріці.

2 квітня – конгрес США прийняв "План Маршалла".

16 квітня – домовленість про європейську економічну співпрацю в рамках "Плану Маршалла".

Червень – визвольна боротьба народу Малайї проти англійських колонізаторів.

Грудень 1948 – квітень 1949 рр. – друга колоніальна війна Нідерландів проти Індонезійської республіки.

1949 рік

4 квітня – підписання у Вашингтоні агресивного Північноатлантичного пакту (НАТО).

5 квітня – нота Радянського уряду урядам США, Англії, Франції у зв'язку з незаконною зміною західних кордонів Німеччини.

18 квітня – проголошення Ірландської республіки.

1950 рік

27 червня – початок інтервенції в Кореї.

30 листопада – виступ Г. Трумена з погрозою використати атомну зброю в Кореї.

1951 рік

1 вересня – підписання в Сан-Франциско Тихоокеанського пакту між Австралією, Новою Зеландією і США (АНЗЮС).

8 вересня – підписання в Сан-Франциско сепаратного договору між США, Англією та іншими наддержавами з Японією.

Жовтень–січень 1952 року – національно-визвольна боротьба єгипетського народу проти агресії Великобританії в зоні Суецького каналу.

21 листопада – нота Радянського уряду проти агресивного акту США відносно Радянського Союзу – виділення 100 мільйонів доларів на диверсійну діяльність проти СРСР та інших соціалістичних держав.

1952 рік

Січень – збройне повстання в Тунісі проти французьких колонізаторів.

30 жовтня – перше випробування атомної бомби Англією.

1 листопада – перше випробування водневої бомби в США.

Як бачимо, накопичена та не використана у Другій світовій війні зброя капіталістичних країн була чималою. Промислово-сільськогосподарський потенціал цих держав перевищував потенціал СРСР.

Далі. Автори книги нібито користувалися розтаємничими документами Кремля... Пересічному громадянину невідомо, що було написано в тих документах, якщо вони були справді. Та відомо, якщо в документі поставити кому не там, де треба, змінити закінчення якогось слова, то це може змінити зміст документа. Таємні документи Кремля – історія всього народу. Якщо настав час розсекречувати їх, то слід публікувати у масовій періодиці, без ремарок.

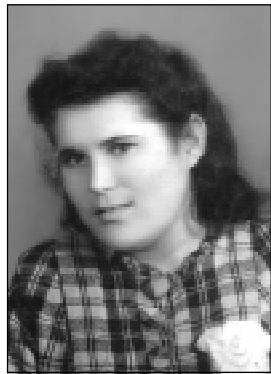
2003 р.

А Н Ю Т К А

У віконце автобуса влітає зустрічний вітер. Обабіч шляху відцвітають акації – білі, ніжні... Від них віє медовим запахом; цей духмян, з давніх-давен знайомий, навертає на пам'ять молоді роки і навіть дитинство, яке майже згладилось з пам'яті. Більше грає про нього уява. Перед очима постає тоді повесняний розпечений сонцем полтавський степ з запахами перегрітого полину, ланів пшениці та жита... А пізніше, коли сонечко зажуриться на осінь, степом заволодіє запах засохлого, обвислого листа, пристаєрих, як діди, соняшників. Степ поміняв колір – і по-іншому запах.

Біля віконця – струнка, синьоока жінка, вона раз по раз поправляє скуповжене вітром чорняве волосся: мовчки спостерігає степ, а там, скільки оком кинь, половіють хліба. Хвиля за хвилею котиться від шляху вдалину, ген, аж до зелених дібров. Колосся то шепочеться, то вмиє притихає, немов вслухаючись в нечутне бевкання степових дзвіночків на межах полів. Сюди не чути того шепоту, та хто любить його мову – вчує й здаля, і заговорить зі степом мовою серця.

Поруч жінки її донька – теж чорнява і ясноока, як квіточка, що розквітає у своїм повноцвітті.

Січень 1948 р.,
м.Львів

– Ти чуєш, Анютко, шепіт ланів? – звернулась мати. – Я чую. Послухай...

Дівчина схиляється ближче до вікна, прислухається, немов і справді вчує... Їй весело і од швидкого руху, і од спокійних, може, трохи усміхнених облич пасажирів. Вона усміхається п'яному теплу плодів. Сьогодні їй шістнадцять. Вже кілька років підряд, у цей день – день її народження, мама вирушає з нею в недалеку подорож по краю. "Це твій край, твій край, Анютко", – завжди твердить вона. Ось і зараз, вона поруч, в своїй тихій зажурі.

Анюта знає, мама дуже любить її. Сьогодні, тільки блиснуло сонце в віконці, вона вже була на ногах. Анюта розплющила очі, а мама стоїть біля неї, ласкаво видивляється, немов хоче вгадати, що снилось доньці. Очі сині і на них сльоза. "Може, жаль спливаючих років?" – думає Анюта.

...Під колесами шумить розігрітий асфальт, дрібний, підхоплений вихором шутер, торохтить об залізо... Навкруг пістрявляють квітами проліски й луки. Лугом до асфальту петляє ґрунтова дорога. На збігу шляхів автобусна зупинка. Шофер загальмував, вимкнув мотор. З луку, усіяного, як борошняним пилом, острівцями ромашок, долинув невгамовний дзвінкий стрекіт степових коників. Луки співають, гойдають тишу.

Тримавши на руках хлопчика років п'яти, до автобуса вскочив високий чоловік.

– До Млинців, – гукнув він до шофера, і опустил хлопчика на підлогу.

– До дідуся їде Олесь!.. – верещить малюк. – Татку, ось тут! – хлопчик побіг до вільного місця, що перед Анютою.

Веселі темно-карі очі чоловіка зустрілись з Анютиними, потім на мить зупинились на мамі. Здалось, прикипіли. Чоловік рвучко відвернувся, сів. Тонкий, продовгуватий шрам на його шії виринав з-під чорних, всіяних сивиною, кучерів і пірнав другим кінцем за комірець сорочки.

"Чого мама, як гляне на шрам, заплющить очі, відвернеться, замислиться? – думає Анюта. – Вона ж лікар, звикла ж бачити спотворені людські тіла...

Не знала вона, кого впізнала мама.

...Поля то підіймаються на пагорбі, то стеляться долинами, ваблять зір. А ген, в мереживо зеленого степу, як крило чорного ворона, врізався клин свіжої ріллі... Заросте, виродить той чорний клин добром, вклоняться йому люди... Та не заросте цей шрам... Як не забудеться давнє, лихе минуле... – думає жінка.

Раз, вдруге чоловік сторожко озирнувся. На півдорозі до Млинців підхопив на руки хлопчика, вибіг на степовій зупинці.

2

Молодик хилиться до верхів струнких тополь, що над ставом. Немов бриж, мерехтить їх округле листя в місячному сяйві, колишуться на плесі ставка їх стрункі тіні. В розчинене вікно кімнати готелю містечка Бережани понад річкою Золота Липа лине свіже, тепле повітря.

Анюта спить. Мати прикрила її ковдрою, легенько, щоб не збудить, пригладила пухке волосся, відійшла до вікна. Тихе, невеличке відбудоване містечко, причаївшись в долині річки, спочиває в тьмяному місячному сяйві. На вежі старої ратуші годинник неспіхом відбиває час.

"Минуло п'ятнадцять літ... А він б'є як і тоді... Вичовгані кам'яні плити площі лиснять... Нічим не змінились... А скільки сталося змін у житті... В цій кімнаті, п'ятнадцять років тому, вона вперше отримала від незнайомого хлопця букетик квітів. Квітів осені сорок сьомого року... А через кілька днів вони вже разом рушили до Львова. Холодним вітром і дощем зустріло їх місто. Та на серці була весна – весна життя.

3

Гуляє полями хуртовина, страшним сміхом гуде лісом невблаганний вітер... Від села до села, від хутора до хутора вдень і вночі бездоріжжям, туди, де зла бачила тифу крадеться до малят і дорослих, щоб звалити їх з ніг, пробивається машина швидкої допомоги епідеміологічної групи. Лець трималась на лавиці – хилило до сну. Хукала в студені руки, ховала лице в старенький лисячий комір. А машина – все гуде, гуде, борючись з вітром. Співає за

віконцем злих пісень зима. В Вербнях працювали майже місяць. Вербняки – велике село, а навколо, в лісах та в полях, хутірці – по дві-три хати і бездоріжжя. Якось увечері до медпункту вскочив стрункий кучерявий парубок. В очах бісики:

– Совітко, мерщій! – парубок жменею стискає шию, крізь пальці сочиться кров. – Та гляди, язика тримай!..

– Не лякай! Не шуриноного роду! – Чула, що в сусідньому селі бандерівці повісили в лісі комсомолку, завідоуючу клубом. Та ще раз: – Не лякай!

Перев'язала:

– Готово. Та більше не лінгарюй, голову згубиш.

Хопився шапки, та в ніч.

Минув тиждень. Завітав до попівської фари, де квартирувала. Козирився, посвистував на газети, роздирав сорочку на грудях:

– Свята Мар'я побила б тебе, совітко! Будь моєю!

Дрижала поночі, коли вили пси за попівськими стодолами... Вікно завішувала покрівцем, прислухалась до самого ранку, чи не гримнуть двері.

Забула б ті ночі, той шрам... Та на весні трапилось стати знову в Вербнях. Перестрів серед вулиці, чортом подивився. До медпункту заскочив, коли була одна:

– Встигла вже, совітко, більшовика придбати?! Глянь, як роздулась! – Очі скажено вп'ялись на її живіт. Була вже на п'ятому місяці.

– Нехристь! Стривай! – скреготнув зубами.

– Геть, бусурмане! Кликну солдатів! Вдарила склянкою об підлогу. Задкуючи вдарив чоботом у двері... А потім, потім... Страшне.

... До хутирця дорогою кілометрів зо сім, лісовою стежкою ближче. Дощі й залежали в лісах сніги сходили повинню. Машина буксує на розкислій дорозі. "Швидше, швидше... Там жінка марить, допомогти, спасти". А сама важка. Пальто ледь сходиться на гудзиках. Вп'ялась руками в лавицю, аж пальці болять. Машиною гойдає з боку в бік. В кабіні один шофер – хлопчина. І вона одна. Вже вечоріє, а ще півдороги. Коли чує – цьвох! Відлетіла скалочка. Цьвохнуло вдруге.

В кабіні посипалось скло.

Машина вибігла до мосту, стала. З помосту вибрано кілька деревин. Темні провалля відлунюють клекотом каламутної, спіненої ріки. А в кузов знову цьохнуло. Це він! – згадала скрегіт зубів. Машина розігналась до броду. Цьохнуло ще – машина, немов спіткнулась, загрузла серед ріки. Вода досягає сидіння.

Шофер виплигнув із кабіни: "Заждіть! Збігаю на хутір... Волів чи що..." – гукнув і подався до другого берега, змагаючись з повінню. Чи не було волів, чи хуторян налякали постріли, шофер не повертався, а вода все прибувала, піднімалась, вже повно в машині. "Вилізу на дашок машини" – розчинила дверцята. Вечірня сутінь, як злодій, скручується лісом та верболами над річкою. Вода вирує, піниться, несе дрібне галуззя, а зверху ще й мжичить. За що не візьмись – слизьке, як молюск. На стовбці біля мосту втягнула голову в пух, каркнула заблудла ворона. "Ще, ще трохи і буду на дашку..." Та тільки й пам'ятає... Каламутна, пінява хвиля зійшлась над головою, ноги торкнулись мулу. Напружилась, винирнула раз, вдруге. Поруч пливе, перевертається вербова гілляка. "Дотягтися..." Та гілляка все далі, далі і вбік. Вдарило об стовпа під мостом, закрутило, потягло за ноги. Скинути пальто не встигла, воно, як тяжкий міх, давить на плечі, поли заплутують ноги... Темнота...

...Розплющила очі. Навколо вербняк, поруч клекоче ріка. Голова в сухеньких руках бабусі. На колінах стоїть дідик – з його одежі та бороди стікає вода, руки тремтять і весь, як в пропасниці. А їй тепло, млосно...

...Палата лікарні в селищі Буськ. Ніч. В причинену фіранку зазирають далекі холодні зорі: на північ тягнеться весняна журавлина пісня. Одна, друга... Близька, знайома з дитинства. Пролетіла та пісня під весняним небом, загубилась, затихла за лісами. О, як хотілось почути її ще, ще. Слухати до світанку. Підвелась з ліжка: легенька, як пух, тонка, як берізка. Аж злякалась. Серце закалатало і немов захололо. Впала лицем в подушку, дала волю сльозам.

Лікарі мовчали. Не знали, чи судитиметься їй більше носити під серцем те, що втратила. Чи не лишиться материнства навік?

Коли набралася сили, розшукала дідика, що виловив її з ріки, – вклонилась, бабусі лишила на згадку хустину і подалася на хутір.

Чула – та жінка померла. До Львова поверталась з дівчинкою, що ледь почала дріботіти і думкою, чи прийме чоловік її такою? Прийняв. Приїжджала сюди ще раз. На суд. Того, та ще двох витягли десь із схрону.

...Годинник на вежі пробив опівночі. Схилившись над широким плесом ставу, місяць сіє жовтувате світло. Від греблі, ген, ген до очеретів виблискує місячна стежка. Довга тінь вежі простяглася через площу й зломилася на стіні готелю.

Жінка підійшла до ліжка доньки. "Ніщо не порушить твій спокій... Ні! Не будеш про це знати! Нехай не ятрить, доню, твоє серце гірка правда... Нехай буде як є. Ділитись можна тільки щастям. Ти знаєш мене рідною матір'ю..."

*Ужгород,
липень, 1964 рік*

ВОРОНА ДО ВОРОН СІДАЄ

(Давня українська приказка)

Дивлюся я у зату, та й думку гадаю.

Хто ж там у Раді та й засідає?

(З нової, сумної пісеньки виборців)

Придивився. Мільйонери, олігархи, а між ними стара жінка. Хто вона? Потягся до старих газет. Ага! Ось!

У газеті "Киевские ведомости" від 12 травня 1998 року прочитав статтю Мар'яни Олійник: "Слава Стецько: нам навредил Рух, но мы будем его поддерживать". Так ось хто впав в око! Подумалося, навіщо і за які заслуги перед українцями, не кажу вже – перед народом України, ця похилого віку жінка засідає там?

На пам'ять навернувся цікавий випадок з одним журналістом – уродженцем Галичини. Перебуваючи в Парижі в 1970 році, він випадково зустрівся з колишнім послом від Галичини колишнього польського Сейму, колишнім адвокатом із Комарне дідуганом паном Чубко, який ще у 1920 році, з незалежних від нього причин, тікав із Києва з поляками до Варшави, а в 1944 році – зі Львова з німцями до Мюнхена і далі – за океан. Все свідоме життя адвокат, вештаючись закордонням, опльовував радянський український народ, а зустрівшись з земляком, зізнався, що виношує бажання повернутися в Україну... на пенсію. Що й казати! Мудрий чоловік. До десяти божих мудрощів додав ще одну...

Чи не тому і Ярослава Музика – Стецько – сімейна, оунівська і абесенівська кличка – МУХА, довге життя, прогудувавшись чужими хлібами за межами України та ставши там уже не потрібною, прилетіла в Україну, втерлася до Верховної Ради, щоб за активну, навіть дуже активну, антирадянську націоналістичну діяльність

отримати від народу України високу пенсію? Та й надалі отруювати повітря на її терені? Користі від її діяльності по закордонах не було не те що чесним трудівникам України, а навіть боївкарям ОУН–УПА. В той час, коли вони, затуркані "ідеями" націоналістичних вожаків, убивали співвітчизників – земляків на терені Радянської Галичини, а довгі зимові місяці гноїлися у смердючих схронах, бункерах, Ярослава – Муха, відбувши солідну практику у самого Степана Першого – Бандери, законна жона, дама дому, особиста секретарка і літописець слів і "чинів" горезвісного сина уніатського священика з села Кам'янка Велика Тернопільської області Ярослава Стецька розкошувала. Бо муж – оунівське псевдо – Зіновій Карбович, для гестапо – "Басмач", для італійської фашистської розвідки – "Белендес", який називав себе незамінним та видатним ідеологом українського націоналістичного руху, що ще у 1936 році вигукував: "... моя ідея така важлива, що за неї не тисячі, а мільйони людських істот пожертвувати мало...", який на закордонні кошти мав комфортабельну квартиру, порядну машину, власного шофера, охоронця, цілий почет друзів, солідне conto в банку, бо лише одного разу поклав на свій рахунок 40 тисяч американських доларів, зібраних з діаспори у "визвольний фонд", літак до своїх послуг, одягав свою особисту літописку у короля мод Парижа Діора, зачіски вона робила у короля перукарської справи Антонія та любила відвідувати боксерські змагання, захоплюючись там боксерами, які вибивали один одному зуби, і мандрами з прем'єром по світу.

Інколи захоплення Мухи боксом відчував на собі "прем'єр". Якось він звівся до друзів: "Ось бачиш, який чорт живе у моєму домі..."

Хто ж він – "Карбович", "Басмач", "Белендес"?

У власноручно написаній автобіографії, знайденій в архівах кривавого Розенберга, він писав (дослівно): Я, Ярослав Стецько – довголітній ідеолог і міністр закордонних справ Степана Бандери... Від літа 1939 року перебував в Італії, в Генуї і Римі, займався там зовнішньою політичною діяльністю і видавав націоналістичну пресову службу італійською мовою... В серпні 1940 року приїхав до Німеччини, де був зокрема чинним з підготовки і спрацювання політичної програми ОУН. Того самого дня, як німецькі

війська ввійшли до Львова, прибув я туди, де проголосив відновлення української державності і обійняв, з доручення провідника Степана Бандери, головуство в уряді у Львові, змагаючи до того, щоб налагодити якнайтіснішу співпрацю з німецькими військовими чинниками та допомогти їм під кожним оглядом, організуючи власними силами всяку, яка тільки потрібна, допомогу німецьким збройним силам... Під проводом митрополита і єпископів обох віросповідань митрополит А.Шептицький видав пастирський лист, в якому визнав уряд і визвав громадянство до підпорядкування йому... Бувший президент Західної Української Республіки Кость Левицький стоїть за урядом і спільно з делегатами уряду був на аудієнції у німецьких місцевих властей...

З моїх праць ясно виходить моя світоглядова концепція того, як я уявляю зміст української державності, ідеологію і програму організації, яку я співтворив. В цілому ворожа марксизмові, демократії і всяким класичним демократичним ідеологіям і програмам. В політичній площині стою на становищі авторитарного устрою України і монопартійного, в соціальній площині – національного солідаризму, що стоїть близько до націонал-соціалістичної програми. Вважаю головним і вирішальним ворогом Москву і жидівство, тому стою на становищі винищення жидів і доцільності перенести на Україну німецькі методи екстермінації жидівства. Стоїмо на становищі повної, яка тільки буде необхідна для Німеччини, господарської підтримки всіма можливими силами з боку України. Цей штандпункт заступаю як шеф українського народу.

От так! Не більше і не менше – як шеф українського народу!

У Білій книзі ОУН, виданій ще в 1941 році, друзі "прем'єра" ось як характеризували його: "...спекулянт, графоман", він пірнув у театральщину дуже дешевого смаку і примітивного стилю, Стецько не має ніяких індивідуальних даних, які упівстановлювали би ці його претензії..."

У 1949 році "президент" української національної ради Андрій Левицький писав: "Стецько служив усім і не має ідей. Він співпрацював з польською "двуїкою" (контррозвідка), потім з німцями, італійськими фашистами".

Близьке оточення Стецька говорило: "Стецько – людина нерівноважена, осліплена манією величності – мегаломанією, сво-

го роду шизофренік. Слава – його альфа життя. А омега – гроші". Коштом рядових членів ОУН, з подачок емігрантів, яким дзичкали у вухо різні мухи: давай! давай! Він показував себе незалежною у фінансовому розумінні людиною.

А пані Стецькова у різних статейках (де ж бо, вона має аж незакінчену початкову освіту) так накурювала чоловіку фіміам, що той недовіриливо питав: "Стасю, та невже це я?" Секретарка й себе похвалити не забувала. Піддакувала: "Правда, правда він такий добрий теоретик, кому як не мені знати. А зараз у мене під каблук практику вивчає". Націоналісти називали Славу – Муху Катериною II (от вам і Муха!), а самого "прем'єра" "гальб-порція", що означає – півпорції.

Під час війни Стецько і Бандера відвідували в Кракові генерал-губернатора Ганса Франка.

Весною 1945 року, напередодні остаточного розгрому фашистської Німеччини, Гімлер наказав священику уніатської церкви, адміністратору краківської клініки, з 1940 року агенту "абверште-ле – 202 під кличкою "Пристер" – Івану Гриньоху, Ярославу Стецьку та оунівцю Б.Стахіву закласти в Альпах таємні склади зі зброєю для есесівських головорізів "Вервольф", до яких повинні були долучитися оунівці. В перших числах травня 1945 року, під час транспортування контейнерів зі зброєю, автомашини, у яких їхали Гриньох, Стецько і співпрацівник абверу А.Фель, були обстріляні американськими літаками. Стецько і кілька фашистів було поранено. (Ось так ОУН боролася проти фашистів).

Член головного проводу ОУН А.Луцький писав: "Ідеологія ОУН формувалася в період укріплення німецького націонал-соціалізму та італійського фашизму... Тому під впливом цих політичних течій, між українським націоналізмом і німецьким націонал-соціалізмом так багато загального".

19 грудня 1945 року президент США Г.Трумен писав: "Хочемо ми цього чи не хочемо, ми повинні визнати: отримана нами перемога поклала на американський народ тягар відповідальності за подальше керівництво світом".

Не бажаючи миритися з ростом впливу і авторитету Радянського Союзу, виникненням умов для встановлення народно-демократичного ладу у ряді країн Центральної і Південно-Східної Євро-

пи, розширенням національно-визвольного руху, західні держави на чолі з США стали на шлях відвертої ворожнечі до СРСР.

Цей курс був проголошений 5 грудня 1946 року У.Черчіллем у м.Фултон (США).

Для виконання його потрібні були люди – кадри. Вибирати було з кого. Лише в американській зоні окупації Німеччини, головним чином у Баварії, налічувалося більше 80 таборів, у яких укривалися від відповідальності карателі, українські націоналісти, що повтікали з України. Та й поза таборами тинялося немало безштатників – зрадників, готових за шмат ковбаси і батька продати.

У квітні 1946 року у Мюнхені, в присутності американських офіцерів із головного штабу окупаційних військ США, прихвостні гітлерівських розвідок – "борці за справу демократії" такі, як:

- колишній міністр закордонних справ маріонеткового уряду тісівської Словаччини професор Фердинанд Дюрчинський, якого народний суд, як вбивцю, воєнного злочинця засудив до смерті, але американські окупаційні власті приголубили його;

- князь Ніко Накашідзе, ватажок грузинської націоналістичної організації, який від виступів у кабаре проклав собі шлях до штабу гітлерівської окупаційної армії, невдаха вербовки грузинів із числа військовополонених до війська СС;

- грузинський емігрантський "вождь" Михайло Алшібая, лейтенант СС, кавалер гітлерівських орденів;

- інженер-агроном Володимир Данилович Томашек, білорус, зондер-фюрер СД, пізніше, коли Стецько як голова АБН висунув план анексії Білорусії на користь "вільної" України, порвав з ним і став архієпископом білоруської автокефальної православної церкви в США;

- главар "туркестанського національного комітету", він же референт Розенберга, каратель і вбивця Велі Каюм Хан;

- Василь Григорович Глазков – фашистський прихвостень, власівський "отаман", колишній юнкер, який довгі роки керував емігрантськими збіговиськами в Німеччині, що найменувало себе "вільне козацтво", фанатик "козацької держави" від берегів Чорного моря до Тихого океану. Під час війни – організатор так званого "козацького визвольного руху", співробітник гестапо, а після війни – американський розвідник;

– Донсков – "козацький генерал", який під час війни був бургомістром в окупованому Батайську;

– Альфред Екабович Берзиніш – міністр у кількох урядах буржуазної Латвії, автор ряду наклепницьких книг на Радянський Союз, редактор "Голосу Америки" латиською мовою;

– Ференц Фаркана де Кішбарнак – колишній хортистський генерал;

– Гаріф Нігманович Султанов – татарський націоналіст, керівник татаро-башкирського комітету;

– Ярослав Стецько, С.Ленкавський і ще кілька бандерівців, – усі ці націоналістичні "ватажки" – були пройняті духом українського націоналістичного зубра Андрія Мельника (незважаючи, що той був противником (за портфель) Бандери і Стецька), який переконував, що "всяка війна була б меншим злом для народів Сходу, ніж сучасний стан".

Це збіговисько "вожаків" прийняло рішення про утворення так званого "Антибільшовицького блоку народів" АБН, програма якого звучала так: "Наша ціль – перебудова простору, що його займає Радянський Союз, Москва". З чийого арсеналу "перебудова простору" – відомо. Головою АБН проголосили С.Стецька.

Як керівник блоку Стецько почав впроваджувати програму в життя, звісно, під "каблуком" Слави – Мухи, яку абесенівці словацький квіслінг Дюрчинський та шеф служби безпеки ЗЧОУН (закордонних частин ОУН) пан інженер Кошуба та інші величали не інакше, як пані магістр.

Зібралася одного разу абесенівська дванадцятка, немов дванадцять апостолів, у одному з мюнхенських шинків ділити землі, перекроювати кордони... Правда, лише на карті. Стецько мовив: "Від імені великої імперії, яку я маю честь репрезентувати, додам, що самостійна, незалежна, суверенна націоналістична Україна має повне право вимагати деяких територіальних поступок від повноправних сусідів на півночі, півдні, сході і заході. Зокрема, це стосується так званої Білорусії, яка є споконвічною українською землею... Вимагаємо..."

Білоруський самостійник не втримався і швиргонув у голову АБН якимось твердим предметом. Голова сховався за спину пиш-

нотілої пані магістр, яка заволатала, щоб чоловіки вели себе пристойно в присутності жінки. Білявий чоловік у мундирі полковника передвоєної естонської армії вигукнув: "Ти відьма, а не жінка!"

Запрошення абесенівцям на це засідання розсилала Ярослава – Муха. Ось один з оригіналів запрошення: "ЦК АБН. Канцелярія секретаріату, № 4949. Південнокавказькій делегації при ЦК АБН. У зв'язку з наступним випуском АБН карти народів – членів АБН, для вирішення питання про встановлення кордонів в АБН з Російською державою, відбудеться засідання.

Для цього просимо обов'язково надіслати представників. Справа ця дуже важлива і термінова, тому просимо не нехтувати нею.

Засідання відбудеться 7.VII. 1949 року в 14 г. 30 хв. – у Мюнхені, Дахауерштрассе, 9, другий поверх, кімната 7.

За дорученням канцелярії секретаріату – Муха".

(Яка символічна назва вулиці!)

Програма Стецьків тріщала. З блоку АБН першими вийшли польські шовіністи, які не хотіли визнати нових кордонів стецькової України. Потім угорські угруповання, білогвардійські угруповання, адже Стецько замахнувся не тільки на Радянський Союз, а й на "Единую неделимую". Покинули блок "козаки" Глазкова, туркестанці, за ними білоруські "побратими", бо Стецько намірився українізувати їх.

Осліплений манією величності, Стецько навіть претендував представляти Україну в ООН. Надаючи ваги АБН, в інтерв'ю канадському журналістові Маккенді Портеру, яке було надруковано у журналі "Маклінс" 1 травня 1952 року, він з цинічною розв'язністю говорив про знищення радянських людей, воїнів Радянської Армії, хвалився тим, що УПА в 1944–1948 роках висаджувала в повітря поїзди на території України, що на Україні нібито існує глибоке підпілля, яким керує він, і що при відповідній підтримці Заходу АБН може підняти збройне повстання в Росії. Але умовчав про те, як ще у січні 1944 року учасники ОУН–УПА батальйону "Схід", яким командував Степан Савчук ("Наливайко"), зрозумівши безглуздість братовбивчої боротьби, збунтувалися в селі Угорці біля Кременця і розбіглися по домах. Як у лютому того ж року до червоних партизанів під час сутички перейшов батальйон УПА,

яким командував Хмара, та про багатьох інших учасників ОУН-УПА, які у різний час вийшли з повинною.

У 50-х роках подружжя Стецьків охопила пристрасть до подорожування світами, щоб отримати визнання і підтримку АБН.

Відвідав Стецько Тайвань. Насолоджувався вишуканими китайськими стравами Чан Кай Ши. Сприятелював з катом іспанського народу Франко, цілувався з болгарським экс-королем Симеоном, а в Лісабоні – з президентом Салазаром. Цілував пальчики дочки італійського экс-короля Віктора Іммануїла III, у Швеції поклав вінок до пам'ятника королю Карлові XII, якого російські і українські війська розбили під Полтавою.

Виказуючи невдоволення ходом війни у В'єтнамі, де в американських військах служили і синки оунівців, закликав президента США Джонсона напасти на Північний В'єтнам та скинути атомні бомби на Китайську Народну Республіку. Говорив: "Тільки слабкодушні, загубивші віру в бога, тільки політики-емпірики, які займаються підрахунками своїх виборців, бояться атомної війни".

Почувши, що американські політики, зрозумівши безглуздість продовження війни у В'єтнамі, полетіли в Париж на переговори з в'єтнамськими комуністами, він з Мюнхена подався до Вашингтона, зустрівся там з теж тіньовим кандидатом у "прем'єри" України, на той час головою українського конгресового комітету Америки Левом Добрянським, і умовив того летіти у Південний В'єтнам, консолідуватися з президентом Дьємом, щоб зірвати переговори і встановити з ним дружні відносини, просити визнати за еміграцією всю Україну.

Його образило, що ніхто з південнов'єтнамських правлячих кіл не стрічав його на Сайгонському аеродромі. Були лише американські солдати. Роздивляючись їх, він спіткнувся об велику каменюку, полетів у глибоку яму від партизанської ракети, роз'юшив носа і набив гулю.

У двадцятихвилинній розмові з диктатором Стецько ледь втормачив йому хто він, звідки і чого хоче. Запевнив у своїй ненависті до комуністів і Росії. Пані Слава – Муха подарувала диктаторові різьблений в українському стилі хрест, на що той сказав: "Вірю, цей хрест поведе мій народ до перемоги і, визнавши Стецька як союзника, пішов. Через кілька днів диктатор вже був у могилі,

а Стецьки повернулися у Європу, в улюблений пані магістром Париж, звідки вона повідомила світові, що на Україні є велике число нелегальних антирадянських радіостанцій, що існує діючий партизанський спротив, для задушення якого не вистачає поліцейських сил і доводиться залучати регулярні військові частини. На це один із націоналістичних писак без почуття гумору сказав: "Шкода, що пані Стецькова забула згадати про славні бандерівські фабрики літаків у Карпатах, якими хвалилася ще недавно, та про п'ятнадцятитисячну радянську армію, яка перейшла на бік УПА і зникла в Карпатах, мов камінь у воду.

В антирадянських виступах пані "магістр" любила повторювати одне і те: "Рабство і чин", "Імперіалізм і свобода, хрест і серп, бог і антихрист, дух і меч". Яке співзвуччя з рухівським "Геть комуняк! Антихристів!" А пані в обиді на Рух, але буде його підтримувати, бо інші щось не теє...

У 1963 році, коли дружні стосунки між Радянським Союзом і Китаєм були порушені, українсько-націоналістична газета "Вільне слово" (Канада) вішала: "Нам потрібно якскоріше встановити зв'язки з китайцями, запропонувати нашу готовність боротися на їхній стороні проти Москви. (Начебто китайців жменька, а прихильників ОУН мільярд!) Апологети українського націоналізму добазикалися, мовляв, українців і китайців об'єднує виключно особлива група крові, що між китайським і українським народами існує певна фізична і біологічна близькість, яка визначає "загальність" їхніх релігій і духовної культури. От так! А ще не так давно оунівці лізли зі шкіри, доводячи своє арійське походження, свою спільність з німецькою нацією і її культурою.

Формуючи свою "визвольну концепцію", Стецько, перебуваючи в Австралії, цинічно розбазікував, що атомна війна не дуже страшна для України, що винищення кількох мільйонів чоловік не така вже велика ціна за самостійницькі ідеали. А якщо загине вся комуністична Україна, то це теж не страшно. Нові кадри придуть із Торонто, Лондона, Мадрида.

Не такий вже й далекоглядний, як запевняла Муха, був Стецько...

Його ідею модернізували сучасні перевертні-квіслінги, які за останні роки "перебудови" без бомб винищили 3 мільйони українців. А лідер конгресу українських націоналістів у Верховній Раді

Стецько – Муха запевняла авторку статті: "...нам будет помогать украинская диаспора. Контейнеры с гуманитарной помощью уже приходят". Та й кадрів з-за бугра у Києві, хоч ще одну греблю гати на Дніпрі.

В журналі "Український самостійник" у лютому 1972 року оунівці пропонували урядам імперіалістичних держав скинути водневу бомбу на Москву, щоб стерти з лица землі. Чомусь пошкодували ще одної бомби... Гітлер хотів стерти з лица землі і Ленінград.

Такі заклики лунали у жовтні 1973 року на збіговиську "Європейської ради свободи" (ЕРС) від главаря кривавого "Нахтігаль" Т.Оберлендера та бувших карателів білоруського народу Д.Космовича, хорватського націоналіста А.Боніфучича, а також Ярослава Стецька та інших. Такі ж заклики лунали у 1976 році на збіговиську "Всесвітньої антикомуністичної ліги" в Сеулі, на Тайвані.

У грудні 1973 року бандерівці на сторінках свого "офісу" "Шлях перемоги" радили піночетівським гестапівцям прискорити розправу над Луїсом Карваланом та іншими комуністами Чилі: "Без особливого шуму звернути їм шию!" Пізніше як представник ЗЧОУН і АБН туди літала Ярослава – Муха.

У сімдесятих роках відмічалася тенденція буржуазно-націоналістичної еміграції встановити близькі стосунки з міжнародним єврейством. За ініціативу в цьому, у вересні 1977 року одна із сіоністських організацій США піднесла грамоту і спеціальну нагороду бандерівському "ідеологу" Петру Мірчуку. Виявляється, не один "прем'єр" був великим ідеологом! А секретар мюнхенського центру АБН Слава – Муха, щоб не пасти крайніх, закликала молодих оунівців брати приклад з сіоністських ультра, які здійснювали напади на дипломатичні представництва соціалістичних держав у країнах Заходу. Зустрівшись у Брукліні з ватажком сіоністських штурмовиків М.Кахане, Ярослава – Муха від імені свого чоловіка виказала захоплення їхніми розбійними діями і запропонувала посилити спільну співпрацю у боротьбі з комунізмом. Таким чином представляла того Стецька, який писав рейхміністрові Німеччини Розенбергові, що стоїть на позиції винищення "жидів і перенесення на Україну німецьких методів екстремізації жидівства".

Видатний англійський учений-філософ Бертран Рассел зауважував, що основною рисою націоналізму є не любов до рідного краю, а ненависть до інших народів. (Рассел не був комунякою). Між сівачами і рудокопами всіх народів не було міжнаціональної ворожнечі. Зародилася і існує вона між експлуататорами трудового люду. Вони борються між собою за можливість експлуатувати як своїх, так і іншоплеменних сівачів і рудокопів.

Практику нацьковування – розділяй і володарюй – використовували ще експлуататорські верстви Великої Римської імперії. А в ближчий до нас час це робила Габсбурзька Австро-Угорщина, використовуючи національні (не націоналістичні) настрої галичан проти змагань поляків за відокремлення та для відриву Придніпрянської України від впливу Росії. (Читай М.Грушевського). Й не один гетьман України використовував національні настрої українців для утвердження своєї влади і збагачення.

У наш час національні почуття використали ватажки "народного руху" та перевертні – колишні носії партквитків Комуністичної партії.

Ці квіслінги роздмухують місцевий шовінізм, загальноукраїнський націоналізм і він борсається у власному баговинні, смердить, як гниючий труп, відволікаючи народні маси трударів від боротьби за соціальні права. Усім їм, а особливо засідаючим у Верховній Раді, слід нагадати слова поета Миколи Нагнибіди:

*...Не торкайся до хліба,
рук не помивши.
Не протериш очей,
не дивися у даль.
І не думай ніколи,
що ти вже найвищий,
умостившись на мить
на чийсь п'єдестал!*

В.Козлов-Качан.

Ужгород, 22 квітня 2001 року.

ПОГЛЯД МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ

— **Щ**о, діду, хотіли? — посміхнувся чорнявий парубчина на мій оклик.

Давно звернув на нього увагу, коли проходив вулицею на лекції в університеті у гурті хлопців чи з білявкою: якісь запальні вогники в його очах тягли поговорити з ним, та заважала присутність сторонніх. Цього разу йшов він один. Кажу, хочу щось запитати. Зайдемо, запрошую, — кивнув на вивіску "Бар-кафе".

— Бар! — посміхнувся він. — Бар по-Грінченку — мокре місце. Бар — корінь слів: барин, барщина, баришник, бариш...

— Мабуть, вчишся на філологічному? — запитав, заходячи до зали.

— Ні! На історичному, — відповів він стримано.

— Подобається цей предмет?

— Навчаючись у школі, не надавав йому особливої уваги, та одного разу потрапила в мої руки книжка "Народ за ними не пішов", написана кандидатом історичних наук Степаном Білаком з використання архівних документів. Широко і цікаво він показав політичних авантюристів минулого Закарпаття, — парубчина зиркнув на дівчат за сусідніми столиками, продужував притишено. — Остерігаюся, мені ще рік вчитися... Ви, дідусю, бачу радянської закваски, на свято Перемоги виходите з радянськими нагородами. З вами, гадаю, можна бути відвертим. — Парубчина сів, ще раз обзирнувся. — Так от, серед тих політичних авантюристів чільне місце займав уніатський священник Волошин, маячня якого призвела до загибелі тисяч наших земляків... Я дивуюсь глупості тих, хто рекомендував президентові зробити його героєм України. Такого собі — творця соборної. Небачене блюзнірство! Борець за народ Борканюк, повішений фашистами, — герой, і посібник фашистам — герой!

Де ж бо, перший президент! А як же бути з першими Грушевським, Кравчуком? Усім цим першим буржуазним президентам учорашні марксисты-матеріалісти в учбових закладах виспівують похвальні оди... То громили капіталізм, біблійного бога, Ісуса Христа, зараз, за прикладом президента, цілують хрест, облизаний прихожанами... Вірно сказав один древній філософ: "Є один диявол, і немає людини, яку він не обдурив би – цей диявол – гроші, багатство". А інший на адресу таких перевертнів, говорив: "Байдужі до подій не вбивають і не зраджують, але їхня мовчазна зрада породжує зрадництво, вбивства". На всіх перехрестях трублять: "Відродимо духовність!" "Відродимо!" – ніби колись існувала між людьми духовна згода. З часів біблійних Каїна і Авеля – гризня, різня. Глупота, гасло "відродимо!"

Не можна відродити те, чого не було. Глупота... Треба – "Зародимо духовність!" А чого коштує гасло "Відродимо національну свідомість!"

Від діда-прадіда я українець. Що в мені відроджувати? Націоналізм? А власть імущі викреслили з паспорта графу – "національність". Що це? Намагання українізувати мадяр, чехів, євреїв – усіх, хто живе в Україні?! Це співзвучно до гасла німецьких фашистів "Німеччина для німців!" "Україна для українців!" Зачумлені кон'юнктурою філософи трублять: "Не буде повернення до старого!" До якого старого? Хіба сучасне повернення до капіталізму крок вперед? Це назад на століття. Абсурд!

– Ось про це я і хотів запитати, – перервав я парубкову сповідь.

– Четвертого лютого цього року, – кажу, – о десятій ранку УТ-2 транслявав виступ директора Коломийської гімназії, який вихваляв студентів тієї гімназії 30-х років минулого століття, називав їх героями України, які загинули в боротьбі проти Радянської влади в 1939–1953 роках, і звинувачує сучасну молодь за те, що вона не бере участі у націоналістичному русі, закликає їх брати приклад з їхніх попередників. Що скажеш на це?

– Директор не говорив, хто тоді навчався у тій гімназії? – мить подумавши, запитав співбесідник.

– Двох чи трьох згадував, – кажу. – То якої думки ти і твої товариші до такого заклику?

– Товариство зараз розслоїлося... Ті, що приїжджають на навчання на власному авто, їм аби диплом у кишеню та кататися на авто, хоча це теж якась ідея – ідейка, а піші чи автобусники... Чого дивуватися закликам того директора, коли відомий націоналіст, депутат Верховної Ради України Павло Мовчан у березні 1998 року кричав на всю Україну: "... викорчувати вогнем і мечем російський іноземний і російський слід на незалежній Україні!" Хіба це не те саме до російськомовного населення України, що антисемітизм до євреїв? І якщо євреї всього світу підняли гвалт на газету "Сільські вісті", то Мовчану хоч би слово впоперек. Підтримуючи його у виключності українців серед інших народів, письменник Сергій Плачинда намагається запевнити громадськість, що древній український язык – санскрит став праматір'ю усіх індоєвропейських мов. Це незважаючи на те, що санскрит існував ще до нашої ери, коли ніяких українців ще не було. Та й що? Він за своє: "Все одно Ной, не кажучи про Овідія, – був україномовним". Це те саме, як один найсвідоміший українець намагався довести, що біблійний Ісус Христос народився в колибі пастуха в Карпатах.

Парубчина глянув на дівчат, які поїдали його очима, продовжував:

– З метою відволікти народ від вирішення соціальних проблем та відродити націоналістичний рух, придумано і відродження козацтва, гетьманства. Як спортивна організація козацтво – не біда, але хлопці кепкують, глашатаї козацтва, Запорізької Січі самі їздять на мерседесах, лежать з жінками на канапах перед телевізорами, а нам пропонують покинути дівчат, не їсти м'яса, перейти на суху тараню, хоча студент м'ясом не об'їдається, залізти в землянки, курені, привчитися пити мед-горілку та точити шабляки... Для чого? З ким рубатися? Чи не з безробітними та вимираючими колгоспниками?

Так звані елітні українці плекають надії на молодь. Є арабська приказка: "Надія без дії схожа на дерево без плодів". Вони увірували, що за час перебудови із простих зробилися ангелами, а розуму як у давніх австралійських аборигенів, що, вперше побачивши європейців, увірували в те, що після смерті вони, чорні, повернуться на землю білими людьми... Якось спостерігав за такими закарпатськими "ангелами". На концерт співака Кіркорова квитки коштува-

ли до 700 гривень. З'їхалося на іномарках "ангелів" повний зал, а книжечку товариша, початківця поета, не купив жоден. Розучилися читати. Товариш, щоб видати ту збілочку, підосви протер, бігаючи з простягнутою рукою по їхніх офісах, випрошуючи копійку... А преса і телео барабанять, ллють сльози про занепад української літератури... Щоб засвітився молодий талановитий поет чи прозаїк, їх треба друкувати, як при радянській владі, бо звідки молодий хлопець чи дівчина візьме немалу суму, щоб надрукуватися? Усі гривні у "ангелів"... Вразила мене ще одна подія... Верховна Рада узаконила боротьбу з відмиванням грошей. Ким і для чого зроблено це через дванадцять років незалежності?! У Верховній Раді склався "інтернаціонал" депутатів-"ангелів" мільйонерів. Злякалися, що молоді "ангелята" можуть "переплюнути" їх, бо необмежена свобода особи дає можливість поїдати один одного. Ще мудрий Соломон говорив: "Есть род, у которого зубы – мечи, а челюсти – ножи, чтобы пожирать бедных на земле и нищих между людей..." Буржуазна система господарювання розбуджує у елітної частини людства інстинкти звіра. За тисячоліття жодна релігія не витравила цього інстинкту. Навпаки, щоб бути на Олімпі влади, правляча еліта використовує релігію. Фарисеї! Вона нам – ми їй і храми, і монастирі. Доходить до абсурду. У травні 2002 року у Тернополі правителі міста постановили, щоб по неділях не було базарів, а всі люди щоб ходили до церкви. Уніатський священник по телебаченню нагадав: "Бог 6 днів трудився, а 7-й відпочивав, так слід і людям..." 70 років народи розбудовували радянську державу і раптом опинилися на положенні безголосих напіврабів у купки "ангелів"-зрадників...

Запальна сповідь парубчака відвернула увагу дівчат від кави до нього. Щоб закінчити бесіду, запитав, чи піде він служити в армію і що думає про поширення терору у світі.

– Бути ландскнехтом, захищати "ангелів-акул" від гніву простого народу – ні! Уряд заборонив військовослужбовцям участь у політичних партіях... Глупота... Військовослужбовці беруть участь у голосуванні на виборах, так чи інакше подають свій голос за ту чи іншу партію.. А терор, на мою думку, – протидія насильству людини над людиною, однієї держави над іншою. І замислений він міжнародним капіталом для відволікання народних мас від

класової боротьби. У зв'язку з тим, що велика маса народу відійшла від релігії, перестала вірити у божу кару, за непослух владі від бога придумали кару терористів. Боятимуться терористів – шукатимуть захисту у владі їмущих, не виступатимуть проти них.

– Гаразд, історику, зрозумів тебе, – кажу. – Щастя тобі і твоїм однодумцям. – Тиснучи молоду руку, подумав, прав він в усьому чи ні, та його свічка горить ясно! Шандор Петефі пророкував: "Монархия в Европе приходит к концу, и даже всемогущему богу её уже не спасти. Ежели какая-нибудь идея становится всемирной, то скорее можно уничтожить мир, нежели выкорчевать из него эту идею". Ідею соціалістичного устрою не тільки в Україні після нас в майбутнє понесуть ось такі юнаки... Може, йому судилося написати книжку про політичних хамелеонів сучасного Закарпаття...

*2005 р.,
Ужгород*

УЧІТЕСЯ, БРАТИ, ДІТИ МОЇ...

(За Т.Г.Шевченком)

Сучасна державна і колодержавна пропагандистська машина України так налякала громадян диктатурою пролетаріату, що з монолітного радянського народу зробила полохливих зайців, невірників, які, підозрюючи один одного в смертельних гріхах, розбіглися на сто і більше партій, об'єднань, не знаючи, що робити. Та не всі.

Знайшлися хитрі лиси, назвалися "соціал-демократами" або "націонал-демократами" і ну виловлювати очманілих. Частина люду "клонула" на обіцяні золоті гори, а більше – на ці звучні словосполучення, хоча не кожен добре тямить, що вони означають, куди закликають і наскільки відповідають програмам того чи іншого об'єднання.

Розгортаю "Філософський словник" 1973 року за редакцією члена-кореспондента Академії наук УРСР В.І.Шинкарука, читаю:

"Соціалізм – учення про суспільство, в якому немає експлуатації людини людиною, соціального поневолення і утверджено соціальну рівність, суспільний лад, що ґрунтується на суспільній власності на знаряддя й засоби виробництва і характеризується пануванням відносин товариського співробітництва і братської взаємодопомоги працівників, вільних від експлуатації.

Демократія – влада народу – форма політичної організації суспільства і суспільних груп, що характеризується визнанням волі більшості, джерелом влади. Як форма державного устрою характеризується наявністю представницьких установ і участю народу в управлінні державою, проголошенням політичних свобод і рівноправності громадян.

Проте наявність формальних ознак демократії ще не означає справжнього народовладдя. В усіх класово-антагоністичних фор-

маціях використовуються ті чи інші принципи демократії, а з приходом до влади буржуазії принципи демократичного правління закріплюються конституцією, проте демократія має тут формальний характер, оскільки вона за своїм об'єктивним змістом є формою диктатури економічно пануючого класу. Як тільки інтереси пануючого класу опиняються під загрозою, демократичні принципи порушуються заміною авторитарними, відверто диктаторськими методами придушення трудящих".

Погляньмо на програми і дії сучасних в Україні "соціал-демократів", чи збігаються вони з філософським трактуванням "соціал-демократії"?

Ні! Вони виступають проти суспільної власності на знаряддя й засоби виробництва, чим самим утверджують соціальну нерівність, антагонізм класів, експлуатацію людини людиною. Тут ніякого співробітництва, братерської взаємодопомоги від "грошових мішків", скажімо, шахтарю чи орачу. Хіба що "грошові мішки" витрусять порох у вигляді кульків макаронів та обіцянок раю колись перед виборами.

Демократія – влада народу. А хто пише і приймає закони в Україні? Пише і затверджує закони сколочена "більшість" урядовців та депутатів – "інтернаціонал грошових мішків", що прийшли до владних хоромів з м'якої вдачі та політичної близькоглядності рядового люду.

Хіба планування безробіття не є відвертим методом диктаторського придушення трудящих?! Хіба заплановане переведення армії в армію ландскнехтів та намір вступу до НАТО чи не результат страху перед народом, який може збунтуватися?!

Найманням плати гроші – битимуть і батька.

Таким чином, партії і групи, які називають себе "соціал-демократами", не мають права використовувати ці філософські терміни.

Гляньмо на партії чи групи, що називають себе "націонал-демократами".

Про філософське значення "демократія" говорено вище.

Про націоналізм у словнику сказано – це буржуазна ідеологія і політика в національному питанні. В ідеологічному відношенні характерними рисами націоналізму є погляд на націю як вищу і

позаісторичну форму суспільної єдності, проповідь зверхності національних інтересів своєї нації та протиставлення її іншим, розпалювання національної ворожнечі. Націоналізм породжений специфікою розвитку капіталізму, середовищем, в якому націоналізм має тенденцію до поширення, є насамперед дрібна буржуазія.

(Дрібна буржуазія... Це середній клас між пролетаріатом і великою буржуазією, за розширення якого голосує уряд та соц. і нац. демократи – опора великої буржуазії. *Авт.*)

Пригадалося. Відомий запеклий теоретик буржуазного націоналізму Дмитро Донцов був паростком хоч невеликих, та все-таки українських поміщиків у Таврії. Зависть до оточуючих, маєток його батьків, більш маєтних поміщиків неукраїнського походження, особливо російського, розпалила в ньому злобу до всього російського: до мови, культури, просто до пересічного російського громадянина, а з появою "Майн кампф" Гітлера і фашизму в Німеччині пройнявся перенесенням "ідей" фашизму на український ґрунт.

Таку ж, трохи відретушовану, політику і ідеологію нав'язують народу України сучасні "націонал-демократи". Як бачимо, демократія і націоналізм ґрунтуються на протилежних ідеологіях. Тому партії чи групи, які називають себе "націонал-демократами", не мають права використовувати у своїй назві філософське значення "демократія".

І останнє. 18 серпня ц.р. у Києві відбулися збори українців діаспори, що з'їхалися з усього світу. Слухаючи виступ якогось українця американського походження чи американця українського походження Лозинського, люди плювалися. Цей оратор так несамовито паплюжив інтелект української нації – народу від часів Хмельницького до сьогодні, так нацьковував уряд України на 10 мільйонів корінних російськомовних громадян України, так безцеремонно смикав за вуздечку церковників та підносив учасників ОУН-УПА, що доморошеним антирадянщикам – повчитися. А свідомі свого елітного становища, свідомі українці, обкидані багнюкою, до нестями ляпали в долоні і... ляпали вухами. Американо-українець, немов Ісус, вказував Україні путь-дорогу, куди? Слухати то все було сумно і прикро за визнаних свого часу українських філософів. Чому не оберігають народ України від своїх та

заморських геростратів?! Страшніша за сибірську язву гидота вкрила Україну – теорії та ідеї, засновниками яких були: ідеологи німецького фашизму Ніцше, Боймлер, єзуїт австрієць Веттер, елітарності – американець Бернхем, деідеологізації – американець Белл, німецький філософ-містик Беме Якою, богобудівники Базаров, Булгаков, Бердяєв та подібні їм.

Громадянам України слід самим сісти за розумні книжки, щоб мати ясну уяву – де біле, а де чорне. Учітеся, як радив Т.Г.Шевченко.

*19 серпня 2001 року.
м. Ужгород, Кошицька, 42*

З М І С Т

ОСТРОВ "АЛЬФА". <i>Маленькая фантастическая повесть</i>	3
"ПЕСНЯ СИНИХ МОРЕЙ". <i>Пьеса в двух действиях</i>	118
Ялинка. Під Новий рік	166
Акації. <i>Бувальщина</i>	182
У долині пістрявих гір	202
П'ять діб. <i>Бувальщина</i>	212
Хай світлою буде пам'ять. <i>Новела</i>	224
Сивий туман	230
Катя. <i>Оповідання</i>	246
Килим	255
Они оставили добрую память	258
Нотатки з коротенької подорожі	263
Пом'янули	268
Анютка	273
Ворона до ворон сідає. <i>Давня українська приказка</i>	279
Погляд молодії людини	290
Учітеся, брати, діти мої... (За Т.Г.Шевченком)	295

Литературно-художественное издание

КОЗЛОВ-КАЧАН
Вулкан Николаевич

ОСТРОВ "АЛЬФА"

В авторской редакции

Иллюстрации
*Прокофьевой-Козловой
Екатерины Вулкановны*

Сдано в набор 10.12.2005. Подписано в печать 25.04.2006.

Формат 60х84/16. Бумага офсет. Гарнитура Times.

Печать офсетная. Тираж 100.